

BISERICĂ ȘI NAȚIUNE

La românii din Banat și Transilvania

*Episcopul
Elie Miron Cristea
și Marea Unire*

Adrian Ardeț
Ioan Bolovan
(editori)

ADRIAN ARDEȚ
IOAN BOLOVAN
(editori)

BISERICĂ ȘI NAȚIUNE LA ROMÂNII
DIN BANAT ȘI TRANSILVANIA

Episcopul Elie Miron Cristea și Marea Unire

MINISTERUL CULTURII ȘI IDENTITĂȚII NAȚIONALE
CONSILIUL JUDEȚEAN CARAȘ-SEVERIN
EPISCOPIA CARANSEBEȘULUI
UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
MUZEUL JUDEȚEAN DE ETNOGRAFIE ȘI AL REGIMENTULUI DE
GRANIȚĂ CARANSEBEȘ

ADRIAN ARDEȚ

IOAN BOLOVAN
(editori)

BISERICĂ ȘI NAȚIUNE

la românii din Banat și Transilvania

Episcopul Elie Miron Cristea și Marea Unire

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca, 2018

Colegiul științific:

Ioan Aurel Pop - Președintele Academiei Române
Ioan Păun Otiman - Președintele Academiei Române, Filiala Timișoara
Costin Feneșan - Arhivele Naționale

Colegiul de redacție:

Adrian Ardeț - editor
Ioan Bolovan - editor
Bogdana Negrei - secretar de redacție

Orice corespondență se va adresa
Muzeului Județean de Etnografie și al Regimentului
de Graniță, Piața I. Drăgălina nr. 2,
RO-325400 Caransebeș
Tel/fax: 00 40 255 512193
Tel: 00 40 255 514173
e-mail: mjergcaransebes@yahoo.com
<http://www.muzeul-caransebes.ro/>

Plase send any mail to:
Muzeului Județean de Etnografie și al Regimentului
de Graniță
(Caransebes County Museum of Ethnography and
Border Regiment),
Piața I. Drăgălina nr. 2, RO-235400 Caransebeș
e-mail: mjergcaransebes@yahoo.com
<http://www.muzeul-caransebes.ro/>

Richten Sie bitte jedwelche Korrespondenz an die
Adresse:
Muzeului Județean de Etnografie și al Regimentului
de Graniță
(Grafschaft Museum für Völkerkunde und dem
Grenze Regiment),
Piața I. Drăgălina nr. 2,
RO-235400 Caransebeș
e-mail: mjergcaransebes@yahoo.com
<http://www.muzeul-caransebes.ro/>

Tutta la corrispondenza sarà affrontata:
Muzeului Județean de Etnografie și al Regimentului
de Graniță
(Contea Museo Etnografico e del Reggimento di
confine),
Piața I. Drăgălina nr. 2,
RO-235400 Caransebeș
Tel/fax: 00 40 255 512193
Tel: 00 40 255 514173
e-mail: mjergcaransebes@yahoo.com
<http://www.muzeul-caransebes.ro/>

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.
Die Verantwortung liegt allein am materiellen Inhalt Autoren.
Responsibility lies solely on material content authors.
La responsabilită ricade esclusivamente su autori di contenuti materiali.

Volum editat cu finanțarea Ministerului Culturii și Identității Naționale din România, sub înaltul patronaj al P.S. Lucian, Episcopul Caransebeșului, în colaborare cu Universitatea „Babeș - Bolyai” Cluj – Napoca, cu sprijinul Consiliului Județean Caraș-Severin și al Intuției Prefectului – Județul Caraș - Severin.

ISBN 978-606-020-038-3

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca
www.edituramega.ro

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE (Ioan Bolovan)	7
PREFAȚĂ (Adrian Ardeț)	9

BISERICĂ ȘI NAȚIUNE La românii din Banat și Transilvania

Episcopul Miron Cristea și Marea Unire

†LUCIAN MIC , EPISCOPUL CARANSEBEȘULUI Episcopul Elie Miron Cristea între responsabilitatea administrativ-bisericească și vocația națională	11
MIRCEA-GHEORGHE ABRUDAN Clerici bănățeni făuritori ai Marii Uniri	23
ADRIAN ARDEȚ, BOGDANA NEGREI Considerații asupra unui document pierdut	39
ANDREEA DĂNCILĂ INEOAN Revoluția bănățeană de la sfârșitul Marelui Război în Ancheta ASTREI	47
ARHIM CASIAN RUȘEȚ Episcopul Elie Miron Cristea și mănăstirile din Eparhia Caransebeșului. Documente administrative (1910 – 1919)	58
EMANOIL INEOAN Proiecte statale la sud de Dunăre în anii Marelui Război. Republica Pindului	73
PR. DANIEL ALIC Episcopia Caransebeșului și sprijinirea comunităților românești bănățene în perioada Primului Război Mondial	84
VASILE DUDAȘ Rechiziționarea clopotelor din bisericile ortodoxe românești din Banat în anii Primului Război Mondial	97

MIODRAG MILIN, BOGDAN CĂTANĂ	
Relațiile româno-sârbe, în evocarea unor demersuri eșuate: Misiunea Milan Petrovici la Timișoara și Atanasie Popovici la românii din Timoc.....	106
CONSTANTIN BRĂTESCU	
Episcopul dr. Elie Miron Cristea (1868-1939)--personalitate proeminentă a vieții publice din Banat între anii 1910-1919.....	141
FLORIN DOBREI	
Din presa bisericească a vremii. Încăunarea episcopului Elie Miron Cristea la Caransebeș în primăvara anului 1910	154
MARIA ALEXANDRA PANTEA	
Colaborarea episcopului Miron Cristea cu intelectualii arădeni în toamna anului 1918.....	166
DUMITRU TOMONI	
Vizitele canonice ale Episcopului Miron Cristea în Protopopiatul Făget.....	172
LAURENȚIU OVIDIU ROȘU	
Banatul în perioada Primului Război Mondial în proză și în versuri	184
CARMEN NEUMANN	
Armonia vocilor, armonie socială și solidaritate națională.....	208
LAZĂR GRUNEANȚU	
Deplasarea la Alba – Iulia a Î.P.S.S. Miron Cristea. Amintirile unui avocat bănățean: dr. Ilie Groșșian	213
VALENTIN SANDU	
Valea Bistrei – Cultură și Comunitate în timpul păstoririi Episcopului Miron Cristea.....	220
EUSEBIU NARAI	
Social – Democrația bănățeană și Marea Unire.....	227
ANA ȘOȘOI	
Unitate de neam și credință.....	274
FLORINA FARA	
Manifestări culturale între Caransebeș și Turnu-Severin premergătoare Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.....	277

CUVÂNT ÎNAINTE

În anul 2018 au fost organizate în întreaga țară mii de conferințe științifice sau de popularizare, de către instituții publice sau private, mai toate cu un generic foarte generos (de la *Drumul spre Marea Unire* sau *Unirea din 1918*, până la formulări mai metaforice, mai mult sau mai puțin baroce). Puține însă au avut o tematică specială, adaptată totuși tematicii anului Centenar, iar un număr și mai restrâns de conferințe s-au finalizat prin publicarea unui volum cu lucrările sesiunii. Printre aceste puține manifestări științifice care și-au propus din capul locului să omagieze generația Unirii dar să evoce și parcursul istoric al națiunii române către anul astral 1918 se numără și Conferința Națională *Biserică și națiune la românii din Banat și Transilvania. Episcopul Miron Cristea și Marea Unire*, organizată între 24 – 26 septembrie 2018 de către Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș în parteneriat cu Episcopia Ortodoxă a Caransebeșului, Consiliul Județean Caraș-Severin, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și cu sprijinul financiar al Ministerului Culturii și Identității Naționale. Aceasta a permis ca majoritatea comunicărilor prezentate (unele dintre ele fiind incluse în prezentul volum) să fie subsecvente temei enunțate din vreme de organizatori și să reunească specialiști care să analizeze aproape exhaustiv rolul bisericii în pregătirea Unirii de la 1918 dar și personalitatea ierarhului ortodox de la Caransebeș din vremea aceea, episcopul Miron Cristea. Fie că vorbim despre abordări care au reconstituit activitatea misionară și pastorală a vrednicului episcop înainte de 1918 care a contribuit la păstrarea identității etno-confesionale a românilor ortocdoși din Banat și Transilvania, fie că s-au referit la activitatea acestuia din toamna anului 1918 sau au reliefat implicarea lui Miron Cristea în zilele anterioare Adunării de la Alba Iulia ori deplasarea lui spre capitala Marii Uniri, toate lucrările se fundamentează pe cercetări originale, pe surse inedite ori editate dar reinterpretate într-o altă paradigmă.

Prin urmare rezultatele conferinței de la Caransebeș din ultimele zile ale lunii septembrie 2018 sunt cu atât mai importante cu cât specialiștii vor avea de acum la îndemână un volum circumscris subiectului Biserică și națiune la români în epoca modernă, cu insistență pe personalitatea lui Miron Cristea. Studiile demonstrează faptul că atât în toamna anului 1918 cât și înainte de Unirea Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918, Biserica a jalonat parcursul națiunii române din Transilvania în epoca modernă, confirmând celebrul

vers al lui Andrei Mureșanu că în fruntea poporului creștin au stat mereu „preoți cu crucea-n frunte”. Biserica Ortodoxă, mai ales după 1868, când a fost adoptat Statutul Organic elaborat de Sfântul Andrei Șaguna, i-a adus pe români pe terenul vieții publice, implicându-i în viața comunității locale, care, ea însăși, a ieșit din situația de marginalizare a istoriei, în care fusese împinsă de secole. Admirator al mitropolitului Andrei Șaguna, clericul care a funcționat pe lângă Consistoriul mitropolitan ortodox de la Sibiu și mai apoi a devenit episcop de Caransebeș (Miron Cristea) s-a străduit să meargă pe urmele ilustrului său înaintaș și să pună instituția bisericii în slujba națiunii. Fără aportul de secole al ambelor confesiuni românești (ortodoxă și greco-catolică) la afirmarea și dezvoltarea națiunii române din Transilvania, Unirea din 1918 cu greu s-ar fi putut înfăptui. De aceea se cuvine a aduce și pe această cale un pios omagiu „armatei” de preoți, călugări, protopopi, episcopi, și mitropoliți (majoritatea iluștri anonimi) care s-au pus necondiționat în serviciul comunității și au proteja, asigurat rezistența națională a românilor transilvăneni.

Academician Ioan Bolovan

Prorector

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj - Napoca

PREFAȚĂ

„idealul fiecărui popor ce locuiește pe un teritoriu compact trebuie să fie unitatea sa națională și politică. Am fi niște ignoranți, vrednici de disprețul și râsul lumii, dacă în situația de azi am avea alte dorințe. Numai din unirea tuturor românilor de pretutindeni vor putea răzbi astfel de produse și manifestațiuni ale geniului nostru național, care prin însușirile lor specifice românești să contribuie la progresul omenimei”

(Miron Cristea, Cuvânt la 1 decembrie 1918 la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia)

Trăiască România Mare !

Așa s-a strigat din piepturile românilor acum o sută de ani la 1 decembrie în Piața Primăriei din Caransebeș și s-a încins hora frăției. Am avut privilegiu să cunosc o seamă de oameni mari ai acestui popor care m-au format și mi-au dat imbold spre cunoașterea trecutului acestui neam demn și nobil al Europei de astăzi. Da am cunoscut, chiar dacă la o vârstă fragedă personalități care au stat la baza Statului Național Român Modern și pe care i-am admirat și îndragit.

Proiectul organizării unei Conferințe Naționale legată de celebrarea Marii Uniri de la 1918 în chiar anul aniversării mi-a încolțit încă de mai bine de cinci ani în urmă, dar beneficiind de suportul financiar al Ministerului Culturii și Identității Naționale am reușit ca la Caransebeș să reunim cei mai importanți cercetători din România ai acestui moment.

Volumul de studii Biserică și Națiune la Români din Banat și Transilvania. Episcopul Miron Cristea și Marea Unire reunește un număr impresionant de articole ale cercetătorilor din Cluj – Napoca, Timișoara, Arad, Făget, Reșița și Caransebeș care analizează acest fenomen al descătușării naționale pus în slujba unității de neam și țară și mai ales rolul predominant în tot acest context al Episcopului Elie Miron Cristea, analizat cu o acribie desăvârșită de actualul Episcop al Caransebeșului, P.S. Lucian Mic.

Generația de astăzi are misiunea nobilă de a duce mai departe idealurile noastre naționale care prin Biserică și Națiune s-au manifestat în tot acest secol care a trecut. Datorită acestui deziderat putem vorbi astăzi de România Europeană, în care respectul pentru trecut pentru valorile Neamului Românesc vor rămâne la baza acestui edificiu numit România.

Acum la o sută de ani de la realizarea Marii Uniri doresc tuturor românilor dar și cetățenilor de alte ednii care conviețuiesc împreună pe acest pământ binecuvântat de Dumnezeu:

„La mulți ani fericiți” !

Cercet. șt. dr. Adrian Ardeț
Director-Manager
Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

EPISCOPUL ELIE MIRON CRISTEA ÎNTRE RESPONSABILITATEA ADMINISTRATIV – BISERICESCĂ ȘI VOCAȚIA NAȚIONALĂ

† **Lucian**, Episcopul Caransebeșului

Abstract

Without claiming a monastic or eremitic vocation, Miron Cristea has fully depicted a high-quality diplomatic and administrative vocation, which he placed in the service of the Church of Christ, driven by the authentic culture that has been constantly reported. They were fully empowered by his call to the golden pages of the history of the Romanian people for whom he sacrificed much. In all the representative qualities mentioned above, he created a perfect harmony between the administrative-church activity that he embraced from his youth and the national vocation at the service of which he was still from the dawn of the Great Romania until the last breath.

Keywords: *St. Paul, the Apostle, Elie Miron Cristea, Bishopric of Caransebeș, Mountainous Banat.*

Preliminarii

Statura duhovnicească și parcursul fiecărei persoane se leagă fundamental de asocierea solemnă cu prima comunitate încredințată. Astfel, pentru familist, familia este sensul cununiei și al făgăduinței, care constituie și esența parcursului său în viața profesională sau în alte sfere de activitate. Pentru preot, cununia primește valențe deosebite atunci când se îngemănează cu cealaltă cununie, a altarului de slujire, fapt care se întipărește în constituția întregului parcurs pastoral. În aceeași măsură, episcopul își asociază viața cu eparhia încredințată, devenind *parens* adică născător în comunitatea pe care o păstorește. Acest principiu fundamental este anticipat de către Sfântul Apostol Pavel, când se adresează episcopilor ca păstori ai Bisericii: *Drept aceea, luați aminte de voi înșivă și de toată turma, întru care Duhul Sfânt v-a pus pe voi episcopi, ca să păstoriți Biserica lui Dumnezeu, pe care a câștigat-o cu însuși sângele Său (Faptele Apostolilor 20, 28).*

În acest fel înțelegem că slujirea episcopului în Biserică este de origine divină întrucât Apostolii ne-au vestit Evanghelia primită de la Domnul Iisus Hristos, iar Iisus Hristos a fost trimis de Dumnezeu. Hristos, dar, a fost trimis de Dumnezeu, iar Apostolii de Hristos. Amândouă s-au făcut în bună rânduială din voința lui Dumnezeu. Apostolii primind deci poruncă, încredințați fiind prin învierea Domnului Iisus Hristos, și având încredere în cuvântul lui Dumnezeu, au ieșit cu adevăratele Duhului lui Dumnezeu, bine vestind că are să

vină împărăția lui Dumnezeu. Predicând, dar, în țări și în cetăți, au pus episcopi și diaconi pentru cei ce aveau să creadă, pe cei care au crezut întâi, după ce au fost probați de Domnul.¹ *Ierarhul, ca centralitate a slujirii unității Bisericii este părintele duhovnicesc al clerului și credincioșilor mireni, față de care dezvoltă o responsabilitate cu dimensiuni sublime încă din perioada primară creștină: Te rog, în numele harului, cu care ești investit, să îți urmezi calea și să îi îndemni pe toți să se mântuie ... Poartă grijă de unire, decât care nimic nu e mai bun. Poartă-i pe toți precum și Domnul te poartă pe tine. Rabdă-i pe toți în dragoste, precum și faci. Îndeletnicește-te cu rugăciuni neîncetate. Cere pricepere mai multă decât ai. Priveghează având duh neadormit. Vorbește cu fiecare după asemănarea lui Dumnezeu. «Poartă bolile» (Matei 8, 17) tuturora ca un atlet desăvârșit. Unde-i mai mare osteneala, acolo-i mai mult câștig.²*

Pornind de la aceste temeuri scripturistice și patristice, episcopul Elie Miron Cristea³ și-a fundamentat slujirea față de Biserică și față de neam, asociind cele două chipuri ale slujirii în mod armonios. Compromisurile necesare acestei slujiri și împliniri nu au umbrit nicidecum vocația eclezială și națională a arhierului și a omului de Stat, Miron Cristea, dimpotrivă ne oferă celor de azi o perspectivă înnoită a jertfei de sine pentru împlinirea unui ideal. Fidel față de tradiția creștin-ortodoxă, însă atent la ceea ce avea de oferit Cezarului, Miron Cristea a fost conștient de implicațiile asumate când s-a impus ca ierarh al eparhiei Caransebeșului într-un context complicat al începutului de secol XX. Lupta națională cu riscurile inerente asumării acestei lupte de către predecesorul său, episcopul Nicolae Popea⁴, neașezate la trecerea sa în veșnicie la 25 iulie 1908, au generat un alt val de frământări pe

¹ Sf. Clement Romanul 1979, pp. 67-68.

² Sf. Ignatie Teoforul 1979, p. 187.

³ Dr. Miron Elie Cristea s-a născut în 18 iulie 1868 la Toplița Română, ținutul Harghitei. A urmat școala confesională românească din Toplița Română, apoi școala săsească din Bistrița. După absolvirea celor patru clase primare în Bistrița, și-a continuat studiile medii la Liceul săsesc din aceeași localitate (primii patru ani), apoi la liceul românesc din Năsăud. După terminarea liceului, în 1887, s-a înscris la Seminarul Teologic Mitropolitan din Sibiu. Între anii 1887-1890, Elie Cristea a urmat școala de teologie sibiană, pe care a absolvit-o în anul 1890. În anul școlar 1890-1891 a fost învățător la Școala primară din Orăștie. Din octombrie 1891 Elie Cristea a devenit student al Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Budapesta. În anul 1894, a susținut la Universitatea din Budapesta un examen fundamental de stat din limbile maghiară, germană și română, iar la finele studiilor de la Budapesta, pentru obținerea diplomei de doctor în filozofie. În 18 mai 1895, a susținut teza de doctorat cu titlul Viața și opera lui Mihai Eminescu, un studiu biografic complet dedicat marelui poet național al românilor și al operei sale. După terminarea studiilor, cu data de 1 iulie 1895, mitropolitul Miron Romanul l-a numit pe tânărul Elie Cristea secretar al Consistoriului diecezan. A fost apoi consilier în cadrul Consistoriului de la Sibiu până la alegerea ca episcop. A fost hirotonit diacon duminică, 30 ianuarie, în ziua de prăznuire a Sfinților Trei Ierarhi a anului 1900. În 1901, în ziua de serbare a Nașterii Maicii Domnului, 8 septembrie, a fost hirotesit arhidiacon, iar sâmbătă, în 23 iunie 1902, a fost tuns într-un monah de către arhimandritul Augustin Hamza în Mănăstirea Hodoș Bodrog. Numele de călugărie a fost Miron, după numele mitropolitului Miron Romanul, mentorul și susținătorul său din primii ani de formare teologică și bisericască. A fost hirotonit ieromonah în 13 aprilie 1903, iar în 1 iunie 1908 a fost hirotesit protosinghel.

⁴ A se vedea Pârnu 2010; Feneșan 2018; Brătescu 2007.

parcursul următorilor doi ani, până la confirmarea alegerii arhimandritul Miron Cristea. Autorul unei teze de doctorat remarcabile, susținută la Budapesta în anul 1895, despre viața și opera poetului Mihai Eminescu, propulsa așteptările bănațenilor la un nivel înalt, cel puțin cu privire la echidistanța dintre viziunea națională a unora dintre bănațeni și cea filomaghiară a celorlalți.

Activitatea sa la Caransebeș a fost surprinsă în lucrări de calitate, precum: Daniel Alic, Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919); Biserică și Societate, Cluj-Napoca, Caransebeș, Presa Universitară Clujeană, Editura Diecezană, 2013; Lucian Mic, Episcopul Miron Cristea (1910-1919). Pastorale, ordine, circulare și corespondență administrativă, Caransebeș, Editura Diecezană, 2006; Ionel Popescu, Constantin Brătescu, Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări, Timișoara, Editura Învierea, 2009 și mai recent volumul Episcopul Elie Miron Cristea al Caransebeșului. Ordine cșirculare (1910-1919). Studiu Introductiv și note de Daniel Alic, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2018. Evoluția vieții episcopului, mitropolitului primat, patriarhului – Miron Cristea, este așezată într-o mreajă bibliografică⁵ onorantă pentru cultura poporului nostru.

1. Responsabilitatea administrativ-bisericească

După ce și-a anunțat în cuvântul de la întronizare un program complex în activitatea de păstorie la Caransebeș⁶, episcopul Miron Cristea s-a dovedit un iscusit om de administrație, reanimând viața administrativă a cancelariei așa cum se poate constata din numărul mare de documente ce au intrat în circuitul administrativ după anul 1910. Cu certitudine că simțul organizatoric⁷ l-a dobândit și în activitatea anterioară în calitatea de secretar al consistoriului diecezan din Sibiu și consilier al aceluiași Consistoriu. Învierea administrativă⁸ a avut în vedere nu numai aspectul spiritual, ci mai ales cel cultural, față de care episcopul a considerat că s-ar impune o aplecare mai atentă.

În legătură cu administrația bisericească se cerea a fi una cât mai eficientă și puțin alambicată pentru a nu obstrucționa în nici un fel viața liturgică, în așa fel încât problemele administrative să nu apese pe inima credincioșilor: Apropiindu-se sfârșitul anului 1910 trebuie din bună vreme să se gândească toți conducătorii parohiilor noastre asupra celor ce trebuiesc

⁵ Rusu Abrudeanu 1929; *, 2009; Dindirică 2011; Petcu 2009; Plămădeală 1987; * 1986; * 2005; Stan 2009; Șandru/Borda 1998 ș.a.

⁶ A se vedea detalii în *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXV, 1910, nr. 17 din 25 aprilie, p. 9-14.

⁷ Mătu/Corici/Corici 1999, p. 130.

⁸ Mic 2010, p. 14.

făcute, ca afacerile parohiale, atât bisericești, cât și școlare și bănești să înainteze fără nici o piedecă (Circulara nr. 7.217 Ep. din 5 octombrie 1910).⁹ În viziunea sa și în conformitate cu prevederile Statutului Organic, episcopul primar, împreună cu parohul dar și cu organele de conducere parohială, au îndatorirea să întocmească proiecte bugetare realiste, iar averea bisericească să se chivernisească cu maximă conștiinciozitate și cinste.¹⁰ Desigur că bugetul va fi aprobat de Sinodul Parohial și avizat de Consistoriul Eparhial.¹¹ Episcopul atenționează asupra cheltuielilor inutile, cum este obiceiul în unele sate sau comune, să se aloce sume de bani pentru cumpărarea prafului de pușcă pentru pușcatul cu picule ... pentru a pușca în vânt.¹² În locul acestor practici costisitoare indică cumpărarea de cărți sau haine pentru școlarii săraci din parohie.¹³ Meticulozitatea administrativă este reliefată de aplicarea exigenței cu privire la termenele de întocmire și înaintare spre aprobare a proiectelor bugetare către Consistoriul Diecezan, la care nu acceptă motive de întârziere.

Viziunea ecleziologică a episcopului Miron Cristea a coincis cu viziunea ecleziologico-organică a mitropolitului Șaguna, inspirată din filozofia politică a Monarhiei Habsburgice din secolul al XIX-lea, care la rândul ei și-a extras ideile din antichitatea greco-romană.¹⁴ Ierarhul transilvănean considera Biserica un organism viu, alcătuit din organe personale – credincioșii, diaconii, preoții, episcopii și mitropoliții – și sociale – parohiile, mănăstirile, protopopiatele, episcopiile, mitropoliile și patriarhiile.¹⁵ Așa se face că și în viziunea sa administrația bisericească a Eparhiei este coordonată de către Sinodul Eparhial, unde ierarhul împreună cu deputații se sfătuiesc asupra mijloacelor și căilor care pot asigura viitorul Bisericii (Circulara nr. 1.263 Preș. din 1 martie 1911).¹⁶ Centrul Eparhial este inima bisericii locale, care, prin pulsațiile ei, aduce dinamică în toți conducătorii poporului – preoți, învățători confesionali și frunțașii satelor.¹⁷

Administrația Bisericească, scoasă în afara contextului spiritual și duhovnicesc, conduce în mod neobișnuit înspre gândirea statistică, care normează realitatea cu o unitate de măsură inertă, eludând taina persoanei așa cum face Sf. Liturghie și cultura. Din această pricină mreaja administrativă din activitatea episcopului Miron Cristea nu s-a înnodat

⁹ * 2018, p. 46.

¹⁰* 2018, p. 47.

¹¹ * 2018, p. 47.

¹² * 2018, p. 48.

¹³ * 2018, p. 48.

¹⁴ Schneider 2002, pp. 209-216.

¹⁵ Abrudan 2015, p. 658.

¹⁶ * 2018, p. 50.

¹⁷ * 2018, p. 51.

niciodată ca să colmateze roada ei, ci mereu a fost despletită de taina culturii, care, în viziunea sa, a dezvăluit persoana¹⁸ din statistici.

În raportarea sa la preot, ierarhul nu avea o viziune exclusivistă economică, ci îl credita ca persoană înzestrată cu har sfințitor, ceea ce impunea și o ținută corespunzătoare, pe care nu ezită să o recomande clericilor din eparhie. Unitatea și discernământul ținutei preoțești ilustrează și sublimitatea misiunii preotului, precum și solemnitatea slujirii lui.¹⁹ Între preocupările administrative ale episcopului se numără și grija pe care oficiile parohiale trebuie să o aibă față de pregătirea școlilor pentru începutul anului, precum și pentru asigurarea rechizitelor școlare sau amenajarea bibliotecilor și implicit întocmirea conșcripției pentru copiii apti de școală.²⁰

Nu mai puțin importantă a fost și conectarea eparhiei la realitățile noilor prevederi legale, mai ales când a fost vorba de păstrarea dascărilor. Promulgarea Legii numită Despre regularea salarelor învățătoarești de la școlile elementare comunale și confesionale din anul 1913 l-a determinat pe episcop să facă precizări, deși legea a apăsător pe comunitățile bisericesti. Condițiile pe care aceste comunități se impunea să le ofere învățătorilor confesionali au fost împovărătoare, pornind de la efortul pecuniar, dar mai ales efortul de a asigura dascărilor locuință și grădina corespunzătoare. Detalierea precizărilor și soluțiile oferite cu acrivie fac obiectul unui adevărat studiu administrativ-financiar, ceea ce relevă atât aplecarea episcopului față de aceste noi prevederi, care erau greu de aplicat, cât și priceperea sa în orânduirea fiscală.²¹ Cinstitor al onestității administrative și financiare, episcopul Miron Cristea deplânge situația în care oficiile parohiale nu au mai recuperat banii dați cu împrumut persoanelor particulare. Țăranii și particularii, cari au dela biserică asemenea împrumuturi, dispun de bani mulți, îndatorăm cu toată stricteța toate oficiile parohiale din acele parohii unde biserică are asemenea împrumuturi, ca numaidecât să dispue epitropiilor bisericiei, să încaseze atât capitalele cât și carnetele restante și curente. Dacă simplă provocare a datorașilor din partea preoților și epitropiilor nu ar duce la scop, preotul imediat să facă cele de lipsă pentru convocarea Comitetului Parohial, care – conform împrejurărilor locale – în fiecare cas să caute și se aplice toate mijloacele de lipsă pentru încasarea tuturor banilor împrumutați pe obligațiuni sau chiar cambii. În cazuri de nesucces, se facă oficiul parohial pe calea sa raport la Conzistoriu, spre a se dispune încasarea cu ajutorul fiscului. Neobservarea acestor dispozițiuni poate avea urmări grave pentru toți, cari nu și-au făcut datorința. Acum

¹⁸ Coniaris 2002

¹⁹ * 2018, pp. 173-175.

²⁰ * 2018, p. 80.

²¹ * 2018, pp. 102-115.

toți au bani; (s.n.) deci să se aplice mijloacele cele mai energice pentru încasare. La bănci încă și-au plătit mulți de bunăvoie datoriile.²²

Între alte chestiuni administrativ-bisericești, amintim preocuparea față de ajutorarea celor care se găseau în situația de a fi îndoliați. Cheltuielile și fastul slujbelor de înmormântare depășeau adesea posibilitățile credincioșilor, care erau îndemnați la asociere, într-o Societate de înmormântare sau chiar la renunțarea la unele obiceiuri aflate în contradicție cu moartea ca expresie a smereniei demnității umane.²³

2. Vocația națională

Izbucnirea războiului la mijlocul anului 1914 a adus spaime, durere sufletească și fizică, disperare și dezumanizare.²⁴ Românii din Banat și Transilvania au mai avut de trăit și o acută criză de conștiință datorată balansului între loialitatea dinastică și frații din afara Imperiului.²⁵ În acest balans episcopul Miron Cristea a fost o cumpănă sensibilă și eficientă, datorată unei vocații diplomatice excepționale. Momentul de criză în care se afla imperiul a făcut ca și Biserica să-și lărgescă aria pastoral-misionară și filantropică, prin diferite acțiuni care, la o citire neatentă, ar da impresia că acestea nu au nici un fel de vocație spirituală. Spre exemplu, Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică cere și ajutorul preoților, învățătorilor și școlarilor să contribuie la adunarea de frunze de tei și mure pentru a fi folosite la ceaiul ostașilor aflați pe câmpurile de luptă.²⁶

Sfășiere sufletească a fost însă în Eparhie când Biserica a trebuit să jertfească și să pună în serviciul scopului patriotic și clopotele, care până acum au fost lăsate comunelor bisericești.²⁷ Ordinul nr. 5.227 din 1917 al Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică prevedea să se facă două consemnări despre clopote, una cu cele făcute înainte de anul 1700 și alta cu cele executate după acest an, îndemnând în acest scop preoții care le inventariază să cerceteze arhivele parohiale pentru a afla istoricul acestora. Interesa la acest „conspect” timpul când s-au turnat, greutatea și, dacă e cazul, valoarea artistică sau istorică și amestecul metalic, adică aliajul.²⁸ Episcopia a dispus ca clopotul sau clopotele însemnate cu cerneală roșie sau verde să rămâie în turn, pe când celelalte să se predeie erariului militar.²⁹ Nu mai

²² * 2018, pp. 209-210.

²³ * 2018, pp. 116-118.

²⁴ Caracostea 2015; Gusti 1915; von Clausewitz f.a; Rotterdamus 2001; Lévy 2004; Zevedei 1942.

²⁵ Maior 2006; Bud 2015.

²⁶ * 2018, p. 156.

²⁷ * 2018, p. 215.

²⁸ * 2018, p. 185.

²⁹ * 2018, p. 205.

amintim durerea credincioșilor din satele bănățene la rechiziționarea clopotelor pentru nevoile războiului, cu atât mai mult cu cât clopotele nu au mai atins inimile învăluite de simț românesc ci, fără voie, au devenit tunuri pentru piepturile românilor de dincolo de Carpați, care din august 1916 au intrat în destinul Marelui Război.

Situația politică a generat prăbușirea imperiului dualist, iar citirea declarației de autodeterminare din parlamentul maghiar la 18 octombrie 1918 de către Alexandru Vaida-Voevod a determinat o efervescență fulminantă a Comitetelor Naționale Române din Transilvania și Banat, care au statornicit că numai o adunare națională se poate pronunța cu privire la viitorul românilor din această provincie. Acest context, animat de energia națională a episcopului Miron Cristea, a făcut ca circulara acestuia cu nr. 6.150 din 26 octombrie / 8 noiembrie 1918 să-i anunțe pe credincioșii din Eparhia Caransebeșului despre constituirea Comitetului Partidului Național Român ales la Marea Conferință Națională, numit și Consiliul sau Sfatul Națiunii Române, ca for superior pentru poporul român.³⁰ Totodată, deși împăratul nu abdicase, episcopul a transmis prin ordinul circular că Sfânta tradițiune a Bisericii noastre răsăritene a fost în slujbele sale totdeauna cu deosebită luare aminte la autoritatea sau stăpânirea lumească. Cu atât mai vârtos trebuie să o facă aceasta Biserica poporului român, pusă pe temelii naționale. Deci – până când Preasfințitul sinod episcopesc în deplina sa competență va satori conform noilor stări de drept definitive ecteniile și pomenirile respective – dispun următoarele:

a) La Ectenia cea mare de la începutul slujbelor se adaugă, la locul cuvenit – Pentru înalta noastră stăpânire națională și pentru Marele Sfat al națiunii române, Domnului să ne rugăm.

b) La Ectenia după Sfânta Evanghelie – încă ne rugăm pentru înalta noastră stăpânire națională și pentru Marele Sfat al națiunii române, pentru stăpânirea, biruința, petrecerea, pacea, sănătatea, mântuirea și iertarea păcatelor lor, și pentru ca Domnul Dumnezeu mai ales să le deie spor și să le ajute întru toate lucrările lor spre binele obștesc.

c) La ieșirea cu Sfintele Daruri, după pomenirea episcopului, – Pe prea înalta noastră stăpânire națională și pe Marele Sfat al națiunii române, Domnul Dumnezeu să le

³⁰ Cristea 1918, p. 1.

pomenească întru împărăția Sa.³¹

Istoria modelează vremurile așa cum mâna olarului dă chip neașteptat lutului, întrucât într-o clipită s-a schimbat și Stăpânirea: După multe suferinți Dumnezeu a binecuvântat armata română, care a îndeplinit fapte de eroism extraordinar și grație eroismului armatei române, a conducerii ei înțelepte, s-a sfârșit jugul strein și poporul românesc s-a alipit la România sub sceptrul Majestății Sale gloriosului Rege Ferdinand I.³²

România Mare rezultată la Unirea din 1918³³, afirmându-se ca un stat de sine stătător, s-a angajat să ofere despăgubiri și Bisericii Ortodoxă, știut fiind că întâiul Război Mondial a pricinuit pagube materiale însemnate și multor biserici din Episcopia *Caransebeșului*, *drept pentru care, episcopul Miron Cristea dispune* ca oficiile parohiale ale comunelor bisericesti, cari comune vor fi suferit în orice chip pagube materiale în urma războiului, fie din partea oricărei armate, prin lucrările militare sau prin distrugere, jafuri, răpiri de față, prin rechiziții neachitate, și prin orice alt mod de păgubire, sunt obligate ca cel mult până la 1/14 august 1919 să le arate în scris Conzistorului nostru diecezan prin declarațiuni, cari sunt a se face cu cea mai mare esactitate. Declarațiunile au să conțină întreaga pagubă descrisă cu deamănuntul. Trebuie numit obiectul, în care s-a cauzat paguba, timpul, locul, împrejurările, cauza, cauzatorul, modul, precum și suma detaliată și totală a pagubelor. Paguba trebuie indicată separat privitor la fiecare obiect.³⁴

Propulsarea episcopului Miron Cristea în fruntea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 18 noiembrie / 1 decembrie 1918 a fost o chestiune providențială, ce a consolidat statutul său de personaj interfață al evenimentului. Fără îndoială că zelul său național, capacitatea de a însufleți masele de oameni prin conținutul discursului său, dar și prin calitatea oratorică a expunerii lui, l-au recomandat pentru a deveni unul din simbolurile vremii. Pe lângă aceasta, se cuvine să remarcăm faptul că situația bisericească din Transilvania l-a favorizat, în sensul în care scaunul mitropolitan de la Sibiu era vacant, iar la Arad episcopul Ioan Ignatie Papp avea vârsta de 70 de ani. În același timp, Biserica Greco-Catolică era reprezentată de următorii ierarhi: Valeriu Traian Frențiu (1913-1922) – Eparhia Lugoj; Demetriu Radu (1903-1920) – Eparhia Oradiei și Iuliu Hossu (1917-1970) – Eparhia de Cluj-Gherla.³⁵ Acesta din urmă a fost în fruntea mulțimii alături de Miron Cristea la 1 decembrie 1918, conducând și delegația care a înmănat declarația de unire cu Țara regelui

³¹ Arhiva Episcopiei Caransebeșului, Fond Bisericesc (III), dosar 212/1918, nenumerotat.

³² * 2018, pp. 249-251.

³³ Dudaș 1996; Marin *et alii* 1968; Munteanu *et alii* 1992.

³⁴ * 2018, p. 244.

³⁵ Cf. <http://www.bru.ro/>. accesat în data de 20.08.2018.

Ferdinand I. În această ecuație în care Biserica, viitoare dominantă, se afla în minoritate de reprezentare ierarhică, providența l-a învrednicit pe Episcopul Caransebeșului să devină părtaș activ la începuturile noii Români.

3. În loc de concluzii

Tradiția orală din Caransebeș, ulterior publicată³⁶, a așezat personalitatea lui Miron Cristea între personajele derizorii ale vremii. Au curs rânduri de cerneală despre tânărul și aventurierul ierarh, însă aventura vieții sale a fost România pe care a slujit-o încă din fașa ei în calități importante precum: episcop (1910-1919), mitropolit primat (1919-1925), patriarh (1925-1939), regent (20 iulie 1927 - 8 iunie 1930) și prim-ministru (10 februarie 1938 - 6 martie 1939). În atare condiții probabil că nu a ezitat să afirme vai de poporul, care în bărbații săi mai de valoare vede numai eventualele scăderi inerente oricărei ființe omenești și nu însușirile distinse ce le au (Miron Cristea, 22 noiembrie 1913).

Fără să își revendice o vocație monahală sau eremită, Miron Cristea a ilustrat pe deplin o vocație diplomatică și administrativă de mare calitate, pe care a pus-o în slujba Bisericii lui Hristos, mânat fiind și de cultura autentică la care s-a raportat constant. Acestea au fost pe deplin potențate de către chemarea sa în paginile de aur ale istoriei poporului român pentru care a jertfit mult. În toate calitățile reprezentative, mai sus amintite, a creat o armonie desăvârșită între activitatea administrativ-bisericască pe care a îmbrățișat-o din tinerețe³⁷ și vocația națională în slujba căreia s-a pus încă din zorii României Mari și până la ultima suflare.³⁸

*În calitate de urmaș al său, în scaunul chiriarhal de la Caransebeș simțim această datorie ca un testament nescris, însă cu rezonanță în slujirile la care suntem chemați la un secol de la înfăptuirea unității naționale. Astfel, amintirea sa, demnă de faptele sale, aici pe meleagurile bănățene, corespunde rugii sale la despărțirea de credincioșii caransebeșeni în anul 1920: Vă rog: Una, să-mi păstrați o plăcută amintire și acea iubire, care eu am avut-o față de voi. A doua, vă cer, ca precum m-am rugat eu lui Dumnezeu pentru voi, să vă rugați și voi lui Dumnezeu pentru mine, ca să-mi ușureze sarcina grea, care s-a așezat pe slabii mei umeri ca astfel mai ușurat să pot munci cu drag pentru binele și întărirea Tronului, a Țării și a Neamului, din care facem parte.*³⁹

³⁶ A se vedea Jumanca 2011, p. 341.

³⁷ În anul 1895, la vârsta de 27 de ani este numit secretar consistorial de către mitropolitul Ioan Meșianu.

³⁸ În data de 6 martie 1939, trece la Domnul în Franța (Cannes), având calitatea de prim-ministru al României.

³⁹ Serbările noastre. Despărțirea Î.P.S. mitropolit primat Dr. E. Miron Cristea de obștea credincioșilor din Caransebeș 1920, p. 3.

Bibliografie

Abrudan 2015 = **Mircea-Gheorghe Abrudan**, *Ortodoxie și luteranism în Transilvania între Revoluția pașoptistă și Marea Unire. Evoluție istorică și relații confesionale*, Sibiu, Cluj-Napoca, Editura Andreiană, Presa Universitară Clujeană, 2015.

Brătescu 2007 = Constantin Brătescu, *Biserica strămoșească din Banatul de sud și contribuția sa la făurirea României Mari (1867-1919)*, Editura Dalami, Caransebeș, 2007.

Bud 2015 = Alexandru-Bogdan Bud, *Limitele loialității dinastice: Iosif al II-lea și românii din Transilvania în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2015.

Caracostea 2015 = Dumitru Caracostea, *Aspectul psihologic al războiului*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015.

Coniaris 2002 = A. M. Coniaris, *Taina Persoanei. Calea către Dumnezeu*, București, Editura Sophia, 2002.

Cristea 1918 = Elie Miron Cristea, *Cătră iubitul cler din eparhia ortodocsă română a Caransebeșului*, în *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXXIII, 1918, nr. 42 din 28 octombrie.

Dindirică 2011 = *Lucian Dindirică*, *Miron Cristea – Patriarh, Regent și Prim-Ministru*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2011.

Dudaș 1996 = Vasile Dudaș, *Voluntarii Marii Uniri*, Timișoara, Editura Augusta, 1996.

Feneșan 2018 = Costin Feneșan, *Iubite neică părinte ... Scrisori ale fraților și nepoților către Nicolae Popea*, Episcopul Caransebeșului, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2018.

Gusti 1915 = Dimitrie Gusti, *Sociologia războiului*, București, 1915.

Jumanca 2011 = Pavel Jumanca, *Amintiri. Anii tinereții, Cuvânt înainte de Nicolae Bocșan. Studiu introductiv, note îngrijite de Laurențiu Ovidiu Roșu*, Timișoara, editura David Press, 2011.

Lévy 2004 = Bernard-Henri Lévy, *Reflexii asupra războiului, răului și sfârșitului istoriei. Blestemații războiului*, București, Editura Trei, 2004.

Maior 2006 = Liviu Maior, *Habsburgi și români. De la loialitate dinastică la identitatea națională*, București, Editura Enciclopedică, 2006.

Marin et alii 1968 = W. Marin et alii, *Unirea Banatului cu România*, Timișoara, Editura Muzeului Banatului, 1968.

Mățu/Corici/Corici 1999 = Ioan Mățu, Marciana Corici, Mironică Corici, *Foaia Diecezană – Caransebeș (1886-1918). Aspecte socio-culturale*, Editura Helicon, Timișoara, 1999.

Mic 2010 = P.S. Lucian Mic, episcopul Caransebeșului, Organizarea administrativ-bisericească a Eparhiei Caransebeșului după instalarea episcopului Miron Cristea, în „*Credință și mărturisire*”, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2010.

Munteanu *et alii* 1992 = Ioan Munteanu *et alii*, Banatul și Marea Unire, 1918, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1992.

Pârvu 2010 = Ion Pârvu, *Biserică și societate în Episcopia Caransebeșului în perioada păstoririi Episcopului Nicolae Popea (1889-1908)*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010.

Petcu 2009 = Vasile Cristian Petcu, *Guvernarea Miron Cristea*, București, Editura Enciclopedică, 2009.

Plămădeală 1986 = Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea. Documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987; *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918), după documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, Editura Mitropoliei Ardealului, 1986.

Rotterdamus 2001 = Erasmus Desiderius Rotterdamus, *Despre război și pace*, București, Editura Incitatus, 2001.

Rusu Abrudeanu 1929 = Ioan Rusu Abrudeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea. Înalt Regent. Omul și faptele*, București, Cartea Românească, 1929.

Schneider 2002 = Johann Schneider, *Ecleziologia organică a mitropolitului Andrei Șaguna și fundamentele ei biblice, canonice și moderne*, Sibiu, Editura Deisis, 2016.

Serbările noastre... 1920 = Serbările noastre. Despărțirea Î.P.S. mitropolit primat Dr. E. Miron Cristea de obștea credincioșilor din Caransebeș, „*Foaia Diecezană*“, Anul XXXV, nr. 3-4, 1920.

Sf. Clement Romanul 1979 = Sf. Clement Romanul, *Epistola către Corinteni XLII, 1-4*, în colecția PSB, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

Sf. Ignatie Teoforul 1979 = Sf. Ignatie Teoforul, „*Epistola către Policarp, I, 2-3*” în colecția PSB, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

Stan 2009 = Constantin I. Stan, *Patriarhul Miron Cristea, o viață, un destin*, București, Editura Paideia, 2009.

Șandru / Borda 1998 = Ilie Șandru, Valentin Borda, *Patriarhul Miron Cristea*, Târgu Mureș, Casa de Editură „Petru Maior”, 1998 ș.a.

von Clausewitz f.a. = Carl von Clausewitz, Despre război, București, Editura Antet XX Press, f.a.

Zevedei 1942 = Basarab Zevedei, Problema psihologică a morții. Interpretarea unui jurnal de război, Sibiu, 1942.

Arhiva Episcopiei Caransebeșului, Fond Bisericesc (III), dosar 212/1918.

* 2005 = *Elie Miron Cristea – corespondență, Sibiu, Editura Arhiepiscopiei, 2005;*

* 2009 = *Patriarhul României Dr. Miron Cristea – Înalt Regent, Cluj-Napoca, Editura Epoca Star, 2009;*

* 2018 = *Episcopul Elie Miron Cristea al Caransebeșului. Ordine circulare (1910-1919). Studiu Introductiv Daniel Alic, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2018.*

Cf. <http://www.bru.ro/>. accesat în data de 20.08.2018.

CLERICI BĂNĂȚENI FĂURITORI AI MARII UNIRI

Mircea-Gheorghe ABRUDAN

Institutul de Istorie „George Barițiu”
al Academiei Române, Cluj-Napoca

Abstract

All these Romanian, Orthodox and united priests from Banat took seriously the role of spiritual pastors and apostles of Romanianism, fulfilling with responsibility and dignity the vocation that Andrei Muresanu had included so beautifully and suggestively in the last stump of his poem the stepmother - who in the meantime became the national anthem of Romania - "Wake up Romanian", writing: "Priests with the cross in the forefront, for the army is Christian, devote her freedom and her holy purpose."

Keywords: *Mitropolia Ortodoxă Română din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, Biserica Ortodoxă, Episcopul Miron Cristea, Marele Război.*

Preliminarii

Prezent la primul congres al clerului Mitropoliei Ortodoxe Române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, desfășurat la Sibiu între 19 și 21 martie 1919, Vasile Goldiș a declarat că este fericit să poată mărturisi că „*neamul nostru românesc Bisericii noastre strămoșești are să-i mulțumească renașterea sa și învierea sa. Recunosc și o spun fără înconjur, că ziua măreață de la 18 noiembrie anul trecut la Alba Iulia este răsplata suferințelor de veacuri ale Bisericii Române și încoronarea îndelung răbdării sale întru scutirea sufletului românesc*”. Pentru toate acestea, autorul rezoluțiunii de unire de la Alba Iulia sublinia că națiunea română era datoră să-și aducă aminte de „Biserica sa mântuitoare” și să-i ofere acesteia „*gratitudinea sa întregă, ocrotind-o de toate primejdiile decadenței și dându-i tot sprijinul său întru împlinirea misiunii ei divine*”. În același timp, Biserica Ortodoxă Română era chemată „*să stea și mai departe veghe neadormită credinciosului său popor și ușurată de sarcina apărării naționale să revină integral la chemarea ei impusă prin Mântuitorul, de a sădi și înrădăcina în suflete lumina cunoștinței de Dumnezeu, singurul izvor de adevărată fericire omenească*”. În noile condiții politice generate de împlinirea dezideratului național prin întregirea neamului și realizarea statului național român, același strălucit om politic le atrăgea atenția clericilor adunați în congres că, preotul român „*din luptător național va trebui să devină apostol al credinței, pildă strălucitoare a jertfei de sine pentru fericirea altora*”, iar sarcina Bisericii ca instituție va fi de acum înainte doar grija față de „*sufletul cu adâncimile*

lui *fără sfârșit*”, rămânând departe de nimicniciile vieții și „*îngrădindu-se în cetatea credinței, departe de cele lumești*” să continue „*sfânta propagandă a fericirii sufletești prin hrana învățăturilor Fiului lui Dumnezeu*”. Cu alte cuvinte, îndemnul lui Vasile Goldiș pentru ierarhii și preoții ortodocși din Transilvania și Banat era de a se dedica în viitor în totalitate misiunii lor primordiale, de pastorație și de propovăduire a cuvântului Evangheliei, abandonând avangarda luptei național-politice care transformase biserica în „*apărătoarea existenței naționale a poporului român*”, iar pe preoții ei în „*adevărați părinți ai poporului*”¹.

Fiu credincios al Bisericii Ortodoxe și bun cunoscător al realităților transilvănene, Vasile Goldiș a descris în mod sintetic implicarea Bisericii și a clerului ei în mișcarea națională a românilor din Transilvania și Banat, oferind preoțimii, totodată, o perspectivă clară asupra misiunii ei viitoare în interiorul granițelor României întregite. În cele ce urmează mă voi opri asupra evocării clericilor bănățeni care au contribuit prin cuvânt, fapte și diferite jertfe la războiul pentru întregirea neamului și la făurirea Marii Uniri.

Preoțimea: victimă a represaliilor autorităților maghiare în timpul Marelui Război

Angajamentul preoților și a Bisericii în general în mișcarea națională românească din Banat este reliefată mai ales prin măsurile represive luate de autoritățile civile maghiare în anumite parohii. Aceste represalii pot fi structurate în trei categorii în funcție de duritatea lor. Considerați „elemente subversive” unii preoți au primit domiciliu forțat în parohiile pe care le păstoreau, fiind puși sub stricta observație a posturilor locale de poliție, alții au fost arestați în anumite momente mai sensibile ale conflagrației și închiși în diferite temnițe orășenești, iar o a treia categorie, din care au făcut parte cei mai mulți preoți vizați de represiunea autorităților, au fost reținuți în cursul lunilor august-septembrie 1916, imediat după intrarea României în război, iar apoi au fost deportați și internați până în primăvara anului 1918 în diverse lagăre situate în comitatul Șopron din vestul Ungariei².

La nicio lună de zile de la izbucnirea războiului, preoții Antonie Miloșescu din Ogradena Veche, Mihail Costescu din Eșelnița, Constantin Dure din Orșova și Coriolan Buracu din Mehadia au fost arestați și duși la Tribunalul din Caransebeș pentru „delictul agitațiunii”. Aceștia au fost eliberați în 8 noiembrie 1914 prin decretul de grațiere al împăratului Franz Joseph, în urma intervenției Consistoriului eparhial din Caransebeș. Episcopul Miron Cristea i-a vizitat în detenție, i-a încurajat și a trimis o adresă comitetului central al Astei prin care a

¹ Analele 1919, pp. 58-59.

² Abrudan 2017, p. 118-128

rugat ca tribunalul regesc din Caransebeș să fie dotat cu cărți românești pentru ușurarea detenției preoților³. Aidoma au pățit câțiva preoți de pe clisura Dunării, precum Iacob Drăgulescu din Plavișevița, Cornel Ștefan din Oravița, Valeriu Dabiciu din Cacova arestați pe motiv de spionaj în favoarea României în 26 iulie 1914. Judecați la Timișoara și la Seghedin au fost eliberați abia la sfârșitul anului 1914⁴. Alt caz din Banatul de Câmpie este al preotului Ioanichie Neagoe din Petrovaselo (astăzi Petreni, județul Timiș), arestat în 26 iulie 1914 alături de mai mulți intelectuali sârbi și întemnițat la Panciova, Timișoara și Arad, de unde a fost eliberat la 10 noiembrie la intervenția consistoriului arădean⁵.

Atât în intervalul iulie-august 1914, cât și după intrarea României în război, mai mulți români bănățeni au fost puși „*sub pază politică*”, după cum mărturisesc în izvoarele din epocă intelectualii care au răspuns chestionarelor trimise de Nicolae Ilieșiu, în aprilie 1934, fiecărei localități din Banat⁶. De pildă, Livia Viciu din Vărădia rememora evenimentele petrecute în 15/28 august 1916 și impactul acestora asupra vieții de zi cu zi a fruntașilor români din localitate în felul următor: „*Zi înșorită de vară. Deși eram în plin război, cu toate neajunsurile și mizeriile sale, noi tineretul eram bucuroși că după masă plecăm la rugă în satul învecinat Mercina. Pe la amiază aflăm că România a intrat în război. Nu știam precis că era contra noastră. Imploram cerul să fie contra noastră; frații noștri dragi să vină să ne elibereze odată de apăsarea străină, de suferințele noastre milenare. Un boactăr (servitor al primăriei) ne invită, pe tata și pe mine și încă pe alți 10, la ora 3 p.m., să ne prezentăm la primărie, în caz contrar vom fi duși cu jandarmii acolo. La ora fixată suntem acolo: Paul Mioc preot ortodox, Ioan Alexandru învățător (...). Ni se face cunoscut că România a declarat război Ungariei; iar noi ca români înverșunați, periculoși statului maghiar, în interesul statului maghiar vom fi puși sub supraveghere. Seara de la ora 6 până mâine zi dimineața ora 6, nu e permis să părăsim locuința. Nu-i permis să ne folosim de telefon și telegraf. Scrisorile noastre vor fi cenzurate. În fiecare zi între orele 11-12 a.m. și 5-6 p.m. trebuie să ne prezentăm în cancelaria primăriei, spre a ne semna numele*”⁷.

Chestionarul lui Nicolae Ilieșiu coroborat cu alte surse prețioase din perioada interbelică dezvăluie că au fost puși sub stricta observație a autorităților locale, civile și polițienești, neavând voie să părăsească localitățile și fiind obligați să se prezinte zilnic la postul de jandarmi ori la primărie, 54 de preoți, și anume: Ioan Alexandrescu din Breazova; Ioan Balta

³ Alic 2013, pp. 328-329.

⁴ *Ibidem*, p. 330.

⁵ Stanca 2015, pp. 98-99.

⁶ Ilieșiu 2011.

⁷ *Ibidem*, p. 325.

din Beregsăul Mare; Ioan Belciu din Belinț; Gheorghe Belcotă din Cornereva; Ioan Bencecan din Teș; Petru Bernaz din Secășeni; Silviu Bichiseanu din Nerău; Toma Bîrescu din Cireșu; Ioan Bogoevici din Teregova; Traian Călțun din Borlovenii Noi; Petru Danescu și Gheorghe Danescu din Berliște; Elisei Dragalina din Borlova; Gheorghe Gârbacea din Brănești; Augustin Ghilezan, protopop de Ciacova; Ioan Groșianu din Cărbunari; Ioan Grozăvescu din Cornereva; Dimitrie Iosaf din Bujor; Vasile Ilie din Ficătari; Nicolae Ilieșiu din Murani; Miron Manescu din Văliug; Eftimie Lăpăduș din Căvăran; Constantin Mica din Bucovăț; George Mihailovici din Sasca Română; Fortunat Mureșan din Babșa; Petru Olde din Clopodia; Ioan Oprea din Doman; Teodor Panciovian din Iertof; Gheorghe Pascu din Gherman; Romul Perian din Cadar; Iosif Petcu din Bazoș; Virgil Pop din Clopodia; Vasile Popovici din Pătaș; Grigorie Popovici din Globucraiova; Simion Răzvan din Domașnea; Vasile Roman din Seceani; Ioan Roșiu din Ghilad; George Rusu din Seceani; Emil Sasu din Ramna; Ioan Sârbu din Rudăria; Vitor Sciopone din Fizeș; Sever Sepețianu din Chizătău; Gherasim Serb, protopop de Belinț; Emil Stoian din Valea Pai; Cornel Strâmbei, protopop de Oravița; Atanasie Suciuc din Laboșint; Melentie Șora din Ianova; Vasile Terebențiu din Petroman; Petru Tieran din Bucovăț; Gheorghe Todan din Fibiș; Mihai Traian, preot greco-catolic în Sanovița; Dimitrie Țieranu din Ghilad; Avesalon Țiuca din Alioș; și Grigorie Vermeșan din Pesac⁸.

Un caz aparte îl reprezintă preotul Arsenie Golumba din Berzasca, care a primit domiciliu forțat în altă localitate decât cea pe care o păstorea. Pe motiv că refuzase să țină o cuvântare în ungurește, în urma unei victorii a armatei maghiare și pentru că era periculos ideii de stat maghiar, părintele Golumba a fost forțat de autoritățile maghiare, la 6 ianuarie 1915, să se mute în comuna Dalboșeț, la o distanță apreciabilă de granița Dunării, unde a rămas până în 8 noiembrie 1918⁹.

În 8 mai 1915, poliția punctului de graniță din Predeal raporta Direcției Poliției și Siguranței Generale din București că în cazul în care România va intra în război „*jandarmii unguri din satele situate în apropierea frontierei au primit ordin ca să ridice pe toți preoții români și să-i ducă în interiorul Ungariei*”¹⁰. Așadar, soarta preoțimii române din Transilvania și Banat fusese decisă cu mult înainte de declarația de război a României din 15/28 august 1916, autoritățile maghiare de la Budapesta elaborând un plan represiv împotriva elitei românești bine pus la punct și difuzat conducerii comitatelor și jandarmeriei,

⁸ *Ibidem*, pp. 29-316; Stanca 2015, p. 76; Popescu 1940, pp. 15-356; Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, pp. 84-86.

⁹ Ilieșiu, 2011, p. 45.

¹⁰ ANIC, MI, DGP, Dosar Nr. 8/1915, f. 138.

plan de care autoritățile de la București nu erau deloc străine. De altfel aceeași arhivă a Direcției Poliției și Siguranței Române ne dezvăluie că o serie de preoți din apropierea graniței româno – austro-ungare s-au aflat într-un contact permanent în perioada neutralității cu susnumita direcție a Ministerului de Interne de la București, furnizând informații strategice, constituind celule de acțiune dedate activităților de spionaj în favoarea României și pregătind terenul pentru momentul iminent în care armata română avea să treacă Carpații¹¹.

Într-adevăr în 15/28 august 1916, ziua intrării României în război împotriva Austro-Ungariei, autoritățile maghiare au dat curs planului dinainte stabilit arestând și deportând aproape 400 de preoți români din zona de graniță. Preotul cărturar Sebastian Stanca avea să rememoreze într-un volum dedicat suferințelor îndurate de preoțimea română în vremea războiului că „în scurtă vreme, temnițele din Cluj, Târgu-Mureș, Odorheiu și Seghedin s-au umplut, iar drumul cel mai bătut al românilor a devenit drumul Șopronului. (...) Osânda căzuse, în special, asupra umililor slujitori ai altarului.” Același memorialist explica motivul represiunii autorităților maghiare, precizând: „Stăpânirea ungurească a înțeles prea bine că preoții au fost vestalele care au ținut pururea vie flacăra focului credinței naționale în poporul românesc și furia aceleia s-a năpustit mai ales asupra preoților, amăgită de credința deșartă: «bate-voi păstorul și se vor risipi oile turmei». Au bătut păstorii, dar nu s-a risipit turma, pentru că ei sădiseră în sufletul acestei turme o credință tare, oțelită în suferința nădejzilor de dreptate dumnezeiască.”¹²

O statistică încă incompletă ne arată că pe lângă cei 224 de preoți ortodocși și uniți mobilizați în armata austro-ungară între anii 1912-1918, alți aproximativ 150 de clerici au fost închiși de autoritățile maghiare între 1916-1918, iar undeva la 230 au fost deportați din Transilvania și Banat în zona orașelor Șopron, Veperd, Vacz și Rust după mobilizarea României. Zelul autorităților maghiare din teritoriu pentru îndeplinirea planului guvernului de la Budapesta se observă și din implementarea acestor măsuri represive inclusiv împotriva preoteselor (de ex. Safta Ghilezan din Iablanița), a copiilor de preoți și a elevilor seminariști.

Din Banat au fost arestați și întemnițați de autoritățile maghiare pe întreaga durată a războiului următorii treizeci de preoți: Solomon Andreescu din Biniș, închis în Lugoj între 5 septembrie 1916 și 5 octombrie 1916; Alexandru Atnagea din Vrani, arestat în 6 decembrie 1916 și condamnat la 6 luni de închisoare și sechestrarea averii, a decedat în temniță la 31 octombrie 1917; Serafim Băian din Margina, închis în Seghedin între 1 februarie 1918 și 1 iunie 1918; Coriolan Buracu din Mehadia; Traian Călțun din Borlovenii Noi, arestat și

¹¹ Dăncilă-Ineoan 2016, p. 90.

¹² Stanca 2015, pp. 41-42.

întemnițat la Bozovici și Seghedin între 1916-1917; Ion Căpitan din Cladova; Emanuil Ciulei din Ciuchici, pus sub paza poliției în 15 august 1915 pe motiv că a îndemnat pe soldații români să dezerteze în România, apoi a fost arestat și deținut la Seghedin și Timișoara între 1 septembrie 1916 și 14 ianuarie 1917; Gheorghe Costescu din Racovița, arestat în 4 aprilie 1916 și închis vreme de 8 luni; Valer Dabiciu din Cacova; Iosif Drăgoi din Globurău; Constantin Dure din Orșova; Mihail Gașpar, protopop al Bocșei Montane, închis la Seghedin; Traian Gașpar din Ezeriș, arestat și încarcerat la Vacz și Seghedin; Ilie Gherban din Gârbova, închis în Timișoara între 1 februarie 1916 și 26 octombrie 1916, respectiv 7 februarie 1917 și 7 mai 1917; Eftimie Jianu din Iaz; Romul Jurchescu din Peștere, arestat de 4 soldați în 19 septembrie 1916, pe motiv că i-a scris unui soldat de pe frontul italian „Acum vine și ea”, presupunând că e vorba de România, închis la Seghedin între 21 septembrie 1916 și 1 aprilie 1918; Aurel Maghețiu din Toager, arestat în 8 septembrie 1916, închis în Seghedin, condamnat în 20 februarie 1917 la 5 ani de închisoare și 10 ani de pierdere a serviciului și a drepturilor publice pentru că a explicat parohienilor săi că românii din monarhia dualistă nu pot lupta împotriva celor din Regatul României, a fost eliberat în octombrie 1918; Ioan Maran din Oravița, arestat în august 1916; Antonie Miloșescu din Ogradena Veche, arestat în 24 septembrie 1916, închis la Timișoara și trimis în lagărul din Șopron, de unde a fost eliberat în februarie 1917; Ioan Mițariu din Opațița, reținut de jandarmi imediat după izbucnirea războiului și întemnițat la Deta, Vârșeț și Biserica Albă; Alexandru Ogârlaci din Jidovin (astăzi Berzovia), închis în Timișoara între 5 septembrie 1915 și 5 octombrie 1916; Iosif Petcu din Bazoș, ținut sub observația poliției și având interdicție de a părăsi localitatea din momentul intrării României în război până în noiembrie 1918, când a fost arestat de o patrulă bolșevică maghiară, apoi în februarie 1919 de armata sârbească; Damian Popescu din Ovcea; Gheorghe Popoviciu din Mărul, percheziționat și supus unui interogatoriu dur de către poliția din Hațeg în 12 august 1914; Ilie Popovici din Globurău; Liviu Radu din Macedonia; Aurel Raica din Utvin; Emilian Stoian din Valeapai, închis timp de 8 zile în anul 1917 în Bocșa Montană; Cornel Ștefan din Oravița, arestat în 28 iulie 1914, închis în Oravița și Seghedin între octombrie 1916 și iunie 1917; și Cornel Strimbei, preot greco-catolic în Oravița, deținut în august 1916 la intrarea României în război¹³.

Din Banatul istoric au fost deportați în vestul Ungariei pe durata războiului următorii patruzeci și unu de clerici: Simeon Bartolomei din Vrăniuț, internat împreună cu soția sa în Cabolt și Șopron între august 1916 și vara anului 1917; Moise Bărbulescu din Herneascova,

¹³ *Ibidem*, pp. 73-147; Ilieșiu 2011, pp. 29-346; Popescu 1940, pp. 15-356; Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, pp. 79-80.

pus sub supravegherea poliției la izbucnirea războiului, arestat și deportat la Șopron între 29 august 1916 – 15 aprilie 1917, eliberat și pus din nou sub Hausarest; Simeon Blajovan din Orșova, arestat în 1916 și internat timp de șase luni în Reczekethely; Iustin Bora, preot greco-catolic în Bucova, internat în Șopron; Emilian Brânda din Hitiaș, internat în Șopron; Nicolae Brânzeu, protopop greco-catolic de Comloșul Mare, internat din august 1916 până la începutul anului 1918 la Șopron; Petru Căprariu din Belinț, internat în anul 1917 timp de șapte luni în Șopron; Gheorghe Ciunga din Șuștra, internat în Șopron; Gheorghe Clecan din Stamura, internat la Beregsău-Mare între august 1916-septembrie 1917, apoi pus sub supravegherea autorităților locale, militare și civile; Anastasie Conceatu din Deta, ucis în 4 noiembrie 1918; Mihail-Gheorghe Costescu din Eșelnița, internat în Șopron; Ion Covrig, preot greco-catolic în Ilidia, internat în Șopron între 1916-1918; Petru Damșa din Duleu, internat în Șopron în anul 1916; Nicolae Dărăbanțiu din Izvin, internat în Șopron; Pavel Drăgan din Parța; Iosif Drăgoi din Globurău, internat în Șopron; Alexandru Iancovici din Hodoș; Teodor Ioaneș din Bencecul Român, internat în Lok între 6 septembrie 1916 și 14 aprilie 1917, iar de sârbi la Belinț și Timișoara în toamna lui 1918; Ioan Lăpăduș din Ohaba-Mâtnic, internat în Șopron între august 1916 și aprilie 1918; Iosif Magda din Feneș, arestat la 1 septembrie 1916, internat în Șopron și Kleinwarasdorf între septembrie 1916 și iunie 1917; Aurel Maghețiu din Toager; Ioan Măran din Ciclova Română, internat la Repceketely între 1916 și 1917; Nicolae Martinovici din Topolovățul Mare, internat în Csava între 6 septembrie 1916 și mai 1918; Petre Mihuția din Beba-Veche, internat în Șopron în 1916, judecat și condamnat la moarte de armata revoluționară maghiară în toamna lui 1918, dar eliberat de trupele franceze; Cornel Mircea din Vrani; Pavel Mioc din Vărădia, „*bun și înflăcărat român*” ridicat de jandarmi din altarul bisericii în timpul slujbei sărbătorii Înălțării Sfintei Cruci (14 septembrie), dus la Timișoara, internat în Veperd până în iunie 1917¹⁴; Vichentie Radu din Satchinez; Cornel Mircea din Răcăjdia, internat în Veperd între 14 octombrie 1916 și 1 ianuarie 1918; Iuliu Nedici din Percosova; Nicolae Novacovici din Gârbovăț, deținut în 14 octombrie 1916 și internat la Șopron și Mannersdorf an der Rabnitz până în 8 iunie 1917, eliberat și pus sub paza poliției până în noiembrie 1918; Alexandru Ogârlaci din Berzovia, internat în Șopron din toamna anului 1916 până în vara lui 1918; Valer Paveloniu, preot greco-catolic în Bouțarii de Jos, internat în Șopron; Aurel Popovici din Potoc, internat în

¹⁴ Ilieșiu 2011, p. 323. Momentul reținerii și deportării sale este rememorat de Livia Viciu în felul următor: „Într-o sărbătoare apoi, mi se pare că a fost ziua Sf. Cruci, în aceste vremuri grele de restriște, când credincioșii erau adunați la Sf. biserică, găsi mângâiere în rugăciuni și a ascultat glasul blând și duos al păstorului sufletească Pavel Mios, au năvălit jandarmii în lăcașul sfânt au somat pe preot ca de la altar să-i urmeze pentru a fi dus la Șopron. Era Șopronul acela de triste amintiri pentru atâția români”. *Ibidem*, p. 326-327.

Șopron; Ioan Popovici din Reșița Montană, internat la Repcekehely între 5 septembrie 1916 și mai 1917; Alexandru Puta din Parța; Cornel Strimbei, preot greco-catolic în Oravița, internat în Șopron; Ilie Șerban din Sârbova, internat în Șopron între 1 septembrie 1916 și 26 octombrie 1916; Cornel Ștefan, protopop de Oravița, internat în Șopron până la sfârșitul războiului; George Tocitu din Călacea, internat în Șopron; Martin Vernichescu din Vârciorova, arestat în august 1916 pe motiv de spionaj în folosul României și închis timp de un an de zile la Seghedin și Vacz, apoi internat în Șopron până la sfârșitul anului 1918; Nicolae Vulpe din Jadani (astăzi Cornești, județul Timiș), internat în Șopron între 10 septembrie 1916 și 19 iunie 1917¹⁵.

Arestarea și deportarea preoților de către autoritățile maghiare a avut un impact psihologic, puternic asupra comunităților românești, sporind dezorientarea, frica și deznădejdea românilor, care s-au simțit umiliți și lipsiți de reazămul religios și național al păstorilor lor sufletești. Memorialistica bănățeană a Marelui Război ne oferă din nou o mărturie sugestivă în acest sens: „*Credincioșii au rămas uluiți și în deznădejdea lor exclamau: Dumnezeu, cât o să mai dureze nelegiuirea aceasta! Înconjurat de jandarmi, ca un criminal, preotul iubit se depărtează de Sf. biserică, iar clopotele sunau duios, parcă ziceau: Rămas bun. Se tânguiau de jalea bisericii, rămasă fără păstor. Ajuns acasă, niciun moment nu l-au lăsat jandarmii, ci în grabă l-au pus să-și împacheteze ceva rufe, mâncare abia a putut ceva să înghită și apoi din mijlocul rudelor și a credincioșilor a plecat pe drumul suferințelor.*”¹⁶

Printre preoții arestați și închiși s-au numărat și victime. Poate dintre bănățeni numele cel mai reprezentativ al preotului care a plătit cu viața pentru atitudinea sa românească este cel al protopopului George Dragomir de la Biserica Albă, arestat și închis în august 1916 la Timișoara, apoi deportat în Șopron, unde grav bolnav a decedat în spitalul orașenesc în 11 ianuarie 1918¹⁷.

Îngroziți de această perspectivă sumbră, alți aproximativ 150 de slujitori ai Domnului au luat drumul pîrbeșiei o dată cu retragerea armatei române din Transilvania în septembrie 1918. Decizia lor este una explicabilă dacă avem în vedere faptul că toți întâmpinaseră cu euforie intrarea trupelor române în localitățile lor, soldații români fiind îmbrățișați cu lacrimi în ochi de localnicii români, care i-au primit ca pe niște eliberatori „*cu flori și cu urări de bună venire*”, cum precizează în memoriile sale preotul Ioan Broșu din Dârstele

¹⁵ Stanca 2015, pp. 73-147; Ilieșiu 2011, pp. 29-346; Popescu 1940, pp. 15-356; Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, pp. 81-83.

¹⁶ Ilieșiu 2011, p. 327.

¹⁷ Alic 2013, pp. 125-126, 333-334.

Braşovului¹⁸. Afişând public o asemenea atitudine, aceştia deveniseră în ochii autorităţilor ungare în mod automat nişte „trădători”, refugiul peste Carpaţi devenind unica şansă de scăpare din faţa temniţei şi a surghiunului. Preoţii bănăţeni care au luat de bună voie drumul pribegiei au fost: Gheorghe Tătucu din Iablaniţa, aflat la izbucnirea războiului la cursurile de vară organizate de Nicolae Iorga la Vălenii de Munte a rămas în România până în 1919, dar familia i-a fost arestată şi internată în Şopron; Ioan Bogoevici din Teregoava; Iuliu Musta din Glimboca; diaconul Avram Imbroane şi Romul Raţiu din Dubeşti, refugiat prin păduri după intrarea României în război¹⁹.

Preoţimea română sub persecuţia armatei sârbe de ocupaţie

Un alt val de represiune s-a năpustit asupra preoţimii române între toamna anului 1918 şi vara anului 1919, după ce armata sârbă a pătruns în Banat în conformitate cu prevederile armistiţiului semnat de Ungaria cu Antanta în 13 noiembrie 1918 la Belgrad. Cu toate că au fost primiţi ca prieteni, sârbii au desfăşurat persecuţii antiromâneşti, comportându-se „neomeneşte”, cum reţine memorialistica bănăţeană, ca trupe de ocupaţie, împiedicând populaţia românească să se organizeze în comitete şi gărzi naţionale şi apoi să se deplaseze la Alba Iulia pentru Marea Adunare Naţională de la 1 decembrie²⁰. Pentru că nu au pus în aplicare ordinele comandamentului sârb ca la toate slujbele bisericeşti să fie pomenit regele Petru al Serbiei, ci au ascultat de circulara episcopului Miron Cristea din 26 octombrie/8 noiembrie 1918, prin care dispunea „*pomenirea Marelui Sfânt al naţiunii române*”²¹, armata sârbă a recurs la forţă, ameninţând, apoi arestând şi întemniţând mai mulţi preoţi. Între cei ce au avut de suferit sub ocupaţia sârbească a Banatului s-au numărat următorii preoţi: Gheorghe Băiaş din Iabuca, întemniţat la Vârşeţ între 18 noiembrie 1918 şi iulie 1919; L. Băleanu din Dognecea, refugiat de frica sârbilor la Reşiţa sub protecţia trupelor franceze; Alexandru Blaşiu din Şuşca, a organizat garda naţională română şi s-a refugiat din calea armatei sârbeşti în zona românească, de unde a revenit în anul următor în fruntea trupelor române „înfăşurat în tricolor”; Serafin Boian din Margine, închis în Vârşeţ între 1 februarie 1918 şi iulie 1919; Aurel Bota din Jamul Mic, închis în Vârşeţ în aceeaşi perioadă; Septimiu Câmpeanu din Gârlişte, arestat pe drumul spre Alba Iulia la Oraviţa şi trimis acasă; Mitrofan Ciorei din Forotic, arestat şi întors din drumul spre Alba Iulia la Berzovia; Ştefan Cioroian din Comloş, pus sub supravegherea poliţiei maghiare între 1916 şi 1918, arestat şi interog de sârbi în

¹⁸ Abrudan 2018, p. 14-27.

¹⁹ Stanca 2015, pp. 73-147; Ilieşiu 2011, pp. 29-346; Popescu 1940, pp. 15-356.

²⁰ Leu/Bocşan/Bedecean 2015, pp. 99-118.

²¹ Alic 2013, pp. 346-347.

iunie 1919 la Becicherecul Mare; Petru Damșa din Duleu, bătut de gardiștii maghiari și de soldații sârbi în noiembrie 1918 pentru implicarea sa în organizarea gărzii naționale române din Duleu; Cornel Drăgan din Rusova Nouă, a organizat și prezidat garda națională românească, care a depus jurământul de fidelitate față de regele Ferdinand în biserica parohială, motiv pentru care a fost persecutat ulterior de sârbi și a fost nevoit să se refugieze în zona românească până în vara anului 1919; Petru Eremie din Călnic, arestat pentru că a arborat drapelul românesc pe clădirea gării din localitate și internat la Belgrad; Petre Fleșeriu din Sânicolau Mare, sechestrat de sârbi și descurajat să meargă la Alba Iulia; Augustin Ghilezan, protopop de Ciacova, șicanat și anchetat în cazarma sârbească pentru că a refuzat să-l pomenească pe regele Serbiei la slujbele bisericești; Arsenie Golumba din Berzasca, arestat de sârbi în Timișoara și trimis acasă sub escortă în 29-30 noiembrie 1918; Petru Ieremia din Călnic, închis în Belgrad între 18 noiembrie 1918 și iulie 1919; Alexandru Ioanovici, sechestrat de sârbi și împiedicat să meargă la adunarea națională de la Alba Iulia; George Lungu, arestat alături de alți 9 fruntași ai localității Macoviște în 19 ianuarie 1919, întemnițat la Ciuchici, Panciova și Belgrad în subteranele comandamentelor militare sârbe; Ioanichie Neagoe din Petrovaselo, închis în Belgrad între 18 noiembrie 1918 și iulie 1919; Gheorghe Nicorescu din Iersig, bătut de trupele sârbe pentru că îl pomenea pe regele Ferdinand la sfintele slujbe, arestat și dus „între baionete” la Bocșa Montană; Teodor Panciovan din Iertof, oprit din drumul spre Alba Iulia la Timișoara și trimis acasă; Augustin Popovici din Gârliște, refugiat la Brașov din noiembrie 1918 până în august 1919; Teodor Petrica din Nicolinț, închis în Belgrad între 18 noiembrie 1918 și iulie 1919; Ioan Pincu din Ramna, arestat în Timișoara și trimis acasă sub escortă în 29-30 noiembrie 1918; Teodor Popovici din Semlacul Mare, închis în Belgrad între 18 noiembrie 1918 și iulie 1919; George Runcan, preot militar din Nicolinț, a înființat garada națională românească și s-a pregătit să plece la Alba Iulia, dar a fost arestat la Timișoara și escortat înapoi localitate, de unde se refugiază pe ascuns în zona românească; Sava Secoșan din Grebenați, închis în Belgrad între 18 noiembrie 1918 și iulie 1919; Emil Stoian din Valeapoi, a fost arestat și încarcerat la Bocșa pentru că l-a pomenit pe regele Ferdinand la slujbele religioase și după ce a fost somat să-l pomenească pe regele Petru al Serbiei, după eliberare s-a refugiat în Hațeg, de unde revine acasă în vara anului 1919; Ioan Turnea din Târnova, a organizat și condus garda națională românească în noiembrie 1918 fiind arestat de trupele sârbe și trimis la închisoarea din Reșița; Grigore Vermeșan din Pesac, internat de autoritățile sârbe timp de șase săptămâni la Belgrad pentru că a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia; Martin Vernichescu din Verciorova, închis în Belgrad între 18 noiembrie 1918 și iulie 1919; Pavel

Vițian din Rusova Veche, arestat de sârbi pentru că îl pomenea la slujbele bisericești pe regele Ferdinand al României, deportat cu familia în localitatea Jam, de unde revine după interogatoriu și șicane cu intenția de a se refugia în zona franceză, dar e prins la Berliște și „bătut de moarte”²².

Un caz aparte este cel al preotului Constantin Băleanu din Moldova Nouă, care a luat drumul pribegiei, în urma amenințărilor trupelor sârbești de ocupație, refugiindu-se în Surducul Mare, unde „*ceva mai târziu zdrobit de suferințele unui martiraj a sucombat*”²³.

Cei ce au scăpat de furia sârbilor, au căzut victime represaliilor bolșevicilor maghiari, între ei numărându-se preotul Vasile Groza din Dorgoș și Ioan Vlădescu din Sacoșul Mare, arestați și întemnițați la Sinersig.

Preoți bănățeni participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia

În 7/20 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central de la Arad a publicat convocarea „*Adunării Naționale a națiunii române din Ungaria și Transilvania la Alba Iulia, cetatea istorică a neamului nostru*”, pentru ziua de duminică, 18 noiembrie/1 decembrie 1918, precizând în primele trei puncte ale textului convocării că la adunare vor lua parte deputați de drept și delegați aleși, în fruntea deputaților de drept aflându-se episcopii și toți protopopii în funcție ai celor două confesiuni românești, câte un trimis al fiecărui consistoriu ortodox și capitul unit, și câte doi studenți de la seminariile teologice din Arad, Caransebeș, Sibiu, Blaj, Gherla și Lugoj²⁴. Așa se face că din cei 1228 de membri ai Marii Adunări Naționale au fost 578 de drept și 650 aleși, câte cinci în fiecare din cele 130 de circumscripții electorale ale comitatelor din Ungaria.

Bisericile românești din Banat au fost reprezentate de următorii clerici ai ierarhiei superioare: episcopii ortodocși Ioan Ignatie Papp al Aradului și Miron Cristea al Caransebeșului; Valeriu Frențiu episcop greco-catolic al Lugojului; Gheorghe Ciuhandu și Cornel Comeanu, delegați ai consistoarelor ortodoxe din Arad și Caransebeș; Valeriu Giurgiu, asesor al consistorului greco-catolic de la Lugoj și Ioan Boroș, prepozit al capitolului greco-catolic din Lugoj. Din partea fundației „Nedelcu” din Lugoj a participat dr. Dimitrie Nistor, iar a societății de lectură Ioan Popasu din Caransebeș, preoții George Vuc și Ioan David. Institutele teologice și pedagogice confesionale au delegat la Alba Iulia pe profesorul Moise Ienciu, reprezentant al școlii teologice ortodoxe din Caransebeș, pe profesorul

²² Stanca 2015, pp. 149-150; Ilieșiu 2011, pp. 29-346; Popescu 1940, pp. 15-356.

²³ Ilieșiu 2011, p. 190.

²⁴ Marea Unire 1943, pp. 49-51; Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, pp. 105-106.

Alexandru Buțiu din partea pedagogiei ortodoxe din același oraș, pe dr. Teodor Botiș și pe profesorul diacon Sabin Evuțian din partea pedagogiei ortodoxe de la Arad. Institutul teologic din Arad a fost reprezentat de studenții Emil Petrovici și Ștefan Miu. Preotul militar Pavel Popa a fost delegat de garda națională din Nicolițul Mare, preotul greco-catolic Ioan Bacău a participat ca delegat al Reuniunii unite române de cânt Lira din Lugoj, învățătorul Iuliu Vuia ca delegat al învățătorilor din protopopiatul Timișoarei, iar diaconul Avram Imbroane ca delegat titular al presei române din Banat²⁵.

Protopopii ortodocși deputați de drept din Banat au fost: Fabrițiu Manoilă de Lipova; Ioan Oprea de Timișoara; Ioan Tucrea de Vinga; Ștefan Cioroianu de Comloșul Mare; Mihail Gașpar de Bocșa Montană; Nicolae Nedeliu de Biserica Albă; Ioan Popa de Buziaș; Andrei Ghidiu de Caransebeș; Augustin Ghilezan de Ciacova; Sebastian Olariu de Făget; Gheorghe Popovici de Lugoj; Ioan Sârbu de Mehadia; Lazăr Iacob, profesor de drept canonic la Institutul teologic din Arad (1908-1921), reprezentant al protopopiatului Oravița; Trifon Miclea de Panciova; Traian Oprea de Vârșeț; Gherasim Sârbu de Belinț; iar cei greco-catolici: Ioan Țiuclu, diacon al catedralei episcopale din Lugoj și delegat titular al protopopiatului greco-catolic din Lugoj; George Muntean de Buziaș; Mihail Jivanca de Ciacova; Nicolae Brânzeu de Comloșu Mare; Iosif Popa de Bocșa Montană; și Victor Poruțiu de Vărădia²⁶.

În afară de acești parlamentari de drept, au fost aleși ca deputați titulari și supleanți în diversele circumscripții electorale bănățene, preoții ortodocși din tabelul de mai jos²⁷:

Cercul electoral	Numele preotului	Ales deputat	Din parohia
Aradul Nou	Sava T. Seculin	titular	Sânnicolaul Mic
Aradul Nou	Aurel Sebeșan	titular	Felnac
Becicherecul Mic	Traian Golumba	supleant	Moșnița
Becicherecul Mic	Ioan Ilioviciu	titular	Moșnița Veche
Bocșa Montană	Coriolan Zuiac	titular	Vasiova
Bocșa Montană	Ioan Vida	supleant	Reșița Montană
Bocșa Română	Valeriu Turnea	titular	Târnova
Bocșa Română	Coriolan Zuiac	titular	Bocșa Vasiova

²⁵ Marea Unire 1943, pp. 53-79; Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, pp. 143-278.

²⁶ Marea Unire 1943, pp. 53-55; Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, pp. 143-278.

²⁷ Tabelul este realizat pe baza următoarelor lucrări: Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, pp. 116-278; Neamțu/Vaida-Voevod 2005-2008, passim; Cosma 2018, pp. 65-70.

Buziaș-Tormac	Nicolae Popovici	titular	Gătaia
Buziaș-Tormac	Ioan Mițariu	titular	Opațița
Cenad	Romul Nestor	supleant	Cenadul Unguresc
Ciacova	Ioan Roșiu	titular	Ghilad
Cocota	Nicolae Vulpe	titular	Jadani
Cocota	Vicențiu Radu	titular	Satchinez
Făget-Birchiș	Laurențiu Barzu	supleant	Băcăul de Mijloc
Făget-Birchiș	Eugen Sudrișan	supleant	Coșteiul Mare
Lovrin	Grigore Vermeșan	titular	Pesac
Lugoj	Adam Groza	titular	Coșteiul Mare
Lugoj	pr. gr. cat. Valeriu Giurgiu	titular	Lugoj
Moravița	Avram Corcea	titular	Coștei
Moravița	Ioan Andreescu	titular	Voivodinți
Oravița	Cornel Ștefan	titular	Oravița
Ozora-Uzdin	Ioanichie Neagoe	supleant	Petrovaselo
Pardani	Nicolae Brănuțiu	supleant	Giulvăz
Pardani	Ștefan Vulpe	supleant	Giulvăz
Recaș	Constantin Mihaiu	supleant	Ohaba-Forgaci
Sasca	George Lungu	titular	Sasca
Sasca	Simeon Bartolomei	titular	Vrâniuț
Tormac	Avram Ciocoiu	titular	Vucova
Tormac	Nicolae Popovici	supleant	Gătaia
Uzdin	Ștefan Popa	supleant	Seleuș
Zichifălău	Virgil Musta	titular	Mărghita Mare
Zichifălău	Trifu Cocora	titular	Partoș
Zichifălău	Ioan Coșar	titular	Tolvădia
Zorlențu Mare	Aurel Spătan	titular	Sacu
Zorlențu Mare	Nicolae Cornean	supleant	Apadia

Așadar, deputații clerici de drept au fost în număr de 37, 27 ortodocși și 10 uniți, iar delegații aleși din rândurile preoțimii însumează 36 de clerici, 35 ortodocși și 1 unit, în total 73 de reprezentanți ai preoțimii din Banatul istoric.

Biserica Ortodoxă din Banat nu a fost reprezentată numai de delegați oficiali, ci și de alți numeroși sacerdoți care au condus grupuri întregi din comunele lor, cu steaguri tricolore, spre Alba Iulia, formând în acest fel o parte din mulțimea celor peste o sută de mii de români, care s-au strâns pe Câmpul lui Horea în duminica memorabilă de la 1 decembrie 1918. Preoții bănățeni, conducătorii delegațiilor localităților păstorite de ei, prezenți la Alba Iulia la 1 decembrie 1918, au fost: George Adam din Voislova; Lazăr Babeu din Becicherecul Mic; Nicolae Badiu din Dalboșeț; Constantin Bălean din Moldova Nouă; Coriolan Buracu din Prigor; Iosif Caragea din Mercina; Traian Călțun din Borlovenii Noi; Emanuil Ciulei din Jam; Gheorghe Dănescu din Berliște; Vasile Debău din Lipova; Vasile Deheleanu din Ususău; Petru Fleșeriu din Sânnicolaul Mare; Ioan Guțiu din Bocșa Română, la revenirea sa acasă a fost brutalizat de armata sârbă; Ioan Imbroane din Rusca Montană; Virgil Lugojan din Ciacova; Miron Mănescu din Văliug; Ioan Mărgineanțu din Birda; Nicolae Micleuța din Cerneteaz; Alexandru Ogârlaciu din Berzovia; Gheorghe Popovici din Mărul; Ioan Popovici din Reșița; Vasile Popovici din Pătaș; Aurel Raica din Utvin; Pavel Tismănariu din Hodoni; Ioan Țerovan din Ohaba Bistra; George Velici, preot greco-catolic, reprezentant al Gărzii Naționale din cercul Moravița; și David Voniga din Giroc²⁸.

Concluzii

Toți acești preoți români, ortodocși și uniți, din Banat și-au luat în serios rolul de păstori sufletești și apostoli ai românismului, îndeplinind cu responsabilitate și demnitate vocația pe care Andrei Mureșanu o înscrisese atât de frumos și de sugestiv în ultima strofă a poemului său pașoptist – devenit între timp imnul național al României – „Deșteaptă-te române”, scriind: „*Preoți cu crucea-n frunte, căci oastea e creștină, deviza-i libertate și scopul ei preasfânt*”.

²⁸ Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, pp. 116-278; Neamțu/Vaida-Voevod 2005-2008, passim; Cosma 2018, pp. 65-70.

Bibliografie

ANIC, MI, DGP = *Arhivele Naționale Istorice Centrale, Ministerul de Interne, Direcția Generală a Poliției.*

Abrudan 2017 = Mircea-Gheorghe Abrudan, „Fragmente din istoria Primului Război Mondial: arestarea și deportarea preoțimii române din Transilvania”, în *Misiunea. Revista centrului de cercetare a conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României „General Paul Teodorescu”*, Anul IV, Nr. 1 (4)/2017.

Abrudan 2018 = Mircea-Gheorghe Abrudan, „Părintele Ioan Broșu din Dârstele Brașovului în vâltoarea Marelui Război: un capitol al suferinței clerului ardelean pentru idealul întregirii neamului”, în *Misiunea. Revista centrului de cercetare a conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României „General Paul Teodorescu”*, Anul V, Nr. 1 (5)/2018.

Alic 2013 = Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserică și societate*, Presa Universitară Clujeană/Editura Episcopiei Caransebeșului, Cluj-Napoca, 2013.

Analele 1919 = *Analele Asociației „Andreu Șaguna” a clerului Mitropoliei Ortodoxe Române din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramurăș. Actele primului congres al preoțimii din Mitropolia românilor ortodocși din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș*, ținut în Sibiu în zilele de 6/19-8/21 martie 1919, Tiparul Tipografiei Carpath, Sibiu, 1919.

Cosma 2018 = Aurel Cosma, „Biserica Română din Banat și Unirea de la Alba Iulia”, în *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire, volumul I*, Editura Basilica, București, 2018.

Dăncilă-Ineoan 2016 = Andreea Dăncilă-Ineoan, „Sebastian Stanca și generația revistei «Luceafărul»” în Mihai-Octavian Groza, Gabriela-Margareta Nisipean, Iuliu-Marius Morariu, *Sebastian Stanca (1878-1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016.

Ilieșiu 2011 = Nicolae Ilieșiu, *Monografia istorică a Banatului. Județul Caraș*, studiu introductiv, ediție și note Dumitru Țeicu, indice toponimic Minodora Damian, Editura Mica Valahie, București, 2011.

Marea Unire 1943 = *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, București, 1943.

Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992 = Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1992.

Neamțu/Vaida-Voevod 2005-2008 = Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *1 decembrie 1918 mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun: documente la un sfert de veac de la Marea Unire, Vol. I-II*, Editura Academiei Române, 2005-2008.

Stanca 2015 = Sebastian Stanca, *Contribuția preoșimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Editura Argonaut/Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Cluj-Napoca/Deva, 2015.

Popescu 1940 = Grigore N. Popescu, *Preoșimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre, volum II*, Tipografia Vremea, 1940.

Leu/Bocșan/Bedecean 2015 = *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, vol. III, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecean, Presa Universitară Clujeană, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015.

CONSIDERAȚII ASUPRA UNUI DOCUMENT PIERDUT

Adrian ARDEȚ

Bogdana NEGREI

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Abstract

At the beginning of the 70's I had the privilege of knowing Mrs. Aurelia Grozavescu, born Biju, a relative after mother with the teacher Ștefan Velovan from Rusca Montană, being a sister to Cornel Cornean's second wife, who gave me a handwritten document titled Monograph of Caransebes, author Cornel Cornean. The manuscript was in the form of a register in which the author mentioned data on the history of Caransebes after the monograph signed by Andrei Ghidiu and I. Balan, but also a detailed presentation of the inhabitants of the town in the year 1918.

Keywords: *Monograph of the town of Caransebes, ational Assembly from Alba - Iulia, Lumina, Caransebes Consistorial Consistory.*

La începutul anilor `70 am avut privilegiul de a o cunoaște pe Doamna Aurelia Grozăvescu, născută Biju, rudă după mamă cu pedagogul Ștefan Velovan de la Rusca Montană, fiind soră cu cea de-a doua soție a lui Cornel Cornean, care mi-a pus la dispoziție un document inedit, scris de mână și intitulat *Monografia orașului Caransebeș*, autor Cornel Cornean.¹

Manuscrisul era sub forma unui registru în care autorul menționa date referitoare la istoria Caransebeșului, după *Monografia* semnată de Andrei Ghidiu și I. Bălan, dar și o minuțioasă prezentare a locuitorilor orașului în preajma anului 1918.

Dr. Corneliu Cornean – Delegatul Consistoriului Ortodox din Caransebeș la Marea Adunare Națională de la Alba – Iulia. S-a născut la 23 aprilie 1884 la Apadia, unde face primele clase. Urmează liceul la Brașov, apoi studiile universitare la Cernăuți, Lipsca și Berlin, devenind chiar doctor în teologie la Cernăuți. Din anul 1908 este numit secretar al Consistoriului Eparhial Caransebeș, ajungând asesor ordinar în Senatul bisericesc. Se afirmă ca un luptător pentru unitate națională, iar adunarea de constituire a C. N. R. din Caransebeș, prezidată de protopopul Andrei Ghidiu a fost organizată la inițiativa dr. Cornel Corneanu. A luat parte la viața politică a țării, făcând parte din P. N. Ț. din rândurile căreia a devenit

¹ Documentul manuscris mi-a fost lăsat timp de o săptămână, timp în care am încercat să copiez câteva paragrafe.

deputat și vicepreședinte al Camerei Deputaților. S-a remarcat ca și om de cultură: a fost președinte al Societății de Cântări și Muzică din Caransebeș, membru al cunoscutei formații corale *Doina* din Turnu Severin; în 1917 -1918 a condus Foaia Diecezană, a fost director al ziarului *Lumina*, tipărit în Caransebeș începând cu anul 1918, de asemenea, a publicat mai multe studii consacrate îndeosebi personalităților din Banat și a unor probleme referitoare la acest colț de țară românească. A murit la Caransebeș, la o vârstă respectabilă, 79 de ani în anul 1963.²

În rândurile ce urmează vom reda textul referitor la *Istoricul orașului*:

„*Colonia castrului roman Tibiscum care după evacuarea din anul 275 a Daciei Malvense de către împăratul Aurelian (270 - 275) nu s-au reîntors în patrie, s-au așezat la bifurcarea drumurilor ce au legat Câmpia Dunării de Jos cu cea a Timișului și a Carașului și cu Podișul Transilvaniei. Din această așezare urbană s-a dezvoltat cetatea Sebeșului și Târgul Caran-ului, care, unindu-se în veacul al XIII-lea a luat ființă conform Diplomei emise în Caransebeș la 29 aprilie 1290 de regele Ladislau al IV-lea Cumanul (1260 -1290), oppid – ului Caransebeș.*

Ni-o dovedesc vestigiile romane pe care s-a clădit această cetate regală „ars regiae magistratis Sebeș”. Matei Corvin (1458 – 1490) i-a acordat la 1485 Diploma de civitatis regiae, iar Vladislau al II-lea (1490 – 1516) la 1498 privilegiile pe care le avea orașul de reședință Buda.

Și și-au ales sediu al lor: bani și „nobiles districtum Caransebeș” la 1430 „Universitas nobilium et keneziaem” de districtul Caransebeș”. La 1452 și consiliul comitatului Zemzeniensis la 1501.”

Aceste scurte referiri la istoria Caransebeșului ne determină să afirmăm că autorul acestei *Monografii* a avut acces la o serie de lucrări importante referitoare la istoria Banatului. O primă referire vom face la protopopul Lugoșului George Popovici, care este autorul volumului de referință *Istoria românilor bănățeni*.³ Credem că relația lui Cornel Cornean cu viitorul protopop s-a înnodat după anul 1909.⁴ O altă lucrare document este cea scrisă de Patriciu Dragalina: *Din istoria Banatului Severin*.⁵ Patriciu Dragalina se afirmă ca un veritabil cultivator de limbă românească, fiind profesor la Institutul Pedagogic Diecezan de Caransebeș între 1894 – 1917.⁶

² Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, pp. 190 – 191.

³ Popovici 1904.

⁴ Păcurariu 1996.

⁵ Dragalina 1902.

⁶ Brătescu 2011.

Autorul, cu siguranță că abordează și alte aspecte ale istoriei orașului Caransebeș, fără ca noi să le copiem și să le prezentăm după mai bine de 40 de ani.

O atenție deosebită o acordă prezentării primarilor care s-au succedat la Caransebeș cu adnotări la ceea ce au realizat aceștia. Astfel:

„Dintre primarii i-a avut Caransebeșul în cursul acestor 3 administrațiuni 1718 – 1873 numim pe:

Nicolae Iacob Poșta, proprietarul caselor nr. 302 și 409 – 410 și al morii nr. 168 în administrația militară.

„Oberkneazul” Iancu Bombăcilă

Manoilă Stancoviciu (1796 – 1820)

Balaș Biju, proprietarul caselor nr. 442 și 452

Dimitrie Dascălu (1819 – 1889)

Ioan Brancoviciu (1788 – 1881)

Ioan Peța (1820 – 1896)

De la 1880 și până la 1919:

Prof. Ioan Nemoianu (1847 – 1906)

Constantin Burdia (1861 - 1924), realizatorul Dâlmei de la 1903, clădirea Primăriei de la 1903, linia ferată Caransebeș – Hațeg 1908 și Liceul de stat deschis în anul 1907

Ioan Bartolomeu (1835 – 1906)

Octavian Bordan (1873 – 1935) a clădit Cinematograful și a asfaltat străzile principale

Frederich Pauk (1918 – 1928)”

După care sunt trecuți și alți primari, adăugați mai târziu, fără nici o indicație:

Nicolae Domăneanțu

Mihai Pătrășcanu

Dimitrie Novăcescu

Alecsandru Andrei

Pavel Jumanca

Ioan Rațiu

Isac Rădulescu”

Din această înșiruire scrisă de către Cornel Corneanu, cu siguranță în preajma anului 1918 acesta nu mai acordă un rol deosebit contemporanilor din perioada interbelică, doar amintind aleatoriu numele primarilor, fără a menționa anii de viață sau de deținere a funcției de primar al orașului Caransebeș sau de realizare a unei lucrări edilitare.

Deosebit de importantă este analiza făcută locuitorilor orașului domiciliați pe anumite străzi din care redă doar actuala stradă Ardealului și pe Traian Doda (strada Varului).

Actuala stradă Ardealului (Siebenbürger Strasse) - „Numărul 447 – Ioan Iacob Poșta; 455 – 446 Nicolae Vasilovici – proprietar Dragodan; 442 Balaș Biju azi Goanță; 441 Trăilă Măciucă (Ognanovici); 439 Dimitrie Palcu – proprietar Bona; 435 Pavel Musteți (Patriciu Dragalina; 434 Măierințu; 426 Gheorghe Radovici; 404 Pompieri și Oficiul economic al orașului; 363 Gheorghe Borlovan; 362 Pavel Munteanu (Dimitrie Jianu); 353 Murgu; 423 Constantin Nicoară (Vasile Popovici); 420 preot George Popvicu azi Samson Talpeș; 418 proprietatea Tipografia Diecezană; 415 Ioan Șușoi s-a născut Ioan Dragalina; 414 Nicolae Georgevici proprietar Sidonia Bem născută Biju; 408 Nicolae Leu azi Nicolae Iacob Poșta; 412 Maria Popovici zidită în 1910, casă cu trei etaje a lui Korongy, proprietar în Măntnicul Mare.

Strada Varului, azi Traian Doda:

„Numărul 400 Ilie Băiașa în care a locuit Filaret Musta; 482 Contesa Sara a locuit protopopul Nicolae Tomici; 393 Iovu Peța în care s-a născut Victor Madincea, cântăreț la Opera de Stat din Viena, azi Elena Deac; 334 Gheorghe Capeț, azi Alexandru Andrei; 282 a lui Bălțeanu; 285 a lui Filip Bria; 528 a lui Iosif Astaloș; 406 a lui George Popovici; 404 Ștefan Călinescu azi Bancea; 402 Vasile Ardeleanu, astăzi Andrei Ghidiu; 340 Vasile Leca azi proprietatea lui Măgeriu; 291 Mihai Munteanu azi Nicolae Novăcescu.

O predilecție pentru redarea străzilor istorice ale orașului Caransebeș este regăsită și în *Monografia Caransebeșului* redactată de Andrei Ghidiu și Iosif Bălan. În această lucrare există un capitol intitulat *Străzile orașului*,⁷ dar care se referă la perioada medievală a cetății, fiind editată doar din punct de vedere al amplasării și al denumirii. Credem că acesta capitol i-a furnizat lui Cornel Cornean punctul de plecare pentru o cercetare amănunțită a subiectului. Este de remarcat acuitatea datelor referitoare la proprietarii caselor de pe Strada Ardealului și de pe Strada Traian Doda. Între numele trecute ca proprietari ai caselor egăsim nume sonore: protopopul Andrei Ghidiu, preot George Popvicu, Ioan Dragalina, protopopul Nicolae Tomici. Este de remarcat faptul că este amintit în enumerarea caselor de pe strada Ardealului lanumărul 415 s-a născut Ioan Dragalina (este vorba despre actualul număr 6). Editarea acestei informații ne determină să credem că autorul a surprins un fapt important al istoriei naționale, deși viitorul general Ion Dragalina trece în Armata Română încă din anul

⁷ Ghidiu/Bălan 2000, pp. 249 – 250.

1887.⁸ Totodată, este dovedit faptul că imaginea lui Ion Dragalina este vie în conștiința colectivă a locuitorilor Caransebeș.

Putem spune că, dacă este să analizăm acest fragment a lui Nicolae Corneanu, este scris în perioada 1928 - 1937, când memoria faptelor de la 1918 este vie. Pentru a argumenta această cronologie afirmăm că este dat intervalul în care Fredrich Pauk este primar al orașului Caransebeș *Frederich Pauk (1918 – 1928)*, în lista primarilor redată de autor, iar în lista aferentă locuitorilor de pe actuala stradă Traian Doda regăsim la numărul 402 *Vasile Ardeleanu, astăzi Andrei Ghidiu*. Este cunoscut faptul că protopopul Andrei Ghidiu trece în neființă la 2 noiembrie 1937.⁹

În intervalul temporal dintre cele două războaie mondiale în scrierile istorice se impune curentul naționalism, dar formația profesională, doctor în teologie la Cernăuți, apoi studii de filosofie la Lipsca și Berlin,¹⁰ îl determină să recurgă în prezentarea sa la redactarea în maniera pozitivismului. Autorul Cornel Cornean face o prezentare a faptelor istorice cu date precise, fără a interveni subiectiv în redarea acestora.

Presupunem, pe baza puținelor informații din acest document că, Cornel Cornean a dorit realizarea unei *Monografii* amănunțite, completată cu date referitoare la perioada contemporană lui. Sperăm ca acest document să iasă la iveală pentru a întregi istoria orașului Caransebeș.

Bibliografie

Brătescu 2006	=	Constantin Brătescu, <i>Protopresbiterul Andrei Ghidiu (1848 – 1937). Între Biserică și Neam</i> , Editura Dalami, Caransebeș, 2006.
Brătescu 2011.	=	Constantin Brătescu, <i>Orașul Caransebeș între 1865 – 1919. File de monografie</i> , Editura Dalami, Caransebeș, 2011.
Cornean	=	Cornel Cornean, <i>Monografia orașului Caransebeș</i> (Manuscris).
Dragalina	=	Virgiliu Alexandru Dragalina, <i>Viața țatălui meu, generalul Ioan Dragalina</i> , Editura Militară, București, 2009.
Dragalina 1902	=	Patriciu Dragalina, <i>Din istoria Banatului Severin</i> , Caransebeș, 1902.
Ghidiu/Bălan 2000	=	Andrei Ghidiu, Iosif Bălan, <i>Monografia Caransebeșului</i> (Ediția a II-a), Editura Mirton, Timișoara, 2000.

⁸ Dragalina 2009.

⁹ Brătescu 2006, p. 17.

¹⁰ Zaberca 2018, p. 78.

- Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992 = Iona Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Rodica Munteanu, *banatul și Marea Unire: 1918*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1992
- Păcurariu 1996 = Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Editura Andreiana, Sibiu, 2014.
- Popovici 1904 = George Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904.
- Zaberca 2018 = Vasile Mircea Zaberca, *Centenarul Marii Uniri de la 1918. Banatul Montan și Voivodina*, Editura de Vest, Timișoara, 2018.

DATE DIN MONOGRAFIA ORASULUI DE C. CORNELIAN

Colonia cartelului roman Tubiscum care dupa
evacuarea din anul 275 a Tacici moare de
catre imparatul Aurelia (270-275) sau
reintors in patrie sau asezat la befurcoea
arumurilor ce au fost campia Dunarii de jos
cu cea a Timisului in a lor sediu si cu podul
Gronilvonei. Din aceasta asezare urbara sa
desvoltat coloba Tubiscum si totuși paron plus
ca se conforma cu rezerul al ~~...~~ in
1290 conform diplomei emisa in coroneles la
29 Aprilie 1290 de Regele de regale Ladislau II
anului 1260-1290. Copia-ului Coroneles
Nu se acordare restogit romore pe care s-a
datit acesta coloba regala " ars regie moqistola

Fig. 1.

87

flor. Matei Corvin (1458-1480) i-a acordat
la 1385 diploma de a vilag's regial, de
Vladislaw I (1430-1516) la 1498 privilegia re core
le oras orasul de resedinta Buda.
si se au alts sediu sediu al or: lonie si
"nobles districtum Coroneles la 1498. Unives
tos nobilium et kenesciorum de districtu Coroni-
refes" la 1452 in comit comitului Tomaricensis
1450!

Intre primari re core i-a avut Coroneles in
curul acestor trei administrabilium (1718-1873) sunt
re:
Nicolai Jacob Balota, proprietarul corelor nr
302 nr 403-404 si el mori nr 168. in administrabilium
"Orasul Janca Pontacila, la dos ~~...~~
in ~~...~~

Monica Leancovici (1756-1880)
Balogh Pajti, proprietarul corelor nr 443 si 458 de
Imitrie Bascala (1819-1889)
Joan Baganovic (1798-1881)
Joan Beta (1820-1896)
de la 1820 pana la 1813
Prof Joan Kencianul. 1897-1906
Eos Burdea 1861-1924
Proprietarul bilmei de la 1803
Adina Bengvici de la 1903
Lina ferola Coroneles. flotez 1908
Lina de sag deschi in anul 1908
Joan Bartolomeu. 1825-1906
Vladya Bordon 1873-1935
Sediul cinevotografal a orasului strasile
Semicole
Lederif Boud 1818-1918
Nicolai Romanovici
Mihai Babarocanu
Dimitrie Kovacsescu
Alexei Andrei
Ivan Juroncu

Fig. 2.

Virgil Budinteanu.
Ion Rostu.
Irac Radulescu.

STRAVA STRAVA SCIENTIFII

Nr 477 Ion Jacob Bota, 445-446 Nicolae
Vorilovici pap. Drozodon, 412 Polos Paju ori Soofa
441 Traian Măciucă (Aronovici) 439 Dimitrie
Pălcu, B. Boro., 435 Pavel Mustăţ, Dăbârlău
Drogolova, 434. Mărcăntu, 426 George Radovici
404 Popieri of economic general
363 George Borlonox, 362 Pavel Musteanu
(Dimitrie Juma), 353. Murgu, 423 Constantin
Micoară, (Vasile Popovici) 420 Pavel George Popovici
ori Lawson, Salpa, 418, Pap Lutz Dierzner
415. Ion Suror, 414 Ion Drogolova ori Ion Tareu
414 a lui Nicolae Georgescu ori Ionie Rhen
varşuta Paju ori ~~Popovici~~ Muroş dox Duzarvici
Adeji, Pajus, 408, cel al Midaş leu Nicolae
Jacob Bota, 412, Maria Popovici zidita in 1910 ca
ameli etoxi a lui Cozongu, profesor in nimeni vor
Mărcăntu Mare

Strava Strava Dada

400 Hie Baiona in core a loani Jelit Mustan
482 a conţerei Loru a pap Nicolae Tomici.
383 Ionu Petu in core sa sarut vite Madonca
or de stad din Viro. (ora Elena Seag)
334 a lui George Popovici (ale Alex Andrei.)
282 a lui Balteanu
285 a lui Filip Bria.
528 a lui Vasile Popovici
406 a pen George Popovici ori ven Edouard Borhin
fort agri de pumez
407 a lui Stefan Talvescu (asa a lui Poncea)
402 a lui Vasile Bebeleanu (asa in Ghidul.
340 a lu Vasile Beca ori pap lui Popovici

Fig. 3.

REVOLUȚIA BANĂȚEANĂ DE LA SFARȘITUL MARELUI RĂZBOI ÎN ANCHETA ASTREI¹

Andreea DĂNCILĂ INEOAN

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Abstract: *Our study deals with the survey assumed by Teodor Păcățian, a remarkable figure of the Transylvanian Association for Romanian Literature and for the Culture of the Romanian People (abbreviated in Romanian - ASTRA) and a renowned historian and journalist, who had been officially entrusted, ever since 1920, with starting a project whose final outcome was envisaged to represent a monumental statistics of the human and material sacrifices made by the Romanian communities in the Great War. Our analyse is mainly focused on the cultural perspective of the so-called revolution in the Banat region at the end of 1918.*

Key-words: Banat, 1918, revolution, memory, First World War, Romanians.

În genere, studiile consacrate Primului Război Mondial și Unirii, atunci când se referă la Banat și intenționează să sondeze substratul rural al manifestărilor care însoțesc cele două momente, apelează la o generoasă sursă istorică reprezentată de chestionarul trimis localităților bănățene de Nicolae Ilieșiu în anii 1934-1935. Rareori se pomenește de o altă anchetă ce s-a derulat cu mai bine de zece ani înaintea celei inițiate de Ilieșiu, desfășurată la o scară mult mai mare, cuprinzând pe lângă ținuturile bănățene și pe cele transilvănene. Este vorba de provocarea asumată de Teodor Păcățian, șeful secției istorice a ASTREI, reputat istoric și ziarist, cel care este însărcinat oficial încă din 1920 cu demararea unui proiect, ce se dorea a reprezenta la final o statistică monumentală a sacrificiilor umane și materiale aduse de comunitățile românești în Marele Război.² Pe lângă o serie de întrebări de natură

¹ Varianta în engleză a acestui studiu („Reconsiderations of the Banatian Revolution from the aftermath of the Great War”) a fost publicată în *Banatica*, 25/2015, pp. 417-439.

² Încă din anul 1915, presa românească din Transilvania vehicula insistent ideea strângerii unor date despre soldații români aflați în teatrele de operațiuni. Stimulat de această ipoteză de lucru, Teodor Păcățian propunea Comitetului Central al Asociațiunii realizarea unui astfel de proiect tocmai pentru ca la finalul războiului, în eventualitatea unei victorii a Puterilor Centrale, românii, demonstrându-și loialitatea în tranșee, să poată revendica drepturi politico-naționale. Planul lui Păcățian a fost repede aprobat, ASTRA punând în joc propriile-i rețele deja create, despărțămintele, pentru a asigura uriașa infrastructură a acestui demers. Însă într-un

cantitativă, ale căror răspunsuri au fost de altfel sintetizate și publicate în volumul *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*³, formularele lui Păcățian mai conțineau și o anexă cu următoarele patru întrebări:

1. *Care e valoare aproximativă a contribuțiilor benevole, făcute de românii din comună în natură în cursul războiului?*

2. *La care sumă se urcă toate pagubele de război pe care le-a avut comuna?*

3. *În toamna anului 1918 fost-a revoluție în comună? Cum s-a urzit, cum s-a dezvoltat? S-a format gardă națională în comună? Sub a cui conducere?*

4. *La adunarea mare de la Alba-Iulia, ținută la 1 decembrie 1918 câți locuitori din comună au participat, la a cui îndemnare și sub a cui conducere?*⁴

Teodor Păcățian nu a publicat însă niciodată integral răspunsurile la anexa reprezentată de cele 4 întrebări, ASTRA acuzând constant o acută criză financiară ce a blocat editarea acestora.⁵ Ne vom referi în cadrul acestui studiu la răspunsurile întrebării referitoare la manifestările revoluționare de la sfârșitul anului 1918 din cele trei foste comitate bănățene (Timiș, Torontal, Caraș-Severin), rubrica cea mai complexă de altfel din cadrul acestei anchete.⁶

Chestionarele împreună cu instrucțiunile de completare se trimiteau către toate comunele și orașele din Banat și Transilvania, respectând un traseu administrativ - formularele ajungeau la prefecți și de aici la primarul fiecărei localități.⁷ Păcățian recomanda ca cei ce urmau să răspundă întrebărilor acestei anchete să fie atât reprezentanți ai elitei local-administrative (primarul, notarul), dar și ai celei culturale-ecclesiastice (preotul, învățătorul).

Aria generoasă de răspunsuri prilejuită de această investigație, care se constituie în suportul central al cercetării noastre, permite identificarea unor scenarii mult mai diverse care se consumă în localitățile bănățene la sfârșitul anului 1918, dar și stabilirea unor tipologii ale revoluției bănățene, care nu a respectat, în ciuda unei istoriografii care sugera contrariul, aceleași manifestări peste tot.

context care se va tensiona continuu după 1916, prioritățile Asociațiunii s-au reordonat, astfel că imaginatul proiect a rămas în așteptare până după război.

³ Lucrarea a apărut atât ca volum separat la Sibiu la editura Asociațiunii în 1923, dar a fost și inclusă în paginile revistei *Transilvania*, 1923, nr. 1-2, pp. 32-54.

⁴ Toate citatele care fac trimitere la răspunsurile anchetei lui T. Păcățian se regăsesc în Fondul ASTRA, 1063\1921 din cadrul Direcției Județene Sibiu a Arhivelor Naționale.

⁵ Biblioteca Central Universitară "Lucian Blaga" Cluj-Napoca (BCU), Colecții Speciale, Păcățian Teodor, Msse. sertar 302\5, f. 7.

⁶ Aceste răspunsuri sunt în prezent în proces de editare și vor face obiectul unui volum de analiză.

⁷ Răspunsurile au fost ordonate în arhiva ASTREI de către Teodor Păcățian respectând structura administrativă de dinainte de 1918.

La sfârșitul lunii octombrie a anului 1918, deși demobilizarea nu fusese oficial anunțată, se întorc acasă mulți dintre soldații unui imperiu aflat deja într-o profundă stare de dezintegrare. Pentru contingentele bănățenilor, martori și participanți la dezastrul de pe frontul de la Piave, disoluția Imperiului Austro-Ungar era o constatare întărită la fiecare pas în drumul de întoarcere spre casă, de revendicările, revoluțiile și noile structuri de putere care se insinuaseră deja la nivelul celorlalte naționalități.⁸

Chiar dacă prăbușirea frontului a constituit un ferment al revoluției la nivelul tuturor grupurilor etnice din Imperiu, starea de spirit adusă de pe front de soldații bănățeni se radicalizează la întâlnirea cu traumele și neajunsurile resimțite de cei de acasă. Treceți prin infernul tranșeeleor, aceștia întâlnesc acasă o apocalipsă în desfășurare suportată cu greu de familiile ce au avut de îndurat de-a lungul celor patru de ani de conflict rechiziții severe, măsuri abuzive din partea autorităților, lipsa forței de muncă, recolte slabe etc.⁹ Nevoia de supraviețuire, în condițiile în care foamea băntuia peste tot, dar și puternicul sentiment că nu a existat o distribuție echitabilă a dramei în acest război îi îndeamnă pe mulți dintre acești soldați să recurgă, odată ajunși în satele lor, la o serie de acte violente care au îmbrăcat în final haina revoluției.¹⁰

Există un prim palier al manifestărilor acestora, determinate de situația socio-economică tot mai precară¹¹: se atacă depozitele de alimente din cadrul primăriilor, se taie

⁸ Pe 17 octombrie 1918, István Tisza, figura proeminentă a politicii maghiare, anunța de la tribuna Parlamentului din Budapesta: „Am pierdut războiul!”. Acest discurs avea să se răspândească în foarte scurt timp pe toate fronturile monarhiei, iar la numai o săptămână de la acomodarea cu această situație de țară înfrântă începeau protestele militarilor, studenților, muncitorilor pe tot cuprinsul Ungariei. Mihály Károlyi, *Memoirs of Michael Karolyi: Faith Without Illusion*, Jonathan Cape London, 1956, p. 102.

⁹ Situația economică dezastruoasă a Ungariei se prefigura încă de la primele luni de conflict: în noiembrie 1914 guvernul apela la împrumuturi interne, apăreau obligațiile de război, iar în vara anului 1915 prețurile creșteau între 100%-200%. József Galántai, *Hungary in the First World War*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, pp. 83-84. Rechizițiile anului 1917 erau efectuate în Ungaria de militari aflați sub comanda autorităților civile. În parlamentul budapestan încep să se audă voci care condamnău tot mai ferm aceste campanii de rechiziții ce s-au transformat în adevărate asalturi militare împotriva țăranilor. Horst Haselsteiner, “The Habsburg Empire in World War I: Mobilization and Food Supplies” in Béla K. Király, Nándor F. Dreisziger, ed., *East Central European Society in World War I*, Columbia University Press, New York, 1985, pp. 95-98.

¹⁰ Nu ne propunem să dezvoltăm în cadrul acestui studiu chestiunea complexă referitoare la rezistența termenului de revoluție pentru manifestările înregistrate la sfârșitul anului în Banat. Precizăm că această etichetă s-a impus încă din timpul desfășurării evenimentelor la majoritatea popoarelor din fostul Imperiu Austro-Ungar, care au trecut prin scheme relativ identice de tranziție la finalul războiului. Și istoriografia recentă păstrează aceeași grilă a revoluției pentru intervalul 1918-1919 (a se vedea volumul semnat de Pieter Cornelis van Duin, *Central European Cross-roads: Social Democracy and National Revolution in Bratislava (Pressburg), 1867-1921*, Berghahn Books, Oxford, New York, 2009). Dacă luăm în considerare o succintă definiție stabilită de Charles Tilly pentru revoluție, „un transfer forțat al puterii ce implică o scindare în structura organizării administrative” putem admite adecvarea termenului la mișcările ce au loc începând cu sfârșitul lunii octombrie 1918 în Banat și Transilvania. (Charles Tilly, *Revoluțiile europene (1492-1992)*, Polirom, Iași, 2002, p. 26.

¹¹ Pe lângă situația dezastruoasă găsită acasă, soldații veneau și cu alte acumulări explozive din linia frontului. Criza alimentară din rândul armatei își avea rădăcinile în blocada impusă de Antantă, iar proporțiile la care s-a ajuns în timp sunt cutremurătoare - în decisivul an 1918 soldații primeau drept hrană câteva felii de pâine și apă. Formula din scrisoarea unui soldat de pe frontul galițian este relevantă pentru proporțiile dezastrului: „Cred că

abuziv lemnele din pădurile statului, se fură alimentele din depozitele primăriilor, animalele micilor și marilor proprietari rurali, se devastează cârciumile și centrele de fiert rachiul (pentru o imagine a dezastrului de pe teren, facem apel la o cazuistică restrânsă prezentă în răspunsurile anchetei lui Păcățian: de pe domeniile Winter de la Fibiș (Timiș) s-au furat 60 de hectolitri de vin, 2 de spirt, la Cenadu Mare (Torontal) de pe moșia ducesei de San Marco s-au furat 600 de oi, 300 de porci și 50 de vaci, la Vârciorova (Caraș-Severin) au fost distruse „magazinul de alimente, edificiile comunale, cassa wertheimiană a comunei, localurile tovărășiei pentru valorizarea produselor, locuința fostului primar abzis încă în primăvara anului 1918”, iar la Denta (Timiș) revoluționarii „Au trecut cu forța în casele bogaților și i-au despoiat pe aceia.”

Revoluționarii trec apoi la palierul politico-simbolic al manifestărilor, la distrugerea arhivei¹², a portretelor familiei imperiale, a degradării ofițerilor, a pedepsirii exemplare a primarilor, notarilor¹³, persoane compromise ale vechiului regim, pârgii prin care fosta putere politică și-a asigurat autoritatea¹⁴. Aceste personaje-complice ale unui regim care se comportase abuziv în timpul războiului trebuiau îndepărtate în conformitate cu o „mentalitate țărănească ce personalizează mult raporturile sociale - nu statul e responsabil de dezastru, cât mâna umană prin care statul și-a impus politica”¹⁵.

Manifestările care aduc mai degrabă, în această fază inițială surprinsă de chestionarul lui Păcățian,¹⁶ a răscoală milenaristă, ori a jacquerie, caracterizate de izbucniri spontane ale unor țărani-soldați care reușesc să capaceze și entuziasmul maselor, vor lua în scurt timp aspectul unei revoluții cu program politic și cu structuri menite să asigure obiectivul numărul unu al acesteia, transferul de putere.

vom muri de foame înainte să ne lovească un glonț”. Mark Cornwall, „Morale and Patriotism in the Austro-Hungarian Army 1914-1918”, in John Horne, ed., *State, Society and Mobilization in Europe During the First World War*, Cambridge University Press, 1997, 182.

¹² Arhiva a reprezentat un loc comun al manifestărilor revoluționare, distrugerea ei echivalând cu o anulare a unui trecut opriment. La Jebel, Timiș „În toamna anului 1918 a fost groaznică revoluție și s-a ars din adins arhiva comunei atât de fundamental că nu a rămas nicio coală de hârtie”.

¹³ Până la începutul lunii decembrie 1918 erau refugiați la Timișoara peste 300 notari din județele bănățene. Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, *Banatul și Marea Unire 1918* (Timișoara: Editura Mitropoliei Banatului, 1992), 48-49.

¹⁴ Conform unei legislații pregătite încă din timpul războaielor balcanice, în Ungaria, în caz de război, puterile excepționale rămăneau în mâna guvernului. Totodată, legislația maghiară de război prevedea ca în perioada mobilizării guvernul putea să pretindă servicii personale și materiale din partea populației civile pentru nevoile armatei. József Galántai, *Hungary in the First World War*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, pp. 76-81.

¹⁵ Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2004, p. 267.

¹⁶ Pentru că întrebarea din ancheta ASTREI făcea referire strict la formarea gărzilor, sunt relativ puține trimiteri la ocupația sârbească în răspunsurile din acest chestionar.

Răspunsurile la ancheta ASTREI referitoare la evenimentele ce au loc la sfârșitul anului 1918 în Banat se pot circumscrie în mai multe categorii, astfel:

- Nu a fost revoluție, nici structuri de organizare de tip gărzi naționale.

Este un răspuns regășibil în localitățile cu majorități neromânești, unele dintre acestea părând insule ocolite de iureșul în desfășurare, locuri care vor fi abia ulterior conectate la istorie - Periam-Torontal: „Locuitorii comunei fiind în majoritate covârșitoare germani, așa că preludiul renașterii naționale a ajuns aici numai după înfăptuirea idealului național.”

Apar însă, și în privința localităților cu majorități românești numeroase răspunsuri care infirmă existența revoluției. Nu tăgăduim că au existat și cazuri în care o mobilizare exemplară pe teren a blocat eventuale violențe revoluționare, însă, atunci când autoritățile din aceeași localitate confirmă zece ani mai târziu în chestionarul lui Ilieșiu existența unor evenimente revoluționare la sfârșitul războiului sau când actele consiliilor și gărzilor naționale susțin aceeași idee, cercetătorul este îndreptățit să ia în calcul autocenzura autorităților, tentativa de a minimaliza fierberea din satele bănățene de la sfârșitul anului 1918 reprezentând un exercițiu de camuflaj la îndemână pentru o lume funcționarească încă neașezată în 1922, anul completării chestionarului lui Păcățian. Nu trebuie omis din această explicație unul dintre coordonatorii memorării, ancheta ASTREI desfășurându-se în colaborare cu Ministerul de Interne, detaliu deloc neglijabil, întrucât este foarte posibil să fi existat suficiente precauții atunci când autoritățile locale răspundeau acestei întrebări de teama unor eventuale represalii pentru violențele din trecut. Pentru unii dintre primarii, notarii, preoții sau învățătorii din comunitățile bănățene poate să fi funcționat mai degrabă miza dezirabilității sociale¹⁷, a amneziei istorice decât cea a raportorului care reconstruiește cât se poate de fidel atmosfera de sfârșit de război.

- Nu a fost revoluție, dar au fost gărzi.

Există două scenarii care se pot include în această categorie de răspuns. Absența nucleului de contestatari este determinată și de faptul că autoritățile locale maghiare controlau situația pe teren în aceste zone (multe dintre ele cu majorități neromânești sau structură etnică mixtă), loialismul cetățenilor față de acestea fiind unul nechestionabil la nivel rural (nu luăm în considerare centrele urbane unde proiecte ca republica bănățeană a lui Otto Roth sunt împărtășite de o parte a populației maghiare). Miza în localitățile în care autorități maghiare își mai exercitau încă autoritatea a fost înființarea unor gărzi civile preventive, de regulă

¹⁷ Traian Rotaru identifica dezirabilitatea socială drept un tip de eroare specifică anchetei. Traian Rotaru, Petru Iliuț, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie*, Polirom, Iași, 1997, p. 115.

mixte din punct de vedere etnic, care să aplice eventualele disensiuni, conduse de reprezentanți consacrați ai vechii administrații - notarul, primarul etc¹⁸.

În cazul localităților cu majorități românești, absența mișcărilor revoluționare este relaționată direct cu acțiunea elitei locale (în principal preotul, învățătorul satului, dar și foste cadre militare) care asigură organizarea în structuri de tipul gărzilor și consiliilor naționale.¹⁹

➤ A fost revoluție, nu au fost gărzi.

Absența gărzilor în localități în care au existat manifestări revoluționare poate fi relevantă pentru o elită vulnerabilă, cu o autoritate minimală și o reprezentativitate confuză. Unele cazuri menționează însă ca explicație pentru această situație, lipsa unui răgaz necesar înființării acestor structuri de control, intervenția sârbilor blocând astfel de acțiuni organizatorice. De regulă, aceste revoluții fără gardă sunt înăbușite prin forță (fie de autoritățile maghiare încă de la primele manifestări²⁰, fie de cele sârbești²¹).

➤ A fost revoluție, s-au înființat și gărzi.

La scurt timp de la apariția fenomenelor de dezordine socială se înființează ca reacție comunitară sau ca imbold de la centrul arădean consiliul și gărzi naționale, organisme menite să pună capăt violențelor și să controleze situația pe teren.²²

Revoluția se sfârșește, precizează multe din răspunsurile anchetei, odată cu înființarea gărzilor²³ sau cu ocupația sârbească²⁴, așadar fără etapa de maturitate care cristalizează motivațiile ideologice ale revoluției.

În mentalul colectiv, revoluția are conotații clar negative, fiind asociată devastărilor și violențelor din zonă, operă fie a soldaților infectați de idei anarhice de pe front ori a marginaliilor satelor. Au existat însă și cazuri în care revoluționarii au fost oameni cu stare socială bună, sugerând că fenomenul revoluționar a produs totuși o adevărată contagiune

¹⁸ Tolvădia-Livezile-Torontal: „Nu a fost revoluție, garda s-a format sub conducerea fostului notar destituit, Grausz Gheorghe”; la Ciocova-Timiș se organizează o gardă mixtă formată din români, germani, sârbi și maghiari condusă de primpretorele Zoltan.

¹⁹ Giulvăz-Torontal: „Revoluție în toamna 1918 nu s-a urzit prin puterea gărzii care a fost sub conducerea învățătorului Ștefan Vulpes”. Cuptoare-Caraș-Severin: „S-a format garda națională sub conducerea preotului Ilie Jurescu și învățătorului Ioan Stoloiescu cu fostul plutonier Iancu Jurescu”.

²⁰ Sinersig-Timiș: „revoluția s-a gătat când au venit soldați maghiari care au și pușcat 3 locuitori din Sinersig și și 6 din Secașul unguresc.”

²¹ Stamora Română-Timiș: „revoluția în urmă a fost stinsă prin armata sârbă. Oamenii n-au făcut garda națională.”

²² În Cârpa-Caraș-Severin: „Prima gardă s-a format din frunțași săteni la propunerea subsemnatului carele a câștigat arme de la județ pe seama gardiștilor. La câteva săptămâni venind în comună Dl. Dr. Al Morariu, avocat și dl. Iuliu Vuia, învățător au constituit sfatul național și reorganizat garda națională.”

²³ Răspunsurile la ancheta ASTREI vorbesc de mișcări revoluționare și organizare de gărzi în primele două săptămâni din noiembrie, până la intrarea armatei sârbești în Banat, după acest interval informațiile oferite de autorități fiind extrem de restrânse. Cebza-Torontal: „Revoluția s-a stins când s-a format în comună garda națională.”

²⁴ Murani-Timiș: „Garda națională nu s-a format căci imediat a venit sârbii și au ocupat comuna.”

mentală în zonă: „În jafuri au luat parte unii din acei mai avuți locuitori care nici nu au fost în război” (Slatina-Timiș, Caraș-Severin); „Un fapt dureros a fost că la furturile săvârșite în comună au luat parte și oameni cu stare bună” (Cenadu Mare, Torontal). La Cornea (Caraș-Severin), ca urmare a violențelor revoluționare, 150 de inși din comunitate sunt arestați și duși la Timișoara de trupele jandarmeriei maghiare.

Atunci când nu există reacție suficientă la nivel local, o elită care să gestioneze pașnic situația, revoluția este înăbușită *manu militari* fie de gărzile române comitatense (gărzile de la Timișoara și Caransebeș), fie de armata sârbă ori de jandarmeria maghiară. La Văliug (Caraș-Severin), într-o localitate româno-germană, se consumă unul dintre cazurile cele mai interesante, pentru că are loc aici o revoluție la feminin, din cei 8 lideri ai acesteia 7 sunt femei din ambele etnii, executate pe loc de jandarmeria maghiară de la Reșița.

Unele răspunsuri descriu revoluția ca o confruntare între soldații întorși de pe front și autoritățile militare maghiare (jandarmeria, gărzile militare sau chiar trupe paramilitare organizate de potențații maghiari din zonă). La Denta (Timiș) „În 6 noiembrie a venit o companie militară recrutată de copilul fostului notar Unger și dintre revoluționari au împușcat 9 indivizi, după aceea a fost restaurată ordinea”. La Murani (Timiș) „Pe fostul secretar Henrich Hajos l-au năvălit soldații și la îndemnul soției lui a telefonat baronului Manasy în Timișoara și a venit afară cu 30 soldați (garda națională maghiară) și l-au pușcat pe Pavel Ognar”. În Jdioara (Timiș): „A fost împușcat Ioan Vasii de către fostul șef de jandarmi ungar, ajutat de garda maghiară din Nădrag”. În Vălcani (Timiș) revoluționarii sunt uciși de jandarmii unguri, dar și de angajați ai Gărzilor Căilor Ferate MAV chemați de fostul secretar al primăriei.

Deși oferă un material provocator, valoarea anchetei lui Păcățianu ca sursă istorică nu ar trebui absolutizată. În definitiv, este vorba de o dialectică a memoriei, de un discurs despre revoluție care rezistă sau nu la confruntarea cu alte date istorice.

Există de altfel un caz care sugerează că această disponibilitate a unora dintre autoritățile bănățene pentru exercițiul rememorării este totuși chestionabilă. Astfel, răspunsul celor din Gătăia (Timiș) dat în 1 aprilie 1922 la a treia întrebare a chestionarului ASTREI este acesta: „În toamna anului 1918 revoluție s-a început, însă s-a stins imediat fără vărsare de sânge. Garda națională româno-maghiară s-a format sub conducerea Dr. Gyulai, fost locotenent al armatei Austro-Ungare.” După șase luni, când Teodor Păcățian făcea numeroase apeluri către prefecți să someze primarii localităților care nu au trimis încă anexele completate, autoritățile din Gătaia trimit din nou răspuns la ancheta celor de la Sibiu. Pe 27 octombrie 1922 acestea își dezoltau varianta inițială astfel: „În toamna anului 1918 a fost

revoluție în comună, care s-a urzit din partea soldaților reînțorși din război, călătorind spre casă prin comuna noastră au distrus la vreo 3 case particulare obiecte. Armata sosită din Timișoara a creat ordinea în comună, de către care era omorât Borzoicu George. Garda națională s-a format sub conducerea Dr. Gyulay Ioan, fost locotenent în armata Austro-Ungară”. Ultima variantă aduce o serie de elemente noi față de răspunsul inițial (scenariul distrugerilor, fixează soldații ca protagoniști ai evenimentelor, introduce armata de la Timișoara ca element de restabilire a ordinii), dar contrazice prima variantă care vorbea de o revoluție fără vărsare de sânge, menționând existența unei victime.

Demersul de mai sus este în măsură să justifice o abordare precaută a acestei surse reprezentată de ancheta lui Păcățian, care cumulează în fapt toate limitările specifice unui demers ce intenționează să scaneze memoria colectivă a unei comunități.

Deși ancheta ASTREI suportă așa cum deja am precizat, ca sursă istorică, o serie de încorsetări, de limite care de altfel blochează transformarea ei, în cazul acestor patru întrebări anexă, în statistică, am încercat să abordăm această sursă din perspectiva istoriei culturale, nișă care ar permite altfel de deschideri interpretative. Astfel, pentru că beneficiem totuși de o rază de acoperire impresionantă și pentru că răspunsurile emise de autoritățile administrativ-culturale ale zonei construiesc un sistem de reprezentări ale revoluției bănățene, am stabilit unele tipologii, unele tipare sub care se desfășoară această revoluție de la sfârșitul Imperiului regășibile în ancheta lui Păcățian. Prezentăm așadar categoriile *revoluției ca reprezentare* existente în localitățile bănățene, peisajul fiind unul puternic particularizat, predispus la o serie de nuanțe. Evident, există cazuri în care aceste tipologii se pot amalgama, fuzionând în manifestări dintre cele mai diverse.

Cea mai frecventă tipologie regășibilă în ancheta ASTREI este reprezentată de **revoluția justițiară, motivată social** ce se desfășoară după următoarele coordonate: Duleu (Caraș-Severin) „[Sătenii n.n.] Au fost foarte iritați din cauză că sub timpul războiului în fiecare an s-a recuirit cu forța din recolta pământului. S-au recuirit vitele, untura și slămina. Toate acestea s-au plătit ulterior cu un preț foarte redus și unii până în ziua de azi nu au primit niciun ban. Ajutoarele de război s-au plătit de multe ori ulterior după 6 luni. Recolta sub timpul războiului a fost cam slabă. De la particulari nu s-a furat nimic, numai edificiile proprietarului mare s-au ruinat și au furat toți de la el. Omorât nu a fost nimeni”. Această revoluție reprezintă și o manifestare a libertății care iese din sfera legalității - Valeapai (Caraș-Severin) „A fost revoluție. Soldați venind spre casă tot spărgând și furând, sosind în comună au continuat așa numita libertate a lor spărgând în prima linie casa comunală, casa notarială și casa subnotarului, au furat toată averea notarului și subnotarului, cancelaria

notarială au devastat-o de tot.” Atunci când sparg casele de bucate, prăvăliile, gesturile revoluționarilor sunt justificate de sentimentul forțării unui timp al echității sociale, ingredient de neocolit din imaginarul social al oricărei revoluții. Deși revoluționarii au recurs inclusiv la crimă în toamna anului 1918, a funcționat totuși în acele momente o exemplaritate a pedepsei, eliminându-se din comunitate agenții considerați nocivi pentru liniștea comunei, cei care au tensionat situația, care nu s-au comportat omenos în timpul războiului. Iată cum era relatat cazul notarului din Jădani\Cornești-Timiș: „A fost revoluție provocată prin ținută provocatoare a notarului comunal care a lipsit populația respectiv, soldații veniți, de pâine, dând grâul recuirat pentru aprovizionarea comunei unui pungaș pentru a-l valoriza, soldații veniți l-au tras la răspundere pe notarul, l-au bătut și l-au izgonit din sat. Și a urmat liniștea.” Excluderea comunitară a fost considerată în multe cazuri drept o reacție exemplară, membrii viciați ai corpului societal fiind îndepărtați în consecință. A existat o morală exersată de revoluționarii care se simțeau mandatați de comunitate să acționeze justițiar față de cei care în timpul războiului s-au purtat neomenos, abuziv. Violența pe care aceștia o manifestau față de victimele lor nu se oprește la un substrat etnic, existând și cazuri în care furia revoluționarilor se revarsă și asupra subiecților români: „În ziua de 12 din luna octomvrie o mână încă necunoscută a ucis prin foc de armă pe fostul jurat comunal cu numele Ștefan Țundrea rom[ân], de rel[igie] gr[eco].cat[olică]. Fiind numitul în serviciul său foarte dur cu oamenii, era executorul cel mai eclatant al fostei administrații și idei de stat unguresc, că trecea limita inconștienței. În decursul războiului pentru nesupunere a fost pușcat pe un tânăru cu numele Adamescu Atanasie.”

Revoluția importată de pe front. Macedonia (Torontal): „Revoluția s-a nceput sub influența spiritului adus de pe front”. Este o ipostază plauzibilă, întrucât pe frontul italian de unde se întorceau majoritatea militarilor bănățeni la 1918 se experimentaseră o serie de violențele extreme, asociate cu o foamete cumplită. Drumul spre casă a funcționat pentru această armată umilită ca un catalizator al tuturor frustrărilor îndurate până atunci.

Revoluția ca imitație, ca normă comunitară. Cenadu Mare (Torontal) „În toamna anului 1918 militarii din comună venind cu armele acasă și auzind cum că în Seghedin s-a început revoluția așteptau și ei momentul să înceapă devastările în comună”; Saravale (Torontal) „A fost revoluție, urzită astfel: locuitorii din comună văzând, dar mai vârtos auzind de alții că comunele vecine ce fac, au început și ei a face stricăciuni.” Nu puține sunt cazurile în care se face referire la o epidemie revoluționară care a cuprins întreg ținutul și care se dovedește imposibil de controlat de gărzile naționale, mai ales în primele zile ale lunii noiembrie.

Revoluția deturnată. Silagiu (Timiș): „Revoluția s-a urzit cu caracter național și a degenerat în devastarea completă a ordinii comunale”. Unii dintre cei ce răspund anchetei vorbesc despre o revoluție a cărei ideologie națională a fost confiscată de manifestările violente care au pus în umbră eforturile liderilor politici de la Arad și au creat un peisaj instabil în regiunea bănățeană. Încă din 6 noiembrie 1918, în manifestul *Cătră națiunea română* semnat de unul dintre liderii C.N.R.C., Ștefan Cicio Pop, se atrăgea atenția asupra turbulențelor care pot periclita revoluția națională: „Fiecare român are datorința să contribuie la susținerea ordinei. Jefuitorii sunt cei mai mari dușmani chiar ai poporului românesc. Dați-ne mână de ajutor ca să putem prezenta înaintea lumii tânăra și frumoasa națiune română în deplina ei curățenie, nepătată în întreaga ei splendoare”²⁵.

Revoluția ca ceremonial sau ca serbare comunitară. Este o ipostază întâlnită mai ales în centrele importante care beneficiază de o mobilizare mai ușoară și mai consistentă numeric. În acest caz e vorba de o revoluție care a operat rapid translația social-național. Acest gen de revoluție poate fi asumat doar de o elită carismatică cu o exersată retorică a supraviețuirii naționale. La Mehadia (Caraș-Severin): „În toamna anului 1918 a izbucnit și aici revoluția care însă nu a degenerat în acte de volnicie nici de jaf nici de omor ci prin o grandioasă manifestare religioasă și națională dezlegându-se populația de către preotul Coriolan Buracu de jurământul dat imperiului apus și depunând noul jurământ de fidelitate neamului și țării românești. La Coșteiu Mare (Timiș): „În comună în toamna anului 1918 a fost oareșicare mișcare similară revoluțiunei, dar mai mult se poate cualifica ca o animație a momentului, bucuria eliberării de sub regimul unguresc”.

Revoluția pașnică sau revoluția ca eufemism. Modoș (Torontal): „Revoluție a fost în comună, s-a devastat blând”. Toager (Torontal): „În toamna anului 1918 la revoluție nu s-au întâmplat niciun eveniment istoric, fiind toți locuitorii români pașnici nu or avut cu nimeni încăierări”; „În comuna Ohabița numai semn de revoluție a fost, dar stricăciuni nu s-au făcut”. Au existat astfel de formulări de răspuns la această întrebare care au încercat să estompeze efectele revoluției, prezentând-o ca un interval aproape inofensiv. La Berecuța (Timiș): „În toamna anului 1918 revoluție s-a început, însă s-a stins imediat fără vărsare de sânge”; la Valcani (Timiș) „revoluție parțială în comuna Vălcani, a durat 2-3 ore și de la început a încetat, Voiteg (Timiș) „revoluția s-a stins de la sine”. Chiar dacă unele expresii ca acestea frizează umorul prin tentativa de minimalizare a fierberii din satele bănățene, violența

²⁵ Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Fond Colecția Gărzi Naționale 1918, f. 1.

revoluționară a fost o realitate a sfârșitului de război intens trăită de o lume rurală descătușată sub imperiul prefacerilor la scară mare, dar și a vidului de autoritate creat.

Astfel de abordări ale manifestărilor de la finalul anului 1918 ca discurs, ca miză cultural-politică pot reprezenta șansa unei ordonări capabile să depășească nivelul descriptiv-evenimențial consacrat și să se finalizeze în viitor printr-un necesar exercițiu de prosopografie a revoluției bănățene.

Așa cum menționat, ancheta dirijată de Păcățian reprezintă o sursă care se cere precaut asumată (în definitiv face apel la o memorie administrativă, uneori blocată în clișee legaliste, expeditivă în cele mai multe cazuri), provocată mereu de alte izvoare istorice (actele oficiale produse în timpul evenimentelor, actele consiliilor și gărzilor naționale, proiectul lui Ilieșiu, memorialistica, presa). În ciuda bagajului de prudență cu care cercetătorul este obligat să investigheze rezultatele proiectului ASTREI, nu putem ignora totuși ofertantele nuanțe interpretative pe care privirea de ansamblu prilejuită de acest experiment de rememorare le aduce.

**Episcopul Elie Miron Cristea și mănăstirile din Eparhia Caransebeșului.
Documente administrative (1910 - 1919)**

Arhim. Casian RUȘEȚ

Universitatea „Eftimie Murgu” Reșița

Facultatea de Științe Sociale

Departamentul de Teologie și Științe Sociale

1. Episcopul Elie Miron Cristea. O prezentare succintă a vieții

Elie Cristea s-a născut la data de 18 iulie 1868, în comuna Toplița - Română, județul Harghita, aflată pe valea Mureșului, într-o familie de țărani, tatăl său, George Cristea fiind originar din comuna Potoc, județul Mureș, iar mama sa, Domnița (născută Coman) din comuna Galați, județul Năsăud. Pe linie maternă se înrudea cu Mitropolitul dr. Nicolae Bălan, și cu Iulia Felix Dan, soția scriitorului Bogdan Petriceicu Hașdeu.

Taina botezului a primit-o la două zile după naștere, iar când a împlinit vârsta de șase ani a fost trimis la școala confesională românească din comuna Toplița Română (1874). La vârsta de nouă ani, Elie Cristea este înscris în clasa a III-a la școala primară săsească din Bistrița Năsăud, iar la terminarea claselor gimnaziale, în 1883 obține calificativul *clasa I cu eminență*.

La vârsta de 15 ani îl roagă pe tatăl său să-l înscrie în clasa a V-a la liceul românesc din Năsăud. Ca urmare a conștiinciozității dovedite la școală, în ultima clasă liceală este ales președinte al societății literare studențești *Virtus Romana Rediviva*, societate condusă, până în momentul alegerii lui Elie Cristea, de către marele poet George Coșbuc. La 22 iunie 1887 își ia examenul de bacalaureat, fiind singurul care a obținut cel mai înalt calificativ. După terminarea liceului, în 1887, se înscrie la Seminarul Teologic Mitropolitan din Sibiu, unde, ca un element cu reale calități, devine în anul 1889 președintele Societății de lectură *Andrei Șaguna*, în cadrul căreia activa cu succes pe tărâm literar și oratoric.

În anul 1890 obține licența în teologie, după care adresează o cerere Consistoriului din Sibiu, solicitând un post în învățământ pe care îl obține, fiind încadrat ca învățător la Școala primară din Orăștie, în anul școlar 1890-1891. Aici îndeplinește în același timp și funcția de director al școlii. În octombrie 1891, devine student al Facultății de Litere și Filosofie din

cadrul Universității din Budapesta. În anul 1893 devine președintele comitetului ales de Junimea academică română din Budapesta. Din această funcție, el a luat atitudine publică în presa românească, față de unele opere literare ale unor scriitori unguri, ce aveau ca subiect aspecte din viața poporului român. La finele studiilor de la Budapesta, pentru obținerea diplomei de doctor în filologia modernă, la 18 mai 1895 susține teza de doctorat cu titlul: *Viața și opera lui Mihai Eminescu*, un studiu biografic complet dedicat marelui nostru poet național. La data de 30 ianuarie 1900 este hirotonit diacon celib, iar în anul 1901 este ridicat în treapta de arhidiacon. Tot în același an, în 23 iunie, a fost tuns întru monah de către arhimandritul Augustin Hamzea, starețul mănăstirii Hodoș-Bodrog de lângă Arad, primind numele de Miron, iar la 13 aprilie 1903 a fost hirotonit ieromonah. Datorită sprijinului moral și material acordat unor organizații sociale și culturale, Miron Cristea devine, începând cu anul 1905, directorul „*Despărțământului Astrei*” și președintele „*Reuniunii române de muzică*” din Sibiu. În ziua de Rusalii a anului 1908, mitropolitul Ardealului Ioan Mețianu l-a hirotesit protosinghel arhiepiscopesc.

După moartea episcopului Nicolae Popea (8 august 1908), s-au făcut două alegeri de episcop la Caransebeș, pe care împăratul Austro-Ungariei, la cererea Guvernului din Budapesta, a refuzat să le recunoască. La cea de-a treia alegere Miron Cristea a fost ales episcop de Caransebeș la 4 decembrie 1909 în sinodul convocat cu acest scop. În urma alegerilor au rezultat: 31 de voturi pentru protosinzelul Dr. Elie Miron Cristea, asesor consistorial în Sibiu, 24 de voturi pentru protosinzelul Dr. Iosif I. Olariu și 3 abțineri.¹

¹ *Viața și activitatea ilustrului ierarh Elie Miron Cristea a fost cercetată și prezentată exhaustiv în numeroase cărți, studii și articole, dintre care menționăm: Romulus Căndea, Patriarhul Miron Cristea, Cernăuți, 1925; Ion Rusu-Abrudeanu, Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea. Omul și faptele, I, București, 1929; Vasile Netea, Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul Dr. Miron E. Cristea. La împlinirea vârstei de 70 ani (1868-1938), Târgu Mureș, 1938 (reed. Reghin, 1999); Închinare Înalt Prea Sfințitului Patriarh Dr. Miron Cristea, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, București, an. 56, 1938, nr. 11-12, p. 609-712; Ioachim Crăciun, Cel dintâi patriarh al României, Miron Cristea. Cuvântare, Cluj, 1939; Moartea și îngroparea patriarhului Miron, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, București, an. 57, 1939, nr. 3-4, p. 129-272; Gheorghe Cotoșman, Contribuții la istoria vieții românești din Transilvania la finea veacului al XIX-lea. Însemnări inedite ale Prea Fericitului Patriarh Miron, în „Anuarul Academiei Teologice din Caransebeș”/1939-1940, Caransebeș, 1940, p. 1-84; Antonie Plămădeală, Pagini dintr-o arhivă inedită. Documente literare, București, 1984; Idem, Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918). După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea, Sibiu, 1986; Idem, Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea – documente, însemnări și corespondențe, Sibiu, 1987; Idem, Elie Miron Cristea. Corespondență, Sibiu, 2005; Ilie Șandru, Valentin Borda, Un nume peste istorie – patriarhul Elie Miron Cristea, Târgu Mureș, 1998; Mircea Păcurariu, Cărturari sibieni de altădată, Cluj-Napoca, 2002, p. 330-335; Idem, Dicționarul teologilor români, ed. a II-a, București, 2002, p. 141-143; Lucian Mic, Episcopul Elie Miron Cristea (1910-1919). Pastorale, ordine circulare și corespondență administrativă, Caransebeș, 2007; Ilie Șandru, Patriarhul Miron Cristea, Miercurea-Ciuc, 2008; Vasile Petcu, Guvernarea Miron Cristea, București, 2009; Domnitorii și ierarhii Țării Românești. Cătorile și mormintele lor, București, 2009, p. 610-612; Ionel Popescu, Constantin Brătescu, Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări, Timișoara, 2009, Daniel Alic, Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-*

2. Episcopul Elie Miron Cristea și monahismul, în timpul păstoririi sale la Caransebeș (1910-1919)

Încă din secolul al XIV-lea, în Banat sunt amintite mai multe mănăstiri ortodoxe. Între ele sunt menționate Mănăstirea *Sf. Ioan Botezătorul* din Cenad; Mănăstirea *Sf. Gheorghe* din Caransebeș; Mănăstirea *Sf. Nicolae* din Lugoj; Mănăstirea din Vărădia; Mănăstirea din Căvăran; Mănăstirea din Marginea; Mănăstirea „Mrăcunea”; Mănăstirea din Ilidia (ar fi fost distrusă de turci pe la 1330); Mănăstirea Săracă; Mănăstirea Partoș; Mănăstirea Cebza. Mănăstirile ortodoxe au fost răspândite pe tot cuprinsul teritoriului locuit de români din Transilvania și Banat, chiar și în timpul dominației maghiare,² deși nu se cunosc întemeietorii celor mai multe mănăstiri din Banat. În secolul al XVIII-lea viața mănăstirească din Banat se reface, mănăstirile moștenind și primind proprietăți care le-au asigurat o frumoasă dezvoltare.

2.1. Mănăstirea Călugăra

Lângă Ciclova Montană, spre răsărit, pe dealul păduros numit *Călugăru*, a fost o mănăstire foarte veche. În 1859 a fost descoperită o peșteră în piatră construită de mâna omului care se pare că a fost locuită de un pustnic. Aici au fost găsite mai multe icoane. Astfel pornind de la această realitate, mănăstirea Ciclova a reînviat.³ La 30 aprilie 1863 episcopul Vârșețului aproba înființarea așezământului monahal, precizând ca mănăstirea să fie deservită de un preot român și slujba să se țină în limba română.⁴ Nicolae Tincu Velia (1816-1867), bazându-se pe tradiția locală și pe informațiile rămase de la Petru, protopop al Vărădiei între anii 1776-1801, susține că mănăstirea care a existat la Ciclova Montană *către răsărit, pe dealul păduros numit Călugăru, ar avea aceeași etate și viață ca cele mai vechi mănăstiri românești... mai bine de 600 de ani.*⁵

În anul 1896, monahul Macarie Gușcă, este așezat de către episcopul Nicolae Popea la Călugăra pentru a închea o viață monahală articulată. După șapte ani, în anul 1903 monahul Macarie solicită aceluiași episcop transferul din această mănăstire pe motivul implicării abuzive a ctitorilor în activitatea mănăstirii. Această implicare consta în gestionarea activității administrativ-gospodărești, precum și a celei liturgice de către preoții și credincioșii care contribuiau la ctitorirea ansamblului mănăstiresc.⁶

1919). *Biserică și Societate*, Cluj-Napoca, Caransebeș, Presa Universitară Clujeană, Editura Diecezană, 2013 etc.

² Meteș, 1936, p. XIII.

³ Meteș, 1935; Meteș, 1936, p. 194.

⁴ Suciu, Constantinescu, 1980b, p. 830.

⁵ A se vedea Tincu-Velia, 1865.

⁶ A se vedea AEC, *FB (III)*, Dosar 30 /1892.

În timpul episcopului Miron Cristea documentele din arhiva Episcopiei Caransebeșului confirmă numai prezența ieromonahului Dionisie Văcărescu, însă nu avea o obște de monahi și nici viață mănăstirească organizată.⁷

2.2. Mănăstirea Vasiova

Această ctitorie se întemeiază în anul 1897, când credinciosul Nicolae Drăgilă din Reșița Română a donat o parte din averea sa pentru înființarea unui institut de educare a fetelor și pentru ridicarea unei mănăstiri pe valea Gladinova. În anul 1902 Nicolae Drăgilă trece la cele veșnice, dorința lui fiind continuată cu multă dăruire de ieromonahul Macarie Gușcă, originar din localitatea Călnic (Reșița). Având în vedere conflictul nerezolvat dintre Macarie Gușcă și ctitorul mănăstirii Călugăra, în anul 1903 acesta obține aprobarea pentru a se transfera la mănăstirea *Sf. Ilie de la Izvor*, unde intenționează să continue lucrarea de ctitorire a sfântului locaș. Piatra de temelie a mănăstirii a fost pusă la 15 mai 1905 de către protopopul Maxim Popovici din Bocșa, iar prin purtarea de grijă a ieromonahului Macarie Gușcă ajutat de sculptorul Petru Oancea din Vasiova, locașul de cult a fost ridicat. Biserica mănăstirii a fost sfințită la data de 19 iulie 1907, în ajunul praznicului Sfântului Prooroc Ilie, de către Arhimandritul Filaret Musta, alături de protosinghelul dr. Iosif Traian Bădescu și de un sobor de preoți.⁸

În arhiva Episcopiei Caransebeșului se ilustrează conflictul dintre episcopul George Dragalina și ieromonahul Macarie Gușcă, starețul mănăstirii. În adresele succesive expediate Consistoriului Diecezan, ieromonahul Macarie surprinde diferite ipostaze, unele chiar stânjenitoare care afectează viața monahală, cu o petrecere relativ modestă. Astfel, raportează conflictul în felul următor: *George Drăgălina din Vasiova, fost episcop la sânta noastră biserică dela „Izvor“, om carele până în prezent trăește în concubinat, și cu totul demoralizat din motivul că nu am stăruit la Venerabilul Conzistoriu, ca să-l întărească de episcop permanent la sânta noastră biserică de la „Izvor“ cu o leafă lunară de 10 coroane, adese ori face conturbare în serviciu. La întâmpinarea Domnului tocmai când potriveam sfintele taine, a venit la mine cu un ton ironic pronunțându-se: „De ce de ce nu mirui credincioșii ci îi las să se ducă nemiruți, să amestecă în lucrul episcopiei, deși singur, a mulțămît de episcopie.*

⁷ AEC, *FB (III)*, dosar 330/1909, adresa nr. 6140/ 12 septembrie 1910.

⁸ Detalii despre istoricul mănăstirii Vasiova: Vlăduceanu 1947; Mușșianu, 1976; Suciuc, Constantinescu, 1980a; Joantă, 2004; Magiar, Magiar, 2009; Timiș, 2011.

Atât eu cât și părintele administrator Petru Ieremia, l-am admoniat părintește, ca să să poarte cuvințios în biserică. Regret, admonierea noastră n-am avut față de sus numitul, nici un efect. Subscrisu cu supunere fiască să roagă ca mai sus zisul să fie admoniat din partea venerabilului Conzistoriu, și să-i se recunoască abdicarea de episcop la sânta noastră biserică dela „Izvor“.

În firma speranță că Venerabilul Conzistor va satisface cât mai urgent în cauză.

Caransebeș în 22 Februarie 1910

Al Venerabilului Consistoriu supus serv

Macarie Gușcă

Ieromonah⁹

Deși în întâmpinarea sa ieromonahul Macarie Gușcă se sprijină pe suportul protopopului Petru Ieremia, în demersul de a gestiona neînțelegerile cu George Drăgălina, în încheierea raportului de înaintare din data de 11 octombrie 1910, oficiul protopopesesc se exprimă cum că pentru aceste „provocări“, ieromonahul Macarie n-avea motiv a se plânge îndată la Ven. Consistoriu, căci s-a îndemnat spre ași face datorința, dar i-a venit bine a face arătare contra preotului George Drăgălina, pentru că știa că acesta a făcut arătare la Ven. Cons. despre petrecerea mai îndelungată la mănăstire a femeii Anastasia Sperneac. Subștern deci sub % arătările ieromonahului Macarie, cu propunerea da nu se lua în considerare.¹⁰

Sursele arhivistice dezvăluie corespondența trimisă spre Centrul Eparhial, însă documentele nu poartă nicio rezoluție care să conducă spre un deznodământ soarta acestor neînțelegeri constante atât în comunitățile parohiale, cât iată și în comunitățile monahale, care nu se bucurau de o tradiție articulată, ce ar fi putut oferi posibilitatea implementării unor rânduieli călugărești, de altfel atât de necesare. Încă din timpul episcopului Nicolae Popea, în mai multe rânduri, ieromonahul Macarie Gușcă solicită aprobarea ierarhului pentru a vizita mănăstiri de tradiție din Țara Românească sau chiar din Muntele Athos, de unde să primească îndrumare călugărească din partea viețuitorilor, sau chiar să aducă un monah cu experiență pentru înădăirea unei tradiții monahale. Suntem tentați să presupunem că neimplicarea episcopului Elie Miron Cristea în acest conflict se datorează și unei modeste experiențe în ce privește problemele cu care se confruntă o obște monahală, sau a mizat pe o stare de pasivitate, în așa fel încât tensiunea acumulată să se poată stinge de la sine.

2.3. Mănăstirea Izvorul Miron

⁹ AEC, FB (III), dosar 237 /1907.

¹⁰ AEC, FB (III), dosar 237 /1907.

În opinia noastră, un loc aparte de care episcopul Miron Cristea s-a legat sufletește a fost în zona Făgetului, când, la începutul păstoririi sale (3-7 iulie 1911), a efectuat o vizită canonică și pastorală de lungă durată¹¹, mânat fiind de nevoia de încurajare a credincioșilor.¹² După ce a vizitat mai multe parohii, însoțit de credincioșii din Românești s-a oprit în locul unei vechi sihăstrie, la *Balta Caldă*, unde, în amintirea vizitei ierarhului, s-a hotărât ridicarea unei mănăstiri în apropierea izvorului cu apă semitermală.¹³

Prezența episcopului Miron Cristea în tractul Făgetului din vara anului 1911 urma să aducă bucurie contemporanilor săi, dar să lase și o urmă adâncă în conștiința generațiilor viitoare. Aceasta este singura mănăstire ctitorită de episcopul Miron Cristea în eparhia Caransebeșului, față de care a arătat o preocupare aparte, deși, cu excepția vizitei din 1911, nu a mai slujit și nu a mai vizitat niciodată ctitoria sa. Preocuparea față de ctitorirea mănăstirii ce avea să îi poarte numele *Izvorul Miron*, a fost o constantă, atât prin demersurile multiple pe care le-a făcut, dar și prin interesul manifestat după ce ajunge mitropolit primat. De altfel, în raportul înaintat sinodului eparhial în 1912, episcopul mărturisea că la momentul vizitei sale în protopopiatul Făgetului, respectiv la Românești *mângâierea sufletească o puteai vedea pe fețele tuturor. Tot așa de mult ne-am însuflețit și noi clerul și fruntașii de dragostea și încrederea, cu care poporul se lipea de capul bisericii lor. Poporul în însuflețirea sa a botezat acel izvor în amintirea zilei și a vizitei arhieresti «Izvorul Miron»*.¹⁴

Cea dintâi colectă inițiată pentru strângerea de fonduri în vederea ctitoriei mănăstirii s-a făcut chiar la vizita episcopului, când, după slujirea Sfintei Liturghii pentru credincioșii din satele învecinate s-au strâns puțin peste 3000 de coroane.¹⁵ La scurt timp după vizita episcopului, respectiv la 20 iulie 1911 – protopopul Sebastian Olariu înaintează spre aprobare contractul de cumpărare a terenului în care se află *Izvorul Miron*. Acesta propune ca *pentru adunarea banilor necesari la cumpărare, aranjare și ridicarea monumentului la acest izvor să se organizeze colectă în toate protopresbiteratele din dieceză*.¹⁶ În rezoluția sa, Episcopul Miron Cristea aplică următoarele dispoziții: *Contractul încheiat cu Lusan și Sofia Glava din Begubazlang (n.a. Begubazlang = satul de lângă râul Bega, respectiv satul Românești) și privitor la cumpărarea locului, pe care se află „Izvorul Miron” să aprobă și să subșterne sub % în legătură cu raportul dvoastră Nr. 477/911. Colecta să se facă deocamdată în tractul Făgetului, celelalte tracte sunt mai puțin interesate și poate s-ar face în contul colectei*

¹¹ Covaci, 2010, p. 309-319.

¹² ***, 1912, p. 59.

¹³ Cipu, 1994, p. 29-30.

¹⁴ ***, 1912, p. 71.

¹⁵ ***, 1912, p. 71.

¹⁶ AEC, *FE (V)*, dosar 399 /1911, nr. 477/1911.

pentru zidirea seminarului. Să se facă pașii de lipsă pentru întabulare pe biserica gr. ort. română din Begubazlang.¹⁷

În primăvara lui 1912 se fac primele stăruințe de ctitorie, când, la 19 aprilie 1912, protopopul Sebastian Olariu solicită ca *Venerabilul Consistor diecezan să binevoiască a vota un împrumut de 5.000 cor. adecă cincimii de coroane fără interese, pentru zidirea sfintei mănăstiri dela „Izvorul Miron“ în tractul Făgetului. Sfânta mănăstire se va zidi după planul cunoscut Prea Sfinției Sale Domnul Episcop diecezan și cu suma de peste 12.000 cor. Împrumutul va fi asigurat cu însăși zidirea și locul de 1 juger pământ pe care se zidește sf. mănăstire; ear amortizarea, din colecta interpretată în dieceză și la obștea românească, precum și din eventualele venite ale sf. mănăstiri.*¹⁸

În apelul lansat de protopopul Sebastian Olariu la 19 aprilie 1912 este subliniată motivația pastorală ce impune ctitorirea mănăstirii de tradiție ortodoxă răsăriteană, întrucât *desvoltarea acestui izvor într-un frumos loc de pelegrinare ar abate mult poporul nostru din aceste părți dela uzul periculos de-a cerceta mănăstiri străine, cum e. d. e. și Maria Radna din apropiere.*¹⁹ În egală măsură sunt prezentate sursele de finanțare identificate până atunci, respectiv *Din colecta de până acuma de peste 3.000 coroane, incurse dela pioși donatori și mai ales dela credincioșii din comunele tractului Făget, am adunat în parte materialul necesar[...]*²⁰, precum și proiectul din viitorul apropiat, *ca la ziua „S. Proroc Ilie“ a. c. dorim să punem peatra fundamentală; iar în anul viitor 1913 tot la ziua aceasta, cu ajutorul lui Dumnezeu și a obștei creștinești dorim să săvârșim sfințirea acestui lăcaș dumnezeesc.*²¹

Deși a solicitat prezența unui reprezentant al episcopului din partea Centrului Eparhial, care să fie monah²², piatra de temelie a noii mănăstiri a fost oficiat de protopopul Sebastian Olariu²³, care prezintă un raport detaliat episcopului Miron Cristea despre desfășurarea evenimentului: *[...]am îndeplinit actul sfințirii petrei fundamentale al bisericeștei de lângă „Izvorul Miron“ asistat de preoți conliturghisitori și înconjurat de 4-5.000 de credincioși și cu deosebire credincioase veniți din mari depărtări [...] Sânta liturghie s-a celebrat sub un cort de verdeață așezat de asupra izvorului, asistat de cei 24 preoți. În decursul s. liturghii sau făcut pomelnicul a cel puțin de 5.000 vii și preste 6.000 morți. [...]După rugăciunea amvonului sau cetit de cătră preotul Antoniu Angel din Coșava*

¹⁷ AEC, FE (V), dosar 399 /1911.

¹⁸ AEC, FE (V), dosar 399/ 1911.

¹⁹ AEC, FE (V), dosar 414/ 1937.

²⁰ AEC, FE (V), dosar 414/1937.

²¹ AEC, FE (V), dosar 414 /1937.

²² AEC, FE (V), dosar 399/1911, nr. 407/3 iulie 1912.

²³ FD, 1912, nr. 31, p. 3.

sus amintita Înalta Ordinațiune, apoi cu litiele toate am eșit până la locul destinat pentru punerea petrei fundamentale. Aci am săvârșit sfințirea apei celei mici. După terminarea acesteia, am cetit actul comemorativ și am ținut poporului cuvântul ocașional, mulțămind tuturor acelor cari au dăruit până acum pentru zidire, apoi – actul scris de toți preoții de protopretore și architect – l-am așezat la locul seu în fundament, am lovit de trei ori cu ciocanul peatra fundamentală, o am stropit cu apă sfințită și am indicat următoarele cuvinte: „Pentru apărarea ortodoxismului și a legeri noastre strămoșești și pentru întărirea neamului în credința creștină“, apoi am cetit în genunchi rugăciunea din molitvelnic. [...]”²⁴

La aproape un an după așezarea temeliei, la 11 mai 1913 se identifică probleme funciare, ce îl determină pe episcopul Miron Cristea să îl mandateze pe protopopul Sebastian Olariu de a trimite cu posibilă grabire un estras și o schiță dela cartea funduară informându-ne cine a fost antecesorul de drept referitor la acest pământ.²⁵ Solicitat de către episcopul Miron Cristea, avocatul Caius Brediceanu face diligențe pentru întregirea teritoriului necesar la edificarea capelei de lângă Izvorul Miron către Dr. Dl. Lászloffy, consilier regesc și fisc erarial, care la rându-i, la 25 august 1913 își declină competența spre *administrațiunea bunurilor erariale din Arad la care să se adreseze ven. Consistor.*²⁶

În consecință, episcopul Miron se adresează autorităților de la Budapesta pentru rezolvarea problemei funciare referitoare la terenul în cauză, dar și la dreptul de servitute către capelă: *...Atrag atenția , ca deținătorul mare Fabri Kalman de la Românești prin cadou a fost cu voie buna a trece din proprietara lui atâta suprafața, cât am cerut noi de la el. Deci, nădăduim, ca Trezoreria cu atât mai mult va asista Eparhia noastră, care in multe cazuri a cedat pentru stat din teritoriul, pe la zonele interes public pentru a-și atribui arie/ drumuri etc.*²⁷ În comunicarea sa, din 4 martie 1914, pentru dr. CRISTEA Miron membru de onoare al academiei maghiarilor și părinte episcop greco-oriental pentru românii din Caras-Sebeș²⁸ Secretarul de Stat răspunde că terenul solicitat în zona de proprietate a fost propus ca drum de servitute *exclusiv și numai în scopul de drum care duce spre Capelă...ca donație pentru parohia greco-orientală Românești.*²⁹

Organizarea hramului din anul 1914 se constituie într-un nou prilej de încurajare pentru ctitorirea mănăstirii. În circulara protopopului Sebastian Olariu emisă în 27 iunie 1914 se motivează organizarea hramului, *încurajat de interesul și rezultatele obținute cu*

²⁴ AEC, FE (V), dosar 180 / 1913.

²⁵ AEC, FE (V), dosar 180/1913, nr. 2663 E/13 mai 1913.

²⁶ AEC, FE (V), dosar 180/1913, nr. 2663 E/13 mai 1913.

²⁷ AEC, FE (V), dosar 180/1913, nr. 7238/16 iulie 1913.

²⁸ AEC, FE (V), dosar 180/1913, nr. 35969/4 martie 1914.

²⁹ AEC, FE (V), dosar 180/1913, nr. 35969/4 martie 1914.

peregrinările din anii trecuți la „Izvorul Miron“[...] deși zidirea bisericei dela „Izvorul Miron“, din cauza ploilor și lipsa banilor încă nu este pe deplin terminată;³⁰ Pentru susținerea lucrărilor de ctitorire a mănăstirii *On. preoțime va publica aceasta poporului în sfânta biserică în duminicile înainte de serbătoarea Sf. Proroc Ilie precum și pe altă cale potrivită, apoi va strânge pomelnicile din parohie dimpreună cu sumele încassate, pe cari apoi le va subșterne subsemnatului înainte de serbătoare cu cel puțin 24 oare pe lângă un raport. [...] în considerare că biserica nou zidită este total lipsită de recuzite, cărți, icoanele și ornamentele necesare, On. preoțime este poftită să intervină la poporul credincios ca să cinstească și din aceasta ce va putea.³¹*

Manifestările organizate succesiv prin râvna protopopului Sebastian Olariu, ctitorul *in facto* al mănăstirii, însoțit de interesul episcopului Miron Cristea, ctitorul moral al acesteia, au suscitât interesul credincioșilor din Făget, care au simțit din ce în ce mai mult apartenența duhovnicească la acest proiect. O dovadă în acest sens este inițiativa din 6 martie 1917 a lui Dionisie Feneș din Făget, care se adresează binevoitor episcopului Miron Cristea:

Preasfințite și bunul nostru Episcop!

Măreața inițiativă ce a-ți luat pentru edificarea Mănăstirii dela izvorul Miron, unde poporul nostru creștin cercetându-și va afla deplina mângăere sufletească, depunând la acest sfânt altari, unde i-se va deschide Ceriul, spre ai asculta rugămintele sale, pentru trecutul vieții sale, și pentru viitori, și fericirea vieții de veci.

Această măreață faptă a Preasfinției Voastre mă îndeamnă și pe mine, ca din puținul meu avut, să contribui la împodobirea acestui Sion Dumnezăesc, dorind a îngrija pentru facerea templei, ceia ce estă cea mai principală podoabă a bisericei noastre.

Rog deci respectuos, ca Preasfinția Voastră să binevoească a alege planul, pe a cărui bază să pod da spre lucrare, unui sculptor, acest obiect, ca astfel să poată fi gata la timpul recerut.³²

Răspunsul episcopului din 8/21 martie 1917 ilustrează pe deplin atenția pentru ctitoria de la *Balta Caldă*, precum și aplecarea pentru detaliile de înfrumusețare a *bisericeții* ce se dorea finalizată și împodobită corespunzător:

Cele cuprinse în prețuita scrisoarea Domniei Tale dela 6 Martie 1917 Ni-a umplut sufletul de multă bucurie, convingându-Ne aci cele comunicate despre nobila inimă, ce o ai atât Domniei Tale cât și mult stimata soție. De aceea cu deosebită plăcere Ve și exprimăm

³⁰ AEC, FE (V), dosar 180/1913, nr. 520/27 iunie 1914.

³¹ AEC, FE (V), dosar 180/1913, nr. 520/27 iunie 1914.

³² AEC, FE (V), dosar 399/1911.

cea mai călduroasă mulțămită pentru preafrumoasa și lăudabila hotărâre de a face întreg frontariul bisericeții de la „Izvorul Miron“, dorind se ne fie D-zeu în deplină sănătate, ca se ajungem ziua sfințirii acelei sfinte biserici, ca atunci se Ve putem declara între cei dintâi ctitori ai acelei sfinte mănăstiri și se aveți parte de vecinica pomenire pentru creștineasca faptă, ce o îndeplinești.

*Pentru facerea unui plan de frontariu, am cerut dela oficiul protopopesc planul bisericeții. Loc nu este mult, de aceea și frontariul nu poate fi mare și nu poate cuprinde icoane multe.*³³

Vicisitudinile provocate de război au îngreunat lucrările de ctitorire a mănăstirii, iar anul 1918 aduce pentru românii bănățeni bucurii neașteptate prin realizarea Marii Uniri de la 1 decembrie 1918. Personalitatea episcopului Miron Cristea și autoritatea pe care o dobândise în păstoria la Caransebeș determină alegerea sa în 18/31 decembrie 1919 în calitatea de Mitropolit Primat al României Întregite. Deși a fost copleșit de noile sarcini ce îi apăsau pe umeri, Miron Cristea nu a uitat de ctitoria ce îi purta numele în Banatul pe care îl păstoria. Astfel că, la data de 20 octombrie 1921, prin adresa nr. 3924, își oferă *conșimțământul ca să se predea protopopului de la Făget suma de 2500 lei pentru trebuințele mănăstirii de la „Izvorul Miron“*.³⁴ Lucrările au fost reluate abia după anul 1923, tot prin osârdua protopopului Sebastian Olariu, progresul acestora dovedindu-se însă anevoios. În raportul către Consistoriul Diecezan din 12 septembrie 1928, se arăta că la mănăstirea *Izvorul Miron* erau realizate stratele și scaunele, iar acoperișul se impunea a fi revopsit. Totodată era necesară zidirea unei clopotnițe, procurarea unui clopot, ridicarea unui șopron și a chiliilor, precum și zidirea unei case de pelerini.³⁵ O parte dintre aceste proiecte au fost finalizate în anul 1929, dar biserica mănăstirii a fost sfințită abia în anul 1931 de către episcopul Iosif Traian Badescu.

3. În loc de concluzii

Chiar dacă nu a avut o vocație monahală, Episcopul Miron Cristea s-a legat sufletește cu două năzuințe ctitoricești la Caransebeș, față de care se exprimă și după alegerea ca mitropolit primat, oferind donații pentru înfăptuirea lor: zidirea unei noi catedrale episcopale în orașul reședință episcopală și ctitorirea mănăstirii de la *Balta Caldă*, care îi poartă numele.

³³ AEC, FE (V), dosar 399 /1911.

³⁴ AEC, FE (V), dosar 399 /1911, nr. 3924/20 octombrie 1921.

³⁵ AEC, FE (V), dosar 399 /191, nr. 5454/13 septembrie 1928.

În mod providențial, catedrala episcopală din Caransebeș a fost sfințită la 12 septembrie 2010, când eparhia Caransebeșului a aniversat centenarul instalării episcopului Miron Cristea la Caransebeș (25 aprilie/8 mai 1910).³⁶ Acest ideal de ctitorire a unei catedrale nu l-a părăsit nici în demnitatea de Mitropolit Primat și Patriarh al României, când încă din anul 1920, la o ședință festivă a Sfântului Sinod, la propunerea sa, hotărârea de edificare a unui simbol național cu denumirea de *Catedrală a Mântuirii Neamului* a fost adoptată cu mult entuziasm.³⁷ Sărbătoarea unui secol de unitate națională a României aduce în atenția opiniei publice importanța cinstirii unui simbol sacru al poporului român, Catedrala Națională, a cărei sfințire are loc la data de 25 noiembrie 2018.³⁸ În felul acesta, episcopul, mitropolitul primat și patriarhul Miron Cristea își trăiește în eternitate împlinirea năzuințelor prin urmașii săi și prin fiii României, pe care a iubit-o și pentru care și-a oferit toată viața și priceperea.

Mănăstirea *Izvorul Miron* este astăzi una dintre cele mai căutate așezări monahale din Banat, rectitorite între anii 1995-2006, în mod cu totul de Sus rânduit, de către cel care astăzi este urmașul episcopului Miron Cristea la Caransebeș, Preasfințitul Părinte Episcop Lucian.

În an Centenar și nu numai, pentru Episcopia Caransebeșului, Miron Cristea nu este doar un personaj emblematic, ci un ctitor moral, cu năzuințe pe care le-a văzut înfăptuite înainte de a fi zidite. Față de toate neajunsurile ctitoricești și de organizare administrativ-economică pe care le-a trăit la Caransebeș, episcopul Miron s-a *răzbunat* prin pilduitoarea activitate culturală, națională și diplomatică, oferind tuturor daruri nepieritoare.

Anexe:

1. Adresa nr. 7238/16 iulie 1913 către Guvernul maghiar privind solicitarea episcopului Miron Cristea de concesionare a drumului de servitute spre mănăstirea *Izvorul Miron*;

2. Adresa nr. 35969/4 martie 1914 a Ministerului Cultelor din Guvernul maghiar privind aprobarea de concesionare a drumului se servitute spre mănăstirea *Izvorul Miron*;

3. Adresa nr. 3924/20 octombrie 1921 a Mitropolitului Primat Miron Cristea privind aprobarea sumei de 2500 lei pentru trebuințele mănăstiri *Izvorul Miron*.

³⁶ <https://www.episcopiacaransebesului.ro/stiri/patriarhul-romaniei-a-sfintit-catedrala-episcopala-din-caransebes-943912800.html>, accesat la 21 noiembrie 2018.

³⁷ ***, 2018, p. 6.

³⁸ <http://basilica.ro/program-zilele-sfintirii-catedralei-nationale/>, accesat la 21 noiembrie 2018.

Bibliografie

Cipu, 1994 = I. Cîpu, *Mănăstirea Românești. Contribuții monografice*, Editura Mănăstirii „Izvorul Miron”, Românești, 1994, p. 29-30.

Covaci, 2010 = Alina Covaci, *Vizita canonică a episcopului Miron Cristea în protopopiatul Făget*, în volumul simpozionului internațional „Credință și mărturisire – Caransebeș 12-14 aprilie 2010”, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2010.

Joantă, 2004 = Arhim. Visarion Joantă, *Ghidul așezămintelor monahale din Episcopia Caransebeșului*, Ed. Marineasa, 2004.

Magiar, Magiar, 2009 = Nicolae Magiar, Eduard Magiar, , *Viața monahală din județul Caraș-Severin*, Editura Napoca Star, Cluj Napoca, 2009;

Metes, 1935 = Șt. Metes, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1935; *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu.

Metes, 1936 = Șt. Metes, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936.

Mureșianu, 1976 = I. B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1976.

Suciu, Constantinescu, 1980a = I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Vol. I, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1980.

Suciu, Constantinescu, 1980b = I.D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, volumul II, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980.

Tincu-Velea, 1865 = N. Tincu-Velea, *Istoria bisericească politică-națională a românilor de peste tot*, Sibiu, 1865.

Timiș, 2011 = Arhimandrit Constantin Timiș, *Mănăstiri și schituri din Episcopia Caransebeșului*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2011.

Vlăduceanu 1947 = Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*, Timișoara, 1947.

***, 1912 = *Protocolul Sinodului eparhial al diecezei greco ortodoxe române a Caransebeșului, periodul XV, sesiunea I, convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii, 1 aprilie*, Tiparul Tipografiei diecezane, Caransebeș, 1912.

***, 2018 = *Pastorala Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, la prima Duminică a Postului Nașterii Domnului din anul 2018*, Tipografia Cărților Bisericești, 2018.

AEC , FE (V)= Arhiva Episcopiei Caransebeșului, *Fond Epitropesc (V)*..

AEC , *FB (III)* = Arhiva Episcopiei Caransebeșului, *Fond Bisericesc (III)*.

FD, 1912 = *Foia Diecezană*, Caransebeș, XXVII, 1912, nr. 31 din 29 iulie.

<https://www.episcopiacaransebesului.ro/stiri/patriarhul-romaniei-a-sfintit-catedrala-episcopala-din-caransebes-943912800.html>, accesat la 21 noiembrie 2018.

<http://basilica.ro/program-zilele-sfintirii-catedralei-nationale/>, accesat la 21 noiembrie 2018.

Tekintetes Kincstári Ügyésszégnek

L u g o s .

7238/1913 szám alatti becses megkeresésé folytán van szerencsém a ./. alatt mellékelte vázrajzot átteni, melyből a tükvi adatok is kitűnnek.

Együttal kérelmünket egész mintegy 1 hold 475 ölnyi területet rumunyei gör.kel. román egyházakozságunknak vagy a karánsebesi egyházmegyének a már kifejtett okolnál fogva átengedni sziveskedjék.

Reméljük, hogy a nagytekintetű kir. kincstári ügyesség a mai vallástalan áramlatok által feltett időben pártolni fogja nemes törekvéseinket a már építés alá levő kápolna érdekében, a hogy egyházunk lelkeszei nemcsak vallásoságra hanem hazaszeretetre, törvények tisztelétére és a magas tron iránti hűségre fogják tanítani a látogatókat.

Megjegyzem, hogy a Rumunyei nagybirtokos Fabri Kálmán ajándékozás útján szintén volt szives nekünk átengedni tulajdonából annyi területet, a mennyit töle kértünk. Tehát reméljük, hogy a magas kincstár annál is inkább segíteni fogja egyházunkat, amely számtalan esetben szintén átenged a magas államnak a maga földterületéből a közérdekek által követelt területeket /utak stb./

Karánsebes 1913 évi július hó 16.

Kiváló tisztelettel

MAGYAR KIRÁLYI
FÖLDMÉRLESDRÓVI MINISZTER.

85969

.....SZÁM.

191

X

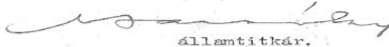
.....FÖL.....O.O.

Méltóságos és főtisztelendő Püspök Ur !

A múlt évi szeptember 30.-án 4695.sz.a. kelt becses iratára van szerencsém Méltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a kurtyai 251.sz. tjkvben 992/b. hrsz. alatt 3 800 h. kincstári ingatlanból a 43 térképszámu 1135 □ el területű ingatlant - kizárólag a kápolnához vezető ut és tér oszljaira - a karánsebesi gör.kel.román püspöki hatóságnak kegyadományként a szokásos feltételek mellett bizonytalan időre átengedem és ezen ingatlan átadására az aradi m.kir. jószágigazgatóságot egyidejűleg utasítottam.

Budapest, 1914. március 4.

A miniszter helyett:

Államtitkár.

Méltóságos és főtisztelendő

Dr. C R I S T E A M I R O N urnak,

a magyar országgyűlés főrendiházának tagja, karánsebesi görög keleti román püspök

Karánsebes.-

ROMANIA

SFANTA MITROPOLIE

n

UNGRO-VLAHIEI

BUCURESTI

No.

3924 + 20. OCT. 1921

*Quor. Consistorii Orthodoxe romianae ad
Eparchiam Caransebesulm.*

*La adresa Prea Sfantiei Noastre N: 3854 E., cu fea-
teasca dragoste raspundem, ca mi dau cu placere
consimtamantul, ca sa se predea protopopului de la
Faget, suma de 2.500 lei., pentru trebuintele manas-
tinei de la "Isvorul Miron". -*

*Primiti, Va rog, Prea Sfantite, ale Noastre intru Christos
fratisti imbratiseri. -*

Mitropolit Primat

Miron

Director Preotul Mi. Popescu

PROIECTESTATALELA SUD DE DUNAREINANIIMARELUIRAZBOI. REPUBLICAPINDULUI¹

Emanoil IUDEAN

Universitatea „Babeş Bolyai” Cluj - Napoca

Abstract:

In the mid-nineteenth century, the young Romanian state becomes more and more interested in the existing Aromanian communities within the Ottoman Empire which they considered part of its Romanian spirit. Through church and school, the authorities in Bucharest were trying to preserve the ethno-cultural identity of these Romanian of the south of the Danube, subject to an assimilation process specific to modern times. Nationalism promoted by political power in an expansionist purpose, led to disputes between the Bulgarian, Greek, Serbian or Romanian people, transforming the Balkans into a field of ethnic conflicts. In the context of the Great War, these divergent nationalist formulas, increased by the Italian military intervention in the area, will develop into an internal struggle during the summer of 1917. Many villages from the Pindus Mountains will try to proclaimate a sort of territorial autonomy, an attempt which will be soon crushed by the Greek royal army. Interested in protecting Aromanian communities from the area, the Romanian Kingdom has tried to stabilize the situation using a soft diplomacy in the region.

Key words: Aromanians, First World War, Pindus Republic, diplomacy, Romania, Italy, Greece.

Izbucnirea Primului Război Mondial a găsit comunitățile aromâne într-o permanentă căutare a unui aliat mai apropiat geografic care să le dea ferme garanții de securitate și de respectare a drepturilor lor minoritare. Statul albanez, văzut ca o variantă protectoare pentru aromâni² supuși presiunii elenizatoare și-a dovedit incapacitatea de a rezista, sucombând administrativ-politic. Domnia Prințului Wilhelm de Wied, nepotul reginei Elisabeta a României, s-a arătat a fi falimentară, iar statul albanez, așa cum a fost el imaginat prin

¹Părți din această analiză au fost publicate în limba engleză în studiul „Romania`s Involvement in Balkan Policy during the Great War. The Italian Army in the Pindus Mountains” în *Acta Musei Napocensis*, 53, II, 2016, Cluj-Napoca, 2017, pp. 48-58.

²Ramură sud-dunăreană a poporului român, întinsă la început de secol XX în zonele de nord ale Greciei, Macedoniei, Albaniei, sud-vestului Bulgariei de azi.

hotărârile Conferinței de la Londra³ și prin stipulațiile Protocolului de la Florența⁴, a căzut pradă intereselor externe.

La sfârșitul anului 1915 și în primele luni ale următorului, ofensiva germano-austro-bulgară a determinat retragerea Serbiei și Muntenegrului din Albania. Austro-Ungaria a ocupat nordul și centrul Albaniei.⁵ Încă de la începutul lui 1916, Roma a început să adopte o politică vehement anti-greacă. Numeroasele incidente de frontieră italo-grecești din nordul Epirului, dar și campania anti italiană dusă de presa greacă au fost simptome evidente ale tensiunii crescute dintre cele două state.⁶ În timpul verii lui 1916, forțele expediționare italiene și-au continuat marșul spre sud și treptat au alungat trupele regelui Constantin din sudul Albaniei, proces încheiat în decembrie 1916.⁷ Zona de sud-est a Albaniei, regiunea Korcea, a ieșit și ea de sub controlul Greciei, trecând (odată cu 10 decembrie 1916) sub ocupație franceză. Se năștea astfel Republica de la Korcea.⁸

Înaintarea armatei italiene în zona de sud a Albaniei⁹ a fost și o modalitate prin care Roma dorea să limiteze influența tot mai mare a mișcării venizeliste din Grecia, văzută drept o manifestare a intereselor franceze în Balcani.¹⁰ Preconizata avansare armată în regiunea Pindului l-a determinat pe ministrul plenipotențiar român de la Atena, Nicolae Filodor, în 13 martie 1917 să solicite ministrului de externe al României să intervină pe lângă guvernul italian. Diplomația română era interesată să obțină de la aliatul italian protecția și ajutorul populației aromâne din regiunea Pindului ce se afla în acel moment în majore lipsuri de provizii alimentare.¹¹

³ Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War*, Routledge, 2000, p. 72-74.

⁴ Edith Pierpont Stickney, *Southern Albania or Northern Epirus in European International Affairs 1912-1913*, Stanford University Press, California, 1926, p. 40.

⁵ N. P. Diomidis, *Greece at the Paris Peace Conference (1919)*, Institut for Balkan Studies, Salonic, 1978, p. 42.

⁶ George B. Leontaritis, *Greece and the First World War: from neutrality to intervention, 1917-1918*, Columbia University Press, New York, 1990, p. 327.

⁷ C. Chekrezi, *Albania Past and Present*, The MacMillan Company, New York, 1919, p. 159.

⁸ B. Kondis, *The Northern Epirus Question during the First World War* în *Balkan Studies*, vol. 30, tom II, 1989, p. 348.

⁹ Curentul anti antantist extrem de puternic în zona Epirului s-a manifestat în presa locală care înfiera pericolul reprezentat de „românii cuțovlahi ce amenință și insultă tot ceea ce e grecesc”. Asemenea articole cu temă antiromânească erau o constantă a presei grecești pe fondul mișcărilor de trupe ale Italiei ce se inserau tot mai adânc în teritorii considerate a fi sub apanajul strict al elenismului. A.M.A.E. FOND 71/1914, E.2, Vol. 81, f. 18. Aceste luări de poziție și altele asemănătoare ca tematică arată o oarecare teamă față de un curent considerat „inexistent” sau cel mult „nesemnificativ” de partea elenă. Acuza frecventă asupra comunității aromâne că ar fi artificial creată și susținută de România se dovedește a fi indirect falsă și prin aceste acuze „jurnalistice”. Desigur, contextul apariției militare a Italiei în zonă a facilitat aspirațiile de autogovernare care existau sub diverse forme în perioada otomană ce nu îngrădea diversele modalități de autonomii locale. Situația de după 1913 când autoritatea elenă a intervenit brutal în comunitățile locale aromâne ce nu înțelegeau să renunțe de bunăvoie la manifestări proprii identitare, toate aceste fapte au provocat reacții de respingere față de oficialitățile grecești în sânul populației aromâne.

¹⁰ George B. Leontaritis, *Greece and the First World War....*, p. 336.

¹¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe-București (A.M.A.E.), FOND E2, Partea a II-a, vol. 25, f. 273.

Consulul român de la Ianina, Dimitrie Mincu era și el extrem de preocupat de soarta comunităților aromâne din zonă, lovite de blocada Antantei asupra țărmlui Greciei ce dura deja de mai bine de șase luni, raportând către superiorii săi de la Iași în 5 mai 1917 că pe tot cuprinsul Epirului lipseau cu desăvârșire alimentele de bază mai ales grâul, iar prețurile exorbitante au dus la o foamete generalizată. Intervențiile sale hotărâte din primele luni ale lui 1917 pe lângă consulul italian de la Ianina Domenico Nuvolari au dat rezultate concrete. Localităților aromâne din Epir li s-au făcut o serie de concesi din partea administrației italiene din proximitate, fiindu-le înlesnite aprovizionarea cu cereale de la Konița, Arghirocastro și Santi Quaranta la prețuri foarte mici, fapt ce le-a salvat de la foamete.¹²

Consulul Mincu a încercat de asemenea să sensibilizeze pe anumiți oficiali italieni relevându-le importanța elementului aromân din regiunea Pindului și solicitându-le totodată un avans militar care să cuprindă cât mai multe așezări aromâne din Epir. Spectrul formării unui canton deosebit, compact locuit de aromâni sub protecție italiană unde instrucția școlară urma a se face doar în limba maternă a populației locale asemenea modelului adoptat în Albania în regiunile aflate deja sub administrație italiană, a crescut interesul aromânilor pentru un asemenea deziderat.¹³

Atunci când analiza situația de pe teren, consulul României de la Ianina în perioada Primului Război Mondial Dimitrie Mincu considera că „aromânii preferă o conviețuire cu albanezii fie ei creștini sau musulmani și nu voiesc a fi încorporați în statul grecesc, care pururea nu a avut altă țință decât să-i deznaționalizeze. Cu adevărat grecii neglijează în țara lor o mulțime de sate și comune făcând sacrificii pentru a dota satele și orașele românești și albaneze din Macedonia, Epir și Albania cu școli și biserici grecești, fac asta nu din dragoste pentru români ca să învețe carte ci numai ca să-i grecizeze făcându-i să simtă, să cugete și să aspire, să lucreze și să vorbească grecește și în sens grecesc. Numai astfel procedând Grecia crede că poate pretinde din partea Europei, cu mai mult succes și să obțină anexarea Epirului la statul grec.”¹⁴

Pe plan militar evenimentele se succedau rapid, în 22 ianuarie 1917 trupele italiene au ocupat Erseka ce se găsea până atunci sub ocupație grecească.¹⁵ În 16 februarie 1917 italienii se aflau deja la circa 30 de kilometri de Ianina.¹⁶ Consulul Mincu sublinia importanța acestui ținut al Pindului sau „Vlaho-Zagori” după cum era cunoscut în Grecia unde „românii epiroți”

¹² A.M.A.E., FOND 71/1914, E.2, Vol. 81, f. 23-24.

¹³ A.M.A.E., FOND 71/1914, E.2 Vol.19, f. 33.

¹⁴ A.M.A.E., FOND 71/1914, E.2, Vol. 81, f. 34.

¹⁵ A.M.A.E., FOND 71/1914, E.2, Vol. 81, f. 19.

¹⁶ A.M.A.E., FOND 71/1914, E.2, Vol. 81, f. 17.

trăiau mai compact și care în trecut au format zona renumitelor „căpităname românești ce au dus o viață autonomă bucurându-se de mai multe privilegii până la începutul secolului al 19-lea în statul Otoman.” Au existat de asemenea acțiuni anterioare ale oficialităților române pentru salvagardarea acestui areal cu un specific aparte: „În favoarea acestuia guvernul nostru dăduse o serie de instrucțiuni ministrului Mișu de la Londra pentru a solicita La Conferința Ambasadorilor ca acest ținut să fie încorporat Albaniei fie recunoașterea aceluși ținut drept un canton autonom separat...”. Eșecul acestor demersuri era pus pe seama poziției filogrecești a Marilor Puteri: „Conferința Ambasadorilor influențată de Marile Puteri: Anglia, Franța, Rusia care erau protectoarele Greciei nu au satisfăcut această justă cerere a guvernului nostru și au lăsat Pindul la discreția Greciei, mult au suferit românii din acel ținut precum am avut onoarea a raporta în nenumărate rânduri Departamentului Excelenței Voastre și deci acum se impunea ca Pindul să fie ocupat de trupele italiene pentru ca să se scape populația română de la atâtea suferințe insurmontabile și vexatorii, atât din partea autorităților grecești cât și din partea fanaticilor grecomanii.”¹⁷

Revenind la desfășurarea tactico-militară din acele timpuri, trebuie avut în vedere contextul intern din Grecia unde luptele dintre venizeliști și regaliști, dar și unele considerente strategice, chestiuni ce au determinat armata italiană cantonată deja în Albania să decidă ocuparea regiunii de coastă cunoscută și sub numele de Chameria, dar și a arealului Zagori-Pind, conform ordinului emis în luna mai de șeful statului major italian generalul Cadorna.¹⁸ Capitala Epirului-Ianina a fost ocupată în data de 26 mai 1919, trupele italiene urmând a se coborî până spre Calibachi.¹⁹ Practic zona de ocupație italiană în primele zile ale lui iunie a cuprins Metsovo-Ameru-Turia-Kyprios, atingându-se vechiul hotar greco-turc din 1912.²⁰

Apariția trupelor italiene în arealul montan al Pindului a fost primită cu foarte multă simpatie de către aromânii autohtoni, dovadăstând manifestațiile de simpatie autentică la contactul cu o civilizație și o limbă înrudită. Noua oblaudire a Romei a fost percepută din start ca o alternativă viabilă la autoritatea elenă ce se manifestase nu de puține ori în ultimii ani drept una exclusivistă și reticentă la toate manifestările ce nu se încadrau în optica unui stat ce se dorea a fi omogen din toate punctele de vedere. La Băiasa sau la Perivole s-au făcut

¹⁷ A.M.A.E., FOND 71/1914 E.2 VOL.19, f. 31-32.

¹⁸ *Documenti Diplomatici Italiani*, Ministero Degli Affari Esteri, Quinta Serie: 1914-1918, Volume IX, Libreria dello stat, Roma, 1983, p. 107.

¹⁹ A.M.A.E., FOND 71/1914 E. 2 Vol. 19, f. 28.

²⁰ Stoica Lascu, „Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind-încercare de creare a unei statalități a aromânilor. Documente inedite și mărturii. Studiu istoriografic și arhivistic”, în *Revista Română de Studii Eurasiatice*, Anul III, Nr. 1-2/2007, p. 112.

deosebite pregătiri de primire cu elevii școlilor. Directorul Școlii Române din Turia, Nicolae Nibi menționa într-o depeșă către revizorul școlar percepția aproape mesianică lăsată de trupele peninsulare: „De când au venit italienii am gustat și noi din libertate...”.²¹ La Avdela, soldații italieni au fost întâmpinați cu un discurs în limba latină ținut de venerabilul institutor Ioan Șomu Tomescu ce-și arăta entuziasmul spunând printre altele că: „a voit destinul să văză iarăși noile acvile romane, în munții cântați de poeții din antichitate”.²² O mărturie din epocă menționa: „Pe toate piscurile fâlfâie tricolorul românesc cu emblema lupoaicei și innuri de slavă răsună pe tot cuprinsul Pindului. Un consiliu dirigent și o garda națională se institue pentru apărarea acestei independențe. Din fiecare sat se trimit telegrame și memorii către Marile Puteri”.²³

Mesajului președintelui american Woodrow Wilson către Senatul din Washington din 22 ianuarie 1917 a întărit convingerea consulului român de la Ianina că autodeterminarea era cea mai bună soluție.²⁴ În viziunea acestuia, cantonul proiectat în Pind urma să devină o mică provincie autonomă, beneficiile în plan cultural și în perspectiva unei clarificări identitare fiind considerabile, având în vedere libertatea de exprimare ce va putea fi exercitată în cadrele noului canton. Acesta era imaginat ca un centru care să coaguleze în jurul său prin cler și presă chiar de la distanță, toată românitățile balcanică răzlețită în provinciile vecine: Macedonia, Tesalia, Acarnania, Albania etc.²⁵

Având în vedere cele de mai sus am fi tentați să credem că în spatele acțiunilor de declarare a autonomiei, sau mai târziu chiar a independenței Pindului - cum vom vedea mai jos, a stat ca un veritabil strateg din umbră consulul României de la Ianina și implicit guvernul de la Iași. Cercetarea noastră nu a identificat în arhiva oficială remisă Centralei Ministerului Afacerilor Străine documente care să susțină o atare acțiune premeditată a consulului Mincu. Activitatea sa a fost una desigur de sprijin și suport în special diplomatic pe lângă omologii săi acreditați la Ianina și nu numai, însă inițiativa politică nu i-a aparținut, deși a susținut-o necondiționat, înțelegând să își aducă aportul la o stare de lucruri ce părea a fi odată cu ocupația italiană a regiunii Pindului benefică pe termen lung emancipării de sub influența elenă a populației aromâne tot mai vulnerabilă tendințelor asimilaționiste ale Greciei. Schimbarea autorității Atenei cu cea a Romei era de altfel un adevărat balon de oxigen pentru comunitățile romanice din Pind. Liderii aromânilor au înțeles că acest moment

²¹ A.M.A.E. FOND Atena, Vol. 224, f. 45

²² Nicolae Zdrulla, „Italia și Macedo-Românii”, în *Peninsula Balcanică*, Anul VI, nr. 2-4, februarie-aprilie, 1928, p. 53.

²³ Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte lui Istoria Aromânilor*, Editura Cugetarea, București, 1940, p. 34.

²⁴ A.M.A.E. FOND 71/1914, E.2, Vol. 81, f. 35.

²⁵ A.M.A.E., FOND 71/1914, E.2, Vol. 81, f. 36-37.

trebuie speculat la maximum și au încercat desigur să-și facă cunoscută existența pe plan internațional prin declarațiile politice ce urmăreau să sensibilizeze Marile Puteri. Chiar dacă și Italia a dorit un motiv în plus pentru a-și legitima prezența militară în zonă, totuși astăzi, la un secol distanță, nu putem minimaliza actele și declarațiile asumate de către notabilii aromâni din Pind ce își doreau și credeau sincer că pot să-și întemeieze un canton autonom pe model elvețian unde să-și prezeve propria identitate aflată altfel în pericol.

Revenind la acțiunile din teren ale pindenilor, frunțașii mai multor sate au convocat un congres național la Samarina în 27 iulie. Această localitate era un centru omogen aromân din Munții Pindului, renumit pentru mișcările de rezistență de coloratură creștină duse împotriva ocupației otomane pe parcursul mai multor secole. Aici s-a găsit prilejul oportun pentru proclamarea unei autonomii a zonelor locuite de aromâni sub protecția armatelor considerate prietene, italiene. În scurt timp, s-au trimis telegrame miniștrilor de externe ai României, Italiei, Rusiei, S.U.A., Italiei, Angliei, Franței care anunțau noua stare de fapt. Prezentăm în continuare telegrama trimisă premierului român, Ionel Brătianu: „În acest ceas suprem, populația din Pind și Zagori, plină de bucuria eliberării de sub tiranie prin acțiunea glorioasă a armatei italiene, se reunește pentru a cere lumii civilizate, într-un singur glas, drepturile sale la libertate, limbă și instituții proprii. [...] Prin puterea armatei victorioase a mamei noastre Italia au fost rupte lanțurile ce ne țineau sub jugul străinului. Vulturul roman s-a ridicat din nou în munții noștri, reunind fiii împrăștiați sub aripile sale părintești.[...] În acest ceas suprem vă dorim din toată inima înlăturarea inamicilor, triumful cauzei comune, realizarea idealului național, măreția și prosperitatea patriei, iar pentru noi dorim ca vocea voastră puternică să se ridice pentru ca puterile aliate, prin angajamentele ferme, să ne garanteze libertatea și prosperitatea viitorului nostru printre noile națiuni latine împotriva amenințărilor neîndreptățite ale inamicilor ce vor să ne înlănțuie din nou pentru a înlătura numele românesc din acești munți...”²⁶

Deși miza unei staționări militare italiene în zonă era una dorită nu doar de populația locală, ba chiar și de diverși oficiali italieni, la vârful Antantei lucrurile au stat altfel. În 11 iunie 1917, Înalțul Reprezentant al Antantei Charles Jonnart a remis un ultimatum guvernului elen de la Atena în care se cerea abdicarea regelui Constantin precum și numirea unui succesor cu acordul Marilor Puteri. Antanta a declarat în actul mai sus menționat că regele și-a „pierdut încrederea Franței, Marii Britanii, Rusiei”, urmând ca după abdicarea sa să primească o rentă viageră de 1 milion de franci. Desigur, regimul legitim elen de la Atena era

²⁶*Squardoretrospettivosulmovimentonazionalista dei macedo-romeninellaPeninsulaBalcanica*, Societa di Cultura Macedo-Romena, I.E. Torouțiu, București, 1940, p.27-28.

amenințat cu uzul forței militare în cazul în care nu înțelegea să accepte în decurs de 24 de ore termenii ultimatumului. La scurt timp, premierul elen în funcție, Zaimis se declara de acord cu rezoluția ultimativă „în interesul regatului grec”, anunțând drept succesor pe cel de-al doilea fiu al regelui „demis”, Alexandru.²⁷

În 25 iunie 1917, din cauza unor manifestații antiantantiste ce riscau să ia amploare, mai multe detașamente ale armatelor franceze și ruse, printr-o demonstrație nedisimulată de forță, au ocupat militar Atena stabilindu-și cartierul general pe Acropole. Practic, regimului considerat filogerman de la Atena i se pune capăt.²⁸ Prin această acțiune era asigurată instalarea noului cabinet de miniștri condus de Venizelos, ce a intrat oficial în funcție începând cu data de 26 iunie. La doar 3 zile, noul premier acum în noua sa calitate de unic reprezentant al statului grec, a rupt relațiile Atenei cu Puterile Centrale, îndeplinind de altfel obiectivul principal pentru care a fost susținut, acela de a reuni forțele grecești în efortul de război pro-antantist.²⁹ Ocuparea treptată a Epirului de Nord și a Epirului de Sud de către Italia începând cu sfârșitul anului 1916 a fost una dintre măsurile prealabile ale Antantei (desigur și Italia își avea agenda sa proprie ce urmărea o influență cât mai consistentă în Albania și în Balcani) ce aveau în vedere slăbirea autorității regale elene rămase oficial neutre. Teritoriul Nord Epirot și Sud Epirot înaintea sosirii italienilor fusese în bună parte direct controlat de guvernul elen de la Atena ce își păstra oficial neutralitatea. Regele Constantin, date fiind legăturile de familie cu Wilhelm al II-lea, a primit încă din mai 1915 promisiunea acordului alipirii la Grecia a întregului Epir, ba chiar și a Albaniei centrale până la Durazzo în schimbul unei neutralități binevoitoare conform documentelor din arhivele diplomatice vieneze.³⁰ Prezența trupelor italiene în acest areal a pus o presiune suplimentară pe regimul atenian, determinând în cele din urmă alături de alți factori, căderea filogermanilor de la putere. Venirea lui Venizelos la Atena a schimbat raportul de forțe, Italia fiind nevoită să își regândească strategia în conjunctura nou creată de curentul venizelist ajuns la putere și în Grecia Veche. Asistăm astfel la negocierea noilor sfere de influență prin solicitarea expresă a lui Venizelos ca Italia să redea Atenei autoritatea politică în Epir până la

²⁷ Charles Strupp, *Situation internationale de la Grece 1821-1917*, Editura Die Verbindung, Zurich, 1919, p. 248-249.

²⁸ Robert Vaucher, Constantine Detrone, *Les Événements de Grece, Février-Aout 1917*, Librairie Perrin et Cie, Paris, 1918, p. 99.

²⁹ *Le depart du Roi Constantin, Documents*, Publication de L'Union Hellenique de Suisse, Geneva, 1917, p. 14.

³⁰ Kitsikis Dimitri, *Propagande Et Pressions en Politique Internationale. La Grèce et ses revendications à la Conférence de la Paix (1919-1920)*, Presse Universitaires de France, Paris, 1963, p. 26. Strategia elenă, chiar dacă nu neapărat premeditată, de a avea două curente concurente, unul progerman și altul filoantantist, ar fi adusoricum la sfârșitul războiului-Grecia la masatrataivelor din postura de aliat câștigător cu toate avantajele ce i-ar fi revenit implicit.

linia demarcațională stabilită de Protocolul de la Florența. Ambasadorul italian la Atena, De Bosdari a solicitat în 8 iulie 1917 ministrului de externe Sonnino răspuns urgent și libertatea de a asigura Atena de acceptul Italiei la doleanța elenă de evacuare a Epirului, arătând că întregul consiliu de miniștri grecesc a fost întru totul de acord cu cererile italiene.³¹ Urmărind firul evenimentelor la nivel diplomatic putem considera că negocierile dintre Roma și Atena reluate după reîntoarcerea lui Venizelos la poalele Acropolei în 1917 au dus mai târziu la Acordul Tittoni-Venizelos semnat în 29 iulie 1919 la Paris prin care Grecia se obliga să susțină la Conferința de Pace mandatul italian asupra statului albanez; Guvernul elen în schimb se obliga ca în cazul în care revendicările sale în Tracia și Epirul de Nord primeau satisfacție definitivă să renunțe la Asia Minor în favoarea Italiei.³² Observăm în aceste tratative încheiate cu un acord oficial adevăratul motiv al retragerii precipitate a Italiei din zona Pindului în vara anului 1917. Desigur că pentru Italia un regim filogerman rămas la Atena până cel puțin la finalul războiului ar fi prelungit administrarea provinciei, întărind astfel implicit formarea unui canton aromân ce putea să-și dovedească viabilitatea prin însăși factorul timp ce ar fi lucrat în sprijinul acelei entități aflate la început de drum. Schimbarea impusă de înțelegerea italo-greacă (prin înlocuirea guvernului filogerman) asupra acestei regiuni a conferit cantonului aromân eticheta istoriografică de „formațiune efemeră”, factor ce a contribuit la necunoașterea sau omisiunea aproape cvasi-generală a evenimentelor și declarațiilor politice emanate de către acest grup de aromâni epiroți ce au achiesat în conjunctura creată la preliminariile unei entități autonome proprii.

Revenind la evenimentele de la fața locului, observăm că începând cu luna august, dată fiind și situația de pe frontul din nordul Italiei, precum și tratativele cu noua putere greacă a lui Venizelos care a presat în repetate rânduri cartierul general italian spre a-i fi predată administrația zonelor din Masivul Pind, forțele italiene se retrag. În vacumul de putere creat notabilitățile locale aromâne au proclamat la 29 august 1917 independența Pindului și protectoratul Italiei asupra zonei. S-a format tot atunci un comitet compus din 7 persoane: Dr. Demetru Diamandi, Ianaculi Dabura, Mihali Teguiani, Tache Nibi, Zicu Araia, Alcibiade Diamandi și Sterie Caragiani, cu rol decizional, asemenea unui cvasi-guvern. Acest comitet provizoriu a trimis comisarului general al Italiei la Ianina, Francesco Fazzi următoarele: „Față de noua ocupațiune grecească, ce ne amenință, și care a fost inițiată la Abela prin acte de abuz de putere și de represalii, populația română din Pind, răsculată ca un

³¹I *Documenti Diplomatici Italiani*, Ministero Degli Affari Esteri, Quinta Serie: 1914-1918, Volume IX, Libreria dello stat, Roma, 1983, p. 373.

³²Kitsikis Dimitri, *Propagande Et Pressions...*, p. 73.

singur om, și înaintea unor meētiguri impunătoare, a proclamat independența sa, sub protecțiunea Italiei”.³³ Temerile comitetului de la Samarina au fost anticipate încă din 7 iulie 1917, când după primele zile de ocupație italiană consulul Nuvolari trimitea din Ianina către Roma o telegramă arătând entuziasta primire făcută italienilor de către aromâni, dar și faptul că aceștia vor avea de suferit represalii din partea grecilor în cazul în care zona le va reveni celor din urmă, solicitând asigurări suplimentare.³⁴ De altfel, evenimentul de la Samarina din 29 august (stil nou) nu mai era pe placul consulului italian ce solicită chiar el stoparea acțiunilor cu tentă politică.³⁵ Atitudinea oficialului italian era desigur în concordanță cu noile instrucțiuni primite de la Roma și cu hotărârea luată de înalții oficiali italieni de a abandona regiunea. Luând act de noua stare de lucruri și consulul român a înțeles pericolul la care s-ar expune comunitățile aromâne dacă ar opune rezistență în fața iminentei reinstaurări a administrației grecești militare. Mincu a îndemnat la prudență, asigurând localnicii de intențiile pașnice ale grecilor, uzând de autoritatea sa și susținând că a primit garanții din partea autorităților elene.³⁶

După părăsirea italiană a Epirului de Sud situația aromânilor implicați în manifestațiile politice din Pind a devenit extrem de critică.³⁷ Consulul român de la Ianina a obținut prin intermediul diplomaților italieni garanții formale de la guvernul elen că nu se vor întrebuița represalii asupra aromânilor.³⁸ Autoritățile elene urmau a fi controlate de emisari diplomatici italieni ce vor fi trimiși în principalele localități aromâne din Pind. Înсуși premierul Venizelos declara că nimeni nu va avea de suferit.³⁹ La 7 septembrie 1917, trupele grecești au intrat în Samarina. De îndată, autoritățile elene au trecut la acțiuni de represalii, amnistia generală promisă nefiind acordată. În fața persecuțiilor, aromânii refugiați nu s-au mai putut reîntoarce în comunele de origine.⁴⁰ Alcibiade Diamandi alături de alți notabili aromâni pindenii au ales să rămână la Arghirocastro (Albania), încercând să formeze la scurt timp o delegație albano-aromână care să poată pleda în plan internațional cauza unei autonomii largi pentru ținuturile locuite de urmașii romanității orientale din părțile masivului Pind.⁴¹ La fața locului noua administrație greacă nu s-a dezmințit însă, aplicând localnicilor

³³ A.M.A.E. FOND Atena, Vol. 224, f. 42.

³⁴ *Documente diplomatice...*, p. 362-363.

³⁵ A.M.A.E. FOND E.2, Partea a II-a, vol. 25, f. 461.

³⁶ Stoica Lascu, „Evenimentele din lunile iulie-august....”, p. 157.

³⁷ A.M.A.E. FOND E2, Partea a II-a, vol. 25, f. 459.

³⁸ A.M.A.E. FOND Atena, vol. 15, f. 146-147.

³⁹ A.M.A.E. FOND, Atena, vol. 224, f. 33.

⁴⁰ A.M.A.E. FOND E2, Partea a II-a, vol. 25, f. 464-465.

⁴¹ La propunerea lui Nicuță Balamaci s-a constituit o delegație formată din Balamaci N., A. Diamandi și Christea Geagea ce avea centrul la Arghirocastro. Activitatea acesteia delegații a fost susținută și de

aromâni un regim marcat de arestări, maltratări, violențe și amenințări. Nu întâmplător, notabilii au fost primii care au căzut victime procedurilor de instaurare a noii oblăduiri. Primarul de Avdela, Ghiți Caragiani a fost maltratată în public de către ofițerul de jandarmi Constantulis ce avertiza populația locală că „pe viitor le este interzis a se mai declara români”.⁴² O altă practică de a semăna dezbinare în sânul fiecărei localități era aceea a încurajării de către autorități a „cetățenilor fideli” de a nu își mai plăti datoriile către cei care se declaraseră români și astfel a-i ruina economic.⁴³ În ciuda eforturilor făcute de agenții italieni ori de diplomatul român acreditat la Ianina (ocupată de forțele elene din 22 septembrie),⁴⁴ soarta comunităților aromâne era conform rapoartelor diplomatice „dezastruoasă”.⁴⁵ Tot atunci a fost remis un memoriu către italieni în care au fost reclamate multiplele persecuții întâmplate în regiune. Actul era semnat de numeroși notabili aromâni.⁴⁶

Cu toate acestea, situația nu a cunoscut îmbunătățiri, elitele aromâne fiind nevoite, ca ultimă soluție în fața agresiunii ce li se pregătea să se refugieze în Albania, așa cum am mai arătat, unele dintre acestea chiar odată cu armata italiană aflată în retragere sau ulterior.⁴⁷ În refugiul lor din Albania, aromânii au fost primiți foarte bine de către șefii militari ai armatei de ocupație care au căutat să-i angajeze în diferite posturi de încredere. În acest timp, a încolțit ideea formării unui nucleu de voluntari români care urma ca mai târziu să se transforme în legiune românească. Planul a prins la început, dar mai târziu, când s-a răspândit vestea că legiunea urma să fie încorporată milițiilor albaneze, a încetat a-i mai entuziasma pe voluntari, recrutările realizându-se tot mai anevoios. Au apărut și o serie de fricțiuni între aromâni și albanezi, mai ales de natură confesională ce vor paraliza tentativele de cooperare.⁴⁸

Unii dintre liderii aromâni ai mișcării de la Samarina, cazul lui Mihail Teguiani (ministru de război în acel comitet ce se dorea a fi un cvasi-cabinet guvernamental), s-au întors din Albania în Grecia mult după sfârșitul războiului (n.n. în 1925), crezând în legea de

profesorul de la liceul comercial din Ianina, Petre Marcu, un agent italian se pare. Delegația avea ca obiectiv minimal alipirea Coriței la Albania, dar șicauzaaromânilor rămași sub dominația elenă. A.M.A.E., FOND Atena, vol. 235, f. 328.

⁴² A.M.A.E. FOND, Atena, vol. 224, f. 36.

⁴³ A.M.A.E. FOND, Atena, vol. 224, f. 61.

⁴⁴ A.M.A.E. FOND, Atena, vol. 224, f. 46.

⁴⁵ A.M.A.E. FOND E2, Partea a II-a, vol. 25, f. 466.

⁴⁶ A.M.A.E. FOND, Atena, vol. 224, f. 39.

⁴⁷ Stoica Lascu, „Evenimentele din lunile iulie-august...”, p. 118.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 122.

amnistie generală dată în acel an de guvernul de la Atena. Imediat, acesta a fost arestat și exilat în insula Milos, situație frecventă și în cazul altor lideri aromâni.⁴⁹

Eșecul Republicii de la Samarina poate fi astfel explicat printr-o conjunctură extrem de improprie susținerii acestui proiect cvasi-statal într-o zonă în care Grecia era foarte interesată în a-și menține autoritatea. Pe de altă parte impunerea guvernului pro-antantist al lui Venizelos în aceeași perioadă a șubrezit și mai mult o eventuală susținere din partea aliatului italian, iar România se afla și ea într-o situație extrem de gravă în acel an 1917 practic la limita supraviețuirii. Chiar dacă istoria nu se ocupă cu predictibilități, ne putem imagina totuși că o implicare italiană de durată în zona masivului Pind ar fi însemnat, așa cum s-a întâmplat în cazul istro-românilor, o gură de oxigen pentru comunitățile aromâne ce ar fi putut stopa procesul de asimilare ce dura deja de secole.

⁴⁹*Peninsula Balcanică*, Anul III, Nr. 7, Noiembrie 1925, p. 154-156.

EPISCOPIA CARANSEBEȘULUI ȘI SPRIJINIREA COMUNITĂȚILOR ROMÂNEȘTI BĂNĂȚENE ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Pr. Daniel ALIC

Universitatea „Eftimie Murgu” Reșița

Abstract: The First World War years were a turning point for the entire Banat society. The war affected not only those that went on the battle field, but also the mentalities, perspectives and hopes of all the local communities. The Romanian communities from Banat were heavily affected by social injustice and faced a deep moral crisis after Romania enter into the war. Due to its context, the Diocese of Caransebes' administration was involved in solving these problems, seeking to ease the spiritual sufferings and, when possible, the social and material difficulties of the Christians. Through its actions, the Church and its servants tried to maintain the hopes for national freedom and cultural emancipation of the Romanians.

Key words: Diocese of Caransebes, Miron Cristea, Social Assistance, Communities from Banat, Cultural Actions.

Primul Război Mondial a În 20 iulie 1914, după declanșarea războiului, episcopul Miron Cristea al Caransebeșului (1910-1919) a trimis o scrisoare pastorală către toate parohiile din eparhie, în care a cerut credincioșilor să sprijine, după posibilități, soldații aflați în Banat: „primiți cu căldură de soldații din oastea noastră, care ar trece prin partea locului; dați cu dragă inimă adăpost la locul cel mai bun celor osteniți de marșuri grele, de arșița soarelui, de colbul drumurilor și de nesomn. Oferiți-le câte-o bună bucatură, pentru că moșia voastră, de pe care culegeți bucatele, o apără și pentru liniștea voastră își deschid pieptul în fața gloanțelor dușmane.”¹

În perioada războiului, episcopul Miron Cristea a emis numeroase alte ordine circulare cu rolul de a comunica diferite decizii ale autorităților statale, pretinzând preoților și credincioșilor îndeplinirea acestora. În 22 iunie 1914, la dispoziția Guvernului maghiar, episcopul a decretat ca edificiile școlare să fie, în caz de nevoie, transformate în spitale militare,² în același an a cerut preoților să nu mai comunice telefonic informații ce ar putea fi

¹ Arhiva Parohiei Ciortea, Caraș-Severin (în continuare A.P.C.), dosar 1914, nr. 50/31 iulie 1914.

² Arhiva Episcopiei Caransebeșului (în continuare A.E.C.), *Fond școlar (IV)*, dosar 251/1914.

valorificate militar,³ iar la 27 noiembrie a pretins oficiilor parohiale și protopopești „să păstreze toate actele și scriptele în legătură cu războiul”, pentru a evidenția peste timp implicarea și jertfele Bisericii românești în această cauză.⁴ Anul următor, în 1915, la 20 ianuarie, preoții au fost încurajați să supravegheze păstrarea ordinii în comunitățile din care fac parte, întrucât „starea de războiu, în care ne aflăm, face pe toată lumea mai susceptibilă, ba chiar nervoasă. Astfel nu-i de mirare, că prin toate ținuturile – chiar și cele mai îndepărtate de terenul de luptă al beligeranților – să lățesc faime eronate, vești exagerate sau chiar fantastice.”⁵

Rechiziționarea alimentelor și a grânelor, hotărâtă încă din 1914,⁶ a nemulțumit și îngreunat situația românilor din eparhie.⁷ Preocupat ca această tensiune să nu escaladeze, dar și ca preoții să nu fie lipsiți de cele necesare în săvârșirea slujbelor, episcopul Miron Cristea a trimis la 9 februarie 1915 un circular prin care amintea că „este datorința preoțimei noastre să grijască, ca nu cumva prescurile trebuincioase la sânta Liturgie să se facă din făină amestecată.” Același act sublinia ca „la nici un caz să nu se folosească făină amestecată la facerea prescurilor, ceea ce de altcum, credem, că, nici nu este de lipsă a se interzice, după ce fiecare membru al Onoratei Preoțimi este convins despre marea înșămnatate a pâinei euharistice și despre marea răspundabilitate, ce o are preotul în această direcțiune.”⁸ În 1917, un alt comunicat pe aceeași temă îndemna poporul „să nu cârtească împotriva statului pentru rechiziționări.”⁹

O serie din circularele emise de episcopului Miron Cristea în această perioadă au căutat să motiveze și să impulsioneze pastorația și misiunea preoților. Odată cu începerea războiului mulți dintre preoții parohi au fost concentrați pe front pentru a asigura servicii religioase soldaților,¹⁰ iar comunitățile bisericești au rămas văduvite de slujitorii clerici. În 22 iulie 1914, la rugămintea episcopului sârbesc din Vârșeț, Gavril Zmeianovici, Miron Cristea a dispus ca preoții români să îndeplinească slujiri liturgice, în caz de nevoie, și pentru credincioșii sârbi, „pentru ca credincioșii sârbi [...] să nu rămână fără mângâiere sufletească și respective fără funcțiuni preoțești în trebuințele lor religioase.”¹¹ Un an mai târziu, la 12

³ Arhiva Patriarhiei Române (în continuare A.P.R.), *Fond Cabinetul Patriarhal, Patriarhul Miron Cristea*, dosar 7/1914, fila 88.

⁴ A.P.C., dosar 1914, nr. 1/7 ianuarie, 1915.

⁵ Idem, dosar 1915, nr. 62/1915.

⁶ *Ibidem*, nr. 8/25 ianuarie 1915.

⁷ I. Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918*,..., volumul II, p 326-329.

⁸ A.P.C., dosar 1915, nr. 19/14 februarie 1915.

⁹ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXXII, 1917, nr. 19 din 7 mai, p. 1.

¹⁰ A.E.C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 285/1914, nr. 5043/25 ianuarie 1914.

¹¹ A.P.C., dosar 1914, nr. 39/26 iulie 1914.

mai, episcopul Miron Cristea a cerut preoților să se roage pentru biruința oștii și la toate Liturghiile să adauge două ectenii speciale: „pentru ca să ne ierte toate păcatele, prin cari am atras urgia lui ce este asupra noastră și iubirea lui de oameni am mâniat, Domnului să ne rugăm” și „pentru ca să fie milostiv, bun păciuitoar, și lesne iertător robilor Săi și să-și întoarcă de la noi mânia carea cu dreptate este pomnită asupra noastră, și să ne miluiască pre noi, Domnului să ne rugăm.”¹²

Un alt ordin circular din 10 octombrie 1916 a pretins clericilor promovarea toleranței religioase și a frățietății. Dată fiind situația trecerii armatei germane prin teritoriul ocupat de români, episcopul a dispus ca slujitorii altarului să permită pastorilor germani săvârșirea slujbelor în bisericile ortodoxe. Actul îndatora „pre Onorații Preoți, ca în acele parohii, – unde nu s-ar afla biserică de confesiunea soldaților germani – să permită preoților germani – întrucât li s-ar cere – a-și ține slujbele în bisericile noastre, purtându-se față de ei cu toată prevenirea și colegialitatea și drept semn de atențiune – asistând chiar la slujbele lor și făcându-le toate înlesnirile.”¹³

Implicarea socială a centrului eparhial de la Caransebeș a fost evidențiată și de strădaniile pentru susținerea familiilor celor plecați pe front. În 1 august 1914, când, „în urma încercărilor sârbești a intrat sub arme întreaga populație”,¹⁴ comitele suprem dr. Zoltán Medve și vicecomitele Aurel Issekutz au lansat un apel către „publicul comitatens”, prin care cereau ca „fiecare după cât poate să vină într-ajutor pentru alinarea foamei și a mizeriei, fie cu daruri în bani sau în naturalii.”¹⁵ Cu această ocazie, episcopul Miron Cristea a donat „pentru ajutorarea familiilor celor duși în război” suma de 500 coroane,¹⁶ iar pentru ridicarea unui spital de rezervă în Caransebeș, alte 500 de coroane.¹⁷ Familiile celor plecați la război au fost ajutate și prin implicarea directă a episcopului. De pildă, la cererea protopopului George Popovici, Miron Cristea a donat 20 de coroane ajutor către familia lui Ioan Dragoescu, din Lugoj, care era plecat la război. Drept urmare, Ioan Dragoescu a trimis o scrisoare în care a mulțumit episcopului și i-a descris greutățile frontului.¹⁸

Tot în anul 1914, preoții au fost îndatorați să supravegheze ca ajutorul de război oferit de stat familiilor ale căror membri sunt pe front să se folosească la cele necesare traiului și nu în alte scopuri. În acest sens, pe lângă parohii au fost organizate comitete speciale care au

¹² Idem, dosar 1915, nr. 39/25 mai 1915.

¹³ A.P.R., *Fond Cabinetul Patriarhal, Patriarhul Miron Cristea*, dosar 9/1916, fila 124.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 7/1914, fila 89.

¹⁵ A.P.C., dosar 1914, nr. 55/4 septembrie 1914.

¹⁶ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXIX, nr. 33 din 17/30 august 1914, p. 7.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 37 din 14 septembrie, p. 5.

¹⁸ A.E.C., *Fond Epitropesc (V)*, dosar 446/1914, nr. 2341/27 aprilie 1915.

analizat modul în care se distribuie ajutoarele financiare venite de la stat, dar și felul în care erau cheltuiți acești bani.¹⁹

În anul următor, în luna februarie 1915, „Subcomisia pentru îmbunătățirea sorții poporului” din Budapesta a difuzat un nou apel către populație, rugându-i pe toți să contribuie la colectele organizate de stat și să-și lucreze pământurile pentru evitarea unui colaps economic. Apelul făcut de comisie motiva că „dacă și noi, cei rămași acasă, vom fi tari, curăgioși, și statornici între primejdiile luptelor economice, atunci vom reeși învingători și [...] pe câmpul de războiu.”²⁰ Ținând seama de acestea, la 27 aprilie 1915 episcopul Miron Cristea a pretins preoților și credincioșilor să cumpere acțiuni pentru împrumuturile de război.²¹

Episcopia Caransebeșului a organizat, prin circularul cu nr. 6091 din 6 octombrie 1915, și o colectă pentru ajutorarea comunelor din nordul Ungariei. Aceste localități au fost devastate de trecerea armatei rusești, oamenii de aici fiind lipsiți de posibilitatea de a mai supraviețui iernii. Actul cerea credincioșilor români „să ofere și ei ajutorul lor, aducându-și aminte mai ales de vremea potopurilor din anii trecuți, când și pe noi ne-au ajutat contribuiriile mărinimoase ale bunilor creștini din toată țara.”²²

Întreprinderile sociale au continuat și în anul 1916. Episcopul Miron Cristea a trimis o circulară, în 8 februarie 1916, către localitățile din Valea Almăjului, în care ruga preoții să comunice situația familială a celor morți în război, pentru că redacția ziarului „Foaia Poporului Român” din Budapesta, a donat 141 de coroane Consistoriului, bani colectați de la soldații din regimentul 43, pentru a fi distribuți orfanilor de război din Valea Almăjului.²³ Ziarul românesc din Budapesta a prezentat pe larg lista donatorilor, specificând că „suma să se trimită orfanilor și săracilor din comunele Almăjului, prin P.S. Sa Episcop Cristea de la Caransebeș.”²⁴ Din banii strânși au fost ajutați 65 de copii orfani.²⁵ Aceeași publicație a trimis în 12 octombrie 1916 suma de 336 de coroane și 77 de fileri, colectați de Ilie Piescu, sergent major în regimentul 43, pentru a folosi soldaților orbi și schilozi întorși acasă.²⁶

¹⁹ Idem, *Fond Bisericesc (III)*, dosar 284/1914, nr. 292/18 septembrie 1914.

²⁰ A.P.C., dosar 1915, nr. 167/ februarie 1915.

²¹ Dr. Ovidiu Laurențiu Roșu, *Documente referitoare la activitatea episcopului dr. Elie Miron Cristea în perioada primului război mondial în fondurile Serviciului Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale, în volumul simpozionului internațional „Credință și mărturisire – Caransebeș 12-14 aprilie 2010”*, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2010, p. 359.

²² A.P.C., dosar 1915, nr. 57/5 noiembrie 1915.

²³ A.E.C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 374/1914, nr. 635/8 februarie 1916.

²⁴ *Foaia Poporului Român*, Budapesta, XVI, 1916, nr. 3 din 25 ianuarie 1916, p. 4.

²⁵ A.E.C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 374/1914, nr. 3350/22 iunie 1916.

²⁶ *Ibidem*, nr. 5419/4 octombrie 1916.

Deși, încă de la începutul războiului a funcționat în eparhie un fond pentru ajutorarea orfanilor, Episcopia Caransebeșului a susținut și activitatea socială desfășurată de organele de stat în vederea sistematizării unor colecte pentru orfani. În 1 mai 1917, când în comitatul Caraș-Severinului s-a inițiat o organizație regnicolară pentru ajutorarea orfanilor și văduvelor de război, episcopul Miron Cristea a cerut preoțimii și învățătorimii să se implice „în acest gest caritabil.”²⁷ Trebuie precizat și faptul că parohiile au adunat fonduri pentru zidirea unui orfelinat care să adăpostească copiii din Ardeal rămași orfani din cauza războiului. Colecta a avut rezultate frumoase în tractul Lugoșului, dar și în parohiile Sintești, Berzasca,²⁸ Ferendia, Omolița, Satul-Nou,²⁹ Marga, Mărul, Mătnicul-mare, Obreja, Ohaba-Mătnic,³⁰ Prilipeț, Crâșma, Lăpușnicel,³¹ Alibunar, Petrilova,³² Oreșat, Seleuș, Elevii din Vărădia,³³ Drașșina, Dobrița, Cebza,³⁴ Biniș, Ofcea, Mehadica,³⁵ Naidăș, Marghita-mare, Pojejena Română, Boldur, Gârliște II,³⁶ Glimboca II și Călugăra.³⁷ În anul 1919, după succesul înregistrat în implementarea colectei pentru orfani din anii 1917 și 1918, au fost emise circulare care precizau ca tasul pentru orfani să fie purtat în toate bisericile parohiale la sărbătoarea Sfântului Ilie.³⁸

În nenumărate rânduri a trimis Miron Cristea cărți de rugăciuni pentru folosul sufletesc al ostașilor de pe front sau al românilor căzuți prizonieri. Lucrul acesta s-a făcut în mod direct, prin preoții militari, sau prin „Comitetul de caritate al coloniei române” din Viena, organizație înființată la începutul războiului, pentru îngrijirea soldaților români răniți.³⁹ Din scrisoarea lui Ioan Stroiescu, din lagărul de la Servigliano, provincia Ascoli, reiese că românii luați prizonieri în Italia duceau lipsă de cărți de rugăciuni, iar astfel de cărți erau necesare pentru alinarea suferinței lor. În urma cererii mari de cărți de rugăciuni, Consistoriul a decis tipărirea a 5000 de exemplare din cartea de rugăciuni alcătuită de episcopul Miron Cristea și distribuirea acesteia gratuit soldaților de pe front, răniților de război și prizonierilor.⁴⁰ Pentru a fi împărțite soldaților români răniți, Librăria Diecezană a

²⁷ A.P.R., *Fond Cabinetul Patriarhal, Patriarhul Miron Cristea*, dosar 10/1917, fila 34.

²⁸ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXXII, nr. 47 din 19 noiembrie/2 decembrie, p. 2.

²⁹ *Ibidem*, nr. 50 din 10/23 decembrie, p. 3.

³⁰ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXXIII, 1918, nr. 4 din 21 ianuarie/3 februarie, p. 1.

³¹ *Ibidem*, nr. 7 din 11/24 februarie, p. 2.

³² *Ibidem*, nr. 15 din 8/21 aprilie, p. 3-4.

³³ *Ibidem*, nr. 20 din 13/26 mai, p. 3.

³⁴ *Ibidem*, nr. 22 din 27 mai/9 iunie, p. 2-3.

³⁵ *Ibidem*, nr. 32 din 5/18 august, p. 1.

³⁶ *Ibidem*, nr. 36 din 16/29 septembrie, p. 2.

³⁷ *Ibidem*, nr. 44 din 11/24 noiembrie, p. 4.

³⁸ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXXIV, 1919, nr. 21-22 din 27 iulie, p. 8.

³⁹ A.E.C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 301/1914, nr. 7004/24 noiembrie 1915.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 2831/17 mai 1916.

expediat colete de cărți și la Praga, preotului Nicolae Șoșdean și preotului militar Iosif Coriolan Buracu, aflat pe linia frontului.⁴¹ Pentru soldații aflați în lagăre, episcopia a trimis, la cererea prizonierilor, *Abecedare*, pentru ca neștiutorii de carte, care s-au apucat să învețe scrisul și cititul în limba română, să poată progresa în întreprinderea lor.⁴²

La 2 decembrie 1915 a fost sistematizată o colecție pentru trimiterea unor daruri de Crăciun ostașilor de pe front. În urma colecției s-a strâns suma de 75 de coroane, bani ce au fost înaintați ministerului de război.⁴³ În aceeași lună, la 14 decembrie, preotul militar Dimitrie Spunea a cerut pastorale de Crăciun și cărți de rugăciuni pentru a fi împărțite ostașilor.⁴⁴

Impresionante sunt scrisorile trimise episcopului Miron Cristea de soldații aflați pe câmpul de luptă, care mulțumesc pentru ajutorul acordat de Episcopie familiilor lor sau pentru ajutorul acordat de preoți și protopopi prin distribuirea unui ajutor din partea statului. Scrisoarea lui Traian Minea din Vărădia, care mulțumește episcopului, este grăitoare în acest sens: „Cu inimă curată și cu fața galbenă ca chipul unui martir ce suferă de optsprezece luni pe câmpul de luptă, îmi ridic ochii către Domnul din cerul sfânt și îl rog să vă lungiască firul vieții întru mulți ani, cu sănătatea cea mai fericită, spre binele și folosul tuturor românilor.”⁴⁵ Au fost și cazuri în care familiile sărace, rămase fără susținere din cauza morții pe front a capului de familie, au cerut ajutor Consistoriului. Văduva Maria Novăcescu din Cornereva, mamă a doi copii, a cerut un ajutor pentru că soțul i-a murit pe front, iar casa în care locuiau a ars în întregime. A primit de la casa diecezană suma de 50 coroane.⁴⁶

Prin pastorala de Paști din anul 1916, în care se arăta rostul jertfei eroilor din Război, episcopul Miron Cristea a sensibilizat comunitățile de români din întreaga eparhie. Preotul Ioan Turnea din Târnova a anunțat că, în urma lecturii pastoralei, credincioșii s-au învoit a ridica în localitate un monument al eroilor căzuți pe câmpul de luptă, pentru a arăta peste ani care au fost aceia care și-au dat viața pentru idealurile românești.⁴⁷ Urmărind același scop, pentru a evidenția eroismul soldaților români, în anul 1917, Consistoriul mitropolitan a decis ca fiecare parohie să adune date despre cei căzuți pe front. Prin această dispoziție se dorea alcătuirea, la nivel de mitropolie, a unui tablou general care să arate câți dintre români și-au pierdut viața. În 21 august 1917, Consistoriul mitropolitan a decis să se amâne adunarea

⁴¹ *Ibidem*, nr. 6808/5 octombrie 1914.

⁴² *Ibidem*, dosar 332/1914, nr. 4606/2 august 1917.

⁴³ *Ibidem*, dosar 259/1915, nr. 7155/1 decembrie 1915.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar 271/1915, nr. 7429/16 decembrie 1915.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 292/1914, nr. 48/3 ianuarie 1916.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 6131/28 septembrie 1917.

⁴⁷ *Ibidem*, dosar 50/1916, nr. 4138/25 iulie 1916.

datorilor până după război, pentru a elabora un tablou complet, asupra întregii perioade.⁴⁸ Episcopul Miron Cristea a pretins parohiilor din Banat să întocmească și registre în care să specifice locul, împrejurarea și numele celor căzuți la datorie. Datele urmau să fie culese de la autoritățile comunale și de la preoții militari.⁴⁹

Grija pentru soldații români a fost conturată și de implicarea centrului eparhial în susținerea spitalelor militare, dar și prin prezența episcopului Miron Cristea în mijlocul celor răniți. În septembrie 1914, episcopul a petrecut două zile în Timișoara, căutând să aline suferințele celor internați în spitale, „i-a cercetat, pe fiecare la patul său, întreținându-se cu fiecare personal fie mai puține, fie mai multe minute, după cum află de necesar.”⁵⁰ Mai mult, la 18 noiembrie 1914, printr-un ordin circular, episcopul a sfătuit protopopii și preoții să descindă și să mângâie pe cei aflați la patul de suferință, „să nu cruțe osteneală a cerceta pe parohienii lor din spitalul apropiat” și „să adune cărți potrivite și ziare pentru ei [...] că toți însetează după lectură ca și după pâinea de toate zilele.”⁵¹ Circulara din noiembrie a impresionat preoțimea, motivând frumoase acțiuni de pastorație. Urmând îndemnul episcopului, preotul din Iaz, Ioan Popovici, s-a abonat pe jumătate de an la foaia „Libertatea” pe care a dăruit-o răniților din spital. În același an au fost făcute numeroase donații în alimente, haine, cărți de rugăciuni, gazete și alte tipărituri.⁵²

Pentru a încuraja și pentru a impulsiona acțiunile de bine ale comunităților parohiale, la 10 decembrie 1914, Miron Cristea a trimis Librăriei Diecezane și redacției ziarului „Drapelul” din Lugoj suma de 100 de coroane pentru ca aceste instituții să distribuie ziare și cărți soldaților români răniți în război.⁵³

În anul 1915, activitatea socială desfășurată în spitalele militare a primit un nou avânt, după ce mitropolitul Ioan Mețianu a trimis o circulară tuturor protopopilor din arhidieceză în care a rugat ca cercetarea celor bolnavi să se facă cu mare grijă „pentru că este o datorie creștinească.”⁵⁴ În vara aceluiași an, episcopul Miron Cristea a petrecut câteva zile alături de răniții internați în spitalele din Băile Herculane. *Foaia diezezană* consemna: „i-a cercetat pe toți, însoțit de medicul militar suprem, de medicul băilor Dr. Brancovich, originar de la Caransebeș și de dl. Doboșan [...] La patul celor greu bolnavi stătea P. S. Sa mai mulțisor, ca

⁴⁸ *Ibidem*, dosar 190/1916, nr. 6257/28 septembrie 1918.

⁴⁹ Arhiva Protopopiatului Ortodox Caransebeș, dosar 1917, nr. 126/1 iunie 1917.

⁵⁰ *Foaia Diezezană*, Caransebeș, XXIX, 1914, nr. 36 din 7/20 septembrie, p. 3-4.

⁵¹ *Ibidem*, nr. 47 din 23 noiembrie/6 decembrie, p. 2.

⁵² *Ibidem*, nr. 49 din 7 decembrie, p. 5.

⁵³ A.E.C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 374/1914, nr. 7702/29 noiembrie 1914.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 380/1914, nr. 91/8 ianuarie 1915.

să-i mângâie. Erau unii bieții cu întreg sistemul nervos zdruncinat de iadul focului în care vor fi petrecut.”⁵⁵

Unii dinte preoți, prin misiunea lor, au coalizat credincioșii în acțiunea străngerii de fonduri pentru ajutorarea fraților români din spitale. Preotul Ioan Murgu din Sasca Montană a vorbit enoriașilor din parohia sa, de la începutul războiului și până la sfârșitul anului 1916, despre oastea țării și a făcut apel ca fiecare să ofere din puținul său celor aflați în suferință. S-a strâns în acest scop suma de 728 de coroane, bani care au fost trimiși spitalelor militare din Caransebeș, Lugoj, Oravița și Biserica Albă. Pe lângă această sumă, 200 de coroane au fost donate în cadrul colectei pentru ridicarea unui monument în memoria eroilor căzuți în război.⁵⁶

Spre sfârșitul primei conflagrații mondiale, Episcopia Caransebeșului s-a preocupat de integrarea în societate a soldaților care fuseseră afectați de război. În acest sens, la 10 noiembrie 1917, în cadrul unui ordin circular, episcopul a pretins preoților și protopopilor să se implice în procesul de integrare în societate a soldaților invalizi. După ce „Biroului regnicolar pentru plasarea indivizilor” a inițiat un program de reintegrare a soldaților ce suferiseră din pricina războiului, episcopul a dispus ca protopopii să comunice Consistoriului câte și ce fel de posturi administrative ar fi disponibile, pentru ca acestea să fie oferite eroilor „cari s-au nefericit într-o apărarea noastră.”⁵⁷

Episcopia Caransebeșului a susținut pe toată durată primului război mondial și activitatea caritabilă a asociației „Crucea Roșie”. În 2 decembrie 1915, episcopul Miron Cristea a trimis o circulară către preoțimea parohială în care a solicitat preoților să realizeze colecte „de ajutorare a Crucii Roșii”,⁵⁸ iar la 30 martie 1916 a îndrumat preoții să înființeze în fiecare comună organisme ale *Crucii roșii* cu scopul de „ajutorare a soldaților, sprijinirea soldaților invalizi” și a familiilor celor plecați pe front.⁵⁹

În anii 1917-1918, administrația eparhială a sistematizat colecte în numele societății Crucea Roșie. Circularul din 1 mai 1917 informa preoții că pentru *Crucea Roșie* sunt datori a purta tas la sărbătoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Actul specifica și faptul că societatea „susține în apropierea câmpului de luptă 343 instituțiuni sanitare cu 95.192 paturi

⁵⁵ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXX, 1915, nr. 30 din 25 iulie/8 august, p. 4-5.

⁵⁶ A.E.C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 290/1914, nr. 549/26 ianuarie 1917.

⁵⁷ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXXII, 1917, nr. 48 din 26 noiembrie, p. 3-4.

⁵⁸ A.P.C., dosar 1915, nr. 65/5 decembrie 1915.

⁵⁹ A.P.R., *Fond Cabinetul Patriarhal, Patriarhul Miron Cristea*, dosar 9/1916, fila 27.

și până acum a dat îngrijire medicală la 789.696 soldați răniți și la 734.516 soldați bolnavi.”⁶⁰ Nota informativă din 8 iunie 1918 a avut un conținut asemănător.⁶¹

Centrul eparhial din Caransebeș a împlinit între credincioșii eparhiei și o misiune culturală. Dezideratele sociale ale Episcopiei Caransebeșului au fost întregite de năzuința de a ridica prin cultură întreaga populație creștină din eparhie. În acest sens, Biserica din Banat s-a implicat în promovarea și susținerea actelor de cultură, proiectele Bisericii câștigând în coerență odată cu instalarea la Caransebeș a episcopului Miron Cristea.⁶² O importantă parte a realizărilor culturale ale administrației diecezane se datorau viziunii și experienței episcopului Miron Cristea, care a lucrat, încă de la Sibiu, pentru întărirea și îmbogățirea orizonturilor comunităților românești. Pe de altă parte, un rol însemnat în culturalizarea românilor din Banat a fost jucat de asociațiile, reuniunile și societățile funcționale pe întreg cuprinsul eparhiei. Deși acestea aveau personalitate juridică independentă de Biserică, activitatea lor a fost susținută de Episcopia Caransebeșului, care a și coalizat populația din Banat în jurul luptei pentru afirmarea culturii, științei și artei românești.

Fiind el însuși un om al cărții, episcopul Miron Cristea „a considerat cultura ca un factor determinant în viața indivizilor și a popoarelor.”⁶³ De aceea, episcopul a desfășurat și organizat o amplă acțiune de culturalizare a bănățenilor,⁶⁴ cerând preoților, învățătorilor și fruntașilor din eparhie să participe și să lucreze pentru binele poporului român. Încă din 1 martie 1911, episcopul a subliniat că centrul de la Caransebeș „are să formeze inima, care trebuie să încălzească pe toți”⁶⁵ și care, alături de preoți și învățători, trebuie să lucreze ca întreg poporul „să poată spori în cele bisericesti, culturale și economice, devenind zidul puternic al Bisericii.”⁶⁶

Preocuparea episcopului pentru promovarea culturii adevărate a fost evidențiată, de-a lungul perioadei de păstorire la Caransebeș, prin grija manifestată în privința îmbunătățirii metodelor de catehizare folosite de preoți și învățători și de atenția acordată îmbogățirii cunoștințelor acestora. În 12 iunie 1913, printr-un circular adresat învățătorilor și cateheților

⁶⁰ *Ibidem*, dosar 10/1917, fila 35.

⁶¹ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXXIII, 1918, nr. 24 din 10 iunie, p. 2-3.

⁶² Pr. G. Cotoșman, *Înfăptuirile Patriarhului Miron ca Episcop în Banat*, în „Biserica Ortodoxă Română, 1938, nr. 11-12, p. 678-688.

⁶³ Prof. univ. dr. Ioan Munteanu, *Afirmarea culturii naționale – coordonată a gândirii episcopului Miron Cristea*, în volumul simpozionului internațional „Credință și mărturisire – Caransebeș 12-14 aprilie 2010”, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2010, p. 278.

⁶⁴ Ioan Mătu, Marciana Corici, Mironică Corici, *Foaia Diecezană – Caransebeș (1886-1918) Aspecte socio-culturale*, Editura Helicon, Timișoara, 1999, p. 130.

⁶⁵ *Foaia diecezană*, Caransebeș, XXVI, 1911, nr. 10 din 19 martie, p. 1.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 2.

de la școlile confesionale, episcopul a vorbit despre necesitatea ca „atât învățătorii, cât și cateheții să se nizuiască să-și însușească un metod de predare cât mai intuitiv.”⁶⁷

Anul următor, la deschiderea sinodului eparhial din 1914, Miron Cristea amintea deputaților că Biserica bănățeană nu este o instituție pur religioasă, ci are ca scop și propovăduirea culturii românești. Din aceleași considerente, episcopul sublinia: „cultura – în înțelesul modern al cuvântului – nu constă numai din o sumă de cunoștințe, de lipsă pentru instruirea noastră individuală ci cu adevărat cult se poate numi azi acel individ și acel popor care are și o largă pricepere și un viu interes nu numai pentru trebuințele sale individuale și familiare – fie acelea de orice soi – ci și pentru afacerile obștești ale Bisericei neamului, patriei și omenimei în toate ramificațiunile ei multiple.”⁶⁸

Rolul culturii în formarea societății românești moderne a fost corelat cu dorințele de libertate și demnitate ale tuturor credincioșilor din eparhie. În cuvântarea rostită în 1915 cu ocazia Anului nou, episcopul a indicat că „dacă merităm libertate națională pe teren politic, economic și cultural și sprijin în toate privințele – aceasta o merităm nu numai pentru numărul și importanța noastră în această țară, nu numai pentru vitejia ostașilor români din războiul actual, ci pentru vitejia și sprijinul dat acestei patrii de poporul român în întreg trecutul său de atâtea veacuri.”⁶⁹

Între 1910-1919 episcopul Miron Cristea a susținut în mod direct cultura din Banat. Cuvântările și pastorale sale, întreprinderile sociale, vizitele canonice și sfaturile date colaboratorilor preoți, învățători și credincioși au avut și un scop de promovare a culturii adevărate, bazate pe cunoașterea valorilor strămoșești și bisericești. Cu toate acestea, implicarea episcopului în dezvoltarea simțului cultural al credincioșilor a fost evidențiată, mai cu seamă, de antrenarea administrației de la Caransebeș în activitatea societăților, reuniunilor și asociațiilor funcționale pe teritoriul eparhiei.

Dintre toate asociațiile care au întreprins activități culturale pe cuprinsul Banatului, cea mai prolifică misiune socială a fost sistematizată prin intermediul ASTREI. *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* a fost constituită la Sibiu în ședințele din 23-26 octombrie 1861, prin purtarea de grijă a marelui Andrei Șaguna.⁷⁰

Întrucât scopurile ASTREI au presupus implicarea în viața tuturor românilor, fapt ce depindea de dobândirea unei înțelegeri pertinente a realităților teritoriale, Asociația centrală a

⁶⁷ N. Bocșan, V. Leu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circulare școlare bănățene*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 490.

⁶⁸ *Foaia diecezană*, Caransebeș, XXIX, 1914, nr. 15 din 13 aprilie, p. 1-2.

⁶⁹ *Idem*, XXX, 1915, nr. 1 din 4 ianuarie, p. 3.

⁷⁰ Pamfil Matei, *ASTRA – Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român – 1861-1950*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 22.

creat o structură teritorială care avea o anumită independență administrativă. Astfel, în fiecare plasă administrativă a fost constituit un despărțământ al cărui comitet veghea la înființarea cercurilor culturale în satele ce aparțineau plasei. Pe cuprinsul Banatului au coexistat, până în 1937, 21 de despărțăminte culturale: 7 în județul Timiș-Torontal, 8 în județul Severin și 6 în județul Caraș, numărul acestora a crescut până la 27 în 1943.⁷¹ Trebuie precizat că, în timpul păstoririi episcopului Miron Cristea la Caransebeș, în eparhie au funcționat 10 despărțăminte ale Asociației care aveau sedii la Lugoj, la Bocșa, la Oravița, la Panciova, la Caransebeș, la Vârșeț, la Ciacova, la Buziaș, la Mehadia și la Biserica-Albă, în localitățile de reședință ale protopopiatelor.

Activitatea ASTREI a coroborat comunitățile românești din întreaga dieceză, între 1910-1919 fiind întreprinse numeroase acțiuni pentru promovarea valorilor culturale românești. Dintre toate despărțămintele existente pe teritoriul eparhia Caransebeșului, în perioada episcopatului lui Miron Cristea, despărțământul Vârșeț a fost cel care a desfășurat cea mai susținută și organizată misiune, datorită eforturilor depuse de protopopul Traian Oprea și de membrii comitetului cercual. Activitatea ASTREI a fost sprijinită de centrul administrativ de la Caransebeș și de episcopul Miron Cristea, dar și de preoții și învățătorii din Banat, coalizând toți intelectualii în lupta pentru afirmarea identității naționale și a libertății bisericești.

Societatea pentru un fond de teatru român a fost promovată de episcopul Miron Cristea și de administrația de la Caransebeș, acțiunile acestei Asociații având un scop convergent cu aspirațiile ASTREI și ale intelectualilor români din Banat. Activitatea desfășurată de această Societate a cunoscut o înflorire în perioada de dinainte de război, însă odată cu anul 1914 acțiunile culturale au fost sistate datorită condițiilor sociale și politice potrivnice.

Un rol important în promovarea culturii românești l-a avut și *Societatea de lectură Ioan Popasu*.

În ton cu vremurile, Institutul teologic de la Caransebeș, clădit prin grija episcopului Ioan Popasu în anul 1865, a înființat „*Societatea de cultură a tinerimii ortodoxe de la Institutul diecezan*” în anul 1868.⁷²

⁷¹ Dumitru Tomoni, *Locul și rolul „Astrei bănățene” în viața culturală a Banatului*, în „Astra română revista românilor de pretutindeni”, număr special cu ocazia simpozionului internațional organizat de Astra română, ediția a X-a, 19-21 octombrie 2001, Timișoara, 2001, p. 35.

⁷² Constantin Brătescu, *Episcopul Ioan Popasu și cultura Bănățeană*, Editura Mitropolia Banatului, Timișoara, 1995, p.86.

Până în anul 1887 Societatea a fost alcătuită numai din studenți teologi, apoi au fost primiți și studenți de la Institutul pedagogic. După moartea episcopului fondator (1889) societatea s-a numit: „*Societatea de lectură Ioan Popasu a elevilor de la Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș*”.⁷³

După izbucnirea războiului, elevii de la Institut, prin Societatea de lectură, și-au manifestat solidaritatea față de soldații plecați pe front. În 5/18 noiembrie 1917 Societatea a organizat o „serbare în amintirea eroilor căzuți pe câmpul de luptă”.⁷⁴ Cu această ocazie, elevii au realizat și o colectă pentru crearea unui fond „pentru îngrijirea monumentelor eroilor căzuți pe câmpul de onoare”. Episcopul Miron Cristea, care participa la majoritatea acțiunilor întreprinse de Societate, a donat, în scopul înființării fondului, 50 de coroane.⁷⁵

Reuniunile de cântări și muzică din cuprinsul Episcopiei Caransebeșului, numite și casine române, au avut o activitate culturală și națională remarcabilă. În perioada păstoririi episcopului Miron Cristea, cele mai active reuniuni au fost cele din Caransebeș, unde au activat mulți dintre profesorii de la cele două institute ale eparhiei, din Lugoj, sub îndrumarea cunoscutului compozitor și dirijor bănățean Ioan Vidu și din Reșița, unde a activat Iosif Velceanu.⁷⁶

Societatea (Reuniunea) română de cântări din Caransebeș a organizat multe evenimente cu conținut cultural-muzical, grupate în șezători literare și artistice, în care au fost promovate elemente culturale românești.

Reuniunea de cântări a organizat numeroase concerte în Caransebeș, la anumite sărbători sau evenimente naționale românești și în alte localități, cu prilejul unor evenimente bisericești sau culturale notabile.⁷⁷

În 8 octombrie 1915, *Reuniunea de cântări din Caransebeș* a cerut episcopului Miron Cristea ca, întrucât foarte mulți dintre cântăreți sunt plecați la război, să permită elevilor seminariști să completeze corul mixt al Reuniunii.⁷⁸ Cererea a specificat și faptul că supraveghetorii elevilor urmau să fie Ștefan Jianu, Antoniu Sequens, dr. Vasile Loichiță, Ilie Orzescu și A. Buțiu, membri activi ai Reuniunii. În acest sens, la 12 octombrie 1915 Miron Cristea a trimis direcțiunii Institutului teologic încuviințarea ca elevii să participe la repetițiile

⁷³ Pr. conf. dr. Vasile Petrica, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Român Caransebeș (1865- 1977)*, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2005, p.108.

⁷⁴ A.E.C., *Fond Școlar (IV)*, dosar 72/1917, nr. 7027/10 noiembrie 1917.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Pr. Ionel Popescu, prof. Constantin Brătescu, *Constantin, Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Editura Învierea, Timișoara, 2010, p. 52.

⁷⁷ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXVI, nr. 15 din 10 aprilie, p. 8.

⁷⁸ A.E.C., *Fond Bisericesc (III)*, dosar 121/1915, nr. 6181/10 octombrie 1915.

de miercuri și sâmbătă după-amiaza ale corului mixt condus de Antoniu Sequens.⁷⁹ Răspunsul favorabil al episcopului Miron Cristea a influențat conducerea Reuniunii, ca în 1916 să-și înnoiască cererea, motivând că participarea teologilor „numai influință binefăcătoare a avut și are asupra creșterii sociale.”⁸⁰ Situația se repetă și în anul 1917, când, la 31 octombrie, episcopul a consimțit pentru a treia oară implicarea elevilor seminariști în activitățile muzicale ale Reuniunii.⁸¹

Toate aceste asociații aflate în colaborare cu Biserica sau în grija acesteia, au susținut o activitate remarcabilă pentru cultura și spiritualitatea românească din Eparhia Caransebeșului. Colportarea unor scrieri ale autorilor români, grija pentru evoluția socială a comunităților românești și întreținerea unui sentiment național au fost coordonatele principale pe baza cărora s-a organizat programul de lucru al Astei, al casinelor române și al altor societăți românești ale timpului, iar Biserica a fost reazemul cel mai de preț de care au beneficiat în activitatea lor de luminare a populației bănățene.⁸²

Eforturile Episcopiei Caransebeșului pentru susținerea comunităților românești în perioada primei conflagrații mondiale s-au adăugat celorlalte proiecte sociale desfășurate de centrul eparhial încă de dinaintea începerii războiului. Promotor al tuturor acestor întreprinderi sociale a fost episcopul Miron Cristea, care a concentrat toate acțiunile de binefacere desfășurate la nivelul eparhiei. Dacă în anii ce au premeră conflictului militar, activitatea pastorală a Bisericii din Banat s-a reliefat în grija pentru promovarea valorilor morale și sociale creștine, în perioada războiului această activitate s-a conturat în jurul dorinței de a sprijini orfanii, răniții, săracii și pe toți cei aflați în neputințe. Astfel, Episcopia Caransebeșului a reușit să întărească unitatea și dragostea românilor din comunitățile parohiale și bisericesti bănățene cu frații lor de pretutindeni.

⁷⁹ *Ibidem*, 12 octombrie 1915.

⁸⁰ *Ibidem*, nr. 5989/26 octombrie 1916.

⁸¹ *Ibidem*, nr. 6895/31 octombrie 1917.

⁸² Detalii la Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserica și societate*, Editura Presa Universitară Clujeană/Editura Episcopiei Caransebeșului, Cluj-Napoca/Caransebeș, 2013, p. 277-308.

RECHIZIȚIONAREA CLOPOTELOR DIN BISERICILE ORTODOXE ROMÂNEȘTI DIN BANAT ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Vasile DUDAȘ
Muzeul Național al Banatului

Abstract

From the documents consulted so far, it follows that, shortly after the war, the arms factories faced an acute shortage of raw materials. In this situation, the ruling circles of the Danubian Monarchy made the decision to requisition from the inhabitants all the bronze goods including the bells of the churches of all religious cults. Before the action was taken, information was requested about the bells in the parishes, after which the list of those to be exempt from the requisition was established. It was followed by the establishment of a military structure to co-ordinate the whole activity and to establish clear instructions for taking over, storing and transporting the bells to the enterprises that were to use them in the munitions production process needed for combat fronts.

Keywords: *Peace Conference in Paris, Caras-Severin, Timis-Torontal, church bells, Caransebes Diocese.*

Despre viața și activitatea didactică, politică, culturală, jurnalistică și științifică a profesorului timișorean dr. Nicolae Ileașiu au fost publicate mai multe referiri în volume, studii și articole apărute în publicații periodice¹.

În calitate de profesor secundar definitiv de istorie și geografie la cunoscutul liceu „Constantin Diaconovici Loga” din orașul de pe Bega, el și-a propus un proiect de mare anvergură, acela de a scrie o istorie a Banatului. În acest sens, el a conspectat numeroase volume, studii și recensăminte, a cercetat colecțiile unui număr mare de arhive, muzee și biblioteci și a adunat numeroase mărturii referitoare la trecutul localităților bănățene. Totodată, în luna iunie a anului 1934, a lansat un apel, care cu ajutorul conducătorilor prefecturilor din județele Caraș, Severin și Timiș - Torontal a fost răspândit în aproape toate satele și orașele Banatului, revenite României după Conferința de Pace de la Paris din anii 1919-1920². Prin acest demers el spera să adune cât mai multe date referitoare la trecutul spațiului bănățean.

* Cercetător științific gr. I, dudasvasile@yahoo.com.

¹ Ileașiu 2011, p. 7-25.

² „Dacia” II, nr. 56, din 23 iunie 1941.

Întrucât o parte a informațiilor primite le-a considerat nesatisfăcătoare, pentru a uniformiza răspunsurile a redactat un chestionar care cuprindea mai multe întrebări, care de asemenea a fost expedit începând cu luna august 1935, unui mare număr de preoți, învățători, avocați, notari și altor intelectuali care își desfășurau activitatea în localitățile bănățene, adresând totodată rugămintea ca răspunsurile să cuprindă date culese „*cu toată obiectivitatea și seriozitatea*”.

Pe măsura primirii răspunsurilor, documentele au fost sistematizate și ordonate rezultând câte o mică monografie pentru fiecare localitate. La 23 iunie 1941, el făcea cunoscut opiniei publice prin intermediul presei că: „*În baza răspunsurilor primite și a materialului istoric scris în alte limbi, am căutat, abătându-mă de la planul inițial să amplific lucrarea, să-i dau o extindere mai mare și să redau un aspect general al fiecărei comune, din cele mai vechi timpuri până în anul 1918*”³.

Izbucnirea celui de al doilea război mondial și urmările sale a făcut ca proiectul propus să nu poată fi finalizat decât în parte. În anul 1943 a reușit să publice o monografie a orașului Timișoara⁴, care va fi reeditată în anul 2003 în într-o nouă ediție revăzută și adăugită⁵.

După decesul său survenit la 5 mai 1963, urmașii au oferit spre achiziție materialul documentar adunat, parte la Muzeul Regional al Banatului (azi Muzeul Național al Banatului), parte la Direcția Arhivelor de Stat, Serviciul regional Timișoara (azi Serviciul județului Timiș al Arhivelor Naționale ale României). Astfel, de-a lungul anilor un număr mare de cercetători și persoane pasionate de trecutul spațiului bănățean au avut posibilitatea de-a se documenta în vederea redactării unor monografii, teze de doctorat sau studii de specialitate care au văzut lumina tiparului în reviste de prestigiu.

Cele două fonduri arhivistice cuprind un mare număr de consemnări referitoare perioada Primei Mari Conflagrații Mondiale. Multe fac referiri la derularea evenimentelor în toamna anului 1918 în contextul disoluției structurilor militare ale armatei austro - ungare, urmată de cea a administrației. De asemenea sunt consemnate numeroase referiri la rechizițiile de mijloace de transport, animale, cereale, produse alimentare, obiecte de metal, îmbrăcăminte, etc., întreprinse de autoritățile Monarhiei Dunărene între anii 1915-1918.

Într-adevăr ca și alte state care intraseră în război, autoritățile statului dualist, instaurând starea de necesitate, au legiferat o serie de măsuri excepționale prin care locuitorii

³ „Dacia” II, nr. 56, din 23 iunie 1941.

⁴ Ilișiu 1943.

⁵ Ilișiu 2003.

de la orașe și sate au fost obligați la anumite servicii sau la cedarea unor bunuri necesare susținerii fronturilor de luptă.

Pentru a descuraja orice formă de împotrivire la aceste acțiuni, ele s-au derulat de obicei sub patronajul armatei. Cei care încercau să opună rezistență erau pasibili de pedepse care mergeau de la amenzi până la arestare și întemnițare.

Textul memorial al unui locuitor din satul Feneș, comitatul Caraș-Severin, este în esență cronică oricărei localități bănățene. *„Autoritățile maghiare, cu ajutorul jandarmeriei, au făcut multe și dese rechiziții la țărani și anume: s-a confiscat clopotele de la biserică în număr de două, au confiscat de la țărani cazanele de fierț țuică, apoi toate căldările de aramă de la toți locuitorii satului, precum și toate obiectele de argint, aramă și bronz sub cuvânt că fabrică tunuri și alte arme din ele. De câte două ori pe an făceau rechiziții în alimente la țărani proprietari de pământ și animale, bovine și oi, de la proprietarii de vite. Fiecare proprietar trebuia să dea autorităților pentru aprovizionarea armatei, în fiecare an câte o viță mare și câte 2-10 oi sau porci după cum avea în proprietate, apoi fân, cereale și orice alimente, până și câte 1/2 - 1 kg. clisă”⁶. De cele mai multe ori aceste produse erau plătite conform evaluărilor făcute de autorități, mult însă sub prețul pieței.*

„Ni se rechiziționa tot, grâu, porumb, etc. - menționa un locuitor al localității Vărădia referitor la acele zile triste. Nu aveam petrol, am căutat și l-am înlocuit cu opaițu străbunilor noștri. În veacul luminii, în nopțile lungi de iarnă ne chinuiam la lumina săului. Lipsea zahărul. Însă nu pentru toți. Alții se lăfăiau în zahăr, petrol, orez. Ne-au luat și căldările de aramă, câte una, două, iar pe celelalte le ascundeam pe unde puteam să nu le găsească. A venit vremea ca din turnul bisericilor să coboare clopotele și să toarne tunuri din ele. Clopotele dragi care în zilele vesele de sărbătoare se bucurau cu noi, iar în zilele triste, plângeau cu noi, plecau și ele lăsând satul pustiu”⁷.

Numeroasele abuzuri săvârșite de care comisiile militare a dus la numeroase proteste din partea locuitorilor. Într-o interpelare adresată guvernului, deputatul Béla Kun sublinia faptul că ceea ce se întâmpla în țară nu era „*numai neomenos dar direct periculos*”⁸.

Din lecturarea fondului documentar constituit de profesorul Nicolae Ilieșiu reiese că un impact deosebit asupra locuitorilor Banatului l-au produs dispozițiile legate de rechiziționarea clopotelor bisericilor.

⁶ Muzeul Național al Banatului, Colecția Nicolae Ilieșiu, dosar sat Feneș, f. 3

⁷ Muzeul Național al Banatului, Colecția Nicolae Ilieșiu, dosar sat Vărădia, f. 4.

⁸ „Drapelul” nr. 48, din 5/18 mai 1918

Pentru modul în care s-a derulat acest proces în parohiile ortodoxe românești din protopopiatele Timișoara, Belinț, Comloș, Lipova și Vinga care aparțineau de Eparhia Aradului considerăm că sunt concludente însemnările preotului Silviu Bichiceanu din localitatea Nerău, comitatul Torontal.⁹

„Pre la jumătatea lunii Septembrie să rechisiționează toate obiectele de aramă roșie și galbină din comună - consemna preotul amintit în anul 1915. Aveam ordin chiar de la superioritatea bisericească, ca și din biserică să dăm obiectele de cari nu aveam lipsă. Nu am dat însă nimica”¹⁰.

Peste câteva zile el continuă: *„În 1 Octomvrie 1915 primim circularul confidențial al consistoriului, prin carele ne pregătește de cu bună vreme, că clopotele vor fi rechisiționate pentru scopuri militare. Se vorbea că clopotele vor fi rechisiționate, dar nu credea nimeni că să se întâmple o astfel de fără de lege. Când apoi și superioritatea noastră bisericească ne pune în prospect că vom avea a preda clopotele, nu mai încăpea nici o îndoială că vom ajunge să vedem și aceasta. Tănuiam față de credincioși aceasta, dar numai până la o vreme, când apoi am început ai pregăti că are să urmeze și rechisiționarea clopotelor”¹¹.*

Spre sfârșitul anului el consemna: *„Tot în acest timp Consistoriul nostru dispune a se tracta chestiunea rechisiționării clopotelor și în corporațiile parohiale, pentru a să oferi benevol clopotele comandamentului militar. (Consulta actul cu nr. 108/1915 din arhiva parohială). Corporațiunile parohiale nici nu voiau să audă de cedarea benevolă a acelora. Ziceau: le vor lua, nu ne opunem, dar noi nu le oferim și încă benevol, la nici un caz”¹².*

În lună martie a anului 1916 preotul Silviu Bichiceanu nota: *„Acum rechisiționarea clopotelor, pentru scopuri militare, nu mai e un secret.. Chiar Consistorul ne dispune a le preda, cerându-ne o consemnare a acelora, din care să se învedereze și greutate lor. Ne spunea că parohia să rețină un singur clopot și carele ar da 1/3 parte din greutatea lor”¹³.*

„În 30 Noiembrie îndurăm cea mai grea lovitură - subliniază el - căci ni se repesc prin rechisiționare silită clopotele bisericeii noastre. Veniseră la fața locului vre-o 20 ostași conduși de un caporal și carele ne presentă autorizația de a ne rechisiționa clopotele și

⁹ Înscrisurile de la Nerău 2005.

¹⁰ Înscrisurile de la Nerău, p. 120.

¹¹ Înscrisurile de la Nerău, p. 120.

¹² Înscrisurile de la Nerău, p. 121.

¹³ Înscrisurile de la Nerău, p. 125. La începutul lunii iulie 1916, gazeta „Biserica și școala” făcea cunoscut că în conformitate cu ordinul ministerial 8506/1916, rechiziționarea clopotelor pentru scopurile armatei urma să înceapă după ziua de 15/28 iulie. Procedurile urmau să fie efectuate conform dispozițiilor comunicate prin circulara 1323/1916. La predarea clopotelor urma să fie prezent preotul parohiei. Dacă din diferite motive acesta lipsea din localitate, el era obligat să desemneze o altă persoană care să asiste la predarea clopotelor. „Biserica și școala”, XL, nr. 27, din 3/16 iulie 1916.

adecă dela noi Românii 4 clopote și lăsându-ne unul. Parohianul nostru Pavel Fumor ia la sine în conac pre acest subofițer. Îi vorbește multe, îl ospătează bine și îi cere, că dacă ne rechisiționează 4 din 5 clopote, să ne lase cel puțin pre cel mai mare. I-a succes și înduplecat subofițerul, carele era comandantul acestei trupe de jaf, mâne zi demontează 4 clopote, lăsându-ne pre cel mai mare și astfelu cauzând parohiei - cu toată paguba îndurată - un prea frumos câștig. Notez că și ceilalți soldați erau bine plasați și tractați, ca să nu facă observări în contrarietate cu scopul nostru. Eată cum se făcu această jefuire a casei lui Dumnezeu: Vre-o 10 ostași s-au suit sus în turn, pre când alții vre-o trei stricară pardoseala din naintea bisericii, scoțând cărămizile și lăsând curat numai năsipul. Cei de sus demontară pre rând celea patru clopote și fără mult scrupul le aruncară jos pre năsip. Nu s-a spart nici unul în cădere. Ajunse jos au fost lăsate spre vedere publică înaintea bisericii până la oarele 2 după amez. După amez fetele din comună pregătiră cununi de flori și împodobiră clopotele cari aveau să ne părăsească, ear Marta fica lui Pavel Fumor le fotografiă. Eu ca preot am fost rugat de comandantul trupei de jaf a face un mic serviciu și prin o vorbire a ne lua remas bun dela clopote, arătând că scopul este apărarea patriei. Am refuzat aceasta, căci plângea satul întreg cu mine împreună și fiind casul prea dureros pentru noi, ba știindu-l necreștinesc, nu aveam tăria suflotească a lăuda această faptă. Am preferat deci cu jale în suflet a tăcea și a nu face din acest prilej trist, sărbătoare. Pavel Fumor apoi pre la oară 3 după masă cu trăsura lui le-a transportat la gară, unde au fost și a doaua oară fotografiate și apoi după cântărirea lor așezate în magazia gărei. La oarele 5 sosi un sublocotenent carele luă proces verbal în 2 esemplare, din carele unul îl rețim, ear al doilea nil dede nouă. Clopotele apoi au fost urcate în tren și plecate spre a face un nou serviciu și necunoscut până aici, adecă nu de a jeli spre cei morți, ci a omori pre cei vii! Noi, cu durerea în suflet, am zis cu deplină încredere Fie voia Ta precum în cer, așa și pre pământ!

Clopotele rechisiționate de la noi, erau următoarele:

- 1). Cel mic numit. Avea pondul de 20 Klgr și cu următoarea inscripție: „Novotny - Temesvar. La 1886 fiind preot Ștefan Oprean aș. Const. Și epitropi Simeon Băran și Ioan Mihai”.
- 2). Clopotul al II lea. Greutatea lui era arătată pre el și adecă: 110 funți. Cântărit în gară a avut pondul de 60 Klgr. Avea pre el următoarea inscripție: „Ezen harangot öntötte Hilzer Ignác Bécs - Ujhelybe és úy modor szerint felszerelte Pozdech Iózsef Pesten 1868. Sub dom. Împ. Și Rege Francisc Iosif I. S-a retopit în anul 1868 preot Ștefan Oprean, eptrop Todor Minișan”.

3). Clopotul numit de drot. Greutatea indicată pre el era: 200 fonți. Cântărit la demontare avea greutatea de 107 klgr. Purta inscripția: „Goss Mich. Iungbauer în Tem. Anno 1810” - „Curavit EM”

4). Clopotul bătrân. Greutatea indicată pre el era de 405 fonți. Cântărit acum avea pondul de: 222 Klgr. Avea următoarea inscripție: „Goss Mich Iacob Iungbauer în Temesvar Anno 1810”.

Greutatea acestor patru clopote la olaltă a fost de 409 Klgr. Prețul era staverit mai dinainte cu 4 cor Klgrmul și deci primirăm abia la începutul anului 1917 suma ce ne compete de 1636 Cor. Aceasta, conform ordinului primit o-am trimis Ven. Consistor la Arad și carele o depusă la institutul de credit și economii „Victoria” din Arad sub numirea: „clopotele bisericei din Nerău”. Această depunere se administrează prin parohie ca fond separat, pentru ca la timp potrivit să se cumpere din nou clopote, (vezi de alcum și actul cu nr. 60/1916 din arhiva parohială)”¹⁴.

Asemănător s-a derulat procesul de rechiziționare a clopotelor și la bisericile protopopiatelor de pe cuprinsul Eparhiei Caransebeșului. La 5 martie 1915 parohiile au fost informate prin circulara nr. 1221 despre dispoziția autorităților. Cu acest prilej preoții erau solicitați să întocmească un conspect detaliat despre fiecare clopot în parte. Pentru a liniști spiritele credincioșilor nemulțumiți de faptul că urma declanșarea procedurilor de rechiziție, la 14 octombrie 1915, episcopul Miron Cristea trimite o nouă circulară în care subliniază faptul că acolo unde comunitățile nu vor ceda de bunăvoie clopotele, autoritățile va folosi forța conform legislației stării de necesitate aflată în vigoare. În urma înțelegerii care a avut loc între Episcopie și autoritățile militare, parohiilor li se lăsa clopotul cel mai mic iar în cazurile când clopotele aveau valoare istorică sau documentară acestea puteau fi păstrate. Episcopia a solicitat totodată ca în orașele mari să poată fi păstrate două clopote iar în localitățile montane să fie lăsat clopotul cel mai mare pentru a putea fi auzit și de către locuitorii din cătunele îndepărtate. Pentru a suplini lipsa clopotelor credincioșii erau îndemnați de a folosi toaca, un obiect creștin destinat chemării credincioșilor la slujbele din biserică. Ca și în Episcopia Aradului, suma despăgubită era de 4 coroane pentru un kg, parohiile fiind îndemnate să păstreze aceste sume pentru achiziționarea altor clopote după încheierea ostilităților pe fronturile de luptă¹⁵.

Din lecturarea documentelor păstrate în arhivele celor două episcopii ortodoxe menționate rezultă că derularea procesului de achiziție a clopotelor a fost programat în cursul

¹⁴ Înscrierile de la Nerău, p. 129-130.

¹⁵ Alic 2013, p. 326.

lunii septembrie în parohiile din comitatul Caraș - Severin, octombrie în cele din comitatul Timiș și noiembrie 1916 în cele din Torontal.

La 17 aprilie 1917, episcopul Miron Cristea va reveni cu o nouă adresă prin care parohiile erau atenționate că Ministerul de Război va întreprinde o nouă acțiune de rechiziționare a clopotelor. Conform informațiilor primite de la autoritățile militare, urmau să fie scutite numai clopotele de valoare artistică foarte mare și cele care fuseseră turnate înainte de anul 1700. S-a ajuns astfel la situația ca numeroase biserici ale episcopiei să rămână fără nici un clopot. La 14 august 1917, episcopul Miron Cristea făcea cunoscut că urmau să fie rechiziționate și acoperișurile de aramă, cupolele, precum și toate ornamentele confecționate din aramă care se aflau în inventarul bisericilor ortodoxe. Un alt act similar datat 8 ianuarie 1918 făcea referiri la rechiziționarea tablei de cupru de pe biserici. Urmău să fie scutite de acest tratament numai bisericile cu statut de monument istoric¹⁶.

Consemnând evenimentele importante care au avut loc în anii Primului Război Mondial în localitatea Breazova din comitatul Caraș-Severin preotul ortodox român Ioan Alexandrescu menționa în cronica parohială a localității: „În decursul războiului, având armata lipsă de metal, s-au rechiziționat în anul 1916 două clopote de la biserică (cele mici), pentru al treilea clopot am făcut rugare la comanda militară ca să ni-l lase, fiind donat de un parochian, Iosif Lăsconi. S-au lăsat un timp, dar, mai târziu, în 1917 s-au rechiziționat și acest al treilea clopot, rămând Sfânta biserică numai cu toaca un an de zile, până când, apoi, parochianul Eftimie Titel nr. 129, din adevărata dragoste creștinească au cumpărat pe spesele lui proprii un clopot de la turnătoria de fier din Reșița, cu suma de 2400 de coroane”¹⁷.

În documentele cercetate până în prezent, nu am întâlnit nici un caz în cele două episcopii menționate, în care locuitorii să fi opus rezistență acțiunilor de rechiziționare a clopotelor, în comparație cu alte părți ale Transilvaniei în care unele comunități, informate de aceste demersuri, au coborât în cursul nopții clopotele din turnurile bisericilor după care ele au fost ascunse.

Din relatările mai multor martori oculari, rezultă că după ce militarii coborau clopotele din turnurile bisericilor, de obicei enoriașii se adunau în fața bisericii unde preotul motiva acțiunea¹⁸, urma un scurt serviciu religios, după care clopotele erau însoțite până la

¹⁶ Alic 2013, p. 326.

¹⁷ Tomoni 2017, p. 254.

¹⁸ Publicațiile periodice ale vremii consemnează detalii despre derularea acestor servicii religioase în numeroase parohii. Redăm un fragment din cuvântarea susținută în fața credincioșilor din localitatea Odvoș, comitatul Arad, de către preotul Ioan Evuian: „Iubiții mei credincioși! De câte ori a fost țara noastră în pericol, de atâtea

părăsirea localității¹⁹. De exemplu la Caransebeș credincioși s-au adunat în ziua de 8 august 1916 fața bisericii Sfântu Gheorghe și au ascultat ultimele sunete ale clopotelor. După coborârea lor din turn au fost ornate cu flori și însoțite până la gara orașului, unde au fost urcate în tren²⁰.

Desigur că procedurile de rechiziționare a clopotelor s-a derulat la fel și în cazul bisericilor celorlalte culte religioase care își desfășurau activitatea pe cuprinsul întregii Monarhii Dunărene. Pentru modul cum s-a procedat în cadrul Episcopiei reformate a Transilvaniei, sunt relevante documentele publicate într - un articol intitulat „*Povestea clopotelor din Doba Mare*” apărut la 5 ianuarie 2017 în gazeta „*Magazin Sălăjan*”, sub semnătură a doi autori Mirel Matyas și Kiss Gyula. Autorii subliniază faptul că la începutul declanșării operațiunii s-a solicitat informații despre numărul, vechimea și valoarea religioasă și istorică a clopotelor din fiecare parohie a episcopiei.²¹

După ce Ministerul Învățământului și Cultelor a centralizat datele solicitate, ele au fost înaintate către Ministerul de Război, unde ele au fost analizate și întocmite tabele cu clopotele care urmau să fie păstrate. Autorii amintiți redau traducerea în limba română a circularei trimise la 16 iunie 1916 Parohiei Reformate din Doba, de către Consiliul Director al Episcopiei Reformate a Transilvaniei.²² Din ea rezultă că la acea dată, Consiliul Director fusese informat de către Ministrul Învățământului și Cultelor că tabelele referitoare la clopotele din Episcopie fuseseră trimise autorităților militare. Acestea, prin comandamentele militare abilitate, în conformitate cu cele stabilite urmau să efectueze activitatea de preluare a clopotelor. Reprezentanții comandamentelor militare urmau să contacteze preoții din fiecare parohie, după 21 de zile de la data de 15 iunie 1916, în vederea efectuării acțiunii. Ca

ori a fost și neamul nostru gata la orice jertfă pentru apărarea ei. Dacă ni s-a cerut, ca din corpul nostru să jertfim, de acolo ne-am rupt fii, când ni s-a cerut și din sufletul nostru să jertfim, de acolo ne rupem aceste sfinte clopote, și să le dăm țării cu mândrie, căci știm, că de azi înainte și aceste sfinte clopote se vor încinge cu sabie și se vor alătura lângă fii neamului nostru și cu piepturile lor de aramă, vor opri dușmanii nesătui de sânge de a ne călca ceea ce ne-a mai rămas. Iar la timpul său, la ziua judecării popoarelor, atât neamul nostru, cât și biserica noastră, va avea mărturii puternice, că a luptat pentru patrie, lege și religie, și cu aceste mărturii vor fi în stare să dea în lături pe oricine va cuteza să conturbe glasurile clopotelor noastre, glasuri, care vor suna mai clar și mai precis, căci prin foc s-au lămurit”. „Biserica și școala”, XLI, nr. 6, din 4/7 februarie 1917.

¹⁹ „Mai dăm și această corespondență dintre multele trimise despre revirarea clopotelor. Dăm chiar „*Hora clopotelor*” ca o caracteristică a modului de gândire despre clopote”, consemna la 8 iulie 1917 gazeta „Biserica și școala” referindu - se la ceremonialul religios desfășurat în localitatea Dieci, comitatul Arad. După finalizarea acestuia, corpondentul publicației amintite consemna: „*Convoiul pleacă înainte cu un banderiu de călăreți, apoi trăsurile cu clopotele pe care câteva fete le încununară cu verdeață, apoi noi și publicul prezent le-am petrecut pâna la marginea comunei iar călăreții până în hotarul comunei vecine. Am făcut raportul acesta pentru că poporul nostru cu toata dragostea le jertfește pe altarul iubitei noastre patrii, ca ele să fie spre mărirea și gloria ei*”.

²⁰ Alic 2013, p. 327.

²¹ Mirel Matyas/ Kiss Gyula, *Magazin Sălăjan* 5 ianuarie 2017.

²² Mirel Matyas/ Kiss Gyula, *Magazin Sălăjan* 5 ianuarie 2017.

informații suplimentare, circulara făcea cunoscut că fuseră întocmite tabele cu clopotele care datorită valorii religioase sau istorice erau exceptate de la rechiziție. În final, documentul sublinia faptul ca „toți preoții să respecte prezenta circulară cu responsabilitate maximă, să lămurească și să liniștească enoriașii, că predarea clopotelor este o sarcină patriotică iar procesul de predare să nu fie împiedicat de nimeni și de nimic”²³.

Din documentele consultate până în prezent rezultă, că la scurt timp după declanșarea războiului, fabricile de armament s-au confruntat cu o acută lipsă a materiilor prime. În această situație, cercurile conducătoare ale Monarhiei Dunărene au luat hotărârea de a rechiziționa de la locuitori toate bunurile din bronz inclusiv clopotele bisericilor tuturor cultelor religioase. Înainte de a trece la derularea acțiunii au fost solicitat informații despre clopotele din parohii, după care s-a stabilit lista celor care urmau să fie exceptate de la rechiziție. A urmat apoi constituirea unei structuri militare care urma să coordoneze întreaga activitate și stabilirea clară a instrucțiunilor privitoare la preluarea, depozitarea și transportul clopotelor până la întreprinderile care urmau să le folosească în procesul de fabricație a muniției necesare fronturilor de luptă.

Bibliografie:

- Ilieșiu 2011 = Nicolae Ilieșiu *Monografia istorică a Banatului - județul Caraș*, Studiu introductiv, ediție și note Dumitru Țeicu; indice toponimic Minodora Damian, București, Editura Mica Valahie, București, 2011.
„Dacia”, Timișoara, 1941.
„Biserica și școala”, Arad, 1916-1917.
Ilieșiu 1943 = Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 1943.
Ilieșiu 2003 = *Timișoara. Monografie istorică*, Ediția a II -a, îngrijită de Petre Ilieșiu, cu o prefață de Victor Neumann, addenda și notă asupra ediției Florin Medeleş, Timișoara, Editura Planetarium, 2003.
Muzeul Național al Banatului, Colecția „Nicolae Ilieșiu”.
„Drapelul”, Lugoj, 1918.
Bichiceanu = Silviu Bichiceanu, *Înscrisurile de la Nerău - o istorie a locului. Diecesa Aradului, Protopresbiteratul B. Comloș. Cronica bisericeii parohiale gr. ort. române din comuna Nereu - Dugoselo - lucrată până la finea anului 1909, pre baza datelor scoase din archiva parohială și matricule prin preotul Silviu Bichiceanu*, Timișoara, Editura Graphite, 2005.
Alic 2013 = Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserică și societate*, Caransebeș, Editura Presa Universitară Clujeană - Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013.
Tomoni = 2017, Dumitru Tomoni, *Brezova în anii Primului Război Mondial*, în *Restituiri bănățene*, vol. V, Timișoara, Editura Eurostampa, 2017.
Matyas/ Kiss = 2017, Mirel Matyas, Kiss Gyula *Povestea clopotelor din Doba Mare*, în *Magazin Sălăjan*, din 5 ianuarie 2017.

²³ Mirel Matyas/ Kiss Gyula, *Magazin Sălăjan* 5 ianuarie 2017.

RELAȚIILE ROMÂNŌ – SÂRBE, ÎN EVOCAREA UNOR DEMERSURI EȘUATE: MISIUNEA MILAN PETROVICI LA TIMIȘOARA ȘI ATANASIE POPOVICI LA ROMÂNII DIN TIMOC

Miodrag MILIN

Institutul de Studii Banatice
Academia Română, Filiala Timișoara
Bogdan CĂTANĂ
Universitatea din Craiova

Abstract

The study depicts two foreign policy activities foredoomed to failure, which took place within an area disputed by Romania and Serbia at the end of the Great War.

In January 1919, Milan Petrovici, special envoy of the controversial Serbian Administration in Novi Sad, undertook a journey in the Banat of Timișoara in order to investigate Serbia's perspectives upon the region. His conclusions were quite pessimistic, as Serbians were in a state of open conflict with the representatives of the powerful social-democratic regime in Banat, which was leaning towards Budapest; even worse, Serbians encountered the resolute hostility of the National Councils of the Romanian majority of Banat. The Romanians from Banat had already started steady negotiations with Romanian authorities, which were also on the verge of attracting the sympathies of the German minority in Banat.

At about the same time Romanian militant, Atanasie Popovici initiated an action for claiming national rights for the Romanians from the Serbian border area (Craina) along the Timoc River Valley, where Romanian population suffered for a century an intensive policy of denationalization on the part of Serbia. From Chișinău to Bucharest and from the villages of Timoc to Paris, Popovici spread his Romanian national project, using public manifests and memoirs, written in Romanian, French or even a mixed Romanian language with Cyrillic letters. His actions triggered serious tensions and intense obstructions on the part of the Serbian authorities, which were stopped only by the evolution of foreign context and the dispute between the Allies and the Hungarian revolution. The common fight against the foreign danger put Romania and Serbia together, transforming them into traditional allies during the inter-war period within the Little Entente. Their alliance was consolidated in 1922 by the royal marriage of the Serbian regent, Alexander with the Romanian princess, Mary (Mărioara/Mignon).

Rezumat

Lucrarea de față prezintă două activități sortite eșecului din zona în dispută între România și Serbia la finele Războiului celui mare.

Milan Petrovici, însărcinat din partea controversatei Administrații sârbești de la Novi Sad, a întreprins, în ianuarie 1919, o călătorie de investigare a perspectivelor sale în Banatul Timișoarei. Concluziile sale sunt destul de pesimiste, sârbii aflându-se în stare de conflict deschis cu reprezentanții puternicei social-democrații bănățene ce gravita spre Budapesta; și, mai grav chiar, au întâmpinat în teren ostilitatea deschisă a consiliilor naționale din majoritatea românească a Banatului. Acestea demaraseră tratative deschise cu autoritățile de la București, fiind pe cale de a atrage de partea lor și simpatiile încă nedefinite ale populației germane.

În Valea Timocului, regiune de graniță (Craina) în care populația românească suporta o intensă politică de deznaționalizare culturală din partea Serbiei, militantul Atanasie Popovici a inițiat o acțiune revendicativă de drepturi, difuzându-și ideile la Chișinău și București și apoi la Paris, cu un proiect național românesc, pe care l-a răspândit și prin satele din regiune, într-o redactare oarecum mixtă, în limba română și cu grafie chirilică. Acțiunea în sine a iscat o stare de tensiune și obstrucție vehementă a autorităților sârbe, cărora le-a reușit să stăvilească starea de criză, prin evoluția contextului extern și declanșarea disputei dintre aliați și revoluția ungară; în combaterea acesteia un factor important s-a arătat a fi solidaritatea de interes major româno – iugoslavă, cimentată apoi și prin căsătoria dinastică dintre regentul sârb Alexandru și principesa Mărioara a României.

Keywords: World War I, Paris Peace Conference, Banat, Timoc, Greater Romania, Yugoslavia, diplomacy, Milan Petrovici, Atanasie Popovici, self-determination, independence, national states, union, national minorities, nationalism, civic rights,

Milan Petrovici, *Banatul* - sau povestea unui eșec¹

În zilele de la sfârșitul lunii ianuarie sau la începutul lunii februarie 1919 când la Paris erau deja organizate consultări privind tratatele de pace², am fost invitat să vorbesc cât mai curând posibil cu ministrul Ljuba Davidović³.

Trebuie să mergeți la Timișoara – m-a întâmpinat când m-am anunțat – și în caz de nevoie și în împrejurimi. Veți călătorii semioficial, nu doar ca trimis al Administrației populare (naționale) ci și în numele Ministerului educației și dacă doriți și în numele Guvernului.

Și îmi explică: la Paris avem greutăți mari cu românii care cer pentru ei nici mai mult nici mai puțin decât întreg Banatul. În cererile lor sunt foarte agresivi și beneficiază și de legături diplomatice foarte bune (și) de culise. Astfel s-au prezentat la Paris cu o argumentație atent adunată și cu o documentație întocmită în mod profesionist, ceea ce nu se poate spune despre noi. Bineînțeles, în timpul războiului guvernul lor a rămas în țară, iar războiul, în acel scurt timp cât au participat la el, nu le-a dat mari bătaii de cap. Au adunat toate argumentele, tot materialul doveditor, și politic și economic și demografic, au prelucrat

¹ Andrei Milin și Miodrag Milin, adaptare și traducere după Милан Петровић, *Успомене*/ Amintiri, Нови Сад, 2016, pp. 233 – 263, passim

Născut în anul 1879 la Ciacova, în Banat, Milan Petrović, eseist și memorialist de seamă al culturii sârbe, a fost și un bun și rafinat cunoscător și al românilor. În această din urmă calitate va întreprinde, din însărcinarea Administrației populare sârbești de la Novi Sad (Народна управа) o misiune semi-confidențială la Timișoara, la începutul anului 1919. De pe urma acesteia a rămas un raport detaliat, despre starea de lucruri și perspectivele sârbești din Banat. **Inedit până curând**, textul, intitulat *Banat/Banatul*, îl prezentăm cu această împrejurare omagială și cititorilor români, pentru relevarea mai deplină a complexității problematicei bănățene în acele zile hotărâtoare pentru destinul regiunii noastre.

² Milan Petrović a fost și membru al delegației Statului sârb-croat-sloven la Conferința Păcii de la Paris.

³ Ministrul educației de la Novi Sad, în Administrația populară sârbească (un fel de "Consiliul dirigent" al Voivodinei sârbești).

profesionist fiecare problemă care se putea ivi ca litigioasă în cadrul conferinței, posedă pentru fiecare din acestea memorandumuri pregătite, chiar tipărite, cu care sufocă toate personalitățile cu putere de decizie din cadrul conferinței, străduindu-se să creeze astfel o atitudine favorabilă apriori, chiar și (cu) simpatii pentru punctele lor de vedere. Ei se bazează în special pe Anglia și Franța, deoarece cele două state le-au promis prin înțelegeri scrise, în cazul victoriei, întreg Banatul până la Tisa și Mureș. Prin această înțelegere poziția noastră la Conferința de pace de la Paris era mult îngreunată.

Astfel delegația noastră a apărut destul de nepregătită, deoarece guvernul sârb în perioada de exil nu s-a putut pregăti pentru conferința de pace în măsura în care s-a pregătit guvernul român și de aceea documentația și propaganda noastră era înceată și acționa, de obicei, după cea română. Situația era deci: românii atacă, noi suntem în apărare. Tot norocul nostru a fost că diplomația americană, care în orice dispută tinde spre obiectivitate, a dovedit o anumită înțelegere pentru aspirațiile noastre.

Nu era exclus, deci, ca administrația americană, în tendința de a juca rolul arbitrelui obiectiv din disputa noastră, să propună plebiscitul ca argument pentru rezolvarea disputei dintre noi și români. Plebiscitul ar putea fi organizat, cum mi s-a spus în acel moment pentru întreg Banatul, sau pentru anumite zone ale Banatului, în care majoritatea românească sau sârbească este subiect de dispută. Cu motive se poate presupune că plebiscitul ar fi susținut de președintele Statelor Unite ale Americii, Wilson, care a proclamat dreptul de autodeterminare al popoarelor ca cel mai corect și mai drept mod de rezolvare a disputelor internaționale legate de granițele anumitor state. Noi ne aflam, deci, în fața posibilității ca în întreg Banatul sau în anumite părți ale sale supuse disputei să se organizeze plebiscit. Acest lucru era valabil, după părerea sa, pentru Timișoara și împrejurimi, în primul rând.

Totuși, orice ar fi, în cazul plebiscitului un rol important îl va juca populația germană care este în număr însemnat împrăștiată prin tot Banatul. Important ar fi fost să-i câștigăm pe nemți pentru cauza noastră. Datoria mea era să merg la Timișoara și după caz și în localitățile învecinate, să cercetez care sunt pretențiile lor educative, în primul rând legate de școală și în calitate de însărcinat al guvernului să le înființez școlile pe care le cer.

Cu această ocazie l-am informat pe Davidović despre ceea ce cunoșteam la Novi Sad referitor la situația din Banat. Propaganda românească nu stă cu mâinile încrucișate. Guvernul de la București are un centru de propagandă la Timișoara căruia i-a pus la dispoziție suma de șaiszeci de milioane de lei. Propaganda se realizează în special în rândul populației germane, cu lozincă: unitatea Banatului, deoarece revendicările naționale germane vor fi exprimate mai bine dacă Banatul rămâne unitar ca și o entitate, bineînțeles

sub România, decât dacă se împarte între România și Statul sârbilor, croaților și slovenilor. Printre agitatorii acestor idei se aflau și câțiva sași ardeleni, care colindă satele germane, agitând în favoarea României.

În afară de aceasta în Timișoara exista un centru socialist pentru Banat, foarte activ, care s-a (re)activat imediat, în primele zile după crahul Monarhiei. În folosul cui lucrează, pentru Ungaria sau România, încă este neclar, dar s-a repezit cu toată forța împotriva consiliilor noastre populare (naționale) și împotriva solicitărilor imperialiste ale burgheziei sârbe. Despre ei cunoaștem doar atât, că cer unitatea și independența (autonomia) Banatului. După concepția lor, Banatul trebuia să devină o republică de sine stătătoare.

M-am apucat de sarcina ce mi-a fost încredințată și, întorcându-mă în Novi Sad, m-am pregătit de drum spre Timișoara, echipat cu documentele Ministerului educației, Administrației populare și Armatei I sârbe, respectiv comandantului acesteia, voievodului (generalului) Bojović.

Dar înainte de a porni la drum doresc să luminez, chiar și cu lumina palidă a amintirilor mele, chestiunea Banatului, așa cum a fost enunțată acesta la începutul anului 1919, la Conferința de pace de la Paris. Aici vor fi dezvăluite și anumite greutăți în activitatea Administrației populare.

Marea Adunare Populară (Națională), care a avut loc la 25 noiembrie la Novi Sad, a proclamat secesiunea Banatului, a Bacicăi și a Baraniei de Ungaria „în granițele pe care le va trasa armata balcanică a Antantei” – o graniță complet nedeterminată din punct de vedere teritorial și mai ales practic. Deoarece această graniță, mai exact linia de demarcare, nu a fost permanentizată ci s-a modificat tot timpul. Într-o primă fază linia de demarcare s-a trasat de la Orșova prin Arad – cuprinzând și Timișoara – Szeged, Subotica, Baja, Pecs, până la Barč, pe Drava. Dar această linie de demarcare se subția la est în folosul României, iar la nord și nord – vest în folosul Ungariei.

În momentul când se constituia Administrația populară⁴, teritoriul ocupat de armata balcanică a Antantei și asupra căruia trebuia stabilită autoritatea, în conformitate cu cele hotărâte de Marea Adunare Populară, erau cuprinse și teritorii în care nu exista populație sârbă. Tuturor le-a fost clar că noi nu avem nici un fel de drepturi naționale asupra acestor teritorii și că aceste teritorii nu vor reveni în nici un caz statului nostru. Acest fapt era limpede și pentru populația din acele zone și la fel de clar și pentru Administrația populară.

⁴ Administrația populară (Народна управа), organul de guvernare executiv al sârbilor din Voivodina, echivalent cu Consiliul dirigent al românilor din Transilvania, dinaintea unificării administrative a României Mari.

Chiar și Marea Adunare Populară a acceptat dreptul de autodeterminare al popoarelor și în baza acestui drept a proclamat secesiunea acestor regiuni de Ungaria, încredințați fiind că în baza aceluiași drept această decizie va fi binecuvântată și de conferința de pace care se desfășura la Paris. Ceea ce am cerut pentru noi nu am putut refuza altor popoare. Asupra acestor teritorii Administrația națională nici nu a încercat să-și impună autoritatea, și chiar de ar fi încercat, ar fi întâmpinat rezistența acelei populații. În regiunile cu populație predominant sârbă, respectiv populație slavă majoritară, autoritatea noastră a fost stabilită rapid și a fost întărită.

Au existat, totuși, și regiuni controversate. Acestea erau regiunile cu populație mixtă. În ceea ce-i privește pe români un astfel de caz era Timișoara cu împrejurimile, iar în ceea ce privește Ungaria un astfel de caz era triunghiul Baja și Subotica cu împrejurimile. În astfel de regiuni stabilirea autorității noastre s-a realizat cu o anumită greutate. În asemenea circumstanțe și populația noastră trăia într-o incertitudine apăsătoare: va aparține statului nostru sau se va trezi într-o dimineață în România sau în Ungaria.

Exemple de astfel de șovăială a oferit și Subotica, cu toate că bunievții⁵, precum intelectualii, la fel și masele populare, au acceptat cu un mare entuziasm ideea de unire. Dar la început nu se putea afirma cu tărie că Subotica va fi a noastră.

Pentru a obține cât mai rapid și cât mai complet posibil aplicarea hotărârii Administrației populare cu privire la educația în școlile elementare în limbile materne, autoritatea pentru învățământ a numit ca supervizor școlar, pentru orașul Subotica și împrejurimi, pe cel mai meritoriu cărturar și promotor cultural bunievaț, un om care a avut merite deosebite în privința întăririi conștiinței naționale a poporului său, bătrânul cinstit și simpatic, Mija Mandić. El a venit deseori la mine la Novi Sad, pentru raport. S-a plâns de greutăți obiective: nu există învățători, nu există manuale școlare, chiar și acei învățători pe care îi aveau bunievații în Subotica se temeau că Subotica nu va fi a noastră, că va aparține Ungariei, cum susțin maghiarii de acolo, și că se vor răzbuna. În afară de aceasta mi-a relatat că propaganda adversară susținea că toți învățătorii, ca și toți funcționarii ce vor intra în slujba noului stat vor trebui să fie botezați ortodocși

Iar despre faptul că zvonul despre convertirile forțate se răspândea și că erau oameni care credeau cu ușurință în așa ceva, m-am convins în perioada ocupației hortiste (din al Doilea război mondial, n. n.). În Novi Sad a funcționat în perioada ocupației liceul maghiar de stat cu predare în limba sârbă. Ministrul educației l-a delegat ca trimis personal pe dr.

⁵ Bunievții, croați din Voivodina.

Ferenc Esztergomi, profesor și director de școală, cu misiunea de a supraveghea activitatea liceului. Pe baza experienței de până atunci ne-am așteptat la un șovinist maghiar. Cu toate acestea Esztergomi a cucerit rapid simpatiile elevilor și a profesorilor din această școală. A vorbit și în cancelarie și în sălile de clasă doar în limba sârbă. La orele de muzică le-a cerut copiilor să cânte cântece sârbești.

Cântecele sârbești sunt interzise -, observă profesorul de muzică Toth cel care, vorba vine, ca tânăr de douăzeci de ani, fost membru al orchestrei Operei din Belgrad, a avut prilejul să cunoască și chiar să îndrăgească și folclorul sârbesc.

Ce fel de liceu sârbesc era acela unde ar fi fost interzisă muzica sârbească? – a exclamat delegatul ministerial; dar, nu-i nimic, cântați cântece sârbești, așa cum vă pricepeți.

Și copiii au cântat cum știau; evident, după atâtea interziceri, cu multă însuflețire. S-a dedus în cele din urmă că cel ce interzisese cântecele sârbești era directorul Coloman Varadi, cu de la sine putere.

L-am întrebat de unde atâta dragoste pentru sârbi și limba sârbă. – Păi eu sunt bunievaț...Eu sunt din Strigoniu, dar născut la Subotica. Am și un frate la Subotica...

Iar când l-am chestionat de ce nu s-a întors la 1918 la Subotica, unde era mare nevoie de profesori pentru elevii bunievați, mi-a răspuns: - Se vorbea că voi fi constrâns, ca profesor, să trec forțat la ortodoxie, iar eu am crezut în această prostie și am rămas la Budapesta.

Preacinstitul Mijo Mandić avea, prin urmare, dreptate când îmi spunea despre tot felul de minciuni pe care le răspândea propaganda dușmănoasă împotriva noastră. La îndemnul lui m-am dus la Subotica, unde am ținut o întrunire cu toți dascălii de naționalitate bunievață, și unde am aflat despre tot felul de amenințări cu care propaganda ungară îi înspăimânta pe oamenii noștri. Printre altele, și amenințarea că vor fi cu toții atârnați în ștreang când se va întoarce puterea maghiară.

Dacă va fi să atârnam, mă voi întoarce să atârnam cu voi împreună, căci noi suntem datori să ne luptăm pentru ceea ce ni se cuvine⁶, chiar de ar fi să atârnam. Cine nu este pregătit pentru așa ceva, nicicând nu-și va dobândi drepturile ce i se cuvin.

Situații asemănătoare s-au petrecut la Baja și la Pecs, deci în ținuturi despre care nu se putea cu siguranță ști dacă ne vor reveni nouă. Pretutindeni acolo instaurarea autorității Administrației populare se derula cu dificultăți, mai mari sau mai mici. Însă în Banat

⁶ Adică limba comună, idiomul sârbo-croat.

dificultățile erau de o cu totul altă natură. Momentele similare de factură psihologică și-au avut menirea lor, dar cauzele de natură politică au transformat chestiunea bănățeană într-una cu mult mai dificilă și mai complicată.

Înainte ca România să pășească în război, în anul 1916, împotriva Puterilor centrale Germania și Austro-Ungaria, marea Antantă (Anglia, Franța și Rusia) i-a promis întregul Banat, până la Tisa și Mureș. România a fost însă curând înfrântă și constrânsă să încheie o pace separată cu Puterile centrale. Prin încheierea păcii separate se părea că au încetat și obligațiile pe care marea Antantă și le asumase privitor la România; respectiv, că și-ar fi pierdut din valabilitate și acea promisiune, că va primi întregul Banat. Aceasta era doar o aparență, deși s-a dovedit inexactă – cum aveam și eu să aflu, abia la doi ani după încheierea păcii, de la dr. Ante Trumbić, primul nostru ministru al afacerilor externe, care fusese și delegat al nostru la conferința păcii.

Cu ocazia unei vizite în orașul Novi Sad, în casa primitoare a conaționalului său (croat) Marin Glavina, el ne-a explicat situația reală de la conferința păcii. România dispunea de o diplomație dibace, care cu multă îndemânare și-a valorificat toate oportunitățile. În această manieră și-a exploatat și împrejurarea păcii separate cu Puterile centrale. S-a justificat că a fost constrânsă la acest pas nedorit din vina Rusiei, cea care nu i-a mai putut oferi ajutorul militar promis; ea a dobândit și acordul mării Antante pentru o pace separată, cu promisiunea că, în cazul victoriei aceasta îi va îndeplini României toate promisiunile garantate prin precedentul acord. Prin urmare, Anglia și Franța au fost legate să îndeplinească revendicările românești, de a-i fi cedat (României) Banatul întreg, până la Tisa și Mureș. Într-o asemenea situație nouă (sârbilor) ne-a fost de ajutor singur (președintele american) Wilson, cu principiile sale despre autodeterminarea popoarelor, încât să primim în Banat ceea ce am și primit.

Este astfel de înțeles din ce cauză Administrarea noastră populară a întâmpinat peste tot în Banat o rezistență pasivă din partea românilor, chiar și în acele locuri unde satele lor erau înconjurate de sate cu o majoritate sârbească, rezistență potențată de o puternică agitație desfășurată din România și din Ardeal. Iar românii, trăitori în Ungaria de altă-dată, în ceasul prăbușirii Austro-Ungariei, s-au găsit într-o situație similară precum sârbii și, în consecință, au dat dovadă de o conduită similară precum la ai noștri. La doar câteva zile după Marea noastră adunare populară (de la 25 noiembrie, la Novi Sad) și românii și-au ținut propria lor Adunare națională, la 1 decembrie, la Alba Iulia, proclamând dezlipirea ținuturilor românești de Ungaria și alipirea lor la Regatul României. Între aceste ținuturi era proclamat și Banatul, Banatul întreg, adică teritoriul dintre Dunăre, Mureș și Tisa.

Administrația noastră populară s-a preocupat și de aceste pretenții românești, și a decis ca, prin intermediul Guvernului de la Belgrad să adreseze la conferința păcii un protest contestând pretențiile românești, dovedind că Banatul, în baza temeiurilor etnografice, istorice și economice, ar fi trebuit să revină țării noastre. Dincolo de acestea, și românii au trecut la înființarea consiliilor naționale proprii, luând ființă asemenea instanțe în tot Banatul, refuzând să ia în seamă autoritatea Administrației populare și a consiliilor noastre naționale. În comunitățile românești înconjurate de o majoritate de-a noastră, rezistența lor era mai slabă; dar acolo unde se aflau în masă compactă, autoritatea noastră nici nu se făcea simțită. Pe când populația germană a adoptat o poziție de tot pasivă în această dispută: ea era dispusă să se supună aceluia a cărui autoritate se simțea a fi mai puternică.

În tot acest ghem încâlcit de relații sârbo – române s-a amestecat de la bun început un factor politic nou, care a încâlcit și mai mult situația. Încă din decembrie 1918 a ajuns până la Novi Sad o veste, cu referire la social-democrații bănățeni, al căror sediu se afla la Timișoara; aceștia au adresat o proclamație largită, destinată nu numai propriilor aderenți ci întregii populații din Banat, prin urmare și sârbilor, proclamație care va rămâne ca unul din cele mai interesante documente ale luptei de culise care se desfășura în acea vreme prin Banat. În acea proclamație⁷, care a ajuns și la Novi Sad, se accentua că muncitorimea social-democrată, și cu precădere social-democrații „de limbă maternă sârbă” protestau cu indignare împotriva încercărilor unei infime minorități a burgheziei sârbe care, sprijinindu-se pe trupele de ocupație sârbe, teroriza celelalte popoare de pe teritoriul Banatului, teroriza

⁷ Hotărârea-proclamație din 14 ianuarie 1919:

„Muncitorii organizați, social-democrați ai Banatului fără deosebire de naționalitate și limbă, animați de spiritul unității internaționaliste și de solidaritatea conștiinței de clasă declară:

1. Popoarele Banatului nu vor să participe în actualele împrejurări la politica înaltă, ei pun accentul principal pe problemele interne ale Banatului și pe aprovizionarea cu alimente a populației...

2. Muncitorimea social-democrată se solidarizează în mod internațional cu conținutul prevederilor Armistițiului de la Belgrad și cu convenția semnată de voievodul Missits și generalul Henry, prin care guvernele Antantei garantează netulburarea administrației, a circulației și a unei existențe normale precum și asigurarea libertăților.

Muncitorimea social-democrată și în primul rând social-democrații cu limba maternă sârbă care nu-și dezmint orientarea internaționalistă protestează împotriva faptului că o mică minoritate a burgheziei sârbe cu sprijinul trupelor de ocupație înlătură celelalte națiuni care alcătuiesc majoritatea, lovind astfel și în muncitorime pentru a înfăptui dominația anarhică a unei puțin numeroase burghezii naționaliste.[Sublin. M. Milin] Prin aceasta se împiedică atât viața economică cât și cea legală și activitatea sindicatelor socialiste.

3. Fiecare muncitor organizat protestează împotriva unei astfel de sugrumări a libertății de întrunire, asociație, a cuvântului și a presei...”

În continuare hotărârea declară că problema apartenenței viitoare a Banatului poate fi decisă numai pe calea unui plebiscit în care și femeile s-ar bucura de drept de vot. Hotărârea se încheie arătând că ziarul „Volkswille” și săptămânalul „Înainte” au fost recunoscute ca organe oficiale ale partidului... (William Marin, *O stavilă: Ocupația militară străină*, în W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, [Timișoara], 1968, pp. 186-187)

muncitorimea, iar ca dovadă a acestui fapt amintea interzicerea activității sindicatelor muncitorești.

Autoritățile noastre erau acuzate de iscarea anarhiei în activitatea juridică și în viața economică, de suprimarea libertăților cetățenești, a libertății cuvântului și a presei, a libertății întrunirilor și asocierilor; iar toate acestea se făceau, cum se susținea în proclamație, pentru a se asigura victoria imperialiștilor sârbi. Acuzațiile însă nu puteau fi susținute prin fapte căci, de la prăbușirea Austro-Ungariei și până la această proclamație a social-democraților bănățeni s-a scurs mult prea puțină vreme încât să poată fi vorba de instituirea unui sistem de înăbușire a libertăților cetățenești. Erau de fapt acuzații în mod deliberat născocite, cu scop pur propagandistic. Însă în interesul cui se desfășura aceasta – faptul mi-a rămas fără un răspuns. Caracteristic era însă că în proclamație ținta era doar imperialismul sârbesc fără să fie măcar pomenit cel românesc.

Banatul îl constituie cele trei județe: Torontal, Timiș și Caraș-Severin; iar cui urma să-i revină Banatul în întregime, aceasta se preconiza a fi decis prin plebiscit. Partidul social-democrat bănățean nu era dispus să recunoască adoptarea vreunei alte soluții, indiferent de voința populară; și nu admitea nicio altă manifestare a voinței populare decât cea pe calea plebiscitului. Iar pentru a fi traduse în viață hotărârile Partidului social-democrat, acesta făcea apel la adepții săi, în primul rând la muncitorime, să nu adere niciunui consiliu național ci exclusiv consiliilor proprii de partid, iar partidul se angaja ca asemenea consiliu să ia ființă peste tot, chiar și în cele mai mici comune bănățene. Iar la Novi Sad soseau zvonuri că asemenea agitatori s-au răspândit prin comune, încercând să înființeze consilii social-democrate și acolo unde mai înainte social-democrații nu avuseseră niciun aderent. Noii aderenți erau așteptați să vină din rândurile muncitorilor, ale țăranilor mai săraci și ale intelectualilor vânduți.

Alături de organizațiile social-democrate (ori socialiste) locale era trebuință să fie consolidate și sindicatele, care urmau să-i reunească pe toți muncitorii, fără deosebire de profesiune și naționalitate. La Timișoara, Becicherecul Mare și Lugoj urmau să se constituie centre județene, din care trebuiau coordonate organizațiile de partid și sindicale de pe cuprinsul județului respectiv, iar toate aceste organizații urmau să fie sub autoritatea (controlul) centrului social-democrat de la Timișoara.

Proclamația timișoreana a iscat o mare agitație și în rândurile social-democraților de la Novi-Sad. Social-democrații noștri, de la bun început, s-au alăturat fără de rezervă mișcării naționale. Ei au luat parte activă și în munca Consiliului național de la Novi Sad și, mai târziu, în activitatea Marii adunări populare, Marelui consiliu național și a

Administrației populare. Proclamația a fost, adevărat, redactată și tipărită la Timișoara, de acolo a fost și difuzată, dar în textul ei se sublinia și faptul că a întrunit adeziunea și din partea organizațiilor din Becicherec, Panciova, Biserica Albă și din alte localități, iar în consiliul central de partid pentru întregul Banat au fost cooptați și câțiva sârbi social-democrați. Social-democrații noștri susțineau cu hotărâre că acțiunea centrului social-democrat de la Timișoara se afla în slujba Ungariei sau a României. Priveau cu suspiciune și la constatarea că cei de la Timișoara dispuneau de sume considerabile de bani pentru nevoile agitației de partid. În consecință, de la Novi Sad au fost trimiși câțiva activiști de încredere, perntu a paraliza inițiativa de la Timișoara.

Sistematizându-mi impresiile precedente cu referire la starea politică din Banat, am pornit din Novi Sad, prin Belgrad, Panciova, Becicherec, Modoș, la Timișoara.

În pofida complexității situației generale, misiunea mea părea relativ simplă. Dar era doar o impresie. Dificultățile se ridicau din însuși faptul că nu se afla nimeni, nici o personalitate, nici un partid politic, nici măcar o grupare politică locală, care să fi avut o autoritate de a vorbi fie în numele întregii populații germane, fie în numele unei localități sau a ținutului propriu.

Înainte de război întreaga populație germană din Ungaria era într-o stare amorfă, apolitică, văduvită de organizații culturale sau politice proprii. Prin orașe în rândul populației germane maghiarizarea luase amploare iar pe la sate conștiința lor națională părea fără de vlagă, fără acțiuni, iar la alegeri votau fără de ezitare pentru oricare guvern.

- Mi-ar place să văd acel guvern pentru care noi, germanii, să nu fim în stare să votăm! – îmi povestea, înainte de război, un țaran german, și avea dreptate. Nemții își munceau cu devotament și hărnicie terenurile agricole, își plăteau ordonat impozitele, iar de restul prea puțin le păsa. Bătăile de cap de natură politică și națională le-au lăsat pe seama altora. Și din această masă amorfă propaganda hitleristă, în doar trei-patru ani, a creat o asemenea agitație încât din sânul ei au izbucnit adevărate uragane de șovinism care, în cel de-al Doilea război mondial, au dus atât la tragedia noastră cât și a lor.

Prin urmare, era necesar să cercetez în vreun fel starea de spirit a populației germane, predispozițiile și simpatiile sale, sunt mai favorabili viziunii române sau celei de-a noastre privind viitorul Banatului; iar la caz de plebiscit, prin ce fel de concesi – în afara celor cuprinse în hotărârile Marii adunări populare privind egalitatea tuturor popoarelor care se vor fi aflat pe teritoriul nostru – puteau fi câștigați să voteze cu noi sârbii, și aceasta cu precădere în zona timișoreană, unde voturile lor puteau fi hotărâtoare.

Neavând legătură potrivită la tren spre a-mi continua de îndată călătoria, m-am reținut pentru o zi la Becicherec, folosind timpul rămas să mă consult cu prefectul (marele jupan) al comitatului Torontal, bunul meu prieten dr. Slavko Županski, cel care mi-a pus la dispoziție o mașină cu care să ajung până la Modoș (Jaša Tomić), unde aveam legătură la tren. De la acesta am aflat că nu sunt de fel de așteptat dificultăți privind conduita nemților în Torontal: conduita lor se dovedea liniștită și loială, singurii suspecți fiind preoții și învățătorii lor maghiarizați, care mai degrabă înclinau ca acele ținuturi să revină și pe mai departe tot Ungariei.

Automobilul care l-am primit, e drept, a supraviețuit războiului mondial, dar în stare de plâns, ca un greu invalid. A făcut cumva față până la satul Katarina (Katalinfalva, Žitište) și aici m-a trădat de tot, lăsându-mă într-o groapă de noroi sătesc consistent. Ce puteam să fac? M-am abătut de la planul inițial de drum, aruncând o privire în crâșma sătească, sperând să aflu o căruță care să mă transporte până la Modoș. Nici nu bănuiam că acest incident automobilistic îmi va oferi prilejul să demarez de îndată cu investigațiile mele informative. Încăperea unde am pășit era una spațioasă, foarte primitoare cu oaspeții, în acordurile ländlerului celui îndrăgît de localnici.

În crâșmă am zărit vreo zece oameni, țărani și meseriași (printre ei și învățătorul satului), care, îmbrăcați cu paltoanele lor de iarnă, în picioare sau așezați pe la mese, își savurau țuica bănățeană de dode. M-au întâmpinat cu privirile lor iscoditoare: cine sunt și ce caut eu de fapt în satul lor liniștit. Și trebuie că le-am părut cumva enigmatic, poate și persoană suspectă, din cauza automobilului cu care venisem. Când însă mi-am aprins țigara, privirile lor m-au abandonat, concentrându-se asupra rotocoalelor de fum. I-am înțeles pe deplin: în satele noastre de luni de zile nu se mai trafica tutun. Așa se face că țigările oferite le-au dezlegat de îndată limbile.

Ca să le satisfac curiozitatea și cât de cât să le și risipesc neîncrederea, le-am povestit că sunt profesor la Novi Sad și pe această vreme de urgie trebuie să ajung la Timișoara, unde am o soră grav bolnavă. Aflând că sunt din Novi Sad de îndată au sărit cu subiectul care mă interesa atât de mult.

- Am auzit că la Novi Sad avem acum un nou guvern, unul sârbesc, care nu-l mai recunoaște pe cel de la Budapesta. La fel că, la Becicherec nu se mai află un „Obergespan”(prefect) ungur ci unul sârb.

- Și cum vedeți voi, nemții, aceste schimbări? – I-am întrebat eu.

Am luat de veste că aceste schimbări nu erau de natură să-i tulbure cătuși de puțin. Pe ei nimeni nu-i întreabă nimic, cum nu i-au întrebat nici înainte vreme. Prin urmare, ei

erau pregătiți să primească în liniște tot ce le aduce destinul și i se vor supune, fără vorbă. La fel de pasivi au rămas când i-am chestionat și mai departe, dacă ar prefera să ajungă sub România sau sub Serbia.

Învățătorul lor atunci îmi povesti că în trei rânduri au fost vizitați de învățători români, din satele românești din preajmă, îndemnându-l să treacă de partea lor, adică să adune prin sat semnături în favoarea memorandumului prin care se revendica întregul Banat pentru România, cu promisiunea unei remunerări extrem de generoase pentru această strădanie. El personal a refuzat de frică oferta: ce va fi cu ei dacă totuși Katarina ar reveni Serbiei? Au trecut pe la ei și niște germani din Timișoara, care de asemenea au agitat pentru români și România. Dar, nici aceștia n-au izbândit mare lucru: după socoteala lor cel mai bine va fi dacă se vor păstra în neutralitate.

Din Timișoara le-au sosit și niște socialiști (mai degrabă, social-democrați). Aceștia îi indemnau să nu ia în seamă autoritățile sârbești, ci să ceară republica bănățeană independentă în care toți nemții din Banat ar fi rămas uniți împreună. De câteva ori a trecut pe la ei și un ziarist oarecare din Timișoara, căutând după aderenți ai centrului socialist (de la Timișoara) și încercând să constituie un consiliu socialist local, dar nici acesta nu a avut succes. În plus, aici în sat sosește, pe adresele câtorva meseriași și țărani mai săraci, organul Partidului socialist care se tipărește la Timișoara în limba germană („Volkswille”, de bună seamă).

Deja această primă luare de contact cu populația germană din Banat dovedea întreaga realitate a faptelor despre care noi, cei de la Novi Sad, aveam doar o percepție foarte aproximativă și îndepărtată. Ne confruntam, prin urmare, cu două forme de propagandă, cea românească și cea socialistă; amândouă însă, aveau un punct comun de înțelegere: erau antisârbești. Ambele dispuneau și de considerabile mijloace bănești, puse la dispoziția deplasărilor pentru agitatori, pentru răsplătirea serviciilor și difuzarea presei de propagandă. Și una și cealaltă s-au organizat încă dinainte, centrul lor era Timișoara, iar obiectivul, consolidarea pozițiilor pentru cazul de plebiscit; iar românii au contat la o asemenea eventualitate, conștienți fiind că rezultatul plebiscitului, în favoarea noastră sau a lor, depindea în mare de conduita populației germane.

Cunoscuiții mei de ocazie s-au arătat atât de amabili încât mi-au făcut rost de o căruță cu care am ajuns la Mодоș; pe deasupra m-au „dotat” și cu o șubă grea țărănească în lipsa căreia aș fi avut mari neazuri afară, cu ploaia de gheață și vântul tăios care mi-au fost tovarăși credincioși pe tot parcursul drumului. În cursul serii am ajuns la Mодоș unde, în cafeneaua hotelului la care am tras, m-am întreținut cu învățătorul din loc Vrtipraški. El

mi-a făcut cunoștință de îndată cu câțiva germani localnici. Cu toții țineau de condiția clasei burgheze și erau bine informați cu privire la mersul situației. Spre deosebire de cei de la Katarina, care de frică își păzeau cu încăpățănare neutralitatea, simpatiile elementului burghez la Modoș se arătau a fi de partea noastră: mi-au spus-o, fără de ezitare, că preferă mai degrabă să aparțină de Serbia decât de România. Cu sârbii localnici au trăit întotdeauna bine și sperau ca așa să fie și pe viitor. Mi-au dat asigurări că și țăranii de la ei gândeau la fel. La Modoș am fost nevoit să stau 24 de ore, până ce venea trenul de Timișoara, așa că am folosit ocazia să mă abat și prin satul Ciavoș din apropiere; și aici dispoziția era la fel ca și la cei din Modoș. În ambele localități școlile elementare au pornit să funcționeze și aceasta în baza instrucțiunilor emise de Administrația populară, în limba lor maternă. Germanii au întâmpinat cu sincer entuziasm această decizie și, din partea lor, au făcut tot ce era necesar ca ea să și prindă viață. În plus, Modoșul a cerut aprobare și pentru o școală civilă germană. Le-am promis-o, dar promisiunea nu am și onorat-o: Modoșul în urma hotărârilor de la conferința păcii a revenit României.⁸

În cele din urmă, iată-mă și la Timișoara. Situația pe care am aflat-o aici era pentru noi de-a dreptul disperată. De îndată m-am înfățișat la prefectul nostru pentru Timiș și pentru părțile controlate de noi din județul Caraș-Severin dr. Martin Filipon; acesta m-a informat fără întârziere că poziția sa era de nesuportat la Timișoara, oraș pus sub controlul trupelor franceze comandate de generalul Gambetta și al celor sârbe, sub comanda generalului de cavalerie Djordje Djordjević. Acest comandament comun, stabilit în baza hotărârilor armistițiului încheiat la Belgrad, între Statul major (aliat) al trupelor din Balcani și Ungaria, nu recunoștea autoritatea Administrației populare de la Novi Sad ca și putere de stat, prin urmare, nici numirea sa ca prefect de Timiș. Apărea astfel inutilă numirea sa ca prefect de către Administrația populară cât timp Comenduirea militară i-a paralizat toate ingerințele.

L-am pus și eu în temă cu scopul misiunii mele. S-a arătat foarte sceptic în această privință dar, în justificarea scepticismului său dădea de înțeles că sunt și lucruri despre care prefera să nu vorbească sau măcar nu dorea să le aflu de la dânsul⁹. Mi-a spus doar atât, că

⁸ Ulterior, în baza rectificărilor frontierei româno – iugoslave din 1924, va fi transferat Regatului sârb-croat-sloven, la schimb cu orașul Jimbolia, care a trecut în România.

⁹ În evaluarea acestei atitudini oarecum ezitante, secretoase, a prefectului față de emisarul oficial al unei guvernări sârbești trebuie ținut cont și de faptul că acest Filipon era un carașovean catolic, slav dar mai degrabă simpatizând cu opțiunea croată. Aceasta mergea cu precădere spre Zagreb și Consiliul sloven-croat-sârb de acolo, aflat în procesul de edificare al noii statalități iugoslave, printr-un gen de parteneriat cu Regatul Serbiei de la Belgrad. Autoritatea de la Novi Sad inițiasse de la început relații și cu cei de la Belgrad dar și cu Zagrebul. Totuși, în cele din urmă sârbii de la Novi Sad au preferat integrarea primară în structura etnonațională a Regatului Serbiei și abia apoi în noua statalitate sârbo-croată-slovenă. (Obs. M. Milin; vezi și detalii la Drago

într-un timp extrem de scurt am pierdut simpatiile timișorenilor de toate naționalitățile, cu excepția unui mic număr al sârbilor localnici.

De ce s-a întâmplat așa – aceasta am aflat-o de la alții. Supervizorul școlar Rista Svirčević mi-a înmănat adresele câtorva germani mai de seamă. I-am căutat pe toți și de la ei, fără excepție, am aflat același gen de acuze las adresa autorității de ocupație militară, acuze care erau subiectul știrilor senzaționale din cotidian la toate nivelele societății timișorene.

Printre oamenii cu care am stat de vorbă cei mai mulți au fost nemți, dintre aceia care au continuat să se simtă germani, dar au fost și dintre maghiari, evrei și chiar sârbi; și toți, cu aproape aceleași cuvinte mi-au relatat despre dificultățile (obstrucțiile) permanente din partea ofițerilor superiori și chiar ai celor de la comanda trupelor de ocupație. În fiecare dimineață erau noi relatări despre întâmplările regretabile din noapte. Aveau loc dineuri luxoase, cu bucate născocite de o rafinată și extrem de inventivă gastronomie, cu lichioruri, vinuri de neprețuit, tokay-uri și șampanie, erau stropite din belșug chiar mesele și podelele, cu o bețivăneală, urlete, în acompaniamentul muzical al țiganilor beți și cu scene ale celei mai vulgare destrăbălări, spartul paharelor și al sticlelor, al geamurilor și al oglinzilor. Evident că asemenea bacanale nu puteau fi depline fără de prezența femeilor nerușinate. Și ele erau parte în scenă, să întregască decorul totalei destrăbălări. Dame de bar și iubite întâmplătoare ale domnilor ofițeri, bete și semidezbrăcate sau chiar de tot dezgolite dansau pe parchet ori chiar și pe mese.

Asemenea relatări am tot ascultat, în diverse variante, dar tabloul destrăbălării rămânea la fel de neschimbat, precum și indignarea și dezgustul cu care burghezii de-o moralitate severă descriau scenele degradante, ca și cum le-ar fi văzut cu proprii lor ochi. Dar, aceștia știau și ceva în plus, fapt ce le insulta simțămintele lor morale extrem de severe de burghezi respectabili. Aflaseră de sursele nemorale ale banului risipit la asemenea sindrofii. Nici un tren, nici măcar un vagon nu se putea urni din gara timișoreană (erau de fapt vreo patru la număr) înainte ca proprietarul mărfurilor transportate astfel să plătească autorităților militare o taxă care urca până la zeci de mii de coroane. În afară de acestea se știa și de alte taxe abuzive și poveri pe care le aveau de onorat în primul rând marii comercianți și industriași în beneficiul autorităților militare de ocupație. Din acest izvor necurat de resurse se onorau acele enorme cheltuieli cu destrăbălările nocturne.

Njegovan, Miodrag Milin, *Banatul, Bacica și Barania în anul 1918. Unirea cu Serbia*, în Victor Neumann (Coordonator), *Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere*, Ediția a II-a, Editura Academiei Române, București, 2016, pp. 543 – 558)

Toate acestea se evocau cu o convingere care îmi crea impresia de parcă fiecare dintre ei ar fi fost un martor nemijlocit, care să fi văzut cu proprii ochi tot ceea ce se relata. Dar faptele relatate erau totuși mai mult decât îndoielnice. Ei vorbeau de regulă despre isprăvile ofițerilor sârbi. Pe francezi îi pomeneau doar în treacăt sau aporoape deloc. M-am edificat de îndată că toate aceste istorioare erau de fapt instrumente perfid născocite ale unei propagande antisârbești bine orchestrate, căreia nu era prea greu să-i fie dibuite rădăcinile. Repetarea cu obstinație a aceleiași minciuni sfârșește prin a-i conferi puterea sugestivă a adevărului, iar cel mai greu era tocmai să parezi asemenea minciuni de subterană. Mi-a fost deci limpede că misiunea mea timișoreană se va încheia fără de succes.

Spre a mă familiariza mai îndeaproape cu pozițiile socialiștilor timișoreni, a căror propagandă era deosebit de activă, i-am căutat la redacția organului socialist; aici m-am înfățișat drept un gazetar belgrădean ce căuta prin contacte la fața locului să ia cunoștință cu vederile lor privind situația curentă în Banat. M-am întâlnit acolo și cu dr.-ul Otto Roth, conducătorul spiritual al mișcării. Cu multă solitudine mi-au pus la dispoziție toate informațiile pe care le-am cerut privind opțiunea lor principială și cu mare apetență și vivacitate s-au lansat în discuție.

Nu au ascuns deloc faptul că scopul principal pentru ei era să acapareze puterea în Banat. În accepțiunea lor partidele burgheze prin șovinismul vehiculat s-au discreditat peste tot în Europa, precum și în Banat, unde cea mai discreditată a părut a fi burghezia sârbă.

- De ce neapărat cea sârbă? – i-am întrebat – de ce nu și cea română sau și maghiară?

- Pentru faptul că în momentul de față cea sârbă este cea mai agresivă. Cea maghiară a falimentat prin războiul purtat. România nu a fost nici ea încununată cu laurii victoriei, iar burghezia sârbă era momentan îmbătătită de succesele militare ale Serbiei. Tocmai din această cauză șovinismul acesteia apare a fi cel mai primejdios pentru soical-democrația noastră.

În viziunea lor unitatea Banatului trebuia neapărat menținută. Pentru ei nu erau definitorii niciun fel de motive, fie ele politice sau de natură național-șovinistă. Oricum privitye lucrurile Banatul în toate privințele apare ca o unitate, unică și indivizibilă. Din toate cele patru părți este mărginit cu granițe naturale: din trei părți cu fluviile Dunărea, Tisa și Mureș, iar din cea de a patra cu înălțimile Carpaților. Tocmai de aceea a și fost în Ungaria o unitate geografică distinctă, iar în trecutul istoric a format mereu o entitate distinctă. N-a fost însă nicicând în componența Serbiei sau a României, de bună seamă pentru motivul că n-a format o unitate geografică cu vreuna din aceste țări.

Pe lângă acestea – pledau ei mai departe – Banatul constituie și o unitate economică, care nu ar putea fi ruptă fără de mari pagube, pe seama intereselor economice dar și prosperității întregii sale populații. Economia Banatului de câmpie, cu cerealele sale și culturile tehnice și cea a Banatului de munte, cu pădurile sale, cărbunele, viticultura și pomicultura, în cursul veacurilor s-au dezvoltat într-o armonios echilibrată unitate. Dacă se divide Banatul între Serbia și România, acest echilibru s-ar perturba, în paguba atât a părții sârbești cât și a celei românești a Banatului.

De asemenea, nu trebuie uitat – curgeau mai departe argumentele lor – că și din punct de vedere etnic Banatul constituie o unitate indivizibilă. E drept, ciudat, dar totuși un întreg indivizibil. Încercați numai să trageți o graniță dintre Banatul sârbesc și cel românesc, așa încât toți sârbii să fie în cel sârbesc, iar românii în ținutul românesc. Acest lucru pare imposibil! Va fi nevoie ca un număr oarecare, mai mare sau mai mic, de sârbi să rămână în România, iar de români în Serbia. Prin urmare, teren pentru noi dispute, nouă iridentă, noi amenințări pentru pace.

Caracteristica etnică a Banatului o dă tocmai diversitatea de mozaic. Pe un spațiu relativ mic aici trăiesc sârbi, români, germani, maghiari iar în oaze mai restrânse slovaci, cehi, bulgari, croați. Nu există în întreaga Europă, măcar un colțișor, în care un așa de mare număr de popoare să-și fi aflat patria comună, iar ca nicare din ele, cu așezările sale, să formeze de sine o unitate compactă. Așezările le sunt risipite, împrăștiate prin toate cele trei județe bănățene. Mozaicitatea multicoloră populațională vorbește prin sine despre insepararea etnică, deci, implicit, despre unitatea etnică a populației bănățene.

Îmi aduc aminte că în acea împrejurare am remarcat:

- Îmi pare că și aceasta este una din laturile argumentației guvernului român, pe baza căreia revendică întregul Banat în favoarea Roimâniei.

- Noi nu putem să interzicem guvernului român – mi-au răspuns ei – să se folosească de propria noastră argumentație. Aceasta înseamnă totodată că ea este una adevărată, că nu ne slujește doar nouă ci e valabilă și pentru noi toți.

Prin urmare, au continuat ei, sunt pentru un Banat indivizibil. Dar în aceeași măsură sunt și împotriva alipirii Banatului ca un întreg fie la România, fie la Serbia. După viziunea lor Banatul cu cele trei județe, Torontal, Timiș și Caraș-Severin, ar fi trebuit să devină o republică independentă și suverană, beneficiind de garanția colectivă a marilor puteri. Iar în această republică bănățeană liberă, iarăși după concepția lor, puterea ar trebui să fie în mâinile lor, căci partidul social-democrat era singurul capabil să poată garanta tuturor popoarelor Banatului deplina egalitate și dezvoltarea pașnică, ceea ce nu le putea oferi un

șovinism național, fie românesc ori sârbesc. Mi-au mai adăugat că au aflat o cale și o modalitate de a informa și Conferința păcii de la Paris cu privire la pozițiile lor. Ce fel de cale și ce modalități, aceasta nu au fost dispuși să-mi spună, dar eu chiar și astăzi gândesc că această cale mergea pe la Budapesta, deși nici acum nu-mi este întru totul clar dacă propaganda lor, altfel una de scurtă respirație, ar fi fost dirijată din Budapesta sau de la București.

La conaționalii noștri această propagandă nu a prins deloc. Pe seama „Republicii lui Roth” au mai supraviețuit doar glumele, și acestea mai mult sau mai puțin reușite.

Interesant e faptul că ideea Republicii lui Roth a reînviat mai târziu, în cursul celui de-al Doilea război mondial și-n vremea ocupației lui Hitler, într-o concepție statală asemănătoare dar și mult lărgită și cu tendințe politice cu totul altele. Un cunoscut de-al meu, hitlerist notoriu pe atunci, în mai multe rânduri s-a apucat să critice atitudinea pasivă a sârbilor față de ocupația maghiară.¹⁰ După sugestiile sale sârbii din Bacica împreună cu germanii de acolo ar fi trebuit să ceară de la Hitler ca ocupația maghiară să fie înlocuită cu una germană. Hitler ar fi primit cu simpatie un asemenea act. În acest caz Banatul, Bacica și Srem, prin urmare, Voivodina întreagă, s-ar fi constituit într-un stat distinct, evident sub patronajul lui Hitler. Această nouă republică, numită „Donauland”, ar fi sub o administrare comună, germano – sârbă.¹¹ În această comuniune, nemții ar fi fost, evident, partenerul conducător iar sârbilor le-ar fi revenit supușenia. Tot norocul că soarta republicii lui Roth și a Donaulandului nazist a fost identică: din sfera fanteziei nicicând nu au aterizat pe pământul ferm.

Misiunea mea la Timișoara a luat astfel sfârșit. Informațiile culese aici indicau o perspectivă nefavorabilă alternativei polebiscitului. Dar am rămas totuși cu o vagă suspiciune. Oare Timișoara, cu populația ei de factură burgheză, germană și maghiarizată sau semi-maghiarizată, cu social-democrații ei, este aceasta un indicator veridic al stării de spirit și pentru masele țărănești, cu precădere negermane? M-am decis, prin urmare, să mă îndrept și să-mi închei misiunea la Hatzfeld (Jimbolia), în cea mai întinsă și mai înaintată comună germană din Banat. Șederea la Jimbolia mi-a întărit această bănuială.

Ajungând acolo, m-am îndreptat de îndată spre primărie. M-am înfățișat în calitatea de consilier cultural al Administrației populare sârbești, ca să inspectez școlile și să verific

¹⁰ În vremea celui de-al Doilea război mondial, după colapsul Iugoslaviei, Ungaria s-a instăpănit în Bacica, regiune unde se află și orașul Novi Sad.

¹¹ Fantasmagorii politice asemănătoare, incluzându-i pe toți germanii de pe cursul Dunării de mijloc și din Carpați, au circulat în întreaga perioadă de război. Vezi mai nou o excelentă cercetare arhivistică privind acest halucinant subiect cu referire la Banat, în Dușan Baiski, *Război în Banat*, Timișoara, 2017

dacă în această privință s-au respectat instrucțiunile de la Novi Sad. Am rămas de-a dreptul surprins. Și-au asigurat lemnele de încălzire iar școlile au început să funcționeze. În cele elementare și chiar în cea civilă (generală) elevilor germani li se preda doar în limba maternă. Și-au procurat și manualele necesare, pe cât a fost posibil, de la Timișoara și de la Kikinda.

După ce am isprăvit inspecția mi-au oferit dejunul, la primar acasă. După prânz s-au adunat vreo zece țărani și s-a pornit o discuție mai lungă. Erau informați cu privire la tot ce se întâmpla la Novi Sad, știau și despre diferențurile dintre noi și români privind Banatul, iar informațiile le-au parvenit prin Kikinda ori Timișoara. Aflaseră și despre faptul că viitorul Timișoarei și al împrejurimilor sale urma probabil să se hotărască prin plebiscit. Dacă într-adevăr se ajunge până acolo, ei s-au decis să voteze pentru Serbia. Le-a venit și un sas de la Brașov, îndemnându-i spre România. Sașii ardeleni sunt însă departe de Banat și până acum nu și-au adus de ei aminte vreodată, nicicând nu i-au mai călcat. România este țara marilor proprietari, a moșierilor și a boierilor, pe când Serbia era o țară a țăranului mărunt. Cu siguranță că în Serbia interesele țăranilor urmau să fie mai bine ocrotite decât în România.

Mi-au spus apoi că știu și cum este starea de spirit la Timișoara, nu numai la maghiari și evrei ci și la nemții înșiși. Dorința lor era să rămână sub Ungaria. Dar dacă aceasta nu se poate? Atunci au să aleagă între Serbia și România. Dacă cei de la Paris vor permite ca poporul de rând să decidă prin vot unde vor în viitor, țărănimea germană ar urma să voteze pentru acea țară în care nu sunt nici mari proprietari și nici moșieri. Ei au simțit pe propria piele că obstacolul principal în calea spre mai bine era groful Csekolics cu moșia sa. Din cauza lui nu au putut să cumpere nici o bucățică de pământ. M-au mai asigurat că și cei din satele germane din împrejurimi gândesc tot la fel.

A rămas să mai discutăm și despre nevoile lor privind instruirea școlară. În locul școlii civile (generale) doreau să aibă liceu și o școală agricolă inferioară, de bună seamă cu germana ca limbă de predare. Ca semn de prestigiu local, alături de școala agricolă Primăria se arăta dispusă să cedeze pentru nevoile învățământului și un complex agricol mai mare și chiar să ridice clădirile aferente.

Pentru Hatzfeld (Jimbolia) s-au împlinit așteptările: a revenit țării noastre, însă pentru scurt timp. Ministrul de externe M. Nančić a făcut să fie cedat României, la schimb cu Modoș și Pardan, unde locuiau mai mulți conaționali de-ai noștri.

Cu privire la cele dobândite în cursul misiunii, am așternut un amplu și, din păcate, inutil raport. Problema Timișoara a fost decisă la conferința de pace și fără plebiscit: a

revenit, împreună cu regiunea înconjurătoare României. Vârșețul și Biserica Albă, pe care românii le revendicau cu insistență ne-au revenit în cele din urmă nouă.

Astfel a pălit și importanța misiunii mele: a devenit în timp un detaliu mărunț și ne semnificativ al tumultuoaselor prefaceri din acea vreme. Totuși a rămas, ca o mărturie a acelor clipe istorice, vorbind despre marea surprindere care ne-a buimăcit pe toți, cea a prăbușirii Monarhiei dualiste. În dezorientarea ce a urmat noi nu am fost capabili să exploatăm prestigiul pe care Serbia, țara micilor proprietari, îl avea în ochii țărănimii, cu precădere a celei germane, mereu avidă după pământ...

Atanasie Popovici și românii timoceni

Existența unui numeros și compact grup etnic românesc în zona Timocului sârbesc, aflat în vecinătatea frontierei cu România, a făcut ca la sfârșitul secolului al XIX-lea diplomația românească să se arate adesea interesată de respectarea drepturilor acestora de către statul sârb, care înglobase zona timoceană la mijlocul anilor 1830 în timpul cnezului Miloš Obrenović. Interesul României față de românii din Timoc apare la un moment dat chiar în timpul Congresului de pace de la Berlin din 1878, când s-a pus problema cedării zonei Vidinului către România¹², precum și câțiva ani mai târziu, în toamna anului 1883, când Serbia a fost zguduită de o răsccoală țărănească care și-a avut centrul chiar în zona Timocului. După această răsccoală biserica din Serbia a inițiat un amplu proces de sârbizare a numelor de botez ale populației românești din zona Timocului, fapt ce a amplificat sentimentele antisârbești ale populației românești din Timoc.¹³ Ulterior, chestiunea românilor din Timoc a reapărut mult mai puternic în timpul războaielor balcanice din ani 1912 – 1913, când pentru prima dată a fost lansată ideea alipirii acestui teritoriu la România, în contextul în care Serbia nu recunoștea această minoritate și nici drepturile ei de a avea învățământ și biserică în limba maternă. Drept urmare pe întreg cuprinsul Vechiului Regat au avut loc numeroase adunări populare de solidaritate cu românii timoceni. În această perioadă de schimbări majore în politica și geografia europeană asistăm la unul dintre primele momente ale afirmării idealurilor naționale ale românilor din Valea Timocului prin vocea lui Atanasie Popovici (cca. 1887-1958), fiu de preot, originar din Geanova, de lângă Negotin, aflat în Germania în acea perioadă. Încheierea Păcii de la București din vara anului 1913 și izbucnirea războiului peste un an, în vara lui 1914, a stins oarecum atât elanul românilor din țară cât și pe cel al lui

¹² Miodrag Milin, *Relațiile politice româno – sârbe în Epoca Modernă (sec. al XIX-lea)*, Editura Academiei Române, București, 1992, pp. 119 - 121

¹³ Bogdan Catana, *Relații româno – sârbe 1875 – 1913*, Editura Cetatea de Scaun, [Târgoviște], 2012, pp. 79 – 162, passim

Atanasie Popovici, care la începutul războiului, cu ajutorul lui Onisifor Ghibu, s-a stabilit în România, la Silistra, în Cadrilater.

Abia spre finalul Marelui război reappare chestiunea Timocului printre temele de discuție dintre diplomația de la București și Belgrad, deși poate că este impropriu spus, având în vedere că ambele orașe se aflau în acea perioadă sub ocupație străină. Tema aceasta a drepturilor românilor din Valea Timocului și chiar a alipiri acestei zone la România începe să fie vehiculată în paralel cu tatonările româno-sârbe cu privire la alipirea sau împărțirea Banatului după încheierea războiului. Începând din 1917 ambele state au aruncat în luptă în marile capitale europene un întreg arsenal de diplomați, istorici, geografi, ziariști, etnografi, etc., prin care fiecare parte încerca să demonstreze temeinicia drepturilor sale asupra Banatului. Tocmai datorită importanței care era acordată Banatului, chestiunea Timocului a fost o bună perioadă de timp ignorată de politicienii de la București.

Cu ocazia întâlnirii aliate care a avut loc la Petrograd în luna aprilie 1917, delegații Serbiei, Marinković și Spaljković au avut o întâlnire cu Brătianu. Acesta le-a declarat că trebuie să aibă grijă la intrigile rușilor și ale bulgarofililor, care nu ar dori altceva decât să repună în discuție problema Banatului. Iar aceasta, în opinia lui Brătianu, nu ar face altceva decât să înrăutățească pe viitor relațiile româno-sârbe, ceea ce nu ar fi deloc în avantajul Serbiei, având în vedere faptul că Serbia are trei noi dușmani, Bulgaria, Italia și Grecia, datorită dorinței sale de a avea ieșire la două mări. Iar dacă Serbia se grăbește să treacă și dincolo de Dunăre, va avea împotriva sa și România, care, în aceste condiții, îi va cere Valea Timocului.¹⁴

Ulterior abia la finalul războiului, în decembrie 1918, reappare tema aceasta cu privire la Timoc în cadrul discuțiilor dintre România și Serbia. Astfel la 10 decembrie 1918 la Curtea regală a României au ajuns reprezentanții românilor transilvăneni și bănățeni. În fața pretențiilor sârbe asupra celei mai mari părți din Banat, România a emis, la rândul său, pretenții asupra Văii Timocului, cerând totodată și autonomia popoarelor din Macedonia¹⁵, inclusiv a aromânilor. De-a lungul disputei au existat și idei mai fanteziste. De exemplu atașatul militar ale Serbiei vorbea prin decembrie 1918 despre un acord româno-francez prin care se propunea un schimb de populație, respectiv mutarea românilor din Timoc în Banat și

¹⁴ Arhiva Serbiei, *Fondul Pokloni i Otkupi (1280 – 1960)/Donații și Despăgubiri...*, Belgrad, (în continuare se va cita ASPO), 86, f. 44, Telegrama de la Petrograd, nr. 430 din 30 aprilie 1917

¹⁵ Serviciul Arhivele Naționale Istorice Centrale, București (în continuare se va cita SANIC), MF, *Iugoslavia*, r. 127, c. 370

a sărbilor din Banat în locul acestora în Serbia¹⁶. În același ton, la începutul lunii februarie 1919, în contextul discuțiilor pe tema retragerii armatelor sârbe din Banat, generalul Prezan, într-o convorbire cu atașatul militar al Serbiei la București arăta că România trebuia să primească tot Banatul deoarece așa fusese prevăzut prin tratatul cu Antanta din 1916. În vederea menținerii bunelor relații dintre cele două state, Prezan propunea efectuarea unui schimb de populație. Astfel sârbii din Banat urmau a se muta în Serbia, urmând a fi despăgubiți pentru pământurile și bunurile deținute în Banat, iar, în schimb, românii din Timoc urmau să se stabilească în România. Demnitarul sârb s-a arătat destul de neîncrezător față de aceste afirmații și a reconfirmat interesul Serbiei față de Banat, acuzând România că încearcă să îi răpească Banatul¹⁷.

La începutul anului 1919 atașatul militar al Serbiei în România vorbea în telegramele sale despre o așa-zisă agitație sistematică a României împotriva intereselor sârbești în Banat și Timoc, zone pe care România ar fi dorit să și le alipească. Oficialul sârb vorbea despre membrii unui Comitet, pe care el îi numea agitatori, format la Chișinău, în frunte cu Atanasie Popovici, Onisifor Ghibu, directorul ziarului „România Nouă”, Pan Halipa, ș.a. Acest comitet urma să redacteze un Memoriu către Conferința de la Paris prin care să solicite unirea cu România nu numai a Banatului ci și a Timocului și a Crainei. De asemenea urma să fie tipărită o Proclamație care să fie răspândită în Transilvania, Banat și Timoc¹⁸. În Arhiva Serbiei și Muntenegrului din Belgrad există un exemplar al acestei proclamații semnată pe lângă Atanasie Popovici, și de Sever Coteț, Ion Niță și L. Bogdan¹⁹.

În primele luni ale anului 1919 legația Serbiei la București a trimis numeroase rapoarte la Belgrad prin care atenționa guvernul Serbiei în legătură cu propaganda română pentru zona Timocului. Se remarcă mai ales activitatea însărcinatului cu afaceri al Legației Serbiei la București, Nastasijević, care s-a ocupat mai ales de zona timoceană, acesta făcând parcă o obsesie din a-l ține sub observație și a-l denigra pe dr. Atanasie Popovici. Astfel Nastasijević arăta că centrul propagandei se mutase de la Chișinău, unde Popovici se retrăsese odată cu ocuparea Munteniei de către Centrali, la Turnu Severin și că se stabiliseră deja legături cu indivizi din Timoc. Satele unde s-ar fi făcut cea mai mare propagandă ar fi Jabukovac și Mihailovac. Printre conducătorii mișcării se afla George Popovici, care fugise la Turnu

¹⁶ Arhiva Serbiei, *Fondul Ministarstvo inostranih dela Kraljevine Srbije – Političko Odeljenje (1871 - 1918)/Ministerul afacerilor străine – Direcția Politică...*, Belgrad, (în continuare se va cita ASMID), MF, r. 545, c. 735

¹⁷ SANIC, MF, *Iugoslavia*, r. 127, c. 370

¹⁸ *Ibidem*, c. 607

¹⁹ Arhiva Iugoslaviei, Belgrad (în continuare se va cita AIUG), *fond nr. 395- București*, dosarul 2, f. 45. Vezi anexa.

Severin și Alexie Popovici care se afla la Cladova. Conform agenților lui Nastasijević la Jabukovac șef era Iovan Kazimirovici. Pentru a preveni orice mișcare a acestora trimisul Serbiei propunea să fie verificată orice persoană care vine în Cladova dinspre România²⁰. Nastasijević era de părere că Brătianu, pentru a-și asigura întregul Banat, va pune atât problema românilor din Timoc, unde se găseau circa o jumătate de milion de români, cât și pe cea a cuțovlahilor. El mai adaugă faptul că a fost format un Comitet al românilor din Timoc care a tipărit o proclamație. Membrii acestuia au mers la ministrul Franței la București și i-au spus că ei doresc să se unească cu România. În privința acțiunii lui Atanasie Popovici, Nastasijević spune că acesta a fost urmărit îndeaproape în ultimele cinci luni și că în acel moment Popovici se afla în legătură cu oamenii lui Nastasijević din Serbia²¹. În acest sens chiar și premierul Protic îl sfătuieste pe Nastasijević să îl urmărească pe Popovici și să îl informeze în legătură cu activitatea acestuia²², deoarece aceste lucruri pot aduce atingere bunelor relații dintre România și Serbia. De aceea el îl sfătuieste pe Nastasijević să încerce prin orice mijloace să țină activitatea acestui comitet cât mai departe de granița sârbă²³.

Nastasijević s-a întâlnit la începutul lunii februarie 1919 și cu președintele Consiliului de Miniștri de la București, Ionel Brătianu, care i-a declarat că România nu se gândește să obțină Timocul dar că în ceea ce privește activitatea Comitetului de pe teritoriul României, aceasta este o problemă internă a României iar Serbia nu are nici un drept să se amestece. Nastasijević adaugă faptul că nu poate pune bază pe cuvintele interlocutorului său și își sfătuieste superiorii să fie vigilenți la Cladova și mai ales la Jabukovac și Mihailovac²⁴. Premierul Protic nu este mulțumit de răspunsul României și îi cere lui Nastasijević să arate guvernului român că problema nu este una internă a României deoarece țara noastră ar tolera la granița Serbiei un comitet care uneltea împotriva intereselor sârbești. În plus, Protic considera că în acest fel România ar fi cea care se amestecă în problemele interne ale Serbiei²⁵.

La 5 februarie 1919 același Nastasijević anunța că pe data de 8 februarie delegația tehnică a României va pleca prin Serbia spre Paris. Aceasta era condusă de generalul Prezan și compusă din 20 de persoane, printre care și Atanasie Popovici, deoarece Brătianu ar dori să pună la Paris și problema Timocului. În privința lui Popovici, Nastasijević arată că a respins cererea acestuia de a-i viza pașaportul deoarece acesta era un supus sârb care a denigrat

²⁰ AIUG, *fond 395-București*, dosarul 2, f. 335, Telegramă de la București, 12 ianuarie 1919

²¹ *Ibidem*, Telegramă de la București, 17 ianuarie 1919

²² *Ibidem*, f. 336, Telegramă de la Belgrad, 15 ianuarie 1919

²³ *Ibidem*, f. 337, Telegramă de la Belgrad, nr. 867 din 2 februarie 1919

²⁴ *Ibidem*, Telegramă de la București, nr. 53, 3 februarie 1919

²⁵ *Ibidem*, f. 340, Telegramă de la Belgrad, nr. 1870 din 22 februarie 1919

interesele Serbiei. Guvernul sârb era avertizat să aibă grijă ca nu cumva Popovici să încerce să traverseze Serbia fără viză. Nastasijević discutase în urmă cu circa două luni și cu Brătianu despre activitatea de la Chișinău a lui Popovici, dar Brătianu arătase cu acea ocazie că guvernul României nu are nicio legătură cu acesta. În finalul telegramei el avertiza delegația sârbă de la Paris să aibă în vedere activitatea lui Popovici în legătură cu Timocul, deoarece acesta va încerca prin orice mijloace să ajungă la Paris²⁶.

În cele din urmă Nastasijević și-a anunțat guvernul că profesorul Atanasie Popovici a plecat la Paris ca delegat al românilor din Timoc²⁷, unde la 28 februarie 1919 a publicat un articol intitulat „Despre românii din Timoc” în ziarul „Tems”, unde făcea trimiteri și la cartea lui Tihomir Đorđević, *Kroz naše Rumune/ Despre românii noștri*. Legația Serbiei la Paris confirma în martie 1919 prezența lui Atanasie Popovici în capitala Franței și arăta despre acesta că avea 32 de ani și vorbea limba sârbă²⁸. La Paris, Atanasie Popovici a ocupat funcția de vicepreședinte al „Ligii pentru eliberarea românilor din Timoc și Macedonia” și a desfășurat o intensă activitate propagandistică în sprijinul idealurilor naționale românești, cu accent pe cele ale românilor din Timoc.

În acea perioadă la Paris lupta pentru Banat și Timoc s-a dus prin orice mijloace, de multe ori ajungându-se la deformarea realității. Un astfel de exemplu este reprezentat și de ideile răspândite la un moment dat de cunoscutul etnograf sârb Jovan Cvijić. Acesta, la rândul său, susținea că hărțile prezentate de delegația română ar fi fost contrafăcute pentru a ascunde adevărul în privința conformației etnice a Banatului. Se pare că Cvijić nu mai ținea la părerile sale antebelice, când declarase că Dunărea ar reprezenta o frontieră satisfăcătoare între România și Serbia²⁹. În plus, Cvijić a negat caracterul românesc al Văii Timocului, aducând în acest sens o serie de argumente fantasmagorice, care parcă aminteau de divagațiile lui Roesler. Astfel Cvijić afirma la un moment dat că sârbii din Valea Timocului s-ar fi refugiat în Muntenia prin secolul al XIV-lea, unde au adoptat limba română, iar apoi s-ar fi întors în Timoc, atunci când Serbia a fost eliberată de turci.

Cu toate că unii diplomați sârbi de la București încă mai vorbeau despre anumite intrigi românești în Timoc, totuși începând din vara anului 1919 diplomația română în mod oficial a renunțat să mai susțină ideile ce promovau alipirea acestei zone la România. Cu toate acestea, Nastasijević continua să agite spiritele proferând acuzații grave la adresa României.

²⁶ *Ibidem*, f. 338, Telegramă de la București, nr. 60 din 5 februarie 1919

²⁷ *Ibidem*, f. 341, Telegramă de la București, 10 martie 1919

²⁸ *Ibidem*, f. 336-București, dosarul 5, f. 571, Telegramă de la Paris, nr. 369 din 7 martie 1919

²⁹ Ivo J. Lederer, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontier Making*, Yale University Press, p. 346

Era și vremea când cele două state începeau să se sprijine reciproc în fața revizionismului maghiar iar regina Maria a României milita pentru o mai mare apropiere româno-sârbă, probabil și în vederea materializării dorinței sale de a o mărita pe fiica sa, Mărioara cu prințul regent Aleksandar al Regatului sârbo-croato-sloven, lucru care s-a petrecut în 1922. Într-o telegramă din 10 iunie 1919 Nastasijević arăta că după protestele sale din luna martie acțiunile României în Timoc ar fi încetat. Ulterior el a afirmat că aflase despre o eventuală intenție a României de a provoca o răscoală în Timoc pentru a dovedi Conferinței de la Paris că românii din Serbia doresc să se unească cu România. El spune că în urmă cu câteva săptămâni la Turnu Severin a fost retipărită vechea proclamație către românii din Timoc, pe care o trimisese guvernului încă din luna noiembrie. Dar de această dată proclamația a fost scrisă cu caractere chirilice deoarece românii din Timoc nu cunoșteau literele latine. O copie a acestei proclamații a fost trimisă și delegației Regatului sârbo-croato-sloven de la Paris. Aceasta era scrisă într-adevăr în limba română dar cu caractere slave specifice limbii sârbe și cuprindea 8 pagini. Printre semnatori se numărau Atanasie Popovici, Sever Coteț, Ion Niță și L. Bogdan³⁰. Nastasijević adăuga faptul că prin această proclamație s-ar fi dorit realizarea unei apropieri de România conform principiilor lui Wilson. Proclamația urma să fie răspândită în fiecare sat, dorindu-se crearea unui comitet care să fie pus în legătură cu cel din România. În finalul telegramei sale Nastasijević atrage atenția guvernului sârb să aibă grijă la supusul român Iacobescu care merge frecvent în satul Corbovo, unde se află un centru al acestor activități, precum și asupra învățătorului Milan Mladenović din Radujevac, care un an întreg a predat limba sârbă la Turnu Severin³¹.

Același Nastasijević afirma că unul dintre oamenii de încredere ai lui Brătianu, respectiv domnul Ferekide a declarat că România nu sprijină în nici un fel propaganda din Timoc și că proclamația respectivă a fost scrisă de domnul Atanasie Popovici, român din Mihailovac, pe care Brătianu l-a invitat la Paris și care a scris mai multe articole despre românii din Timoc în ziarul „Tems”. În final, însărcinatul cu afaceri al Serbiei la București își arăta disponibilitatea de a trimite proclamația respectivă delegației sârbe de la Paris în vederea deconspirării acțiunilor lui Brătianu³².

³⁰ AIUG, *fond 336*, dosarul 5, doc. 2484, Telegramă de la Belgrad, nr. 7955 din 22 iunie 1919 (vezi anexa). Este posibil ca această proclamație scrisă cu caractere chirilice să fie chiar o născocire a lui Nastasijević, care pe zi ce trece parcă devenea tot mai obsedat de așa-zisele acțiuni ale românilor timocenii și mai ales ale lui Atanasie Popovici.

³¹ *Ibidem*, *fond 395*, dosarul 2, f. 342, Telegramă de la București, 10 iunie 1919; vezi și AIUG, *fond 336*, dosarul 5, doc. 2347, Telegrama Ministerului de la București, nr. 7574 din 16 iunie 1919

³² *Ibidem*, f. 343, Telegramă de la București, 18 iunie 1919

La 21 iunie 1919³³ Consiliul Suprem Aliat a aprobat granița României în Banat, care consfințea împărțirea acestuia între România și Serbia. Această decizie a fost comunicată României și Serbiei abia la 27 iunie 1919³⁴, cu o zi înaintea semnării tratatului cu Germania. Cu această ocazie Take Ionescu s-a întors în țară iar într-o discuție cu Nastasijević se declara nemulțumit de politica lui Brătianu la Paris care ar fi dus la izolarea României³⁵. Decizia finală a Aliaților de a oferi triplei monarhii iugoslave partea de sud-vest a Banatului a fost motivată de numărul populației sârbe și de importanța economică, strategică și militară a zonei pentru Belgrad. Marile puteri au considerat soluția divizării Banatului ca fiind cea mai echitabilă, evitându-se astfel favorizarea unuia dintre aliați în defavoarea celuilalt³⁶.

Cu toate că noua graniță româno-sârbă fusese recunoscută atât internațional cât și de ambele state iar guvernele celor două state colaborau foarte bine, în toamna anului 1919 Nastasijević încă își continua discursul anti românesc cu privire la Timoc, cu accent pe denigrarea personalității lui Atanasie Popovici. Diplomatul sârb trimitea acum la Belgrad un adevărat istoric al activității lui Atanasie Popovici cu începere de la 1913. În urma cercetărilor făcute de agenții lui Nastasijević, se stabilise că Popovici era originar din Geanova, actualmente Dușanovac, Serbia, și absolvise seminarul „Sfântul Sava” din Belgrad iar apoi și-a dat doctoratul în teologie la Jena. În opinia diplomatului sârb Atanasie Popovici era considerat cel mai fervent agent român din acea vreme. În România numele lui Atanasie Popovici ar fi apărut pentru prima dată în 1913, când printr-o serie de scrisori de la Jena, sfătua România să nu intre în război împotriva Bulgariei, ci să intre în Serbia pentru a-i elibera pe frații lor români din Timoc, care de secole îndură jugul sârbesc. După aceea până în 1918 Nastasijević spunea că nu mai avea nicio informație despre Popovici, deși este cunoscut faptul că acesta s-a stabilit în România din 1915, după 1916 s-a retras ca mulți alții în Moldova iar finalul războiului l-a prins la Chișinău, unde a redactat cunoscuta sa proclamație către frații timoceni și propune crearea unei organizații pentru eliberarea și unirea tuturor românilor din zona Timocului. Nastasijević consideră că din acel moment Atanasie Popovici a devenit agent al României. Popovici a rămas la Chișinău și în luna decembrie, militând în continuare pentru unirea Timocului cu România. Avem informații despre acesta și din telegramele trimise la Belgrad de atașatul militar al Serbiei în România, colonelul Hadžić³⁷. Din Chișinău organizația lui Popovici s-ar fi mutat la Sibiu de unde își trimitea

³³ SANIC, MF, *Franța*. R. 131, c. 298

³⁴ D. Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui I. I. C. Brătianu*, Iași, 1995, p. 192

³⁵ AIUG, *fond 395-București*, dosarul 2, f. 122, Telegramă de la București, 27 iunie 1919

³⁶ SANIC, MF, *Franța*, r. 182, c. 521

³⁷ SANIC, MF, *Iugoslavia*, r. 130, c. 364

agenți în zona Timoc. Ulterior în prima jumătate a lunii ianuarie 1919 centrul organizației a fost mutat din nou, de astă dată la Turnu Severin, pe granița româno-sârbă. De acolo Popovici ar fi mers în Serbia, în satele Mihailovac și Jabukovac și a răspândit din nou vestita sa proclamație în limba română, dar de astă dată a fost scrisă cu litere chirilice, deoarece pe prima se pare că cei mai mulți nu au știu s-o citească, fiind scrisă cu litere latine. Datorită protestelor legației Serbiei de la București, guvernul român se pare că a hotărât să mute centrul propagandei de la Turnu Severin undeva mai în interiorul României, dar fără a se specifica o locație. La 10 martie 1919 profesorul Popovici a plecat la Paris ca delegat al românilor din Timoc. Acolo a scris mai multe articole în ziarul „Temps” despre românii din Timoc încercând să atragă simpatia opiniei publice franceze față de ideea alipirii acestei zone la România. Serbia era de părere că Atanasie Popovici lucrase tot timpul la comanda guvernului român. Iar atunci când s-a observat că la Conferința de la Paris nu se poate obține nimic în privința Timocului, Popovici s-a întors în România, în octombrie 1919 el aflându-se la București. În final, Nastasijević avertizează guvernul sârb să fie precaut față de familia lui Popovici care locuiește în satele Jabukovac și Mihailovac și cu care Popovici s-ar fi aflat și s-ar afla într-o permanentă legătură³⁸.

O nouă scrisoare a delegației iugoslave către Conferința păcii a fost trimisă la 5 noiembrie 1919³⁹. Printre altele, se arăta că Regatul Serbiei executase loial toate prevederile Tratatului de la Berlin și de aceea vechiul teritoriu al Serbiei de dinainte de Primul război mondial trebuie exclus de la Convenția pentru minorități, care urma să fie inclusă în tratatul cu Austria. Pretenția Serbiei urma să îi dezavantajeze net tocmai pe românii din Timoc, care nici înainte de război nu beneficiaseră de drepturi sau libertăți din partea statului sârb. Conferința a realizat jocul Serbiei și a respins ferm această pretenție, deși consecințele ei au grevat puternic destinul în desfășurare al românilor de la Timoc.

Cel mai probabil activitatea dr. Atanasie Popovici Furnică, cum era cunoscut după numele tatălui său, popa Furnică, nu a fost nici pe departe atât de complexă și de subversivă, la adresa Serbiei, cum o zugrăvește Nastasijević, cu toate că meritele lui Popovici în cadrul luptei naționale a românilor timoceni rămân ca fiind cele mai răsunătoare din istoria acestui grup etnic românesc din Serbia. Cu toate acestea generațiile de azi trebuie să recunoască valoarea și importanța acțiunilor lui Atanasie Popovici pentru afirmarea identității și aspirațiilor naționale ale românilor din Valea Timocului. Pentru meritele sale, în perioada interbelică și în timpul celui de-al Doilea război mondial Atanasie Popovici a deținut diverse

³⁸ AIUG, 395-2-344, Telegramă de la București, nr. 644 din 22 octombrie 1919

³⁹ Ibidem, *fond 335 – J. J. Marambo*, dosar 84, doc. 3, f. 2-7

funcții în cadrul României Mari, precum cea de director la Școlii Normale din Timișoara sau cea de inspector general pentru școlile românești din Banatul Sârbesc. Ulterior, în perioada comunistă, a trăit la Timișoara până la finalul vieții, în 1958.

Cu toate că demersul său nu a fost încununat de succes, Atanasie Popovici va rămâne în istorie ca fiind probabil cel mai cunoscut exponent al luptei românilor timoceni pentru drepturi naționale din prima jumătate a secolului al XX-lea, alături de preotul Gheorghe Suveică⁴⁰ și Sandu Cristea Timoc⁴¹.

Anexa I.

Apelul Comitetului Național al românilor din Serbia în vederea unirii cu frații lor din România, Ardeal, Bucovina și Basarabia

Către românii din Serbia

Fraților,

De sute de ani, de când ne ducem viața nemângâiată alături de frații noștri sârbi – niciodată n-a venit cineva la noi cu vreo vorbă de mângâiere, care să trezească în sufletele noastre nădejdea de trai bun și mai omenesc.

Iată acum, aducând Dumnezeu vremuri mai bune, noi cei mai jos iscăliți, care suntem ca și voi români din Valea Timocului, ne întoarcem către voi în aceste ceasuri istorice, pentru a vă spune câteva lucruri însemnate, asupra cărora să vă gândiți și să vă hotărâți: ce e de făcut?

Ați văzut cu toții războiul grozav care ține de peste patru ani de zile și care a pornit tocmai din țara noastră, din Serbia.

Pentru ce a izbucnit oare acel război? Știm cu toții: Serbia voia să adune pe toți sârbii care erau răsfițați sub mai multe stăpâniri, la un loc, ca să fie o țară mare și puternică.

După suferințe îndelungate vedem astăzi că acel țel l-a și ajuns. Deși zdrobită, a ieșit biruitoare și a câștigat Bosnia, Herțegovina, Croația și Slavonia, după care se zbate de sute de ani. Aceeași dreptate le-a făcut-o războiul de acum și polonilor și cehoslovacilor care își întemeiază state naționale și tot astfel și românilor. România a intrat în război pentru a

⁴⁰ Petre Țurlea, *Românii din Serbia 1940 – 1944*, Editura Enciclopedică, București, 2012, pp. 56 – 118, passim

⁴¹ Militant pentru drepturile românilor din diaspora, a resuscitat activitatea ASTREI după 1989. Despre ASTRA la românii din Serbia, vezi M. Milin, A. Milin, *Sârbii din România. Documentar și studii despre remodelarea identitară*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017, pp. 363-385

dezrobi și a lipi la sine Transilvania, Banatul și Bucovina. Ea a ieșit biruitoare și pe lângă aceste țărișoare și-a mai alipit și Basarabia.

Războiul acesta nu s-a dat pentru putere ci pentru dreptate. Ce e drept, nemții credeau că ei o să biruiască cu puterea, dar aliații i-au biruit cu dreptatea. Ei au statornicit că nu e bine ca asupra vieții unui popor să hotărască un alt popor, străin, ci fiecare popor să-și hotărască singur soarta, după cum va voi el.

Astfel vedem că mai multe popoare și-au și hotărât soarta și anume sârbii din Bosnia și Herțegovina și croații din Croația și Slavonia au hotărât că se rup de Austria și se unesc cu Serbia, cehii s-au rupt de Austria și și-au făcut țara lor, polonii de asemenea. Nemții din Austria s-au unit cu Germania, ungurii s-au desfăcut de Austria, Bucovina, Basarabia și Transilvania s-au alipit de România.

Toți românii alcătuiesc acum o singură țară de vreo 14 milioane de suflete. Numai chiar noi românii locuitori în Serbia am rămas pe dinafară. Noi n-am înțeles cuvântul președintelui Statelor Unite americane, Wilson, că fiecare popor e slobod să-și hotărască singur soarta.

Cu toate că suntem de două ori mai mulți la număr decât românii din Bucovina, noi nu ne-am bătut capul cu soarta noastră. Dar dacă nu ni-l vom bate noi, alții de bună seamă că nu și-l vor bate!

Ori nu vrem noi nimic în aceste vremuri mari, când se așează din nou temeliiile lumii și când fiecare popor își cere dreptul său la viață?

Ar fi un păcat față de copiii și nepoții noștri ca în astfel de clipe hotărâtoare noi să stăm nepăsători.

Dar fraților, a sosit ceasul să ne spunem cuvântul! Și noi credem că nu putem zice altceva, decât că, fiind români, dorim să fim la un loc cu ceilalți frați ai noștri, cu românii, care acum sunt un popor mare. Noi vrem să fim la un loc cu Banatul, cu Transilvania, cu Basarabia și cu Bucovina.

Noi nu suntem sârbi, întocmai precum românii din Ungaria nu sunt unguri și cei din Rusia ruși. Noi suntem în Serbia o jumătate de milion de români și acum nu mai vrem să rămânem sub sârbi de la care am avut de suferit atâta. Ei nu ne lăsau să învățăm în școli limba noastră, nu ne lăsau să ne facem biserici românești, să avem gazete românești și alte de acestea.

Dacă noi vom cere de la Conferința de Pace ca să ne alipească la România, credem că ea ne va alipi. Știm că de curând guvernul Statelor Unite (America) au trimis vorba regelui României că „Statele Unite nu încetează să se îngrijească de dorințele poporului român, atât

în afară cât și în granițele regatului. Guvernul Statelor Unite a fost martorul luptelor românilor, al suferințelor și al jertfelor lor în război și al silințelor lor în vederea unității naționale și după dorințele românilor de pretutindeni”.

Mai departe el spune că Statele Unite își vor da toată osteneala ca tot pământul unde locuiesc românii să fie laolaltă, într-o țară.

Fiind și noi români de sânge din moși strămoșii noștri și avându-ne moșiile noastre moștenite de la ei, noi avem aceeași dorință: să rămânem ce suntem, adică români; să fim gospodari pe pământul nostru și să fim laolaltă cu frații noștri români.

Astăzi toată lumea, care a fost robită de alte neamuri a căpătat dreptate și se întoarce la țara mamă. Românii din Basarabia, Bucovina, Ardeal și din Banat s-au alipit de mama lor, România. Numai noi românii din Serbia am rămas pe din afară.

Trebuie să ne grăbim să ne folosim de dreptul obștesc și să cerem să ne alipim la mama noastră care ne întinde bucuros brațele ei.

Până acum nouă nu ne-a fost îngăduit cel mai sfânt lucru pentru un om, adică să ne cunoaștem neamul și să trăim pentru el. Doar numai gospodari putem să fim; dar asta nu ne mulțumește în sufletul nostru, căci și noi suntem oameni și trebuie să știm pentru ce trăim.

De aceea, fiindcă am fost, suntem și vom fi stăpâni pe pământul nostru românesc din Serbia, vrem ca să ni se lărgească și drepturile noastre, pentru ca să trăim în toate privințele ca români.

Toată averea care se află în județele (ocruzi) românești să fie proclamate ca avere a poporului român.

Toată puterea executivă (vlasti) să treacă în mâinile noastre. Numai fii de-ai românilor să fie împuterniciți (punomocinic) ai poporului român, și ei să-și aleagă funcționari (cinovnici) dintre români.

Prefecții (nacelniții) să fie români care să îngrijească de popor dându-i sfaturi bune și împărțindu-i dreptate în limba românească.

Judecătoriile (sudovi) să fie românești și judecata să se facă numai în limba românească.

Noi avem, vreo 250 sate. Orice sat să aibă primar (cnez) și dascăli români. Învățătura să se facă în românește.

Până acum vreo 40-50 ani noi ne aveam bisericile noastre în care se făcea slujba în limba românească. Acum cerem să se întoarcă iarăși limba română în biserică.

Orice sat să aibă biserică. Popii și dascălii români să rămână la locul lor și în scurt timp să învețe românește să citească și să slujească. Pentru aceasta mama noastră România ne va da tot sprijinul.

Așadar, fraților, la lucru!

Să ne adunăm prin sate, prin orașe, să alegem un Comitet Național care să se pună în legătură cu frații noștri din România, Ardeal, Bucovina și Basarabia, pentru ca să ne unim cu ei, făcând și noi dimpreună parte din România Mare.

Acum e timpul să ne folosim de libertatea (sloboda) care stăpânește toate neamurile și să ne spunem cuvântul nostru. Nimic nu ne mai împiedică să intrăm în granițele României întregului neam românesc.

Sfârșind aceste cuvinte frățești, rog pe bunul Dumnezeu să ne ajute ca să vedem împlinit visul de fericire al neamului nostru.

Ura! Trăiască românii din Serbia uniți cu România! Trăiască România Mare a tuturor românilor!

Chișinău 1 noiembrie 1918

Sever Coteț
plutonier major

Atanasie Popovici
profesor doctor în filozofie

Ion Niță
plutonier major

L. Bogdan
funcționar

(AIUG, *fond 395, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Rumuniji – Bukureșt*, dosar nr. 2, documentul 11, filele 333 – 334)

Анеха II.

Proclamația redactată în vara anului 1918 de Atanasie Popovici, Sever Coteș, Ion Niță și L. Bogdan în limba română, dar cu caractere chirilice, adresată românilor din valea Timocului

Кăтре Ромâниј дин Сербија

Фрацилор Ромâни,

Де суге де анј, де кăнд не дучем вијаца немăнгăјатă алăтурја де фраци ноштри сърби – нич одатă н'а венит чинева ла ној ку вре-о ворбă де мăнгăјере, каре сă трезјаскă ѓн суфлетеле ноастре нăдеждја де ун трај маи бун ши мај оменеск.

Иатă акум, адукăнд думнезеу времури мај буне, ној чеј мај жос искăлиц, каре сунтем ка ши вој ромâни дин валја Тимокулуј, не ѓнтоарчем кăтрă вој ѓн ачесте часури историче, пентру а вă спуне кăтева лукрури ѓнсемнате, асупра кърора сă вă гăндиц ши сă хотърăц: че је де фăкут?

Аци вăзут ку тоци рăзбојул грозав каре цине де песте патру анј де зиле ши каре а порнит токмај дин цара ноастрă, дин Сърбија.

Пентру-че а избукнит оаре ачест рăзбој? Штим ку тоци: Сърбија воја сă адуне пе тоци Сърби, кари јеау рăсфираци суб мај мулте стăпăнири ла ун лок, ка сă фије о царă маре ши путерникă.

Дупă суферинце ѓнделунгате ведем кă астăзи ачест скоп л'а ши ажунс. Деши здробитă, Сърбија, а јешит бируитоаре ши а кăштигат Босниа, Херцеговина, Кроација ши Славонија, дупă каре сă сбате де суге де анј. Ачејаш дрептате ле-а фăкут-о рăзбојул де акум ши полонилор ши чехо-словачилор, кари ѓш ѓнтемејазă стате национале ши тот астфел ши ромâнилор. Ромâнија а интрат ѓн рăзбој пентру а дезроби ши алипи ла сине Трансиланија, Банатул ши Буковина

Иа а јешит бируитоаре ши пе лăнгă ачесте треи церишоаре ши-а мај алипит ши Басарабија.

Рăзбојул ачеста ну с-а дат пентру путере, чи пентру дрептате. Че је дрепт немци крEDIAУ кă жеи о сă бирујаскă ку путерја дар сојузнич ноштри j-ау бируит ку дрептатја.

Иеј ау статорит кă ну је бине ка асупра вијечиј унуј попор сă хотăраскă ун алт попор страин, чи ФИЈЕКАРЕ ПОПОР СĂ-Ш ХОТĂРАСКĂ СИНГУР СОАРТА, ДУПĂ КУМ ВА ВОЈИ ЈЕЛ.

Астфел ведем кă мај мулте попоаре ши-ау хотăрăт соарта. Ши ануме Сърби дин Босниа ши Херцеговина ши Кроаци дин Кроација ши Славонија ау хотăрăт кă се руп де Аустрија ши се липеск ку Сърбија. Чехии с-ау рупт де Аустрија ши ш-ау фăкут цара лор. Полони де асеменја. Немци дин Аустрија с'ау унит ку Жерманија, Унгури с'ау десфăкут де Аустрија; Буковина, Басарабија ши Трансилванија ку Банатул с'ау алипит де Ромăнија. Тоци Ромăни алкăтујеск акум о сингурă царă де вре-о 14 милиоане суфлете. Нумај ној Ромăни локуитори њн Сърбија ам рăмас пе динафарă. Ној н'ам њнцелес кувăнтул прешединтелуј Стателор-Уните американе, Вилзон, кă фијекаре попор је слобод сă-ш хотăраскă сингур соарта.

Ку тоате кă сăнтем де доуă ори мај мулци ла нумър декăт Ромăни дин Буковина, ној ну не-ам бăтут капул ку соарта ноастрă. Дар дакă ну ни-л ом бате ној, алци де бунă самă кă ну ши-л вор бате!

Ор ну врем ној нимик њн ачесте времури мари, кăнд се ашазă дин ноу темелииле лумиј ши кăнд фиекаре попор њш чере дрептул сăу ла вијацă?

Ар фи ши пăкат фацă де копиј ши непоци ноштри, ка њн астфел де клипе хотăрăтоаре ној сă стăм непăсăтори.

Дар фрацилор, А СОСИТ ЧЕАСУЛ СĂ НЕ СПУНЕМ КУВĂНТУЛ! Ши ној кредем кă ну путем зиче алтчева, декăт кă, фиинд Ромăни дорим сă фим ла ун лок ку Банатул, ку Трансилванија, ку Басарабија ши ку Буковина.

Ној ну сăнтем сърби, њнтокмај кум ромăни дин Унгарија ну сунт унгури, ши чеи дин Русија руши. Ној сунтем њн Сърбија о жумăтате де милион де ромăни ши акум ну мај врем сă рăмăнем суб сърби, де ла каре ам авут де суферит атăта. Иеи ну не лăсау сă њнвăцăм њн школи лимба ноастрă, ну не лăсау сă не фачем бисерич ромăнешти, сш авем газете ромăнешти ши кăрц.

Дакă ној вом чере де ла Конферинца де паче ка сă не алипјаскă ла Ромăнија, кредем кă ја не ва алипи. Штим кă де курăнд гувернул Стателор-Уните (Америка) а тримис ворбă режелуј Ромăнијеи, кă „Стателе-Уните ну њнчетјазă сă се њнгрижаскă де доринцеле попорулуј ромăн, атăт њн афарă кат ши њн границеле регатулуј. Гувернул Стателор-Уните а фост марторул луптелор Ромăнилор, ал суферинцелор ши ал жертвелор лор њн рăзбој ши ал силинцелор лор њн ведерја унитăциј национале ши дупă доринцеле Ромăнилор де претугиндени“.

Мај департе јел спуне кă Стателе-Уните îш вор да тоатă остăнјала ка тот пăмăнтул унде локјеск Ромăни сă фије лаолалтă, îнтро царă.

Фиинд ши ној Ромăни де сăнже дин моши стрăмоши ноштри авăнду-не мошииле ноастре моштенире дела јеи, ној авем ачејаш доринцă: сă рăмăнем че сăнтем, адикă Ромăни; сă фим господари пе пăмăнтул ностру ши сă фим лаолалтă ку тоци фраци ноштри Ромăни.

Астăзи тоатă лумја, каре а фост робитă де алте нјамури а кăпăтат дрептате ши се îнтоарче ла цара мамă. Ромăни дин Басарабија, дин Буковина, дин Ардјал ши дин Банат с'ау алипит де мама лор, Ромăнија. Нумај ној Ромăни дин Сърбија ам рăмас пе дин афарă.

Требује сă не грăбим сă не фолосим де дрептул обштеск ши сă черем сă не алипим ла мама ноастрă каре не îнтинде букурос брацеле јеи.

Пăнă акума ноуă ну нј-а фост îнгăдуит чел мај сфăнт лукру пентру ун ом, адикă сă куноаштем нјамул ши сă трăим пентру јел. Доар нумај господари путјам сă фим, дар аста ну не мулцумеште îн суфлетул ностру, кăч ши ној сăнтем оамени ши требује сă штим пентру че трăим.

Деачеја фииндкă ам фост, сăнтем ши вом фи стăпăни пе пăмăнтул ностру ромăнеск дин Сърбија, врем ка сă ни се лържаскă ши дрептуриле ноастре, пентру ка сă трăим îн тоате привинцеле ка ромăни.

Тоатă аверја каре се афлă îн жудецеле (окрози) ромăнешти сă фие прокламатă ка авере а попорулуј ромăн.

Тоатă путерја ексекутивă (власти) сă треакă îн мăниле ноастре. Нумај фии де ај Ромăнилор сă фије îмпутерничци (пуномочник) ај попорулуј ромăн, ши јеи сă-ш алјагă функционари (чиновник) динтрă ромăни.

Префекци (начелници) сă фие ромăни кари сă îнгрижаскă де попор, дăнду-и сфатури буне ши îмпърцинду-и дрептате îн лимба ромăнјаскă.

Жудекăторииле (судови) сă фије ромăнешти ши жудеката сă се факă нумај îн лимба ромăнјаскă.

Ној авем вр-о 250 сате. Орче сат сă аибă примар (кнез) ши даскăли ромăни. Инвăцатура сă се факă îн ромăнеште.

Пăнă акум вр-о 40 – 50 ани ној авјам бисеричиле ноастре îн каре се фăча служба îн лимба ромăнјаскă. Акума черем сă се îнтоаркă јарăш лимба ромăнă îн бисерикă.

Орче сат сã айбã бисерикã. Попи ши даскãли ромãни сã рãмãнã ла локул лор, ши ãн скурт тимп сã ãнвече ромãнеште сã читеаскã ши сã служаскã. Пентру ачаста мама ноастрã Ромãниã не ва да тот спрѣжинул.

Аша дар, фращилор, ла лукру!

Сã не адунãм прин сате, прин ораше, сã алежем ун Комитет национал каре сã се пунã ãн легãтурã ку фращи ноштри дин Ромãниã, Ардãл, Буковина ши Басарабиã, пентру ка сã не уним ку жеи, фãкãнд ши ної димпреунã парте дин Ромãниã Маре.

Акума же тимпул сã не фолосим де либертатã (слобода) каре стãпãнеште тоате нãмуриле ши сã не спунем кувãнтул ностру. Нимик ну не маї ãмпедикã сã интрãм ãн границеле Ромãниїеи ãнтрегулуи нãм ромãнесп.

Сфãршинд ачесте кувинте фращешти, рог пе бунул Думнезãу сã не ажуге ка сã ведем ãмплинит висул де феричире ал нãмулуї ностру.

Ура! Трãяскã Ромãни дин Сãрбиã униц ку Ромãниã! Трãяскã Ромãниã Маре а тутурор Ромãнилор!

Др. АТАНАСИЈЕ ПОПОВИЧ

СЕВЕР КОТЕЦ, наредник

ИОН НИЦÃ, наредник

Л. БОГДАН, наредник

(AIUG, *fond 336*, dosar 5, doc. nr. 2484)

BIBLIOGRAFIE:

- Andrei Milin și Miodrag Milin, adaptare și traducere după Милан Петровић, *Успомене/* Amintiri, Нови Сад, 2016, pp. 233 – 263,
- William Marin, *O stavilă: Ocupația militară străină*, în W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, [Timișoara], 1968, pp. 186-187)
- M. Milin; vezi și detalii la Drago Njegovan, Miodrag Milin, *Banatul, Bacica și Barania în anul 1918. Unirea cu Serbia*, în Victor Neumann (Coordonator), *Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere*, Ediția a II-a, Editura Academiei Române, București, 2016, pp. 543 – 558)
- Dușan Baiski, *Război în Banat*, Timișoara, 2017
- Miodrag Milin, *Relațiile politice româno – sârbe în Epoca Modernă (sec. al XIX-lea)*, Editura Academiei Române, București, 1992, pp. 119 - 121
- Bogdan Catana, *Relații româno – sârbe 1875 – 1913*, Editura Cetatea de Scaun, [Târgoviște], 2012, pp. 79 – 162, passim
- Arhiva Serbiei, *Fondul Pokloni i Otkupi (1280 – 1960)/Donații și Despăgubiri...*, Belgrad, (în continuare se va cita ASPO), 86, f. 44, Telegrama de la Petrograd, nr. 430 din 30 aprilie 1917
- Serviciul Arhivele Naționale Istorice Centrale, București (în continuare se va cita SANIC), MF, *Iugoslavia*, r. 127, c. 370
- Arhiva Serbiei, *Fondul Ministarstvo inostranih dela Kraljevine Srbije – Političko Odeljenje (1871 - 1918)/Ministerul afacerilor străine – Direcția Politică...*, Belgrad, (în continuare se va cita ASMID), MF, r. 545, c. 735
- SANIC, MF, *Iugoslavia*, r. 127, c. 370
- Arhiva Iugoslaviei, Belgrad (în continuare se va cita AIUG), *fond nr. 395- București*, dosarul 2, f. 45. Vezi anexa.
- AIUG, *fond 395-București*, dosarul 2, f. 335, Telegramă de la București, 12 ianuarie 1919
- ¹ Ivo J. Lederer, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontier Making*, Yale University Press, p. 346
- AIUG, *fond 336*, dosarul 5, doc. 2484, Telegramă de la Belgrad, nr. 7955 din 22 iunie 1919
- SANIC, MF, *Franța*. R. 131, c. 298
- D. Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui I. I. C. Brătianu*, Iași, 1995, p. 192
- AIUG, *fond 395-București*, dosarul 2, f. 122, Telegramă de la București, 27 iunie 1919
- SANIC, MF, *Franța*, r. 182, c. 521
- SANIC, MF, *Iugoslavia*, r. 130, c. 364
- AIUG, 395-2-344, Telegramă de la București, nr. 644 din 22 octombrie 1919
- Petre Țurlea, *Românii din Serbia 1940 – 1944*, Editura Enciclopedică, București, 2012, pp. 56 – 118, passim
- M. Milin, A. Milin, *Sârbii din România. Documentar și studii despre remodelarea identitară*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017, pp. 363-385

EPISCOPUL Dr. MIRON CRISTEA (1869 – 1939) PERSONALITATE PROEMINENTĂ A VIEȚII PUBLICE DIN BANAT ÎNTRE ANII 1910 - 1919

Constantin BRĂTESCU
Caransebeș

Abstract

Dr. Elie Miron Cristea has aroused the seat of the Bishop of Caransebes through the ability to impose a direction in which the church's role was interwoven in defending the ancestral belief, language, customs and habits, then defending the confessional schools and the diocesan pedagogical institute with the national- politics of the Romanians in Banat at a time when the creation of powerful national states was prefigured after the disappearance of the great empires in Europe.

Keywords: *Caransebeș Bishopric, Elie Miron Cristea, Foaia Diecezană, Telegraful Român.*

Dacă în timpul vieții dr. Elie Miron Cristea a fost evocat în mai multe studii și chiar cărți, după trecerea în neființă și mai ales în perioada comunistă numele său a apărut din ce în ce mai puțin în astfel de lucrări, fiind asociat personalităților politice care au condus destinele țării în perioada interbelică, el făcând parte din regență între anii 1927-1930 și îndeplinind funcția de prim-ministru între 10 februarie 1938 și 6 martie 1939.

Așa cum era firesc, personalitatea sa revine în actualitate, în mod treptat, după 1989, dedicându-i-se numeroase cărți și studii publicate în diverse reviste. Unii cercetători s-au aplecat asupra unor laturi importante ale bogatei activități publice a lui Miron Cristea, alții au încercat și reușit să sintetizeze întreaga sa operă pusă în slujba neamului.

Fiind episcop al Caransebeșului între anii 1910-1919 era firesc ca slujitorii ai bisericii și alți cercetători din Banat să-i dedice cărți și studii, având ca principal izvor bogata arhivă a Episcopiei Caransebeșului, amintindu-i pe P. S. Sa Lucian Mic cu cartea *Episcopul Miron Cristea (1910-1919). Pastorale, ordine circulare și corespondență administrativă*, apărută la Caransebeș în anul 2007, Daniel Alic cu substanțiala sa teză de doctorat intitulată *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919)* publicată în anul 2013. Alăturăm acestora și cartea *Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, având ca autori pe preotul dr. Ionel Popescu și Constantin Brătescu, apărută la Timișoara în anul 2009.

Pentru cei care trăim în orașul în care a păstorit fără întrerupere între anii 1910-1919 personalitatea ierarhului Miron Cristea rămâne un izvor viu din care se adapă în continuare cercetătorii români, iar anul în care sărbătorim centenarul Marii noastre Uniri este un prilej în plus pentru a-i rememora bogata sa activitate în plan politico-național.

În anul 1894, an al procesului memorandiștilor, a avut loc la Constanța cel de al XV-lea congres al studenților români în zilele de 10-14 septembrie, organizat de către studenții din București și Iași, cu o participare consistentă a studenților români de la universitățile din Viena, Budapesta, Cernăuți și Cluj.¹ De la universitatea din Cernăuți au participat 43 studenți iar de la cele din Viena, Budapesta și Cluj circa 40-50 studenți. Aceștia din urmă au fost mobilizați prin intermediul Societății culturale « Petru Maior » a studenților din Budapesta, printre organizatori aflându-se Elie Cristea, Iuliu Maniu, Aurel Vlad și Elie Dăianu.² Congresul studenților s-a desfășurat sub semnul solidarității naționale. Primiți cu ovații, studenții din afara hotarelor regatului român au avut o prestație scoasă în evidență de presa vremii, îndeosebi de ziarul *Voința națională*, care a redat discursul doctorandului Elie Cristea în numele colegilor săi de la universitățile străine.

Cel care avea să-și demonstreze măiestria oratorică, bazată pe o cultură enciclopedică de excepție, a pronunțat cu acel prilej cuvinte memorabile pe care le redăm: « *Luând cuvântul în numele tinerilor din Ardeal, Banat și Ungaria propriu-zisă , dați-mi voie să vă mărturisesc că în inima noastră, și mai ales în sufletul acelora care acum au pășit pentru prima dată pe pământul sacru al României libere, se mișcă și se izbesc multe, fierbinți și vii sentimente.* » Deoarece în primăvara aceluia an s-a desfășurat la Cluj procesul memorandiștilor, oglindă a persecuțiilor și umilirilor la care erau supuși românii din aceste provincii, Elie Cristea a ținut să sublinieze că aceștia nu vor ceda în fața guvernanților: « *Cu toate acestea să nu credeți a afla în noi reprezentanții unui popor deznădăjduit și istovit. Din contra...poporul nostru are astăzi mai mult ca oricând conștiința drepturilor și naționalității sale și este ferm decis a jertfi totul—chiar și viața—pentru idealul său. Deviza poporului nostru a devenit « Totul pentru națiune ».*

Discursul său s-a încheiat cu o profeție: « *Permiteți-mi deci să exprim, în numele studenților de dincolo, adâncă noastră recunoștință și ca răsplată să fac declarațiunea solemnă că toți ne întoarcem acasă cu puteri oțelite, cu deciziunea fermă de a nu ceda, de a nu ne odihni până ce nu vom ajunge și noi ca voi, în fericita pozițiune de a așeza și noi în patria noastră în un singur stindard culorile noastre românești. Am speranța că acest ideal îl*

¹ Netea 1979, p. 463.

² *Ibidem*, pp. 464-465.

vom ajunge într-un viitor nu prea îndepărtat. În dorința că „noi” vom ajunge a prăznuirii serbarea izbânzii cauzei noastre, vă mulțumesc din nou de primirea triumfală ce ne-ați făcut, strigând “Trăiască România. Trăiască viitorul ei: Tinerimea.”³

Perioada sibiană a activității sale a fost foarte bogată în fapte atât în plan bisericesc cât și în plan economic și cultural.

Devenind obiectiv prioritar pentru Arhidieceza Ardealului edificarea unei catedrale mărețe la Sibiu, dr. Miron Cristea a contribuit la strângerea unei părți din suma de 400.000 coroane prin eforturi proprii și deplasări în centre și zone precum Sighișoara, Orăștie unde fusese învățător confesional în anul școlar 1900-1901, Cluj, Bistrița ș.a.⁴

În plan cultural a fost redactorul *Telegrafului Român* între 1 ianuarie 1898 și 31 decembrie 1900, anterior colaborând cu articole la numeroase gazete românești precum *Gazeta Transilvaniei* din Brașov, *Dreptatea* din Timișoara, *Revista Orăștiei*, *Țara noastră* înființată la Sibiu împreună cu Octavian Goga ș. a.

A înființat Reuniunea de muzică din Sibiu al cărei președinte era în anul 1897. În toamna anului 1906 împreună cu aceasta s-a alăturat numeroaselor reuniuni române de cântări și muzică care au participat la serbările prilejuite de împlinirea a 40 de ani de domnie rodnică a regelui Carol I.⁵

A fost ales membru pe viață al ASTREI din Sibiu și al Societății pentru fond de teatru român. A îndeplinit și funcția de președinte al despărțământului sibian al ASTREI, cu o rodnică activitate, motiv important pentru alegerea sa în anii 1901 respectiv 1904 ca membru supleant al comitetului central al acesteia.⁶

Dar nu numai asocierile în plan cultural erau aproape de inima lui Miron Cristea ci și cele în plan economic și bancar, promovate de către români. După exemplul demn de urmat al asociațiilor bancare din vestul și centrul Europei, mai aproape fiindu-i reușitele băncii « Albina » din Sibiu, cu filiale și agenturi nu numai în spațiul transilvănean ci și în cel bănățean, Miron Cristea s-a implicat în crearea Institutului de credit “Vatra” din Cluj în anul 1907, pentru ca în anul 1909 să fie promotorul înființării băncii culturale « Lumina » din Sibiu, menită să sprijine inițiativele culturale ale românilor ardeleni și drept urmare a fost investit în funcția de director al acesteia, banca având un capital de 600.000 coroane. A inițiat

³ *Ibidem*, p. 466. Vezi Popescu/Brătescu 2009, pp. 28-29.

⁴ *Foia diecezană*, an XXIV, nr. 49, 6 decembrie c. v. 1909, pp 4-5.

⁵ Popescu/Brătescu 2009, p.22.

⁶ *Poporul Român* (Budapesta), an IV, nr. 39, 26 septembrie/9 octombrie 1904, p.4.

și înființarea băncii românești „Toplițeană” din satul natal, bună parte din fondul de rezervă al acesteia urmând a fi folosit în scopuri culturale.⁷

Așa arăta portretul celui care în 4 decembrie 1909, după două alegeri de episcopi pentru Episcopia Caransebeșului respinse de însuși regele Francisc Iosif I la propunerea guvernului maghiar, Filaret Musta și dr. Iosif Traian Badescu, ambii lucrători în ogrorul Domnului la Caransebeș fiind acuzați de lipsă de „patriotism”, făcând parte din tabăra naționaliștilor bănățeni, care doreau să aleagă un ierarh ale cărui fapte să se identifice cu aspirațiile și idealurile celor mulți, dornici de o emancipare națională reală, a fost ales episcop după un vot foarte strâns, dr. Iosif Iuliu Olariu, reputat teolog, candidând și de această dată fără succes din partea taberei guvernamentale.

Însă în perioada premergătoare alegerii lui Miron Cristea atenția slujitorilor Bisericii ortodoxe române de la vest de Carpați precum și a majorității intelectualității române din același spațiu era îndreptată către orașul Caransebeș, crescând grijile pentru soarta acestei episcopii. Îngrijorările erau motivate de atitudinea guvernului maghiar care în Caransebeș și în zonă dispunea de un curent favorabil, întreținut de mai mulți ani de către Constantin Burdia, personaj care ajunsese să se miște cu lejeritate în cercurile politice cele mai influente din Budapesta.

Gazeta sibiană *Țara noastră* a publicat la mijlocul lunii noiembrie 1909 articolul „*Scaunul episcop(al) de la Caransebeș*” din care redăm câteva pasaje semnificative:

„...La Caransebeș situația se prezintă și mai prost. Guvernul a pus mâna pe fortăreața lui Doda.

Fondurile grănițarești, cari reprezintă o putere, au ajuns pe mâinile lui Constantin Burdia, om care n-are altă ambiție mai mare, decât a sluji pe d-nii din Budapesta și interesele sale. (...).

Și dacă și biserica se va degrada ca unealtă oarbă în mâinile guvernului, am pierdut un colț de țară, ne-am dat legați de mâni și de picioare și biserica va ajunge într-un hal de care ne îngrozim când ne gândim numai.

Se impune deci, acum ori niciodată ca factorii conducători, oameni de seamă să-și deie toți mâna ca să zădărnicească uneltirile viclene ale celor ce vor să pună stăpânire pe biserica ortodoxă din părțile bănățene.”⁸

⁷ Borda 1998, p. 4.

⁸ *Țara noastră* (Sibiu), an III, nr. 44, 1/14 noiembrie 1909.

Și asupra acestei alegeri a planat incertitudinea timp de cinci luni, nefiind pe placul guvernului maghiar, însă s-au purtat intense discuții cu arhiducele Franz Ferdinand din partea unor oameni politici români, printre ei aflându-se Alexandru Vaida-Voevod și Ion I. C. Brătianu, dar și episcopul greco-catolic Vasile Hossu de la Lugoj. Abia în 29 aprilie 1910 dr. Miron Cristea a fost confirmat ca episcop prin actul nr. 41502.⁹ Confirmarea a însemnat salvarea episcopiei, pentru care s-au angajat forțele naționale din eparhie prin vot dar și acei strategii ai apărării românismului, așa cum s-a dovedit a fi regele Carol I.

Anii de păstorire ai dr. Elie Miron Cristea la Caransebeș trebuie analizați și în funcție de evenimentele petrecute în Banat și cele în plan internațional. Distingem trei etape:

a) anii 1910-1914 în care a pus bazele unor proiecte în plan bisericesc, școlar și cultural și a intervenit pentru ajutorarea familiilor care au avut de suferit de pe urma inundațiilor catastrofale din anii 1910 și 1912;

b) anii 1914-1918, cei în care întreaga populație a Banatului s-a confruntat cu ororile Primului război mondial dar și cu internarea în lagăre a multor preoți și învățători confesionali;

c) octombrie 1918-decembrie 1919, perioadă dedicată desăvârșirii unității statale și unirii întregului Banat istoric cu Țara.

Neavând timpul și liniștea necesare aplicării unor proiecte de anvergură datorită stării de beligeranță, dr. Miron Cristea s-a aplecat cu mult tact dar și cu hotărâre pentru realizarea unor proiecte arzătoare, care vizau apărarea ființei naționale.

1) În plan bisericesc și episcopesc

a) a reușit să redacteze și să impună Statutele fondului de ajutorare și de pensuni ale Eparhiei drept credincioase române a Caransebeșului în anul 1913;

b) s-a preocupat de întregirea dotațiilor preoțești alături de ceilalți episcopi români „*ca una dintre cele dintâi probleme bisericești*”;

c) s-a implicat în crearea fondului de întraajutorare a văduvelor și orfanilor de preoți, care la sfârșitul anului 1913 se ridica la suma de 51.615 coroane;

d) a acordat o mare atenție vizitelor canonice mai ales în protopopiatele mărginașe Vârșeț și Panciova;

e) s-a preocupat de edificarea bisericii ortodoxe române din Vârșeț, alături de protopopul Traian Oprea, pe care a sfințit-o în 5 iunie 1913, fiind însoțit de un impunător sobor de preoți dar și de personalități ale neamului venite din alte zone geografice precum dr.

⁹ Popescu/Brătescu 2009, p. 13.

Ioan Lupaș-protopopul Săliștei, I. Șt. Paulian-profesorul, compozitorul și conducătorul Societății corale „Doina” din Turnu Severin, învățătorul confesional Ion Vidu din Lugoj, compozitor de succes și dirijor al corului lugojan prezent la eveniment;

f) revigorarea vieții monahale în Banat și punerea pietrei de temelie a mănăstirii de lângă localitatea Românești, protopopiatul Făgetului, denumită încă din 20 iulie 1912 „Izvorul Miron”.

2) **În plan școlar** episcopul dr. Miron Cristea a preluat marile griji ale antecesorilor săi, episcopii Ioan Popasu și Nicolae Popea:

a) salvarea de la etatizare a școlilor primare confesionale a fost principala sa grijă, deoarece trebuiau remediate și înlăturate numeroase carențe speculate de către inspectorii școlari regești și anume: starea necorespunzătoare a localurilor de școală, salarizarea învățătorilor confesionali și predarea limbii maghiare în școli. Pentru toate acestea a găsit soluții.

Ca un desăvârșit diplomat l-a atras imediat după depunerea jurământului de credință pe marele mecenat basarabean Vasile Stroiescu în repararea și construirea unui număr mare de școli. Mai târziu acesta a ajuns în Banat sub numele de Vasile Vasilievici și s-a întâlnit cu Miron Cristea la Caransebeș în 25 octombrie 1911. Aici a aflat de situația critică a multor școli amenințate cu transformarea în școli de stat.¹⁰

Între anii 1910-1913 Consistoriul diecezan din Caransebeș a votat suma de 18.837, 88 cor. pentru 34 școli, iar între anii 1912-1914 Vasile Stroiescu a donat suma de 24.200 cor. pentru ridicarea unui număr de 40 școli, cele mai multe donații înscriindu-se între 500 și 1000 coroane.¹¹

În anul 1911 au fost construite localurile școlilor primare confesionale ort. rom. din Caransebeș și Lugoj, cea din Lugoj fiind sfințită de către însuși Miron Cristea în 26 noiembrie, când a efectuat prima vizită canonică în orașul de reședință a comitatului Caraș-Severin.¹²

b) Cu o insistență deosebită a apărut prestigiul și soarta Institutului pedagogic diecezan din Caransebeș, amenințat cu etatizarea printr-un ordin din 17 august 1917 al contelui Albert Apponyi. A înaintat memoriu mitropolitului Vasile Mangra prin care se opunea creșterii numărului de ore de limba maghiară la acest institut. Miron Cristea a susținut ideea ca limba română să fie predată chiar într-un număr de ore mult mai mare decât cel

¹⁰ Cotoșman 1940, p. 82.

¹¹ Alic 2013, pp. 211-215.

¹² *Ibidem*, pp. 216-217.

prevăzut: „Nu-i nicio trebuință de restrângerea limbii de propunere românești. Din contra, toți au trebuință în măsură mult mai mare de instrucție în limba română, pe care n-au mai învățat-o și deci n-o posed în gradul în care se cere pentru un învățător de la o școală confesională românească”¹³.

c) Împreună cu episcopul Aradului Ioan Ignatie Papp a protestat contra impunerii unui control sever la institutele pedagogice prin inspectori permanenți, la Caransebeș fiind numit Antal Kalkbrener-directorul liceului maghiar de stat din oraș¹⁴, care s-a comportat ca un adevărat polițai școlar, cum îl numise asesorul școlar Ștefan Jianu.

d) Lăudabilă a fost inițiativa sa de a se crea un fond special pentru clădirea seminarului, care trebuia să adăpostească ambele institute, cel teologic și cel pedagogic, între anii 1912-1913 adunându-se peste 230.000 coroane de la parohii, preoți, profesori, învățători confesionali, avocați și chiar elevi, donațiile provenind și din alte provincii românești. Pentru această clădire, construită abia după Marea Unire, Miron Cristea a donat încă de la început suma de 5.000 coroane, punând temelie acestui fond.¹⁵

3) **În plan cultural**, cel care era membru pe viață al ASTREI din Sibiu și Societății pentru fond de teatru român, cel care considera cultura o mare putere, afirma că numai prin așezămintele culturale ale românilor se asigura un viitor sigur.¹⁶

Spicuim din realizările sale în acest domeniu:

a) A fost organizatorul adunării generale a Societății pentru fond de teatru român, desfășurată la Caransebeș între 7 și 10 noiembrie 1913, cu o prezență de excepție, amintindu-i pe Vasile Goldiș-vicepreședintele societății, Iuliu Maniu, Octavian Goga, Horia Petra-Petrescu, Emanuil Ungureanu, dr. Valeriu Braniște-redactorul *Drapelului* din Lugoj, dr. Ștefan Petrovici, Titu Hațeg, Ioan M. Roșiu, Aurel Novac, dr. Ion Sârbu, pe lângă localnicii Cornel Corneanu, Ștefan Jianu sau Iuliu Vuia. Ierarhul caransebeșan și-a demonstrat capacitatea de a aduna laolaltă atât iubitorii Thaliei cât și oameni politici din prima linie a mișcării naționale. O impresie deosebită a făcut trupa de teatru a artistului Victor Antonescu de la Teatrul Național din București, dar și modul de desfășurare a adunării generale a Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși români din dieceza Caransebeșului, moment de analiză a eforturilor școlii confesionale pentru păstrarea caracterului național al acesteia în Banat.¹⁷

¹³ Suci/Constantinescu 1980, pp. 991-992.

¹⁴ *Ibidem*, p. 996.

¹⁵ Popescu/Brătescu 2009, p. 47.

¹⁶ *Foaia diecezană*, an XXIX, nr. 22, 1/14 iunie 1914, p. 1.

¹⁷ Corneanu 1939, pp. 164-165.

b) A dinamizat activitatea despărțământului caransebeșan al ASTREI în primăvara anului 1914 prin deplasări în satele din apropierea orașului, unde s-au bazele unor agenturi ale despărțământului.

c) S-a implicat în strângerea legăturilor cu societăți culturale din România, îndeosebi cu Societatea corală „Doina” din Turnu Severin, cu un concert de excepție susținut în anul 1914. *Foaia diecezană* a analizat activitatea culturală desfășurată în orașul Caransebeș și pe raza eparhiei din perioada 1910-1914 și a remarcat: „*Succesele din ultimii ani ne îndreptățesc la o dalbă primăvară cât mai apropiată în sudul Banatului. Ne îndreptățesc cu atât mai mult, căci noi vedem că acțiunea mai nouă din Caransebeș este sprijinită cu trup și suflet de un bărbat de talia episcopului dr. E. Miron Cristea.*”¹⁸

d) Încă din anul 1917 a sprijinit apariția gazetei săptămânale *Lumina--foaie religioasă și culturală pentru popor*, care avea ca redactor pe dr. Cornel Corneanu, cel care răspundea și de apariția *Foii diecezane*. *Lumina* a acordat spații întinse pentru prezentarea vieții și activității literare a unor scriitori precum Barbu Ștefănescu-Delavrancea sau George Coșbuc, însă începând cu luna octombrie a devenit gazeta prin care se difuzau cele mai importante știri privind mersul evenimentelor politice din oraș și zonă, ca urmare a creării Consiliului Național Român local în 7 noiembrie. A difuzat vestita circulară cu nr. 6150 din 8 noiembrie a episcopului Miron Cristea, adevărat document programatic care recunoștea autoritatea politică a Consiliului Național Român Central cu sediul la Arad și care a fost cunoscut și aplicat în zilele următoare în întreg Banatul.

e) Împreună cu matematicianul Traian Lalescu, bănățean de origine și profesor universitar la București, a gândit încă din anul 1918 înființarea unei asociații culturale cu scopul de a umple un gol imens din învățământul românesc din Banat și anume procurarea de cărți și manuale școlare în limba română atât pentru școlile primare cât și pentru licee. Aceasta a primit numele de *Asociația culturală din Banat* și a fost îmbrățișată cu entuziasm de către intelectualii caransebeșeni, amintindu-i pe dr. Cornel Corneanu, Sabin Evuțian, Ilie Orzescu, Iancu Călțun ș.a. Președinte al asociației a fost ales dr. Miron Cristea. Luându-se legătura cu autoritățile din București, s-a reușit primirea unei sume de 1 milion de coroane cu care s-a realizat procurarea a peste 17.000 de cărți, difuzate în mod gratuit unor școli și licee din Banat.

La sugestia asociației s-a înființat în anul 1921 Școala Politehnică din Timișoara.¹⁹

¹⁸ *Foaia diecezană*, an XXIX, nr. 22, 1/14 iunie 1914, p.6.

¹⁹ Brătescu 1996, p. 2.

Înverșunarea cu care a apărât școlile confesionale române și autonomia institutelor pedagogice diecezane în toată perioada 1910-1917 a fost un important act de voință politică întru apărarea ființei neamului, nesfiindu-se să se adreseze celor mai înalte foruri bisericești și ministeriale prin memorii și intervenții directe. În viziunea sa adevărata cultură nu putea să fie promovată decât în limba maternă, atât de amenințată în anul 1917. El scria următoarele: « *Cultura națională este un drept, pe care mai ales astăzi îl recunoaște lumea pentru fiecare popor. Deci, când toată lumea tinde a asigura drepturile fiecărui popor la limba și cultura sa națională, ar fi un lucru nedemn pentru un popor de 4 milioane ca să admită astăzi restrângerea dreptului de cultivare în limba sa națională.* »²⁰

4) În plan politico-național dr. Miron Cristea s-a comportat ca un exemplar lider mai ales în anii 1917-1918 dar și pe parcursul anului 1919.

a) Imediat după intrarea României în război și difuzarea circulării sale de credință față de coroana bicefală, în numele episcopatului român l-a însărcinat pe dr. Cornel Corneanu, secretar consistorial, ca să se deplaseze în România și să ceară sprijinul guvernului pentru ca românii de la vest de Carpați să aibă un viitor comun cu cei din Țară după Conferința de Pace. Asigurările primite au contribuit la conturarea unei strategii de ordin politic capabile să ducă la înfăptuirea acestui ideal.²¹

b) În Camera Magnaților din Budapesta a rostit în 21 iunie 1917 o cuvântare cu ocazia dezbaterii noii legi electorale, cerând o nouă arondare a cercurilor electorale, corectă, mai ales pentru Transilvania și Banat, cea existentă limitând, pe criterii discriminatorii, alegerea în parlament a unui număr mai mare de deputați. În aceste provincii numărul lor a fost redus în anul 1913 de la 40 la 17. Miron Cristea a declarat că poporul român « *a înscris de mult pe stindardul său politic aceste două lozinci : « democrație și sufragiu general, egal, secret și democratic.* » Cu același prilej a cerut « *curățenia alegerilor și libertatea votării* »²², exemple de încălcare a legii electorale fiind foarte multe în cercul electoral Caransebeș la alegerile din anii 1906 și 1910.

c) Pastorală trimisă în 25 decembrie 1917 tuturor preoților și credincioșilor din eparhia Caransebeșului a alarmat autoritățile statului, care au luat măsuri de confiscare a acesteia, deoarece textul era o pledoarie pentru aplicarea principiilor unei democrații autentice, care refuza asupra unor popoare de către altele. Scria în pastorală sa următoarele: « *Duhul acestei democrații (...) tinde să răstoarne nedreptățile câte s-au făcut*

²⁰ Suciu/Constantinescu 1980, pp. 991-992.

²¹ Țara, (București, Caransebeș), an III, nr. 62, 22 martie 1934 (număr jubiliar) dedicat lui Cornel Corneanu.

²² Greuceanu 1987, p. 71.

și se mai fac mai ales față de mulțimea uriașă a celor săraci și dezmoșteniți de drepturi sau împiedicați a se împărtăși din binefacerile drepturilor prin legi aduse de o anumită clasă de oameni, care până acum și-a îngădit (n. n. apărât) mai mult interesele proprii.” Miron Cristea refuza inechitățile între popoarele din același stat declarând: « Iar dacă democrația nu admite ca o clasă de oameni să-și facă trebușoarele pe contul și spinarea și în paguba altor clase, tot așa nu admite nici ca un popor să asuprească și apese pe celălalt, ci fiecare națiune, fiecare neam să aibă dreptul de a trăi așa cum cer interesele lui, cu limba sa, cu credința sa, cu portul său, cu datinile și obiceiurile sale și cu toate ale sale, adică în sinele său. Cu un cuvânt, cere ca fiecare națiune, fiecare neam—fie mare, fie mic—să fie stăpân pe sine, să se conducă însuși spre binele și înaintarea sa și prin sine și spre progresul țării și al omeniei.”²³ Textul redat mai sus era o provocare și un îndemn adresat românilor bănățeni de a-și croi un drum propriu, separat de al poporului maghiar, moment de răscruce în viața episcopului caransebeșan, care a fost urmărit de autoritățile polițienești din Ungaria.

Despre ținuta sa îndrăzneată din această perioadă a vorbit în 26 decembrie 1919 în biserica catedrală din Caransebeș cu ocazia despărțirii de credincioșii bănățeni, cuvântare din care redăm un pasaj lămuritor: “Când sufla mai aspru vântul de primejdie pentru poporul nostru, care-l amenința cu cotropire și chiar cu pieire, pe vremea lui Brest-Litowsk, atunci și alte dăți glasul arhipăstorului vostru a devenit mai puternic și mai îndrăzneț, încât... voi înșivă adeseori vă întrebați cu mirare: „Cum nu se teme episcopul nostru de vorbește atât de îndrăzneț?” Da! De temut nu m-am temut căci a fost trebuință arzătoare de mângâierea mea; dar în 2 rânduri am stat în fața celei mai mari primejdii, ce poate amenința pe un episcop. De primul caz m-a scăpat cumințenia fostului nostru împărat—carele simțind că se clatină tronul propriu—nu a mai admis a se face pași contra unui episcop, ce altcum nu făcea alta, decât-după vorba lui Mircea cel Bătrân-„își apăra sărăcia și nevoile și neamul.” Iară a doua oară m-a scăpat prietenia unui bun creștin dreptcredincios, dar neromân, și mai la urmă când era să ajung în temnița de la Seghedin m-a mântuit capitularea la timp a bulgarilor”²⁴, aceasta având loc în 16/29 septembrie 1918.

d) A avut curajul ca în vara anului 1918 când noul ministru al instrucțiunii publice din Budapasta, Karoly Zichy, a hotărât statificarea tuturor școlilor confesionale, împreună cu Consistoriul diecezan din Arad au decis să nu aplice acest draconic ordin, hotărând în 13 iunie susținerea în continuare a acestora, comunicând că ” nu poate intra în nicio pertractare pentru cedarea vreunei școli de ale noastre”. Chemați la ordine, în fața miniștrilor maghiari,

²³ P. S. Lucian Mic 2017 p. 186; vezi Brătescu 2007, pp. 209-210.

²⁴ Foaia diecezană, an XXXV, nr. 3-4, 29 ianuarie/11 februarie 1920, p. 3.

demnitatea bisericii ortodoxe din Arad și Caransebeș au spus că situația școlilor confesionale aparține doar sinodului arhidiecezan și congresului național bisericesc și nicidecum guvernului.²⁵ Așadar, se întrededa o ruptură definitivă între biserica strămoșească și autoritățile maghiare într-un moment în care soarta războiului nu era încă cunoscută.

e) În 7 noiembrie 1918, cu ocazia constituirii Consiliului Național Român din Caransebeș, dr. Miron Cristea în fața mulțimii adunate pentru a-i omagia activitatea politică desfășurată în condiții atât de nesigure a declarat: *“Noi românii vrem să ne conducem înșine și să fim stăpâni pre toate ale noastre, prin recunoașterea națiunii maghiare care trebuie să se conducă doar pe sine. (...) Națiunea română își va croi însăși soarta și viitorul său cu ajutorul fraților români de pretutindeni și cu ajutorul factorilor mondiali și internaționali cari ni sunt binevoitori.”* Cuvântarea sa a fost un imbold pentru întreaga zonă de a grăbi crearea consiliilor naționale și gărzilor naționale române, care au preluat puterea în acele zile fierbinți.

f) În 8 noiembrie 1918 a emis circulara nr. 6150, adresată tuturor autorităților bisericești ortodoxe române din subordine, prin care recunoștea Consiliul Național Român Central drept singurul for politic și administrativ al românilor de la vest de Carpați și cerea preoților să modifice ecteniile citite în timpul slujbelor, pomenind doar *„Înalta noastră stăpânire națională și Marele Sfat al Națiunii Române.”*²⁶ Este documentul cu un impact major și imediat asupra credincioșilor români din Banatul istoric, dornici de o unire cât mai grăbnică cu Țara, document care a fost preluat și introdus și pe raza eparhiei Aradului, publicat în ziarul *Românul*, însoțit de un text lămuritor: *“Prea sfințitul părinte al Caransebeșului dr. E. Miron Cristea a trimis clerului său următoarea circulară în care zvăcnește duhul zilelor mari de astăzi. Cetiți, frați români, cu sfințenie acest document istoric al bisericii noastre ortodoxe de aici, care ne-a păstrat neatins sufletul feciorelnic prin urgii de veacuri. Prea Sfințite ne închinăm.”*²⁷

g) A condus impozanta delegație caransebeșană la Alba Iulia, care a participat la istoricul vot dat de cei 1228 deputați români pentru unirea Transilvaniei, Banatului, Maramureșului, Crișanei și părților ungurene cu Țara și a fost însărcinat să aducă la cunoștință celor 100.000 de români aflați pe platoul romanilor vestea așteptată de multe decenii. Discursul său a fost un expozeu asupra umilințelor trăite de români sub cisma maghiară, cu referire la sacrificiile acestora pentru Casa de Habsburg și guvernanții maghiari.

²⁵ *Foaia diecezană*, an XXXIII, nr. 32, 5/18 august 1918, p. 2.

²⁶ Brătescu 2007, p. 216-217.

²⁷ *Foaia diecezană*, an XXXIII, nr. 42, 28 octombrie/10 noiembrie 1918, p. 2-3.

Momentul adunării românilor într-o singură albie este redat astfel: „*Dară—chiar de s-ar fi șters din sufletul nostru orice amintire a muceniei noastre de veacuri--și încă nu ne putem gândi decât la aceea ce-au hotărât și făcut frații din Basarabia și Bucovina, adică la **Unirea cu scumpa noastră Românie**, alipindu-i întreg pământul strămoșesc.*

*Aceasta trebuie să fie singura noastră tendință firească; doară idealul suprem al fiecărui popor, ce locuiește pe un teritoriu compact, trebuie să fie **unitatea sa națională și politică**. Am fi niște ignoranți, vrednici de disprețul și râsul lumii, dacă în situația de azi am avea orice altă dorință. Numai din unirea tuturor românilor de pretutindeni vor putea răsări astfel de produse și acele manifestațiuni ale geniului nostru național, care prin însușirile lor specific românești să contribuie la progresul amenimei.”²⁸*

h) A făcut parte din delegația care a prezentat regelui Ferdinand I documentele votate de către Marea Adunare Națională de la Alba Iulia alături de episcopul greco-catolic Iuliu Hossu, Alexandru Vaida-Voevod și Vasile Goldiș.

i) Pe parcursul anului 1919, până la hotărârile Conferinței de Pace de la Paris, a militat din răspuțeri pentru integritatea Banatului istoric.

j) A întâmpinat cu bucurie alături de caransebeșeni primele eșaloane ale armatei române care au intrat în Banat în zilele de 21-22 iulie 1919 în frunte cu generalul B. Badescu. În centrul orașului, despovărat de incertitudini privind soarta românilor bănățeni, Miron Cristea declara acestora “*V-am așteptat cum așteaptă cerbul însetat apa cristalină din izvorul de munte, cum așteaptă robul raza de lumină, cum așteaptă creștinul ziua de Paști—ca să împlântați parul stăpânirii românești și pe cel din urmă petic de pământ strămoșesc—vă îmbrățișăm cu toată căldura inimii noastre, mulțumindu-vă pentru clipele de fericire ce ni le-a cauzat venirea voastră, cari sunteți acum la noi—dar de azi nainte sunteți aici și la voi acasă.”²⁹*

Dr. Elie Miron Cristea a aureolat scaunul de episcop al Caransebeșului prin priceperea de a impune o direcție în care s-a împletit rolul bisericii în apărarea credinței strămoșești, a limbii, datinilor și obiceiurilor, apoi în apărarea școlilor confesionale și institutului pedagogic diecezan cu aspirațiile național-politice ale românilor bănățeni într-o perioadă în care se prefigura crearea unor state naționale puternice după dispariția marilor imperii din Europa.

Dar ce a însemnat orașul Caransebeș pentru cel care avea să devină primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române? Răspunsul îl aflăm într-un articol dedicat de profesorul dr. Gheorghe Cotoșman lui Miron Cristea la câteva zile după trecerea acestuia în neființă. Scria

²⁸ *Lumina* (Caransebeș), an I, nr. 47, 29 noiembrie/ 12 decembrie 1918, p. 1-2.

²⁹ *Foaia diecezană*, an XXXIV, nr. 23-24, 2 august 1919, p. 1-2.

acesta următoarele: „Caransebeșul (...) a fost pedestalul de granit, de unde s-a ridicat la cea mai înaltă treaptă și demnitate la care poate aspira și visa un om și un român ...”³⁰, ajutat de câțiva luptători naționali din Banat, amintindu-i pe dr. Valeriu Braniște, dr. Caius Brediceanu, dr. George Dobrin, dr. Cornel Corneanu, Ștefan Jianu ș.a.

BIBLOGRAFIE

Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1979, p. 463.

Ionel Popescu, Constantin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Timișoara, Editura Învieirea, 2009, p. 28-29.

Foaia diecezană, an XXIV, nr. 49, 6 decembrie c. v. 1909, p. 4-5.

Poporul Român (Budapesta), an IV, nr. 39, 26 septembrie/9 octombrie 1904, p.4.

Valentin Borda, *Un tribun al românismului: Miron Cristea*, în *Națiunea*, an IX, nr. 24, 12-18 iulie 1998, p. 4.

Țara noastră (Sibiu), an III, nr. 44, 1/14 noiembrie 1909.

Gheorghe Cotoșman, *Însemnările inedite ale fostului Patriarh Miron Cristea în Anuarul Academiei Teologice Ortodoxe Române din Caransebeș. 1939-1940*, Caransebeș, Tiparul Tipografiei diecezane, 1940, p. 82.

Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserică și societate*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013, p. 211-215.

I. D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980, p. 991-992.

¹ *Foaia diecezană*, an XXIX, nr. 22, 1/14 iunie 1914, p. 1.

Dr. Cornel Corneanu, *Amintiri, în Învățătorul bănățean*, (Lugoj), an III, nr. 7-10/1939, p. 164-165.

Foaia diecezană, an XXIX, nr. 22, 1/14 iunie 1914, p.6.

Constantin Brătescu, *Episcopul Miron Cristea, Traian Lalescu și Asociația culturală din Banat*, în *Foaia diecezană* (serie nouă), an II, nr. 6-7, iunie-iulie 1996, p. 2.

Țara, (București, Caransebeș), an III, nr. 62, 22 martie 1934 (număr jubiliar) dedicat lui Cornel Corneanu.

Eugen Greuceanu, *Contribuții privind activitatea ierarhilor din Ardeal și Banat pentru drepturile românești în epoca dualistă (1867-1918)*, în *Mitropolia Banatului*, an XXXVII, nr. 4, iulie-august 1987, p. 71.

P. S. Lucian Mic, *Episcopul Miron Cristea. Pastorale...*, p. 186; vezi Constantin Brătescu, *Biserica strămoșească din Banatul de sud și contribuția sa la făurirea României Mari (1867-1919)*, Caransebeș, Editura Dalami, 2007, p. 209-210.

Foaia diecezană, an XXXV, nr. 3-4, 29 ianuarie/11 februarie 1920, p. 3.

Foaia diecezană, an XXXIII, nr. 32, 5/18 august 1918, p. 2.

Constantin Brătescu, *Biserica strămoșească din Banatul de sud și contribuția sa la făurirea României Mari (1867-1919)*, Caransebeș, Editura Dalami, 2007, p. 216-217.

Foaia diecezană, an XXXIII, nr. 42, 28 octombrie/10 noiembrie 1918, p. 2-3.

Lumina (Caransebeș), an I, nr. 47, 29 noiembrie/ 12 decembrie 1918, p. 1-2.

Foaia diecezană, an XXXIV, nr. 23-24, 2 august 1919, p. 1-2.

³⁰ *Ibidem*, an LIV, nr. 11, 12 martie 1939, p.4.

DIN PRESA BISERICESCĂ A VREMII. ÎNSCĂUNAREA EPISCOPULUI ELIE MIRON CRISTEA LA CARANSEBEȘ ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1910

Florin DOBREI

Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița

Abstract

At the end of 1909, in the the head of the episcopate of the Orthodox Romanians from Banat, residing at Caransebeș, was elected a new Bishop, born in Transilvania, namely Elie Miron Cristea, from Sibiu: an outstanding personality of the national life-political, cultural and religious in modern Romania. Church publications outside of the Banat – "Telegraful Român" ["Romanian Telegraph"] from Sibiu, "Biserica și Școala" ["The Church and School"] from Arad and "Revista Teologică" ["Theological Magazine"] from Sibiu – have watched with keen interest events, presenting their pages – at length – the welcome and then the consecration of Bishop Elie Miron Cristea at Caransebeș, as the successor of his worthy predecessors Ioan Popasu (1865-1889) and Nicolae Popea (1889-1908).

Keywords: *Episcopate of Caransebeș, Mountain Banat, Bishop Elie Miron Cristea, "Telegraful Român" ["Romanian Telegraph"] from Sibiu, "Biserica și Școala" ["The Church and School"] from Arad, "Revista Teologică" ["Theological Magazine"] from Sibiu.*

În ziua de 26 iulie/8 august 1908, la reședința sa din istorica cetate a Caransebeșului, trecea, în veșnicia lui Dumnezeu, ierarhul academician Nicolae Popea¹, arhiepiscopul clerului și al credincioșilor ortodocși români din Banatul de Munte. Rămas vacant, scaunul chiriarhal a constituit, vreme de peste un an, obiectul unei înverșunate dispute între „naționaliști” și „filomaghiarii” bănățeni, fiecare dintre cele două „tabere” locale dorind impunerea propriului candidat. Profitând de neînțelegerile ivite, Guvernul maghiar a invalidat însă atât alegerea arhimandritului Filaret Musta (1839-1930), făcută în sinodul eparhial din 4 octombrie 1908,

¹ Privitor la biografia sa, a se vedea: *** *Enciclopedia română*, tom III, Tiparul W. Krafft, Sibiu, 1904, p. 642; Gheorghe Tulbure, „† Nicolae Popea”, în *Revista Teologică*, Sibiu, an II, 1908, nr. 7-8, pp. 277-280 (alte necrologuri: *Candela*, Cernăuți, an XXVII, 1908, pp. 544-547; *Biserica Ortodoxă Română*, București, an XXXII, 1908, pp. 542-549); Ioan Lupaș, *Nicolae Popea și Ioan M. Moldovan. Discurs de recepție la Academia Română*, Academia Română, București, 1920; Ioan Lupaș, *Episcopul Nicolae Popea*, Tiparul Tipografiei Eparhiei Ortodoxe Române, Cluj, 1933; Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1934, pp. 141-145, 293-296; *** *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei Române, București, 1979, p. 692; Gheorghe Naghi, „Episcopul Nicolae Popea împotriva dualismului austro-ungar”, în *Mitropolia Banatului*, Timișoara, an XXXVI, 1986, nr. 4, pp. 83-93; Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului. Contribuții istorice*, ed. a II-a, Editura Marineasa, Timișoara, 2006, pp. 157-162; Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserica. Națiune. Cultură*, vol. III/1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, pp. 241-242; Idem, *Dicționarul ierarhilor români și străini slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Basilica, București, 2015, pp. 361-362; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a III-a, vol. III, Editura Trinitas, Iași, 2008, pp. 198-199; Idem, *Dicționarul teologilor români*, ed. a III-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 505-506; Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, ed. a II-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2015, pp. 144-150; Idem, *Teologi români și străini, membri ai Academiei Române*, Editura Andreiana, Sibiu, 2016, pp. 137-138; Constantin Brătescu, Daniel Alic, Florin Dobrei, „Episcopia Caransebeșului”, în † Varlaam Ploieșteanul (coord.), *Autocefalie și responsabilitate*, Editura Basilica, București, 2010, pp. 826-829 etc.

cât și pe cea a protosinghelului Iosif Traian Bădescu (1858-1933), făcută în sinodul electoral din 12 iulie 1909; susținerea acordată acestora de către Partidul Național Român constituie un serios „impediment”. Conflictul s-a încheiat abia la finele anului 1909, când, în fruntea diecezei „greco-răsăritene” bănățene, a fost ales un nou vlădică, ardelean după origine, anume gazetarul și consilierul mitropolitan Elie Miron Cristea de la Sibiu, personalitate marcantă a vieții național-politice, culturale și bisericești de la începuturile României moderne².

Vrednicul de pomenire ierarh s-a născut la 18 iulie 1868 în Toplița Română (jud. Harghita), din părinții Gherasim și Domnica. După absolvirea cursurilor școlii confesionale din localitatea natală (1875-1879), și-a continuat formarea la Gimnaziul săsesc din Bistrița (1879-1883), la Liceul grăniceresc din Năsăud (1883-1887), la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu (1897-1890) și la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Budapesta (1891-1895), unde a obținut doctoratul la 15 mai 1895 cu o teză despre viața și opera poetului Mihai Eminescu. Învățător și director la școala confesională românească din Orăștie (1890-1891), apoi secretar (1895-1902) și asesor (1902-1909) la Arhiepiscopia Ortodoxă a Sibiului, a îndeplinit, în paralel, funcțiile de redactor al publicației bisericești „Telegraful Român” (1898-1900), respectiv președinte al „Despărțământului” ASTRA și al „Reuniunii Române de Muzică” din Sibiu, precum și al altor instituții culturale românești. De asemenea, s-a implicat direct la ridicarea actualei catedrale mitropolitane și la înființarea Băncilor culturale „Vatra” din Cluj, „Lumina” din Sibiu și „Toplițana” din Toplița. În plan editorial, a întocmit câteva lucrări valoroase, cu o tematică diversificată: *Eminescu, viața și opera. Studii asupra unor creații mai noi în literatura română* (Gherla, 1895, în lb. maghiară); *Alexandru Roman* (1825-1897). *Material pentru biografia și activitatea lui* (Sibiu, 1897); *Arhiepiscopul și metropolitul Miron Romanul* (Sibiu, 1898); *Proverbe, maxime, asemănături și idiotisme, colectate din graiul românilor din Transilvania și Ungaria* (Sibiu, 1901); *Iconografia și întocmirile din internul bisericii răsăritene* (Sibiu, 1905); *Catedrala mitropolitană din Sibiu. Istoricul zidirii* (Sibiu, 1908, în colab.); la acestea se adaugă numeroase colaborări la cele mai însemnate reviste și gazete național-politice și teologice ale vremii. Diacon celib din 30 ianuarie 1900 – la 8 septembrie 1901 a fost ridicat la treapta de arhidiacon –, s-a călugărit la mănăstirea arădeană Hodoș-Bodrog (1902), fiind apoi hirotonit ieromonah (13 aprilie 1903); ulterior ajunge protosinghel (1 iunie 1908) și arhimandrit (17 aprilie 1910). La 21 noiembrie/4 decembrie 1909 a fost ales episcop al Caransebeșului, fiind însăunat la 25 aprilie/8 mai 1910³.

² Ioan D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara 1977, pp. 204-205; Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Editura de Vest, Timișoara, p. 56; Ioan D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, pp. 976-979; † Lucian Mic, „Cele trei candidaturi ale protosinghelului dr. Iuliu Iosif Olariu pentru ocuparea scaunului de episcop al Caransebeșului”, în Daniel Alic (coord.), *Rugăciune și Teologie*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2009, pp. 7-12; Florin Dobrei, „Frământările din Episcopia Caransebeșului din anii 1908-1909, ogindite în publicațiile «Telegraful Român», «Biserica și Școala» și «Revista Teologică»”, în Ioan Tulcan, Filip Albu (coord.), „*Calea Mântuirii*” la zece ani de la reparație (2000-2010). *Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2010, pp. 185-205.

³ Viața și activitatea marelui ierarh Elie Miron Cristea a făcut obiectul a numeroase cărți, studii și articole, dintre care menționăm: *** „Protosinghelul Dr. Miron E. Cristea. Date biografice”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an LVII, nr. 128 din 26 noiembrie/9 decembrie 1909, pp. 541-542; Romulus Cădea, „Patriarhul Miron Cristea”, în *Candela*, Cernăuți, an XXXVI, 1925, nr 3-7, pp. 73-95; Ion Rusu-Aburdeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa, Patriarhul României Dr. Miron Cristea. Omul și faptele*, vol. I, Editura Cartea Românească, București, 1929; Vasile Netea, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul Dr. Miron E. Cristea. La împlinirea vârstei de 70 ani (1868-1938)*, Târgu Mureș, 1938; Gheorghe Cotoșman, „Contribuții la istoria vieții românești din Transilvania la finea veacului al XIX-lea. Însemnări inedite ale Prea Fericitului Patriarh Miron”, în *Anuarul Academiei Teologice din Caransebeș*, an 1939-1940, Caransebeș, 1940, pp. 1-84; † Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită. Documente literare*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984; Idem, *Români din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918)*.

Redacțiile publicațiilor bisericești din afara Banatului – căci la acestea se va face referire în studiul de față – au urmărit cu viu interes „soarta” eparhiei caransebeșene, alegerea, confirmarea, hirotonirea și înscăunarea episcopului Miron Cristea constituind motive de mare bucurie pentru întreaga românităate transilvăneană; este vorba de cunoscutele foi bisericești *Telegraful Român*, „gazetă politică, industrială, comercială și literară” editată la Sibiu, fără întrerupere, din 1853 și până astăzi⁴, și *Biserica și Școala*, „foaie bisericească, scolastică, literară și economică”, editată la Arad între 1877-1948 și din 1992 până astăzi⁵, respectiv de *Revista Teologică* de la Sibiu, „organ pentru știința și viața bisericească”, editat în anii 1907-1916, 1921-1947 și din 1956 și până astăzi (în perioada 1956-1991 s-a redenumit „Mitropolia Ardealului”)⁶.

În ceea ce privește pașii premergători întâmpinării, respectiv ai înscăunării la Caransebeș a lui Elie Miron Cristea, pe scaunul arhieresc al vrednicilor săi antecesorii Ioan Popasu (1865-1889) și Nicolae Popea (1889-1908), presa vremii relatează, pas cu pas, alegerea⁷ și apoi confirmarea⁸ sa ca episcop, hirotesirea onorifică de arhimandrit⁹, respectiv depunerea jurământului de fidelitate a viitorului ierarh față de împăratul Francisc Iosif I (1848-1916) al Austriei la Viena¹⁰; în fapt, la 11/24 aprilie 1910, redacția foii bisericești arădene *Biserica și Școala* rezuma evenimentele mai sus enumerate astfel: „Duminecă [5/18 aprilie 1910] a fost hirotesit în Sibiu, întru arhimandrit, alesul episcop al Caransebeșului Dr. Miron Cristea, joi [9/22 aprilie 1910 n.n.] a depus jurământul înaintea Maiestății Sale în Viena, în ziua a treia de

După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea, Editura Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 1986; Idem, *Elie Miron Cristea. Corespondență*, Editura Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 2005; Ilie Șandru, Valentin Borda, *Un nume peste istorie – patriarhul Elie Miron Cristea*, Casa de Editură „Petru Maior”, Târgu Mureș, 1998; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, ed. a II-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2015, pp. 395-401; Idem, *Dicționarul teologilor români*, ed. a III-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 190-191; Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului. Contribuții istorice*, ed. a II-a, Editura Marineasa, Timișoara, 2006, pp. 163-182; † Lucian Mic, *Episcopul Elie Miron Cristea (1910-1919). Pastorale, ordine circulare și corespondență administrativă*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2007; Ilie Șandru, *Patriarhul Miron Cristea*, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2008; Ionel Popescu, Constantin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Editura Învierea, Timișoara, 2009; Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserică și societate*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013; *** Idem (edit.), *Episcopul Elie Miron Cristea al Caransebeșului. Ordine circulare*, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2018 etc.

⁴ Mircea Păcurariu, „«Revista Teologică». 100 de ani de la apariție. 1907-2007”, în *Revista Teologică*, Sibiu, an XVII (LXXXIX), 2007, nr. 1, pp. 14-31; Dumitru Abrudan, „«Telegraful Român», o ctitorie șaguniană”, în Mircea Păcurariu (coord.), *Andrei Șaguna – creator de epocă în istoria Bisericii ortodoxe din Transilvania*, Editura Andreiana, Sibiu, 2008, pp. 181-204; *** *Enciclopedia Ortodoxiei Românești* (coord. Mircea Păcurariu), București, 2010, pp. 639-640; Valeria-Gemma Moraru, *Revista Teologică, organ pentru știință și viață bisericească (1907-1916; 1921-1947). Indice bibliografic*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, 380 p.; Idem, *Mitropolia Ardealului, revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradiei (1956-1990). Indice bibliografic*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, 431 p.

⁵ Flavius Ardelean, „Istoricul revistei «Biserica și Școala»”, în *Altarul Banatului*, Timișoara, an XVI (LV), 2005, nr. 10-12, pp. 139-153; *** *Enciclopedia Ortodoxiei...*, p. 89.

⁶ *** *Enciclopedia Ortodoxiei...*, pp. 543-544.

⁷ *** „Dr. Miron E. Cristea, episcop al diecesei Caransebeșului. Raport special”, în *Telegraful Român* (în continuare: *TR*), Sibiu, an LVII, nr. 128 din 26 noiembrie/9 decembrie 1909, p. 541; *** „Alegerea de la Caransebeș”, în *TR*, an LVII, nr. 128 din 26 noiembrie/9 decembrie 1909, p. 541; *** „Alegerea de episcop în Caransebeș”, în *Biserica și Școala* (în continuare: *BS*), Arad, an XXXIII, nr. 48 din 29 noiembrie/12 decembrie 1909, pp. 2-4; Nicolae Bălan, „A treia alegere de episcop la Caransebeș”, în *Revista Teologică* (în continuare: *RT*), Sibiu, an III, 1909, nr. 12, pp. 505-506;

⁸ *** „Confirmarea părintelui Cristea de episcop”, în *BS*, an XXXIV, nr. 14 din 3/16 aprilie 1910, p. 5; *** „Episcopul Caransebeșului”, în *TR*, an LVIII, nr. 36 din 3/16 aprilie 1910, p. 149.

⁹ *** „Hirotesire”, în *TR*, an LVIII, nr. 37 din 6/19 aprilie 1910, p. 155.

¹⁰ *** „Personal”, în *TR*, an LVIII, nr. 38 din 8/21 aprilie 1910, p. 157; „Episcopul Caransebeșului”, în *TR*, an LVIII, nr. 39 din 10/23 aprilie 1910, p. 163

Paști [20 aprilie/3 mai 1910 n.n.] va fi sfințirea întru episcop, iar vineri [25 aprilie/8mai 1910 n.n.], la [catedrala] «Sfântul George», instalarea în scaunul episcopesc din Caransebeș»¹¹.

Înainte de toate, presa bisericească transilvăneană a descris, pe larg, hirotonirea noului întâi-stătător al credincioșilor ortodocși bănățeni. Astfel, redacția sibiană a *Telegrafului Român* publica, la 22 aprilie/5 mai 1910, decretul de întărire, semnat de ministrul de Culte și Instrucțiune Publică, contele Zichy János: „Maiestatea Sa Cesară și Regească Apostolică, cu preaînalta rezoluțiune datată din Viena, 11 aprilie anul curent, s-a îndurat preagrațios a întări alegerea Ilustrității Tale de episcop al diecezei gr. ort. române a Caransebeșului, efectuată din partea Sinodului Eparhiei Gr. Ort. Române a Caransebeșului. Când o aduc aceasta la plăcuta cunoștință a Ilustrității Tale, Te poftesc totodată ca jurământul de fidelitate să-l depui în mâinile Maiestății Sale Cesare și Regale Apostolice, pentru că hirotonirea și estrăderea diplomei preaînalte, precum și celelalte dispozițiuni cuprinse în Statutul Organic nr. 105, numai după prestarea jurământului pot fi luate în executare. Rog pe Ilustritatea Ta ca luarea în primire a oficiului episcopesc, după prestarea jurământului, să binevoiești a mi-o comunica la timpul său, pentru ca, privitor la compunerea și estrăderea diplomei preaînalte, se pot face dispoziții prin directorul suprem al oficiilor Ministerului pus sub conducerea mea”. Urma textul în originalul maghiar.

Se descria apoi solemnitatea iposifierii (chemarea la arhierie), respectiv săvârșirea Sfintei Taine a „punerii mâinilor”: „Actul hirotonirii s-a început încă de luni după-ameazi [19 aprilie/2mai 1910], la orele 4, când s-a celebrat vecernia cea mică [...]. Între melodioasele accente ale troparului «Bine ești cuvântat», intonat de corul seminarștilor, e adus la catedrală, din reședință, Î. P. S. S. arhiepiscopul și mitropolitul Ioan [Mețianu], însoțit de P. S. Sa. Ioan I. Papp, episcopul Aradului, și de noul episcop al Caransebeșului, P. C. Sa arhimandritul Dr. Miron E. Cristea [...]. După terminarea vecerniei, diaconii ies din altar și, cădind, se apropie de noul arhieru, care îi urmează până în fața sfântului altar, unde preoții slujitori formaseră un semicerc. Diaconul Dr. Vasile Stan comunică acum noului episcop știrea despre alegerea sa [...]. Noul episcop declară în urmă, cu glas sonor, că primește cu bucurie știrea comunicată și ocupă loc la masa așezată în fața altarului, unde se așezase deja Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul Ioan, cu P. S. Sa episcopul Aradului. Diaconii, cu luminile aprinse în mână, cetesc polichroanele [...]. Arhieriei, la fiecare polichron, ciocnesc păhărele umplute cu vin roșu și gustă din ele, iar corul cântă «Întru mulți fericiți ani!». Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul Ioan dă binecuvântare credincioșilor număroși, aflători în catedrală, și părăsește biserica, însoțit de P. S. episcop Ioan și de arhimandritul Miron. La 7 seara s-a început apoi vecernia cea mare. Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul Ioan a fost adus cu litia de la reședință la catedrală, între sunetele clopotelor. În urma Escelenției Sale pășiau P. S. episcop al Aradului, Ioan, și alesul și întăritul episcop al Caransebeșului, Miron [...]. La locul potrivit s-a intercalat litia [...]. S-a făcut apoi priveghierea [...]. Pe la orele 8 și jumătate, înălțătoarea slujbă dumnezeiască a fost terminată și numărul public a părăsit catedrala”.

În ziua următoare, marți, 20 aprilie/3 mai 1910, „la oarele 9, între sunetele clopotelor, preoții liturghisitori merg” și-i aduc pe arhieriei. „Sfânta Liturghie este oficiată de Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul Ioan Mețianu, asistat de P. S. Sa episcopul Ioan I. Papp al Aradului, de P. C. arhimandriți Filaret Musta și Augustin Hamsea și protosincelul R[oman] Ciorogariu, de protopresbiterii Ioan Droc, Matei Voileanu, Nicolae Ivan, Andrei Ghidiu, Sebastian Olariu, Ioan Pepa, Traian Oprea, Dr. Ioan Stroia și Pavel Boldea și de diaconii Dr. Vasile Stan și C[ornel] Lazăr. Răspunsurile le dă corul bisericii de la «Sfântul Nicolae» din Brașov, condus de maestrul [George] Dima. Catedrala e îndesată de lume”. După săvârșirea ritualului hirotonirii întru episcop, „Liturghia se continuă până la sfârșit, celebrând acum trei arhieriei [...]. Mitropolitul adresează acum arhierelui de nou sfințit o alocuțiune frumoasă, în

¹¹ *** „Înaintarea episcopului din Caransebeș”, în *BS*, an XXIV, nr. 15 din 11/24 aprilie 1910, p. 7.

firul căreia îi predă cârja, dorindu-i ca, pascănd turma lui Hristos, să-și câștige cununa neveștează a măririi și să dobândească împreună cu turma sa cuvântătoare Împărăția cea cerească. Publicul erumpe în aclamări. După potolirea lor, noul arhieru rostește clasic vorbire”, subliniind rolul arhipăstorului ortodox, acela de a întruni „în persoana sa cele mai înalte și mai nobile calități și însușiri, nu într-o atâta fizice, cât mai ales intelectuale și morale, cu cari să farmece, să însuflețească și să convingă turma sa, pe credincioșii săi, toți oameni cu judecată proprie, și să-i înduplece a-i da ascultare, a i se supune și a-l urma cu deplină încredere și cu nemărginită dragoste de fii credincioși”. Ierarhul se angaja ca, „precum până acuma, așa și de aci înainte, credința și legea strămoșească, limba și cultura românească, dragostea și înaintarea patriei străbune vor fi stelele conducătoare ale activității mele. Totul ce-mi va sta în putere voi face pentru Biserica mea, neamul meu și țara mea. Și, dacă Bunul Dumnezeu îmi va ține mintea și judecata, nu mă voi abate nici pe viitor de la calea cinstită de bun român, de convins ortodox și de credincios patriot, căci aceste forțe puternice m-au înălțat pe mine la o treaptă socială atât de însemnată. Mă voi identifica deci în toate cu împrejurările, atât în bine, cât și în rău, cu adevăratele interese ale patriei noastre, ale Bisericii mele, ale turmei mele și ale poporului nostru”.

La finalul acestui discurs, „care a înveselit și electrizat inimile, Î. P. S. Sa arhiepiscopul și mitropolitul Ioan Mețianu și P. S. Sa episcopul Ioan al Aradului ies din catedrală și sunt duși cu litiă la reședință, iar noul episcop împarte anafora, apoi merge și el la reședință. Ceremonia s-a terminat la 12 fără un sfert. La orele 12 se încep recepțiunile, în sala mare din reședința mitropolitană. Se prezintă întâi delegația Consistoriului diecezan din Caransebeș, întregită cu reprezentanții comunității bisericești din Lugoj și cu alți credincioși din dieceza Caransebeșului aflători în Sibiiu [...], apoi Consistorul arhidiecesan din Sibiiu și corpul profesoral de la Seminarul [...], apoi preoțimea din arhidiecesă [...] și un preot ortodox român din Craiova, aducând felicitări P. S. Sale în numele clerului din România. I se prezintă apoi delegațiunea Bisericii sorori Gr. Catolice Române [...], corpul profesoral de la Școala de fete din Sibiiu [...], corul bisericesc din Brașov-Scheiu [...], inteligența mireană din Sibiiu, întregită cu cea din jur și cu reprezentanții poporului de la sate [...], direcțiunea și funcționarii Băncii «Lumina» [...], parohienii din suburbiul iosefin [...] și în urmă delegația meseriașilor din Sibiiu [...]. Pentru fiecare delegațiune, P. S. Sa a avut răspunsul potrivit, mângăitor și încurajator [...]. Trecuse ora 1 când s-au terminat recepțiunile și s-a început prânzul la masa Î. P. S. Domn arhiepiscop și mitropolit Ioan, la care au fost întrunite peste 30 de persoane. S-au rostit numeroase toasturi [...]. P. S. Sa episcopul Miron a rostit apoi un toast foarte mișcător întru sănătatea Escelenței Sale mitropolitul Ioan, care a răspuns, între lacrimi, cu un toast asemenea clasic. La orele 4 masa a fost ridicată”¹².

Evenimentul era prezentat pe larg și în paginile foii diecezane arădene *Biserica și Școala*, în care erau reproduse, în numărul din 25 aprilie/8 mai 1910, fragmente extinse din gazeta sibiană citată¹³. Diferit, în *Revista Teologică* se arată, sumar, că, „după o văduvie care a durat aproape doi ani de zile de la moartea fericitului episcop Nicolae Popea, eparhia Caransebeșului își capătă păstorul dorit. Alegerea P. C. Sale Părintele Dr. Miron E. Cristea, săvârșită la 21 noemvrie 1909, a primit prea înalta întărire din partea Majestății Sale. La Sfânta Liturghie din duminica de la 4/17 aprilie [1910], Părintele protosinghel [Miron E.] Cristea a fost înaintat de către Î. P. S. Sa Părintele arhiepiscop și mitropolit Ioan [Mețianu] la rangul de arhimandrit, iar joi, în 8/21 [aprilie 1910] a pus jurământul de fidelitate în mâinile Majestății Sale la Viena. Credincioșii eparhiei Caransebeșului își așteaptă cu multă dragoste pe păstorul lor. «Foaia Diecezană», organul acelei eparhii, a publicat un număr festiv din

¹² *** „Hirotonirea Prea Sfinției Sale, Episcopului Dr. Miron E. Cristea”, în *TR*, an LVIII, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, pp. 177-180.

¹³ *** „Hironirea P. S. Sale Episcopului Dr. Miron E. Cristea”, în *BS*, an XXXIV, nr. 17 din 25 aprilie/8 mai 1910, pp. 2-4

incidentul confirmării. Actul sfințirii P. C. Sale Părintelui Dr. [Miron E.] Cristea întru episcop se va face a treia zi de Paști, iar instalarea în scaunul episcopesc de la Caransebeș va fi în ziua de Sf. Gheorghe”¹⁴.

Anunțul succint din paginile *Telegrafului Român* din 22 aprilie/5 mai 1910, anume că „Prea Sfințitul domn episcop al Caransebeșului, Dr. Miron E. Cristea, pleacă vineri dimineața [23 aprilie/6 mai 1910 n.n.], pe la Vinț, Arad, Timișoara, la reședința sa din Caransebeș”¹⁵, a fost urmat, la 29 aprilie/12 mai, de o descriere detaliată a călătoriei ierarhului, caracterizată ca fiind „o adevărată cale de triumf, care se pregătește numai eroilor cari vin acasă ca învingători de pe câmpul de războiu”. Astfel, „vineri dimineața [23 aprilie/6 mai 1910 n.n.], o parte însemnată a inteligenței române sibiene s-a adunat la gară pentru a-și lua rămas bun de la fostul membru distins și laborios al societății române sibiene. P. S. Sa și-a luat rămas bun, cu afabilitatea cunoscută, de la fiecare dintre cei ce i-au arătat acest nou semn de dragoste, apoi a urcat în tren, cu o suită numeroasă, cei rămași jos aclamându-l cu căldură în momentul când s-a pus trenul în mișcare”. S-au făcut opriri în gările Cristian, Săliște, Aciliu, Galeș, Apoldu de Jos, Miercurea Sibului, Cunța, Vințu de Jos, Orăștie, Simeria, Deva, Ilia, Zam, Săvârșin și Radna; „aproape toți oratorii cari l-au salutat pe P. S. Sa pe teritoriul arhidiecezei i-au dorit nu numai «Să mergi cu bine!», ci și «Să vii îndărăt cu bine!»”. La Arad, „inteligenta română a ieșit în număr mare la gară [...], vobirea de bineventare rostind-o P. C. Sa părintele protosincel R[oman] R. Ciorogariu”¹⁶.

Această vizită la Arad a noului ierarh bănățean este prezentată și în numărul din 25 aprilie/8 mai 1910 al foii diecezane locale *Biserica și Școala*: „Vineri [23 aprilie/6 mai 1910 n.n.], cu trenul de 4 după-amiază, a sosit părintele episcop al Caransebeșului Miron Cristea la Arad, încărcat cu buchete de flori, cari i s-au dat la gările prin cari a trecut de la Sibiu până în Arad, și cu o număroasă suită. La gară a fost așteptat de câtră arădani, preoți și intelectuali [...]. De la gară pleacă șirul lung de trăsuri la reședința episcopescă, unde Prea Sfințitul Episcop Ioan [Papp al Aradului n.n.] își primește înaltul oaspe și lumea ce umpluse saloanele reședinței [...]. Sâmbătă [24 aprilie/7 mai 1910 n.n.], însoțit de numeroasa sa suită, a vizitat P. S. Sa frumoasa noastră catedrală și seminarul diecezan, unde a fost întâmpinat de directorul seminarului Roman Ciorogariu [viitor episcop al Oradiei (1920-1936) n.n.], în fruntea corpului profesoral și a tinerimei, adunată în sala festivă [...]. După acest act vizitează biblioteca, muzeele, salele de învățământ și internatul, cari toate erau mult lăudate de episcop și suita sa. Reîntors la reședința episcopescă, i s-au prezentat membrii Adunării generale preoțești, cari era tocmai întrunită [...]. După aceasta pleacă la gară, însoțit de convoiul trăsurilor și își urmează calea spre Caransebeș”¹⁷.

Drumul de la Arad la Caransebeș era punctat, de asemenea, în paginile *Telegrafului Român* din 29 aprilie/12 mai 1910; itinerariul arhieresc a inclus opriri în gările din Timișoara – „la ora 1 și trei sferturi, peronul și sala de așteptare erau pline de lume aleasă românească” – și Lugoj – „la orele 4 și ceva, gara era plină de lume, om lângă om” –, iar „de aci încolo, primire la fiecare gară, cu vorbiri de bineventare și cu răspunsuri din partea P. S. Sale”.

În „punctul terminus” al călătoriei, anume la Caransebeș, ni se transmite că era, „la orele 6, lume colosală la gară. Primirea oficioasă o face părintele protosincel Dr. Iosif T. Badescu [...]. P. S. Sa mulțamește pentru dragostea cu care e primit [...]. Un banderiu frumos, compus din peste o sută de călăreți, așteaptă plecarea P. S. Sale în oraș, care urcă în trăsura împodobită frumos cu flori și ramuri verzi; împreună cu P. S. Sa, arhimandritul [Filaret] Musta [...]. Toate casele din stradele prin cari trece P. S. Sa sunt frumos decorate, cu flori în

¹⁴ Gheorghe Comșa, „Confirmarea P. C. Sale Păr. Dr. Miron E. Cristea de episcop”, în *RT*, an IV, 1910, nr. 5, p. 222.

¹⁵ *** „Personal”, în *TR*, an LVIII, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, p. 180.

¹⁶ *** „Instalarea Episcopului Dr. Miron E. Cristea”, în *TR*, an LVIII, nr. 45 din 29 aprilie/12 mai 1910, p. 189.

¹⁷ *** „P. S. Episcopul Cristea în Arad”, în *BS*, an XXXIV, nr. 17 din 25 aprilie/8 mai 1910, p. 6.

fereștri, cu ramuri verzi și cu covoare. În unele fereștri sunt lumini aprinse. Pe marginea drumului, și de-o parte și de alta, crengi de teiu plantate în pământ. Trăsura trece pe sub un arc triumfal cu inscripția românească «Bine ați venit». Reședința episcopoească e frumos decorată cu flori și cu verdeață și e luminată în mod feeric. Ferestrele sunt toate pline de lume pe unde trece imponentul convoiu. Felinarele electrice de pe strade sunt toate aprinse, deși e ziua încă [...]. P. S. Sa merge de-a dreptul la biserică [...], unde îmbracă mantia și ia cârja în mână, iar protopresbiterul [Andrei] Ghidiu [protopopul Caransebeșului n.n.] îi adresează o vorbire de salutare cu ocazia intrării pentru prima oară în catedrala sa. Corul seminarial intonează «Pe stăpânul și arhiereul». P. S. Sa intră acum în biserică [...], cetește două rugăciuni, apoi se reîntoarce și-și face intrarea în reședința, deasupra porții căreia e inscripția «Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului»”.

În seara aceleiași zile, „la orele 9, s-a aranjat un frumos și impunător conduct de torțe și lampioane, în fruntea căruia mergea fanfara țăranilor români dintr-o comună apropiată de Caransebeș. În fața reședinței episcopoești se adunase mulțime de oameni, ca la patru mii”. Încep să cânte, „întâi corul seminarial, apoi Reuniunea germană de cântări din Caransebeș, după ea cea ungurească, apoi un alt cor românesc și la urmă corul mixt din Caransebeș [...]”. P. S. Sa episcopul Miron răspunde cu glas sonor din fereastra reședinței, iar vorbirea sa plină de sentiment, de dragoste de neam și de lege, e primită cu aclamări furtunoase. În urmă se produc călușerii din Caransebeș, iar o fanfară, din țărani compusă, cântă mai multe piese. La orele 10 lumea începe a se resfira, iar P. S. Sa se retrage în departamentele sale, pentru a mai sta puțin și în mijlocul iubiților săi părinți, cari au venit cu câteva zile mai nainte la Caransebeș spre a asista și ei la aceste mari și impunătoare serbări”¹⁸.

Stabilit, cu multă minuțiozitate, încă de la Sibiu¹⁹, programul din ziua instalării a fost respectat cu rigurozitate. Astfel, în 25 aprilie/8 mai 1910, duminică, „la orele 9 dimineața, mulțime de preoți îmbrăcați în odăjdii vin cu litia la reședința episcopoească, pentru a duce la biserică pe P. S. Sa. Strada e îndesată de lume [...]. Cântă corul seminarial. P. S. Sa e dus sub baldachin. În biserică îi așteaptă sosirea corul mixt din Lugoj [...]. În fața altarului, preoții slujitori formează un semicerc în jurul P. S. Sale. Sunt următorii: protopresbiterii [Nicolae] Ivan [asesor mitropolitan la Sibiu, viitor episcop al Clujului (1921-1936) n.n.], [Galaction] Șagău [protopop al Reghinului, jud. Mureș n.n.], [Ioan] Căndea [protopop al Avrigului, jud. Sibiu n.n.], [Ioan] Teculescu [protopop al Alba Iuliei, viitor episcop – cu numele de Iustinian – al Episcopiei Armatei (1923-1924) și al Episcopiei Cetății Albe și a Ismailului (1924-1932) n.n.], [Andrei] Ghidiu [protopop al Caransebeșului n.n.], preotul [Gheorghe] Buru [slujitor la Catedrala Eparhială din Caransebeș n.n.] și diaconii [Mihail] Gașpar din Lugoj [prozator, gazetar, viitor protopop al Bocșei, jud. Caraș-Severin n.n.] și Dr. [Vasile] Stan din Sibiu [profesor de Limba Română la Institutul teologic-pedagogic „Andreian”, viitor arhiereu-vicear al Arhiepiscopiei Sibiului (1928-1938) și episcop al Maramureșului (1938-1945) n.n.]²⁰. Părintele arhimandrit [Filaret] Musta rostește vorbirea de întroducere în scaunul arhieresc, ca mandatar mitropolitan. Dispune ca diaconul Dr. Stan să cetească actul de întărire, în ungurește și românește, iar în urmă gramata mitropolitului Ioan Mețianu, și apoi declară introdus în noua sa demnitate, pe baza actelor cetite, pe noul episcop și-l pofteste să ocupe scaunul arhieresc din catedrală, pentru a primi prin aceasta în posesiune conducerea diecezei [...]. Termină cu «Să trăiești la mulți ani!». Mulțimea din biserică erumpe în aclamări puternice, corul din Lugoj cântă «La mulți ani» și afară se slobod treascurile”²¹.

¹⁸ *** „Instalarea episcopului...” pp. 189-190.

¹⁹ *** „Programul primirii și instalării Prea Sfinției Sale a Domnului Episcop Dr. Miron E. Cristea în Caransebeș”, în *TR*, an LVIII, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, p. 180.

²⁰ A se vedea: M. Păcurariu, *Dicționarul...*, passim; D. Alic, *Eparhia Caransebeșului...*, passim.

²¹ *** „Instalarea episcopului...” p. 190.

Luând apoi cuvântul, episcopul Elie Miron Cristea al Caransebeșului a rostit un înălțător discurs, din care transpare, ca un fir roșu, necesitatea răspândirii „luminei și a slobozirii celor mulți din robia întunecului prin aplicarea înțeleaptă a tuturor mijloacelor de cultivare în cele mai largi pături ale credincioșilor noștri”, căci „lumina și cultura adevărată sunt, pentru dezvoltarea vieții sociale a unui popor, ceea ce e soarele și căldura lui pentru natură, căci precum în natură, sub influența binefăcătoare a soarelui, se desvoltă toată firea într-o frumoasă armonie, așa și numai un popor cult se ridică repede în toate privințele, devenind un factor tot mai valoros al Bisericii, al neamului, al țării, al omenimii”. Imperative sunt și „munca conștientă pe terenul bisericesc, școlar și economic”, precum și „cultivarea religiosității, a moralității și a tuturor gândurilor și ideilor mărețe, ca frățietatea și buna înțelegere cu toate confesiunile și neamurile cu cari Dumnezeu ne-a răsădit pe același pământ, în aceeași patrie comună, apoi egalitatea, libertatea, îndurarea de cei lipsiți și bolnavi, filantropia ori jertfirea de sine”. La final, rostind „o scurtă rugăciune, episcopul dă binecuvântare arhierescă mulțimii din catedrală, care-l aclamează în mod sgomotos”. La „orele 11, P. S. Sa a fost îmbrăcat în ornate și s-a început Sfânta Liturghie [...]. La orele 12 și un sfert Liturghia e terminată [...]. Lumea părăsește catedrala, unde se deschide numai decît sesiunea ordinară sinodală”²². În acest discurs inaugural, asemănând „ivirea mea între domniile voastre cu ivirea curcubeului păcii și al frățestii împreună-lucrări”, ierarhul îi mobiliza pe cei prezenți prin cuvintele: „Ne așteaptă pe toți muncă încordată, dar aceasta n-are să ne descurajeze, ci, din contră, să ne întărească dorul de muncă, isvorât și din conștiința că nouă, generației de azi și de mâine, ne-a rezervat Dumnezeu acest teren de muncă pentru a putea cu toții a ne valida mai ușor și să ne putem câștiga merite pentru Biserică, popor și patrie și nume în fața celor de azi și a celor din viitor”²³.

Foaia șaguniană *Telegraful Român* din Sibiu continua relatarea firului manifestărilor de atunci: „P. S. Sa vine la reședință la ora 1 și un sfert. Nu peste mult se încep apoi recepțiunile”. L-au felicitat comitele suprem Dr. Medve Zoltán, reprezentanții „delegațiilor” romano-catolice, greco-catolice, reformate, luterane și israelite din Banat, membrii Consistoriului și ai corpului profesoral de la Seminarul diecezan, generalul de divizie Nicolae Cena, preoți, dascăli confesionali etc. „La orele 3 s-a început banchetul, dat în restaurantul fraților Lichtneckert. Au participat la banchet 250 de persoane”. Toasturile s-au prelungit până „la orele 5 și jumătate, când P. S. Sa, rostind o vorbire frumoasă de încheiere, plină de vorbe de mulțămire, ridică masa și se duce la reședință”. Seara „s-a dat concert în sala hotelului Lichtneckert, cu program bogat, ales și bine executat. Sala a fost îndesată de lume. A participat și P. S. Sa episcopul Dr. Miron E. Cristea. Cu acest concert, festivitățile încopciate cu instalarea P. S. Sale au fost terminate, iar suita P. S. Sale a plecat luni dimineața îndărăt la Sibiu, încântată de cele văzute și esperiate. P. S. Sa a rămas să se apuce cu nădejde de munca grea a spargerii unei holde înțelenite”²⁴.

Succint și rezumativ, în paginile *Revistei Teologice* se arată că, „după o vacanță care a durat aproape doi ani de zile, dând loc la lupte și sbuciumări interne, eparhia Caransebeșului și-a primit păstorul dorit. P. S. S. Dr. Miron E. Cristea, chemat la conducerea acelei eparhii prin votul sinodului electoral de la 21 noemvrie din anul trecut [1909 n.n.], după ce a primit și preagrațioasa întărire din partea Maiestății Sale, a fost sfințit întru episcop în catedrala mitropolitană din Sibiu și introdus în scaunul episcopesc de la Caransebeș, care-l așteptă ca pe un mire ales al său. Atât actul sfințirii, cât și al instalării P. S. Sale, au luat proporțiile unor frumoase și impunătoare festivități bisericești și naționale, cari au umplut de o sinceră bucurie inimile tuturor celor ce se interesează de binele și progresul Bisericii noastre. Bucuria aceasta își află explicarea, deoparte în însemnătatea deosebită pe care obștea credincioșilor Bisericii

²² *** „Serbările de la Caransebeș”, în *TR*, an LVIII, nr. 44 din 27 aprilie/10 mai 1910, pp. 184-185.

²³ *** „Sinodul din Caransebeș”, în *TR*, an LVIII, nr. 46 din 1/14 mai 1910, p. 194.

²⁴ *** „Instalarea episcopului...”, pp. 190-191.

noastre o acordă demnității arhieresti, iar de altă parte în convingerea generală că noul episcop al eparhiei Caransebeșului este un bărbat destoinic, care va purta cărja vlădicească spre binele și înflorirea Bisericii și a neamului nostru. Vieța de până acum a P. S. Sale îl indică a fi chemat să desfășoare o asemenea activitate binecuvântată de la locul înalt pe care-l ocupă”. După o sumară biografie a noului ierarh, se critica apoi „birocratizarea instituțiilor ecleziastice” prin crearea unui „aparat administrativ foarte complicat, sec și prea puțin productiv”; în vederea urmării liniilor „de dezvoltare trasate de mitropolitul Șaguna”, se cerea un „duh nou de vieță bisericească, un duh creator, care să introducă suflet și putere în toate arterele organismului Bisericii noastre”²⁵.

Și cititorilor foii eparhiale *Biserica și Școala* li se vestește, la 18 din 2/15 mai 1910, că „instalarea P. S. Sale Miron Cristea în scaunul episcopesc din Caransebeș s-a săvârșit între mari solemnități”, redacția arădeană exprimându-se dorința ca „Bunul Dumnezeu să restabilească pacea în dieceza atât de mult sguduită de patimile omenești”²⁶.

Urarea s-a dovedit a fi una profetică, episcopul Miron Cristea, prin multipla și rodnică sa activitate desfășurată la Caransebeș, făcându-se un urmaș de cinste al iluștrilor săi predecesori Ioan Popasu și Nicolae Popea. Astfel, în plan cultural, ierarhul a sprijinit „Societatea pentru fond de teatru românesc”, „Reuniunea învățătorilor români greco-răsăriteni din Dieceza Caransebeșului” și despărțămintele locale ale „ASTREI”, a impulsionat înființarea de biblioteci parohiale, a strâns legăturile cu societățile culturale „Casina Românească” și „Reuniunea românească de cântări și muzică” și a avut un rol important în crearea „Asociației Culturale Bănățene”. Învățământului confesional și celui teologic-pedagogic i-a acordat atenția cuvenită. Confruntat cu pericolul etatizării școlilor „poporale” românești, ierarhul a impus construirea, repararea ori adaptarea la cerințele impuse de Stat a peste 150 de localuri școlare; prin circulare îi îndemna permanent pe dascăli să ridice calitatea învățământului elementar, să participe la conferințele și la reuniunile învățătoresți periodice, să respecte normele metodologice în vigoare, tipărite în revistele didactice de profil. La Institutul diecezan – în 1912 a organizat o colectă de amploare pentru zidirea unei clădiri corespunzătoare – au fost aduși profesori noi. În anul 1910 a inițiat seria *Anuarelor Institutului Teologic Dieceze* din Caransebeș; în paralel, și-a continuat apariția *Foaia Diecezană*, iar în lunile ianuarie-decembrie 1918 a fost editat săptămânalul *Lumina. Foaie religioasă culturală pentru popor*. În plan pastoral-misionar, episcopul Miron Cristea a întreprins numeroase vizite canonice (Glimboca, Sacu, Uzdin, Făget, Buziaș, Vârșeț, Alibunar etc.), câteva dintre acestea fiind prilejuite de târnosirea unor locașuri de închinare; la Caransebeș, în 1912, a fost renovată și resfințită biserica „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul”. Din inițiativa sa, la 20 iulie 1912 s-a pus piatra de temelie a așezământului monahal cu hramul „Sfântul Proroc Ilie” de la „Balta Caldă” (Românești, jud. Timiș) – cunoscut ca mănăstirea „Izvorul (lui) Miron” –, ridicat pe un loc donat de surorile Maria și Susana Glava; finalizată în 1929, biserica a fost sfințită, împreună cu chiliile, în anul 1931. În 1913 a pus bazele „Fondului de ajutorare și de penziuni al eparhiei dreptcredincioase române a Caransebeșului”, destinat sprijinirii preoților vârstnici, a văduvelor și orfanilor acestora; ulterior, destinațiile filantropice ale acestuia au fost extinse. În plan național-politic, trebuie menționată participarea ierarhului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918; tot el a făcut parte și din delegația românilor ardeleni care a prezentat la București decizia unirii Transilvaniei „cu Patria-Mumă”. Pentru aceste merite a fost numit, în anul 1919, membru de onoare al Academiei Române²⁷.

²⁵ Nicolae Bălan, „Noul episcop al eparhiei Caransebeșului, P. S. S. Dr. Miron E. Cristea”, în *RT*, an IV, 1910, nr. 6, pp. 229-232.

²⁶ *** „Instalarea P. S. S. Miron Cristea”, în *BS*, an XXXIV, nr. 18 din 2/15 mai 1910, p. 6.

²⁷ Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeșului*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1940, pp. 49-51; P. Bona, *op. cit.*, pp. 177-182; I. Popescu, C. Brătescu, *op. cit.*, pp. 31-74; D. Alic, *op. cit.*, pp. 71-380.

În urma demisiei mitropolitului-primat Conon Arănescu-Donici (1896-1919), pe scaunul rămas vacant a fost ales, la 18/31 decembrie 1919, întâi-stătătorul românilor ortodocși bănățeni, episcopul Miron Cristea de la Caransebeș, investit și înscăunat în ziua următoare (19 decembrie 1919/1 ianuarie 1920). La 4 februarie 1925, același ierarh a devenit cel dintâi patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, fiind instalat în noua demnitate la 1 noiembrie 1925. În timpul arhipăstoriei sale s-a realizat unificarea bisericească și s-a votat un nou „Statut de organizare și funcționare al Bisericii Ortodoxe Române” (1925), după model șagunian. Același înalt-ierarh s-a îngrijit de traducerea și tipărirea *Bibliei sinodale* din 1936 și a mai multor ediții din *Noul Testament*, a înființat Seminarul teologic „Miron Patriarhul” din Câmpulung-Muscel (1922) pentru orfanii de război și Academia de Muzică religioasă din București (1927). Tot din inițiativa sa a reapărut oficiosul *Biserica Ortodoxă Română* (1921) și s-a inițiat revista *Apostolul* (1924) și s-a ridicat actualul palat patriarhal; în localitatea natală a ctitorit un schit de lemn. De asemenea, a contribuit la întărirea legăturilor cu alte Biserici creștine, prin vizitele sale la Locurile Sfinte (1927), în Anglia (1936) și în Polonia (1938); a sprijinit participarea teologilor ortodocși români la diferite congrese și întâlniri ecumenice peste hotare și a convocat, la București, o „Conferință regională a Alianței mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică” (1933) și o „Conferință româno-anglicană” (1935). Pe tărâm editorial, îi amintim lucrările: *Principii fundamentale pentru organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române* (București, 1920) și *Pastorale, predici și cuvântări* (vol. I-VI, București, 1923-1939). În plan politic a făcut parte din regența care s-a aflat la conducerea României între 20 iulie 1927 și 8 iunie 1930, devenind apoi prim-ministru, sub regele Carol II (1930-1940), între 10 februarie 1938 și 6 martie 1939, dată la care a trecut la cele veșnice la Cannes (Franța); a fost înmormântat în catedrala patriarhală din București la 14 martie 1939²⁸.

În acest mod a știut ierarhul de vrednică pomenire Elie Miron Cristea al Caransebeșului să-și slujească patria și Biserica străbună, înscriind, prin realizările sale, o pagină de aur în cartea nemuririi neamului românesc. Îndemnul său, cuprins în prima sa cuvântare adresată clerului și credincioșilor din Banatul de Munte – în noua sa postură chiriarhală –, rămâne, ca atare, ca un imbold peste veacuri: „Când vă cer cea mai înflăcărată iubire de patrie, nu pot trece cu vederea a vă îndemna, cu tot dinadinsul, să vă iubiți și apărați vatra și moșia voastră părintească, precum legea și limba voastră românească. Și nici nu să poate altcum, căci adevărata iubire de patrie este strâns legată de alipirea către aceste comori ale sufletului nostru”²⁹.

²⁸ *** „Închinare Înalț Prea Sfințitului Patriarh Dr. Miron Cristea”, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, an LVI, 1938, nr. 11-12, pp. 609-712; Ioachim Crăciun, *Cel dintâi patriarh al României, Miron Cristea. Cuvântare*, Tipografia „Cultura”, Cluj, 1939; *** „Moartea și îngroparea patriarhului Miron”, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, an LVII, 1939, nr. 3-4, pp. 129-272; † Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea – documente, însemnări și corespondențe*, Editura Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 1987; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, III, pp. 377-378; Vasile Petcu, *Guvernarea Miron Cristea*, Editura Enciclopedică, București, 2009; D. Alic, *Eparhia Caransebeșului...*, pp. 381-383.

²⁹ *** *Foaia Diecezană*, Caransebeș, an XXV, nr. 17 din 25 aprilie/8 mai 1910, pp. 13-14.

BIBLIOGRAFIE

- ¹ Privitor la biografia sa, a se vedea: *** *Enciclopedia română*, tom III, Tiparul W. Krafft, Sibiu, 1904, p. 642; Gheorghe Tulbure, „† Nicolae Popea”, în *Revista Teologică*, Sibiu, an II, 1908, nr. 7-8, pp. 277-280 (alte necrologuri: *Candela*, Cernăuți, an XXVII, 1908, pp. 544-547; *Biserica Ortodoxă Română*, București, an XXXII, 1908, pp. 542-549); Ioan Lupăș, *Nicolae Popea și Ioan M. Moldovan. Discurs de recepție la Academia Română*, Academia Română, București, 1920; Ioan Lupăș, *Episcopul Nicolae Popea*, Tiparul Tipografiei Eparhiei Ortodoxe Române, Cluj, 1933; Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1934, pp. 141-145, 293-296; *** *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei Române, București, 1979, p. 692; Gheorghe Naghi, „Episcopul Nicolae Popea împotriva dualismului austro-ungar”, în *Mitropolia Banatului*, Timișoara, an XXXVI, 1986, nr. 4, pp. 83-93; Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului. Contribuții istorice*, ed. a II-a, Editura Marineasa, Timișoara, 2006, pp. 157-162; Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Națiune. Cultură*, vol. III/1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, pp. 241-242; Idem, *Dicționarul ierarhilor români și străini slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Basilica, București, 2015, pp. 361-362; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a III-a, vol. III, Editura Trinitas, Iași, 2008, pp. 198-199; Idem, *Dicționarul teologilor români*, ed. a III-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 505-506; Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, ed. a II-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2015, pp. 144-150; Idem, *Teologi români și străini, membri ai Academiei Române*, Editura Andreiana, Sibiu, 2016, pp. 137-138; Constantin Brătescu, Daniel Alic, Florin Dobrei, „Episcopia Caransebeșului”, în † Varlaam Ploieșteanul (coord.), *Autocefalie și responsabilitate*, Editura Basilica, București, 2010, pp. 826-829 etc.
- ¹ Ioan D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara 1977, pp. 204-205; Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Editura de Vest, Timișoara, p. 56; Ioan D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, pp. 976-979; † Lucian Mic, „Cele trei candidaturi ale protosinghelului dr. Iuliu Iosif Olariu pentru ocuparea scaunului de episcop al Caransebeșului”, în Daniel Alic (coord.), *Rugăciune și Teologie*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2009, pp. 7-12; Florin Dobrei, „Frământările din Episcopia Caransebeșului din anii 1908-1909, oglindite în publicațiile «Telegraful Român», «Biserica și Școala» și «Revista Teologică»”, în Ioan Tulcan, Filip Albu (coord.), „*Calea Mântuirii*” la zece ani de la apariție (2000-2010). *Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2010, pp. 185-205.
- ¹ Viața și activitatea marelui ierarh Elie Miron Cristea a făcut obiectul a numeroase cărți, studii și articole, dintre care menționăm: *** „Protosinghelul Dr. Miron E. Cristea. Date biografice”, în *Telegraful Român*, Sibiu, an LVII, nr. 128 din 26 noiembrie/9 decembrie 1909, pp. 541-542; Romulus Căndea, „Patriarhul Miron Cristea”, în *Candela*, Cernăuți, an XXXVI, 1925, nr. 3-7, pp. 73-95; Ion Rusu-Abrudeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa, Patriarhul României Dr. Miron Cristea. Omul și faptele*, vol. I, Editura Cartea Românească, București, 1929; Vasile Netea, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul Dr. Miron E. Cristea. La împlinirea vârstei de 70 ani (1868-1938)*, Târgu Mureș, 1938; Gheorghe Cotoșman, „Contribuții la istoria vieții românești din Transilvania la finea veacului al XIX-lea. Însemnări inedite ale Prea Fericitului Patriarh Miron”, în *Anuarul Academiei Teologice din Caransebeș*, an 1939-1940, Caransebeș, 1940, pp. 1-84; † Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită. Documente literare*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984; Idem, *Români din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918). După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Editura Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 1986; Idem, *Elie Miron Cristea. Corespondență*, Editura Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 2005; Ilie Șandru, Valentin Borda, *Un nume peste istorie – patriarhul Elie Miron Cristea*, Casa de Editură „Petru Maior”, Târgu Mureș, 1998; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, ed. a II-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2015, pp. 395-401; Idem, *Dicționarul teologilor români*, ed. a III-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 190-191; Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului. Contribuții istorice*, ed. a II-a, Editura Marineasa, Timișoara, 2006, pp. 163-182; † Lucian Mic, *Episcopul Elie Miron Cristea (1910-1919). Pastorale, ordine circulare și corespondență administrativă*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2007; Ilie Șandru, *Patriarhul Miron Cristea*, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2008; Ionel Popescu, Constantin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Editura Învieirea, Timișoara, 2009; Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserică și societate*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013; *** Idem (edit.), *Episcopul Elie Miron Cristea al Caransebeșului. Ordine circulare*, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2018 etc.
- ¹ Mircea Păcurariu, „«Revista Teologică». 100 de ani de la apariție. 1907-2007”, în *Revista Teologică*, Sibiu, an XVII (LXXXIX), 2007, nr. 1, pp. 14-31; Dumitru Abrudan, „«Telegraful Român», o ctitorie șaguniană”, în

- Mircea Păcurariu (coord.), *Andrei Șaguna – creator de epocă în istoria Bisericii ortodoxe din Transilvania*, Editura Andreiana, Sibiu, 2008, pp. 181-204; *** *Enciclopedia Ortodoxiei Românești* (coord. Mircea Păcurariu), București, 2010, pp. 639-640; Valeria-Gemma Moraru, *Revista Teologică, organ pentru știință și viață bisericească (1907-1916; 1921-1947). Indice bibliografic*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, 380 p.; Idem, *Mitropolia Ardealului, revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradiei (1956-1990). Indice bibliografic*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, 431 p.
- ¹ Flavius Ardelean, „Istoricul revistei «Biserica și Școala»”, în *Altarul Banatului*, Timișoara, an XVI (LV), 2005, nr. 10-12, pp. 139-153; *** *Enciclopedia Ortodoxiei...*, p. 89.
- ¹ *** *Enciclopedia Ortodoxiei...*, pp. 543-544.
- ¹ *** „Dr. Miron E. Cristea, episcop al dieceei Caransebeșului. Raport special”, în *Telegraful Român* (în continuare: *TR*), Sibiu, an LVII, nr. 128 din 26 noiembrie/9 decembrie 1909, p. 541; *** „Alegerea de la Caransebeș”, în *TR*, an LVII, nr. 128 din 26 noiembrie/9 decembrie 1909, p. 541; *** „Alegerea de episcop în Caransebeș”, în *Biserica și Școala* (în continuare: *BS*), Arad, an XXXIII, nr. 48 din 29 noiembrie/12 decembrie 1909, pp. 2-4; Nicolae Bălan, „A treia alegere de episcop la Caransebeș”, în *Revista Teologică* (în continuare: *RT*), Sibiu, an III, 1909, nr. 12, pp. 505-506;
- ¹ *** „Confirmarea părintelui Cristea de episcop”, în *BS*, an XXXIV, nr. 14 din 3/16 aprilie 1910, p. 5; *** „Episcopul Caransebeșului”, în *TR*, an LVIII, nr. 36 din 3/16 aprilie 1910, p. 149.
- ¹ *** „Hirotesire”, în *TR*, an LVIII, nr. 37 din 6/19 aprilie 1910, p. 155.
- ¹ *** „Personal”, în *TR*, an LVIII, nr. 38 din 8/21 aprilie 1910, p. 157; „Episcopul Caransebeșului”, în *TR*, an LVIII, nr. 39 din 10/23 aprilie 1910, p. 163
- ¹ *** „Înaintarea episcopului din Caransebeș”, în *BS*, an XXIV, nr. 15 din 11/24 aprilie 1910, p. 7.
- ¹ *** „Hirotonirea Prea Sfinției Sale, Episcopului Dr. Miron E. Cristea”, în *TR*, an LVIII, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, pp. 177-180.
- ¹ *** „Hironirea P. S. Sale Episcopului Dr. Miron E. Cristea”, în *BS*, an XXXIV, nr. 17 din 25 aprilie/8 mai 1910, pp. 2-4
- ¹ Gheorghe Comșa, „Confirmarea P. C. Sale Păr. Dr. Miron E. Cristea de episcop”, în *RT*, an IV, 1910, nr. 5, p. 222.
- ¹ *** „Personal”, în *TR*, an LVIII, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, p. 180.
- ¹ *** „Instalarea Episcopului Dr. Miron E. Cristea”, în *TR*, an LVIII, nr. 45 din 29 aprilie/12 mai 1910, p. 189.
- ¹ *** „P. S. Episcopul Cristea în Arad”, în *BS*, an XXXIV, nr. 17 din 25 aprilie/8 mai 1910, p. 6.
- ¹ *** „Instalarea episcopului...”, pp. 189-190.
- ¹ *** „Programul primirii și instalării Prea Sfinției Sale a Domnului Episcop Dr. Miron E. Cristea în Caransebeș”, în *TR*, an LVIII, nr. 43 din 22 aprilie/5 mai 1910, p. 180.
- ¹ A se vedea: M. Păcurariu, *Dicționarul...*, passim; D. Alic, *Eparhia Caransebeșului...*, passim.
- ¹ *** „Instalarea episcopului...”, p. 190.
- ¹ *** „Serbările de la Caransebeș”, în *TR*, an LVIII, nr. 44 din 27 aprilie/10 mai 1910, pp. 184-185.
- ¹ *** „Sinodul din Caransebeș”, în *TR*, an LVIII, nr. 46 din 1/14 mai 1910, p. 194.
- ¹ *** „Instalarea episcopului...”, pp. 190-191.
- ¹ Nicolae Bălan, „Noul episcop al eparhiei Caransebeșului, P. S. S. Dr. Miron E. Cristea”, în *RT*, an IV, 1910, nr. 6, pp. 229-232.
- ¹ *** „Instalarea P. S. S. Miron Cristea”, în *BS*, an XXXIV, nr. 18 din 2/15 mai 1910, p. 6.
- ¹ Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeșului*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1940, pp. 49-51; P. Bona, *op. cit.*, pp. 177-182; I. Popescu, C. Brătescu, *op. cit.*, pp. 31-74; D. Alic, *op. cit.*, pp. 71-380.
- ¹ *** „Închinare Înalt Prea Sfințitului Patriarh Dr. Miron Cristea”, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, an LVI, 1938, nr. 11-12, pp. 609-712; Ioachim Crăciun, *Cel dintâi patriarh al României, Miron Cristea. Cuvântare*, Tipografia „Cultura”, Cluj, 1939; *** „Moartea și îngroparea patriarhului Miron”, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, an LVII, 1939, nr. 3-4, pp. 129-272; † Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea – documente, însemnări și corespondențe*, Editura Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 1987; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, III, pp. 377-378; Vasile Petcu, *Guvernarea Miron Cristea*, Editura Enciclopedică, București, 2009; D. Alic, *Eparhia Caransebeșului...*, pp. 381-383.

COLABORAREA EPISCOPULUI MIRON CRISTEA CU INTELECTUALII ARĂDENI ÎN TOAMNA ANULUI 1918

Maria Alexandra PANTEA

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Abstract

The collaboration of Bishop Miron Cristea with the Arad leaders continued after December 1, 1918, because the situation of Banat was uncertain, and the Arad leaders held important positions in the Great Council and in the Conducting Council. Among the members of the Great Council appointed on 1 December in Alba-Iulia are also the bishops Ioan I. Papp and Miron E. Cristea, as well as numerous lawyers, professors, archpriests, priests and teachers. On Dec. 2 the Great Council appointed delegates to follow the King's Resolution of the Great Union. Bishops Miron Cristea and Iuliu Hossu and politicians Vasile Goldiș and Alexandru Vaida-Voevod were elected, to whom others joined. The delegation presented and handed over to the king the acts of the Union.

Keywords: *Consiliul Național Român Central, Miron Cristea, Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, Marea Unire.*

Evenimentele din toamna anului 1918 au produs schimbări radicale în societatea românească din monarhia dualistă. Conducerea Bisericii, care în anii războiului a fost în aparență loială împăratului, a luat o serie de măsuri prin care s-a alăturat clasei politice și s-a implicat în pregătirea Marii Unirii. În 28 septembrie/11 octombrie la Budapesta trebuiau a se întâlni reprezentanții Bisericii Ortodoxe, după ce au fost convocați de mitropolitul Vasile Mangra, care dorea a stabili data convocării congresului bisericesc, ca urmare a unei „*telegrame primite de la guvern*”¹. În 29 septembrie /12 octombrie liderii Bisericii Ortodoxe s-au întrunit la Budapesta și au fixat termenul pentru congres în 21 octombrie/3 noiembrie.

Moartea mitropolitului Vasile Mangra în 14 octombrie 1918 în condiții neelucidate până azi a dus la numirea episcopului Ioan I. Papp ca locțiitor al mitropolitului și implicarea sa în toate activitățile premergătoare Unirii. În toamna anului 1918 prelatul arădean s-a opus cerințelor autorităților maghiare, considerând că biserica trebuie să țină cont de voința poporului, episcopul arădean afirmând, „*unde merge poporul mergem și noi vlădicii*”². În

¹ Popeangă/Mureșan 1991, p. 359.

² Vesa 2007, p. 224.

aceste condiții, Aradul se afirmă în toamna anului 1918 nu numai în calitate de cel mai important centru al vieții politice, ci și drept centrul Bisericii Ortodoxe din monarhie. Este perioada în care în jurul episcopiei arădene activau importante personalități ale vieții politice și religioase din Transilvania, precum Vasile Goldiș, care era secretar consistorial, și Roman Ciorogariu, care era vicar la Oradea.

Ioan I. Papp în, calitate de locțiitor al mitropolitului, a gestionat relațiile Bisericii Ortodoxe cu Consiliul Național Român Central și cu Gărzile Naționale și a avut o serie de întâlniri cu episcopul Miron Cristea și cu alți reprezentanți ai Mitropoliei de la Sibiu.

Elaborarea de către conducerea P.N.R a „Declarației de la Oradea”, considerată în epocă o declarație de independență a națiunii române din Ungaria, a avut un puternic impact și asupra conducerii bisericii. La începutul lunii noiembrie, conducerea Bisericilor Ortodoxă și Greco-Catolică a luat o serie de măsuri prin care se alătura liderilor P.N.R. În acest context este interesantă scrisoarea din 1 noiembrie 1918 trimisă de Ioan I. Papp episcopului Miron Cristea. Episcopul arădean, locțiitor al mitropolitului, bun cunoscător al realităților politice, vorbește de necesitatea unei întruniri a liderilor Bisericii Ortodoxe și arată că *„împrejurările din viața politică de stat, cum o citim din gazete, au dus cu sine că Majestatea Sa Regală a renunțat sau cel puțin va renunța în curând la tronul ungar”*³. Se mai arată că biserica are *„anumite îndatoriri de îndeplinit”*, episcopul arădean solicitând elaborarea unei declarații comune referitoare la activitatea Consiliului Național Român Central. A urmat răspunsul lui Miron Cristea, care într-o scrisoare din 2 noiembrie afirma că în contextul dat episcopii Bisericii Ortodoxe, dar și ai celei Greco-Catolice, trebuie să fie *„credincioși națiunii române”* și să apere *„interesele de viață ale neamului românesc”*⁴.

Ca urmare poziției adoptate de episcopul de la Caransebeș, la începutul lunii noiembrie liderii Bisericii Ortodoxe, Miron Cristea și Ioan I. Papp, au cerut printr-o adresă specială clerului transilvănean să sprijine activitatea Consiliului Național Român Central, considerat ca fiind *„reprezentant și conducător politic al națiunii române”*⁵. Cei doi lideri ai Bisericii Ortodoxe au arătat că recunosc autoritatea Consiliului Național Român Central, căruia i se supun, fapt ce a determinat *„încă din primele zile ale lunii noiembrie numeroase acte de solidaritate cu organul politic al românilor, de susținere cu tot elanul a tuturor măsurilor întreprinse pentru eliberarea națională a românilor și realizarea deplinei unități a*

³ Vesa 2006, p.175.

⁴ Stan 2009, p. 151.

⁵ Săsăujan 1999, p. 75.

statului român”⁶. A urmat în 8 noiembrie semnarea Adeziunii episcopilor români adresată Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, atât de ierarhii Bisericii Ortodoxe, cât și de cei ai Bisericii Greco-Catolice, care au recunoscut autoritatea Consiliului Național Român Central ca „*reprezentantul și conducătorul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania*”, fiind „*îndreptățiți și îndatorați ca fii credincioși ai națiunii noastre a conlucra din toate puterile la întruparea aspirațiilor noastre naționale*”⁷. Adeziunea semnată de clerul românesc din Transilvania a fost rodul colaborării dintre episcopii Miron Cristea și Ioan I. Papp. Episcopul de la Caransebeș a propus o altă variantă cu „*un limbaj mai stilizat*”, dar textul a apărut în forma inițială, fapt ce l-a nemulțumit pe Miron Cristea, care a acceptat însă a-l semna, sub motivul „*să nu se întârzie lucrul*”⁸.

În 10/23 noiembrie episcopul Ioan I. Papp, care era și locțiitor al mitropolitului, a convocat la Arad Sinodul Epitropesc al Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria. Referindu-se la acest eveniment, Roman Ciorogariu nota că episcopul arădean a „*invitat pe toți dignitarii și teologii din mitropolie*”⁹. Încă în 1 noiembrie episcopul arădean îi scria lui Miron Cristea că biserica are anumite îndatoriri și trebuie să ia unele măsuri în privința „*orânduiriilor cu caracter liturgic*”, pentru că la slujbe este pomenit numele împăratului. Episcopul Ioan I. Papp arată că în ședința Senatului bisericesc al Episcopiei arădene a fost discutată această problemă, dar nu s-a luat nici o decizie, motivând că era o problemă care „*trece departe peste limita chestiunilor prevăzute de punctul 1 din capitolul 121 din Statutul organic*”¹⁰. În acest context episcopul arădean arată că dorește „*consultarea reprezentanților întregi mitropolii transilvane*”¹¹. Potrivit relatărilor din presa vremii, în 9/22 noiembrie Miron Cristea a ajuns la Arad pentru a participa la lucrările sinodului. Cu această ocazie a fost emisă circulara 147/1918, semnată de cei doi episcopi, Ioan I. Papp și Miron Cristea, fiind adresată preoților din mitropolie. În circulară se arată că românii trăiesc o „*epocă de prefacere*”¹², amintindu-se că prin decizia celor mai importanți lideri ai lumii s-a „*produs o epocală prefacere și în viața noastră a poporului român din Transilvania*”¹³. Se mai amintește că împăratul Carol a renunțat la tron, iar în acest context românii au „*dreptul de a dispune liber de soarta lor*”, fiind „*dezlegați de jurământul făcut față de tron*”. Conducerea bisericii mai arată că s-a format Marele Sfat al Națiunii Române, de la care are să emaneze puterea și

⁶ Cristea 1999, p. 18.

⁷ „Foaie Diecezană” 45/1918, p. 1.

⁸ Alic 2013, p. 354.

⁹ Ciorogariu 1926, p. 170.

¹⁰ Emandi 1983, p. 757.

¹¹ *Ibidem*.

¹² „Biserică și Școală” 47/1918, p. 2.

¹³ *Ibidem*.

dreptul înaltei noastre stăpâniri naționale. Se mai cere preoților să nu mai pomenească numele împăratului de la Viena și să se roage pentru „înalta noastră stăpânire națională și pentru Marele Sfat al Națiunii Române”. Erau măsuri provizorii, care au fost valabile până la „stabilirea unor raporturi definitive în privința vieții de stat”¹⁴. Circulara se încheie cu Rugăciunea de îngenunchiere, scrisă de Gheorghe Ciuhandu, care a fost rostită la Alba Iulia de episcopul Miron Cristea, iar în lunile care au urmat a fost citită în toate Bisericile Ortodoxe din Transilvania. Potrivit celor mărturisite chiar de Gheorghe Ciuhandu, în cuprinsul ei a fost introdusă „într-o formă puțin scurtată o rugăciune de ocazie, pe care o întocmisem din citate biblice și o publicasem, câteva zile înainte vreme, în organul eparhial «Biserica și Școala» din 4/17 noiembrie 1918”¹⁵. În rugăciune se amintește și de „sănătatea și fericita domnie a regelui Ferdinand I al României și a reginei Maria”¹⁶.

Pentru a putea fi pusă în practică de preoți, circulara a ajuns în paginile celor mai importante publicații ale epocii, dintre care amintim ziarul arădean „Românul”, organul Consiliului Național Român Central, și periodicul episcopiei din Caransebeș, „Foaie Diecezană”, unde se scrie că românii „sunt îndrumați a citi acest document istoric al bisericii noastre”¹⁷.

În timpul tratativelor româno-maghiare de la Arad din 13-14 noiembrie 1918, dintre politicienii maghiari și cei români, un rol important l-a avut Vasile Goldiș, care era unul dintre liderii Consiliului Național Român Central, dar și secretar al Episcopiei de Arad. Pe durata tratativelor Vasile Goldiș a avut o „permanentă legătură”¹⁸ cu episcopii Papp și Cristea, care se aflau amândoi la Arad.

În 1 decembrie 1918 Miron Cristea și liderii arădeni erau la Alba Iulia. Ca urmare a situației complicate în care a ajuns Banatul după ce a fost ocupat de trupele sârbe, deplasarea delegaților bănățeni spre Alba Iulia a fost împiedicată, iar Miron Cristea a plecat de la Caransebeș la Arad și de aici a putut merge la Alba Iulia.

Atmosfera de la Alba Iulia este descrisă de Gheorghe Ciuhandu, care era prezent în calitate de reprezentant al Consistoriului Arad. Fiind impresionat de măreția momentului, avea să scrie că „niciodată n-am văzut scene de mai mare însuflețire românească decât atunci.” A fost impresionat de liturghia realizată de episcopul arădean, când s-au cântat în loc de privesne cântece naționale, și de faptul că „rugăciunea ce propusesem a fost citită în

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Ciuhandu 1999, p. 171.

¹⁶ Alic 2013, p. 357.

¹⁷ „Foaie Diecezană” 43/1918, p. 2.

¹⁸ Gagea 2013, p. 95.

genunchi din ușile împărătești de episcopul Miron la sfârșitul liturghiei sfinte provocând o cutremurare sufletească generală”¹⁹. În calitate de președinte al adunării, episcopul Ioan I. Papp a rostit cuvântarea de încheiere, declarând că prin cele decise la Alba Iulia românii și-au câștigat libertatea și pot să își exprime sentimentele. A subliniat că pentru români 1 Decembrie a devenit ziua „*în care ne-a răsărit și nouă soarele dreptății, care ne este cheazășia unei vieți viitoare ca națiune românească liberă și unică îndreptățită a dispune de soarta sa prezentă și viitoare*”²⁰.

Colaborarea episcopului Miron Cristea cu liderii arădeni a continuat și după 1 Decembrie 1918, pentru că situația Banatului era incertă, iar liderii arădeni au deținut funcții importante în Marele Sfat și în Consiliul Dirigent. Printre membrii Marelui Sfat desemnați pe 1 Decembrie la Alba-Iulia apar și episcopii Ioan I. Papp și Miron E. Cristea, dar și numeroși și avocați, profesori, protopopi, preoți și învățători. În 2 decembrie Marele Sfat a desemnat delegații care urmau a duce regelui Rezoluția Marii Uniri. Au fost aleși episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu și oamenii politici Vasile Goldiș și Alexandru Vaida-Voevod, cărora li s-au mai alăturat și alții. Delegația a prezenta și înmănat regelui actele Unirii. Ajuns la București, episcopal Caransebeșului avea să afirme că liderii românilor din vechea monarhie dualistă au ajuns deseori prin România și au „*călcat pe pământul Sfânt al Patriei Mame*” pentru a-și „*oțeli inima pentru a putea rezista mai ușor asupririlor ce ne așteptau acasă în patria de până ieri-astăieri*”²¹. La Palatul Regal Vasile Goldiș a ținut un discurs prin care arăta că prin Marea Unire s-a corecat o „*nedreptate a istoriei*”, apoi Miron Cristea a „*omagiât meritele regelui Ferdinand I și ale reginei Maria*”²². Contribuția delegaților ardeleni la realizarea Marii Uniri a fost recunoscută și de regele Ferdinand, care a acordat în decembrie 1918 lui Miron Cristea, Iuliu Hossu, Vasile Goldiș și Alexandru Vaida-Voevod medalia „*Coroana României*”.

Prin colaborarea lui Miron Cristea cu liderii arădeni s-a făcut un pas important în procesul de realizare a Marii Uniri. Colaborarea din toamna anului 1918 a continuat în prima jumătate a anului 1919, atunci când atât Miron Cristea, cât și liderii arădeni, au luptat pentru cauza Banatului.

¹⁹ Ciuhandu 1999, p. 172.

²⁰ Roz 1999, p. 223.

²¹ Alic 2013, p. 360-361.

²² Alic 2013, p. 361.

BIBLIOGRAFIE

- Alic 2013 =Daniel Alic, *Eparhia Caransebeşului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea 1910-1919*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013.
- „Biserică și Școală” 47/1918 =„Biserică și Școală”, nr. 47, 18 noiembrie /1 decembrie 1918.
- Ciorogariu 1926 = Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926.
- Ciuhandu 1999 = Gheorge Ciuhandu, *Memorii*, Editura Marineasa, Timișoara, p. 171.
- Cristea 1999 = Elie Miron Cristea, *Note ascunse, însemnări personale*, Editura Dacia, Cluj - Napoca, 1999.
- Emandi 1983 = Lucian Emandi, *Documente arădene despre Unirea cea mare în „Mitropolia Banatului”*, anul XXXIII, 1983, nr. 11-12.
- „Foaie Diecezană” 43/1918 =„Foaie Diecezană”, nr. 43, 4/17 noiembrie 1918.
- „Foaie Diecezană” 45/1918 =„Foaie Diecezană”, nr. 45, 18 noiembrie/1 decembrie 1918.
- Gagea 2013 =Eugen Gagea, *Vasile Goldiș studii și documente*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2013.
- Popeangă/Mureșan 1991 =Vasile Popeangă, Ion B. Mureșan, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri (1908-1918)*, Editura Episcopiei, Arad, 1991.
- Roz 1999 =Alexandru Roz, *Un președinte al Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918 aproape uitat - episcopul Ioan Ignatie Papp în Al. Roz (coordonator), Aradul și Marea Unire*, Editura Universității „Vasile Goldiș”, Arad, 1999.
- Săsăujan 1999 =Mihai Săsăujan, *Contribuția ierarhilor români ortodocși și greco-catolici din Transilvania la realizarea unirii de la 1 Decembrie 1918*, în Al. Roz (coordonator), *Aradul și Marea Unire*, Editura Universității „Vasile Goldiș”, Arad, 1999.
- Stan 2009 =Constantin I. Stan, *Patriarhul Miron Cristea o viață un destin*, Editura Paideia, București, 2009.
- Vesa 2006 =Pavel Vesa, *Episcopia Aradului istorie cultură mentalități*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006.
- Vesa 2007 =Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2007.

VIZITELE CANONICE ALE EPISCOPULUI MIRON CRISTEA ÎN PROTOPOPIATUL FĂGET

Dumitru TOMONI

Liceul Teoretic „Traian Vuia” Făget

Abstract

The canonical visit of Bishop Miron had an impact on the archpriest, priests, teachers, and all the parishioners of the deacon Faget. He particularly impressed his concern to support with various amounts of money the elevation (completion) of school buildings or churches in the hope that his gesture would be followed by other believers as well as by the entire church community. Besides the sanctification of the three churches and the laying of the foundation stone of the future monastery of "Balta Calda", "Izvorul - Miron", the constant urge of the bishop to build schools gave the expected results. He asked the architect of the diocese to draw up a type of building school building in four variants: 1 or 2 classrooms, each with or without a home for the teacher, observing the requirements of the relevant ministry.

Keywords: Făget, Episcopul Elie Miron Criste, Curtea, Mănăstirea Izvorul Miron.

Din dorința de a cunoaște atât situația parohiilor din cel mai îndepărtat protopopiat al eparhiei, cât și a școlilor confesionale, dat fiind preocuparea predilectă pentru susținerea învățământului confesional în limba română într-o perioadă dificilă, episcopul Miron Cristea a decis ca prima sa vizită canonică mai importantă în eparhie să o facă în protopopiatul Făget¹. Vizita a fost ocazionată și de sfințirea bisericii ortodoxe din Făget, reparată în acel an și pictată de pictorul academic Virgil Simonescu, originar din Gladna Română.

I. Prima etapă a vizitei canonice (3/16-10/23 iulie 1911)²

Venirea episcopului în Făget a fost „un moment de adevărată elevare sufletească pentru credincioșii acestui ținut”³. În drumul său spre Făget, a fost întâmpinat începând de la Lugoj la fiecare gară din partea credincioșilor în frunte cu preoții, învățătorii și reprezentanții administrației locale. La gara din Cliciova a fost întâmpinat de protopopul Făgetului, Sebastian Olariu, iar în Făget de „notabilitățile, corporațiunile, o mulțime de preoți și țărani din localitate și satele învecinate”. Protopretorele Ladislau Schonenfeld, l-a asigurat

¹ Păcurar/Cipu/Tomoni 2016, p. 365.

² „Foaia Diecezană” și, mai ales „Drapelul”, au prezentat largi reportaje de la sfințirea bisericii și de la vizitele canonice întreprinse de episcop în partea nord-estică a protopopiatului. Reporterul oficial era parohul făgețean Inocențiu Bogdan. Reportajele au apărut mai întâi în „Drapelul” și după aceea au fost preluate de „Foaia Diecezană”.

³ Foaia Diecezană, 29/1911: 3.

„că sosirea Sa în orașul Făget a revărsat o bucurie mare în inimile tuturor locuitorilor, fără considerare la confesiune și naționalitate”.

Episcopul a sosit în Făget sâmbătă, 2/15 iulie 1911, fiind găzduit de protopopului Sebastian Olariu.

În dimineața zilei de duminică, „Prea Sfinția Sa este adus la biserică cu litie sub splendidul baldachin nou al bisericii din Făget, fiind înconjurat de aproape 40 de preoți îmbrăcați în odăjdii strălucite și mulțime mare de popor.(...) O procesiune mai frumoasă ca acesta abia s’a putut vedea, căci un număr așa mare de preoți rar se pot întruni la un loc. Străinii din Făget au rămas foarte surprinși la această privescătoare neașteptată. Însuș Prea Sfinția Sa s’a exprimat, că «așa succesă procesiune n’a mai văzut»⁴.

Alături de episcop, la sfințirea bisericii și la liturghie au mai participat: arhimandritul Filaret Musta, vicar episcopesc, protopopul Lugoșului Dr. George Popovici, protopopul local Sebastian Olariu, asesorul și profesorul de la Seminarul teologic din Caransebeș George Petrescu, diaconul dr. Aurel Mihaescu și aproape întreaga preoțime din protopopiat. „Răspunsurile și cântările bisericești le-a executat cu dibăcie nou înființatul cor mixt al făgețenilor, care dispune de puteri alese și de voci atât de curate și distinse, ca un cor vechi”, lucru remarcat de episcop în cuvântarea rostită⁵.

Într-o „prea frumoasă cuvântare”, episcopul și-a exprimat bucuria că a început vizitele canonice în ținutul Făgetului, îndemnându-și credincioșii să fie buni români și buni ortodocși, cetățeni înzestrați cu cele mai frumoase virtuți. După liturghie, episcopul s-a reîntors în casa protopopului, unde a primit 10 delegații ale administrației și antistiei comunale, Bisericii romano-catolică din Făget, Biserica israelite, Judecătoria cercuale, Casinei maghiare, Societății de lectură romano-catolică, preoților, învățătorilor etc

După aceste primiri de delegații, episcopul a făcut vizite „tuturor căpeteniilor preoțești și lumești din Făget”, iar la orele 14 a participat, alături de peste 200 de persoane, la banchetul organizat în cinstea sa. După masă, a avut loc o petrecere populară în pădurea din „Dealul Popii”.

A doua zi, luni 4/17 iulie începe vizita cononică prin protopopiatul Făget. Episcopul Miron Cristea este însoțit de către protopopul Sebastian Olariu, asesorul și profesorul de rituale Gh. Petrescu, diaconii Aurel Mihăescu și Pavel Magdescu, secretarul conzistorial Dr. Cornel Corneanu și numeroși localnici din Făget și din împrejurimi.

⁴Foaia Diecezană, 30/1911: 3.

⁵Tomoni/Căliman 2017, p. 266.

Programul vizitei a fost următorul: luni, 4/17 iulie, parohiile Temerești, Sintești, Margina și Nemeșești; marți 5/18 iulie, parohiile Coșteiu de Sus, Coșava, Coșevița⁶, filia Homojdia și Curtea; miercuri, 6/19 iulie, parohiile Pietroasa, Crivina, Poieni, Fărășești; joi, 7/20 iulie, Luncani, Temerești, Românești cu Goizești, Breazova⁷; vineri, 8/21 iulie: Bătești, Jupânești, Bichigi (unde au venit credincioșii din Povergina) și Băsești (Begheiu Mic)⁸; sâmbătă, 9/22 iulie, parohiile Mâtnicu Mic, Fârdia, Gladna-Montană, Gladna Română, unde au venit și credincioșii din Zolt și mulți străini aflați la odihnă⁹.

Deplasarea s-a făcut cu trăsuri, pretutindeni episcopul a fost primit cu multă bucurie. Cu toate că era o perioadă când oamenii erau la munca câmpului, „totuși fiecare comună a prefăcut în zi de sărbătoare ziua în care arhipăstorul sosea în ea, fiind întâmpinat cu mic cu mare de tot poporul în frunte cu preoții și învățătorii; iar călăreții unui sat de regulă veniau întru întâmpinare până la satul vecin”.

În unele localități suita episcopului a fost întâmpinată cu banderiu de călăreți (Temerești, Breazova), în bubuit de treasuri (Temerești, Curtea), cu baldachin și litie, cu mulți copii (Coșava), cu sunet de clopot (Curtea), cu cor de adulți (Curtea, Breazova) sau cor de școlari (Bichigi). Primirea și cântecele coriștilor l-au impresionat într-atâta pe episcop încât a donat dirijorului Ioan Caba din Curtea 100 de coroane, cu rugămintea de a-l înscrie membru fondator al Reuniunii de cântări române din această localitate. De remarcat este și faptul că în unele localități episcopul a fost întâmpinat nu numai de către localnicii români ortodocși, ci și de către cei de alte etnii și de unii funcționari, cărora le-a mulțumit în limba maghiară sau germană.

Pe parcursul vizitei s-au organizat scurte vizite și excursii: la izvoarele Begăi, la fabrica de sticlă din Tomești, de unde, la plecare, fiecare a primit, drept cadou, pahare cu monograma sa și la olarii din Jupânești, unde doi copii le-au dăruit câteva oale făcute de ei. Văzând, la școală, cum micii olari transformă lutul în oale, episcopul, pe lângă faptul că le dăruiește bani, recomandă primăriei să creeze un stipendiu (bursă) ca să trimită un copil isteț la perfecționare în meseria olăritului.

În cinstea venirii episcopului, preotul Teofil Bucșa din Luncani a reușit să cunune, în ultimele duminici, 24 de familii de concubini, urmând ca duminica următoare să cunune încă 8.

⁶Foaia Diecezană, 31/1911: 4-6.

⁷Foaia Diecezană, 33/1911: 1-6.

⁸Foaia Diecezană, 33/1911: 3-5.

⁹Foaia Diecezană, 34/1911: 2-5.

Impresionat de primirea avută la Coșava, episcopul a decis să-l distingă pe parohul local Antoniu Anghel cu brâu roșu¹⁰, pentru zelul depus în organizarea acestei primiri, pentru comportarea sa morală și pentru conștiinciozitatea cu care își întocmea actele. O impresie aparte a lăsat primirea de la Curtea: „Bubuitul treascurilor, sunetul clopotelor, poporul mult, corul de țărani al «Reuniunii de cântări române» de acolo, de sub conducerea harnicului învățător Ioan Caba, participarea tuturor străinilor [stabiliți în Curtea], ridică mult momentul serbărilor și al sosirii de toți așteptatului arhieru... Se vizitează școala, cu două sale de clasă frumoase, una cu totul nouă; la insistențele centrului [ale Episcopiei Caransebeșului], poporul ajutat de învățătorul Caba, zidește încă o sală, dar și comuna politică își face școala ei”. De aceea, modul în care au fost primiți oaspeții îl determină pe reporter să afirme că primirea de la Curtea „a întrecut pe cele de până acum”¹¹.

În timpul vizitei canonice, episcopul și membrii suitei au constatat și aspecte negative: la Margina, biserica era „slabă, scundă, rea, de lemn”, iar școala confesională închisă de autorități. După slujba făcută în biserică, pentru că poporul nu avea loc în ea, episcopul a rostit cuvântarea în afara bisericii, unde, după ce reafirmă public că este nemulțumit de felul cum se prezintă biserica, școala și moralitatea credincioșilor, îi îndeamnă să-și înalțe, cât mai repede, o biserică și o școală nouă, iar poporul să aibă cât mai mulți copii, căci ei sunt bucuria părinților și viitorul țării. Pentru a da o pildă bună, episcopul donează – în scopul zidirii unei bisericii și a unei școli noi – 300 de coroane, cerând fruntașilor și autorităților comunei să-i urmeze exemplul, donând sume cât mai mari.

Episcopul și-a arătat, public, nemulțumirea, în ciuda fastuoasei primiri ce i-a fost făcută și a faptului că a petrecut noaptea la Margina, la învățătorul Simeon Ionașiu, unde a fost tratat cu păstrăvi și cu carne de căprioară. Aci a admirat cusăturile și covoarele românești lucrate de mâna dascăliței.

La Coșteiul de Sus, episcopul a constatat că preotul Eugen Sudreșian era suspendat din post de către autoritățile bisericești caransebeșene, iar unii credincioși își exprimau intenția de a trece la cultele neoprotestante, din această cauză. De aceea, în fața poporului adunat în fața bisericii, după o scurtă cuvântare a preotului suspendat, episcopul a subliniat gravitatea păcatului făcut de cei care părăsesc dreapta credință, impresionând profund asistența: „Poporul a ramas adânc impresionat și lacrimile din ochii lor dovedeau că s’au întărit în credință [ortodoxă], pe care unii interesați o profanau ca obiect de amenințare”¹².

¹⁰Enășescu/Enășescu 2018, p. 62.

¹¹Foaia Diecezană, 32/1911:2.

¹²Foaia Diecezană, 31/1911:6.

Și la Gladna Română observă că preotul Ion Neagu este suspendat din post, dar, constată că biserica este nouă și clădirea școlii este pe terminate. De aceea, episcopul aduce numai laude credincioșilor, mai ales cu privire la eforturile pe care le-au făcut pentru construirea noului edificiu școlar.

În ciuda primirii emoționante făcute de credincioșii parohiei Curtea, episcopul nu se lasă influențat în a nu condamna, în cuvântarea sa rostită în progradia (cimitirul) bisericii, după sfințirea apei, relele de care suferă și curtenii: concubinatul, certurile și beția. Mai mult, deși preotul Titel îi va fi gazdă – în familia sa, toată suita va servi prânzul și el va dormi –, episcopul își exprimă regretul că în 1910, s-a desființat al doilea post de învățător, și că învățătorul, care este chiar fiul preotului Titel, „a trecut cu totul la școala comunală”.

La Românești, într-o lungă cuvântare, episcopul combate „vițiile lăpitate în această comună”, mai ales beția, căci și „femeile însoțesc pe bărbați la cârciume”; la fel, luxul, risipa, prada (hoția).

La Breazova, atât vecernia, cât și cuvântarea episcopului se fac afară, lângă biserică, deoarece poporul n-ar fi încăput în ea. În ciuda unei primiri emoționante și a faptului că răspunsurile la slujbă le dă corul bărbătesc, „compus din feciorii satului”, episcopul subliniază faptul că, din slăbiciunile poporului, aici s-a pierdut școala confesională, care a devenit comunală. Dar, dacă nu mai au școală proprie, locuitorii să se străduiască să facă, cel puțin, o biserică cum se cade, de care ei să se alipească. În schimb, laudă pe epitropul bisericii, care a dăruit bisericii două jugăre de pământ, promițând episcopului că va da câteva sute de coroane și pentru construirea bisericii și că, după moartea sa, toți banii pe care îi are depuși la banca „Făgețana” vor reveni tot bisericii.

La Jupânești sunt combătute sectele, care iau ca unic adevăr litera, nu spiritul Bibliei. „Litera ucide, spiritul învie. ...Cum vor putea niște țărani sârbi, niște proroci seduși sau conduși de interese proaste, explica Sfânta Scriptură mai bine decât sute de episcopi învățați, care s-au întrunit în soboare?”¹³, se întrebă patetic episcopul.

La Bichigi, arhierul laudă locuitorii pentru biserica nouă pe care au construit-o și pentru școala frumoasă, cu două săli de învățământ, aflată în edificare, dar nu uită să combată beția și „oprirea la cârciumile din marginea Făgetului, unde mulți lasă banii [obținuți] după mărfurile vândute”.

¹³Foia Diecezană, 34/1911: 2.

După șase zile de vizite, în care a parcurs „drum de 300 km.” numai în trăsură, suita s-a întors la Făget, urmând ca restul comunelor bisericești – cele dinspre protopopiatul Lugoj – să fie vizitate în toamnă.

II. Etapa a doua a vizitei canonice (2/15-9/22 octombrie 1911)

Etapa a doua a vizitei canonice a început în 2/15 octombrie 1911¹⁴. Si de această dată, episcopul și suita sa au sosit cu o seară înainte cu trenul până în gara Bethausen (azi Cliciova), după care au fost transportați cu trăsurile la Cliciova. După coborârea din tren, episcopul a fost întâmpinat de protopopul Sebastian Olariu și de notarul cercual Alexandru Buha, iar la Cliciova, de către parohul locului Ioan Ștefanovici și de parohul romano-catolic din noua colonie de la Cliciova și din satul vecin Nevrincea.

După săvârșirea slujbei religioase (privegherea) și servirea cinei, a urmat găzduirea membrilor delegați: episcopul, vicarul-episcopesc și parte din preoți în casa prof. univ. dr. Iosif Popovici, ceilalți preoți la preotul local Ștefanovici, iar învățătorii, la cei doi învățători din comună, Ardeleanu și Belgia.

Solemnitatea sfințirii bisericii s-a făcut a doua zi, duminică 2/15 octombrie. În cuvântarea sa, episcopul Miron a îndemnat poporul să respecte legea (credința ortodoxă), portul, datinile strămoșești, să se supună autorităților bisericești și civile. În același timp, le-a recomandat organelor administrative să învețe limba poporului, ca să cunoască firea acestuia, pentru a-l putea educa. După terminarea slujbei, episcopul s-a deplasat la locuința rezervată în acest scop, unde a primit pe vicespanul și pe secretarul comitatens dr. Baltescu; pe preotul romano-catolic din Nevrincea; o deputațiune mare de fruntași ai satului; pe preotul reformat din Nevrincea, pe notarii cercuali însoțiți de preoți; pe membrii comitetului parohial ortodox-român din Cliciova, precum și pe preoțimea greco-catolică din jur, cu o deputațiune mare de fruntași.

La masa comună servită la școala confesională din Cliciova, au rostit toasturi episcopul, prof. univ. dr. Iosif Popovici și vicecomitele Aurel Issekutz.

A doua zi a început a doua etapă a vizitei canonice prin protopopiatul Făget după următorul program: luni 3/16 octombrie, parohiile Pogănești, Sărăzani, Bârna; marți 4/17 octombrie, parohiile Jurești cu filia Botești, Drinova, Săceni; miercuri 5/18 octombrie, Bucovăț; joi 6/19 octombrie, Susani, Sudriaș cu filia Jupani, Bujor (Traian Vuia); vineri 7/20

¹⁴Foaia Diecezană, 43/1911: 2-4.

octombrie, Povergina; sâmbătă 8/21 octombrie, Surducul Mic, Botinești; duminică 9/22 octombrie, slujbă religioasă la Făget.

Deplasarea de la Cliciova la Pogănești s-a făcut cu cinci trăsură. Constatând că localnicii se ocupă cu facerea rachiului, episcopul vorbește în fața poporului, „care este în număr cam mic prezent” despre pericolul patimii beției. De la Pogănești, „într-o trăsură cu patru cai negri, însoțit de un mare banderiu de călăreți sosiți din comuna Sărăzani, între bubuițul treascurilor și sunetul clopotelor”, episcopul și suita sa se îndreaptă spre Sărăzani, unde găsește o biserică, „spațioasă, frumoasă”. În cuvântarea sa, episcopul laudă poporul pentru că are o biserică mare și pentru că a zidit o școală frumoasă, după planul-model trimis de la Caransebeș și îi îndeamnă pe credincioși să umple biserică și școala cu copii. După prânzul servit în casa preotului Iosif Olariu și a ginerelui său, parohul Vichentie Ciorogar din Săceni, însoțită de banderiu, suita pleacă la Bârna, unde se săvârșește vecernia. Aici, credincioșii s-au angajat în fața episcopului că mai întâi vor construi școală, apoi biserică, în locul celor vechi, necorespunzătoare. Cina, suita a servit-o la preotul din Sărăzani, unde a dormit episcopul, membrii suitei fiind conduși la proprietarul de pământ și la notar¹⁵.

A doua zi, în 4/17 octombrie, de la Sărăzani, prin Bârna se ajunge la Jurești, cu filia Botești. La Jurești, episcopul îi îndeamnă pe credincioși să zidească o școală nouă. De la Jurești se pleacă la Drinova, unde se sfințește noua biserică. Episcopul îi laudă pe credincioși pentru zelul lor de a construi o biserică nouă și îi îndeamnă să-și facă și școală nouă, după planul trimis de Consistor, pentru că, dacă maica [biserică] este în haine de sărbătoare, fiica ei [școala confesională] nu poate fi în zdrențe. Vizita în ziua a doua se încheie la Săceni, unde episcopul îi îndeamnă la evitarea certurilor, la armonie și înțelegere, căci fără acestea nu vor putea face o nouă biserică iar cea veche cade pe ei. Combate beția și îndeamnă mamele din comună, ca în lipsă de învățători și școală, să fie ele învățătoarele copiilor lor, crescându-i în „dragoste cătră biserică, neam și limba lor”.

Miercuri, 5/18 octombrie¹⁶, de la Făget, unde episcopul s-a odihnit peste noapte, se pleacă, prin Băsești (Begheiu Mic) și Igazfalva (Dumbrava), la Bucovăț, fiind întâmpinat de 30 de călăreț, „flăcăi voinici, pe cai iuți ca vântul, cu căciuli a la Mihai Viteazul”. În Bucovăț, văzând că e o comună cu multe livezi, le vorbește despre „urmările rele ale alcoolismului”, și îi îndeamnă să-și facă o școală nouă, după planul trimis de Consistor.

¹⁵ *Foaia Diecezană*, 43/1911:3.

¹⁶ *Foaia Diecezană*, 44/1911: 6-8.

În 6/19 octombrie, episcopul și suita vizitează bisericile și școlile din Susani, Sudriaș și Bujor (Traian Vuia), unde episcopul e întâmpinat de „vrednicul preot” Dimitrie Iosof, care a fost distins cu brâu roșu, ca și Antoniu Anghel din Coșava, „pentru meritele, ce și le-au câștigat pe teren bisericesc-școlar”.

În zi de târg, vineri 7/21 octombrie, din Făget se pleacă, prin Bichigi, spre Povergina, unde episcopul donează 200 cor. pentru școală și 100 cor. la un fond pentru zidirea unei noi biserici, iar a doua zi se vizitează parohiile Surducu Mic și Botinești

Duminică 9/22 octombrie¹⁷, a fost ultima zi a vizitei canonice în protopopiatul Făget. Slujba s-a făcut la biserica din Făget, în fața unui număr mare de credincioși, din Făget și din împrejurimi, unde, „cu răbdarea-i cunoscută, dl. D.[ionisie] Feneș, acest om care nu cunoaște odihna, veghează asupra ordinii... Și-a văzut visul cu ochii. Astăzi pare mai liniștit, căci biserica aceasta, care în timpul scurt s-a pictat, s-a prevăzut cu toate cele de lipsă și s-a restaurat cu totul, astăzi cu mândrie poate să o prezenteze în toată splendoarea, Arhierelui. Rezultatul frumos – fără sfială putem să o spunem – este în cea mai mare parte opera lui. Laudă se cuvine acestui spirit neobosit, iscoditor de atâtea noi izvoare de bani. Cu adevărat, biserica noastră de la Făget să prezintă ea însăși cât și împrejmuirea cu frumosul grilaj nou, cu toată demnitatea, ca una din cele mai bine îngrijite biserici din eparhie”¹⁸, consemna cu deplină îndreptățire corespondentul săptămânalului „Foaia Diecezană”.

La sfârșitul liturghiei, episcopul rostește o cuvântare, în care arată că a început vizitele sale în tractul Făgetului pentru că a constatat că aici oamenii sunt cuprinși, mai ales în problemele școlare, de deznădejde, descurajare și indiferență. Prin urmare, a simțit nevoia de a-i încuraja, și se bucură că observă deja un rezultat promițător, în 17 comune luându-se inițiativa de a se construi școli. În același timp, menționează că a parcurs în vizitele făcute în protopopiatul Făget peste 500 de kilometri, cercetând 49 de comune, făcând în fiecare slujbe bisericești și ținând cuvântări pline de povețe.

A doua zi, în 10/23 octombrie, la oarele 4 dimineața, episcopul și suita sa au plecat cu trenul spre Caransebeș¹⁹.

III. Vizita la Balta Caldă

¹⁷Foaia Diecezană, 46/1911: 4-5.

¹⁸Foaia Diecezană, 46/1911: 5. Elogiul făcut lui Dionisie Feneș (Feneșiu) era justificată, deoarece nu a fost acțiune în interesul bisericii pe care să nu o fi sprijinit, cu bani, dar și jertfînd din timpul său pentru a supraveghea ca efectuarea construcțiilor să se facă în conformitate cu proiectul.

¹⁹Foaia Diecezană, 45/1911: 5.

Vizita episcopului și a suitei sale la „Balta Caldă” în ziua de duminică 10/23 iulie 1911 nu a fost considerată canonică, deoarece acolo nu exista parohie sau filie. Cu toate acestea, ea a avut o semnificație deosebită.

În fața a mii de credincioși, episcopul Miron a participat la liturghia făcută în aer liber și la sfințirea apei de acolo, care nu îngheață niciodată, având o temperatură constantă, din care cauză i se spune și „Balta Caldă”.

La propunerea protopopului Sebastian Olariu, cei prezenți aprobă ca în viitor să nu i se mai spună „Balta Caldă”, ci „Izvorul Miron”, în cinstea episcopului Miron Cristea. Totodată, se adună bani de la credincioși, pentru a se ridica o cruce comemorativă, eventual o capelă mică, în amintirea vizitei făcute de episcopul Miron.

În raportul său despre vizita canonică arhierescă făcută în protopopiatul Făgetului, episcopul prezintă această vizită: „În ziua a șaptea ... am petrecut unul dintre cele mai frumoase momente din timpul arhipăstoririi mele, și din cele mai înălțătoare din întreaga călătorie atât pentru mine și suita mea, care acum devenise mare, cât și pentru popor. Fiind adevărat Duminecă, ne-am fost exprimat dorința, ca la caz de vreme favorabilă să oficiem și o sfântă liturghie, afară, în aer liber, lângă un izvor, unde să poată participa poporul din tot jurul. Locul potrivit s-a și aflat la așa-numita «Balta Caldă» de pe hotarul comunei Românești, care cuprinde apă minerală. Sub un mare cort de verdeață, împodobit cu covoare și flori, se oficiază pe un timp admirabil în sobor cu mare asistență sf liturghie”.

„După slujbă am ținut poporului adunat din toate comunele învecinate în număr de aproape 10.000 suflete, o cuvântare, care compusă fiind anume pentru acest prilej, cuprinde după exemplul celor 7 fericiri tot atâtea îndemnuri la o viață adevărat creștinească, vărsate într-o stilizare concisă, lapidară. Mângâierea sufletească o puteai vedea pe fețele tuturor. Tot așa de mult ne-am însuflețit și noi clerul și frunțașii de dragostea și încrederea, cu care poporul se lipea de capul bisericii lor. Poporul, în însuflețirea sa a botezat acel izvor în amintirea zilei și a vizitației arhieresti «Izvorul Miron». La inițiativa protopopului Sebastian Olariu, poporul hotărăște a eterniza prin monument creștinesc locul și ziua aceasta. Se face imediat o colectă. Este vorba de-o cruce frumoasă în formă de «Troiață»; dară cu timpul s-a format dorința a se ridica acolo o mică mănăstire. Pregătirile se fac deja. Colecta a trecut peste 3000 cor”²⁰.

Într-adevăr, vizita episcopului a constituit primul pas în nașterea mănăstirii ce-i va purta numele, pentru că în anul următor au început lucrările la mănăstire²¹, amânate din cauza

²⁰ *Protocol*, 1912, p. 59.

²¹ Popescu/Brătescu 2009, p. 38.

războiului, dar finalizate în anul 1929, sfințirea făcându-se la la 20 iulie 1931²². Hrisovul așezat la temelia mănăstirii Izvorul Miron de către protopopul Făgetului Sebastian Olariu amintește de vizita episcopului Miron din 1911 și că „Întru reîmprospătarea și cultivarea frumoaselor învățături creștinești, românești și cetățenești, semănate de numitul arhipăstor în cele 49 comune cercetate; Clerul și poporul dreptcredincios român din aceste părți a hotărât întemeierea unui loc de sfântă mănăstire și de pomenire lângă «Balta Caldă» de pe hotarul comunei Românești, unde în cursul vizitei, anume la 5/18 iulie 1911, acel episcop înconjurat de preoțimea din ținut și în fața multor mii de credincioși a slujit o sfântă liturghie, sfințind și apele izvorului, botezat atunci de popor «Izvorul Miron»²³. De menționat că la sfârșitul anului 1919, cu prilejul despărțirii sale de Episcopia Caransebeșului, episcopul Miron Cristea a donat 5000 cor. pentru mănăstirea de la „Izvorul Miron”.

Cele mai realiste concluzii privind vizitele canonice ale episcopului Miron Cristea în protopopiatul Făget vor fi trase de episcop și gazda acestuia, protopopul Sebastian Olariu.

Modul în care a efectuat vizita canonică și rezultatele ei au fost prezentate de către episcopul Miron, în Raportul său din 1 aprilie 1912, cu prilejul deschiderii primei sesiuni a sinodului eparhial pe acel an²⁴. În lunga sa introducere, episcopul afirmă, printre altele: „Am ales de astădată acest ținut mai sărac al eparhiei Noastre, pentru că aici se simția mai mult lipsa de încurajare a credincioșilor mai ales la aducerea de jertfe întru susținerea școalei noastre confesionale, precum și în multe alte privințe. Cele ce au urmat Ne întăresc nădejdea, că ostenele Noastre n-au ramas zadarnice, ci au început a fi încununare de mulțumitoare succese. Ca și în urma unei ploii binefăcătoare venite în urma secetei dogoritoare din toiuil verii, au început să se învioreze sufletele credincioșilor noștri, văzând pe Arhiereul lor în comunele, unde nici istoria, nici tradiția nu ne păstrează urme că le-ar fi cercetat vre-odată episcop român. Astfel au început să răsară ca din pământ și în cele mai sărăcăcioase comune, școale mari corespunzătoare legii, zidite în urma însuflețirii fără seamă a credincioșilor, cari în unele parohii, *au jertfit 400% dare de cult pentru salvarea vetrei lor culturale ajunse în primejdie*”.

„Din rapoartele protopopului tractual reese, că aceasta vizitație canonică a început a contribui în mare măsură la delăturarea unor scăderi și păcate. În unele locuri s-au cununat

²² Cipu 1994, p. 31-35.

²³ Mic 2007, p. 105.

²⁴ Protocol, 1912, p. 59-80.

multe perechi, ce trăiau în concubinată; iară în altele s-au întărit în credință mulți din cei ce căzuseră în cursele unor proroci, ce se străduiau a-i deslipi de biserica strămoșească”²⁵.

Vizita canonică a episcopului Miron a avut urmări asupra protopopului, preoților, învățătorilor, a tuturor enoriașilor protopopiatului Făget. A impresionat în special grija sa de a sprijini cu diferite sume de bani înălțarea (finalizarea) unor edificii școlare ori biserici, în speranța că gestul său va fi urmat și de către alți credincioși, precum și de întreaga comunitate bisericească.

În afară de sfințirea celor trei biserici și de punerea pietrei de temelie a viitoarei mănăstiri de la „Balta Caldă”, devenită „Izvorul Miron”, îndemnul constant al episcopului de a construi școli a dat rezultatele scontate. A pus pe arhitectul eparhiei să întocmească planuri-tip de construire a unui edificiu școlar în patru variante: cu 1 sau 2 săli de clasă, fiecare din ele cu sau fără locuință pentru învățător, cu respectarea cerințelor ministerului de resort. Ca urmare, în anul 1911, prin protopopul Sebastian Olariu, au comandat și cumpărat planuri-tip 10 învățătorii din Bucovăț, Margina, Luncani, Surducu Mic, Botinești, Sărăzani, Bârna, Pogănești, Drinova și Povergina.

²⁵ *Protocol 1912*, p.60.

BIBLIOGRAFIE:

Foaia Diecezană, an. XXVI (1911)

Cîpu 1994 = Ioan Cîpu, *Mănăstirea Românești. Contribuții monografice*, Editată de mănăstirea „Izvorul Miron”, Românești, 1994

Enășescu/Enășescu 2018= Ion Enășescu, Silvia Enășescu, *Monografia comunei Coșava*, Ediție îngrijită de Dumitru Tomoni, Edit. Eurostampa, Timișoara, 2018

Mic 2007=P.S. Lucian Mic, Episcopul Caransebeșului, *Episcopul Miron Cristea (1910-1919). Pastorale, ordine circulare și corespondență administrativă*. Edit. diecezană, Caransebeș, 2007,

Păcurar/Cîpu/Tomoni 2016=Bujor Păcurar, Ioan Cîpu, Dumitru Tomoni, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată*, Timișoara, Edit. Învierea, 2016

Protocol 1912=*Protocolul Sinodului eparhial al diecezei gr.or. române a Caransebeșului*. Periodul XV. Sesiunea I. Convocat la Caransebeș pe Duminica Tomii 1 aprilie 1912, Caransebeș [Tiparul Tipografiei Diecezane], 1912

Popescu/Brătescu 2009= Ionel Popescu, Constantin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Timișoara, Edit. Învierea, 2009

Tomoni/Căliman 2017=Dumitru Tomoni, Ioan Căliman, *Monografia Făgetului*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 2017

BANATUL ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN PROZĂ ȘI ÎN VERSURI

Laurențiu Ovidiu ROȘU
Arhivele Naționale,
Serviciul Judeșean Caraș- Severin

Abstract

Somewhere between life and death, between the struggles of the secular forests and the plains, between fresh crosses and deep godliness of souls, between the terrible artillery bombardments and the rifles of the rifles that had come to be ridiculed compared to the former, between mercy caused by corpses and wounded men, whose situation they could only become aware of in the evening, after the danger of death had seemed to have passed, at least for the day, between the administrative duties of a combatant officer and the bravery in battle, Avram Sadan, as if prophetically, he wondered if the place where he had been led by fate was for his benefit or for his misfortune.

Keywords: *Primul Război Mondial, Pavel Jumanca, Caransebeș, Poezie, Acasă.*

Primul Război Mondial, cunoscut și ca Marele Război, a adus asupra Europei, dar și a întregului mapamond, spectrul morții și al distrugerii la un nivel care nu mai fusese atins în întreaga istorie a umanității.

Conflagrația, intrată în istorie și ca o mare sinucidere colectivă, impresionează mai ales prin sacrificiile umane. Mai mult de 8 milioane de morți europeni și milioane de invalizi, fără a mai socoti victimele războiului civil și ale războiului de intervenție din Rusia.

Franța, cu 1.400.000 de morți și dispăruți, a pierdut 10,5% din populația activă, la care trebuie adăugate cele 100.000 de decese în urma gazării sau a rănilor grave, și cei aproape 1.100.000 de invalizi de război, dintre care 130.000 de mutilați. Germania și Austro-Ungaria au plătit un tribut aproape tot atât de mare: 1.850.000 de morți pentru prima, reprezentând 9,8% din populația activă, 1.540.000 pentru a doua (9,5%). Cât despre Rusia, aceasta și-a lăsat pe câmpurile de luptă 1.700.000 de oameni până în 1917 și 5 milioane în total până în 1921, dacă se adaugă victimele directe și indirecte ale revoluției și contrarevoluției. Regatul Unit și Italia au suferit ceva mai puțin de pe urma acestui măcel, pierderile acestora ridicându-se la 744.000 de morți și respectiv 750.000 (5,1 și 6,2% din populația activă).

La aceste pierderi, trebuie adăugate decesele civililor, datorită operațiunilor militare și mortalității crescute din timpul războiului din cauza condițiilor proaste de igienă și a bolilor.

Numai așa zisa „gripă spaniolă” din 1918 a ucis 100.000 de persoane în Franța, 270.000 în Italia și aproape 200.000 în Germania.

Tot atât de dezastruoase au fost consecințele pe termen lung ale acestui măcel. În perioada războiului deficitul nașterilor se ridica la 776.000 în Anglia, la 911.000 în Franța, la 1.348.000 în Italia și la 3.705.000 în Germania.

Aceste fenomene cumulate dau naștere „contingentelor golite” ce se pot identifica în piramida vârstelor și care vor ajunge la maturitate între 1934 și 1939 când tensiunile internaționale se ascut. Țări ca Franța și Marea Britanie constată de la început îmbătrânirea populației. Din 1911 până în 1921 partea populației care depășea 60 de ani trece în Franța de la 12,6 la 13,7%, iar în Anglia de la 8 la 9,4%. Astfel, creșterea îndatoririlor care apasă pe umerii populației active și intensificarea comportamentelor precaute și a pesimismului fac parte din consecințele majore ale unei evoluții care afectează toate domeniile vieții sociale, politice și culturale. În afară de aceasta, migrația populației provoacă probleme grave de adaptare, fie că acest lucru se petrece în Germania unde, după semnarea tratatului de pace, se instalează sute de mii de supuși ai fostului Reich, veniți din Alsacia-Lorena, din Silezia, din Poznan și din Țările Baltice, fie că este vorba despre grecii și turcii mutați de pe un țărm pe altul al Mării Egee¹.

Amplourea distrugerilor materiale este tot atât de spectaculoasă. Acolo unde s-au înfruntat armatele, în Franța de nord și de est, în Belgia, în nord-estul Italiei, în Serbia, în România, în Rusia, infrastructura industrială, mijloacele de comunicații, regiunile agricole, toate au avut foarte mult de suferit. În Franța sunt aproape 300.000 de case distruse, 3 milioane de hectare de pământ nefolosite, o parte chiar irecuperabil. Retrăgându-se, germanii au inundat minele de nord - Pasul Calais și cele din Lorena reducând cu aproape 60% producția de mineruri de fier și, la cantități aproape infime, pe cea de cărbune. Anglia nu a fost atacată pe teritoriul propriu, dar a pierdut și ea o mare parte din flota comercială. Peste tot, materialul folosit până la limita maximă a mizeriei a trebuit înlocuit.

Rezultă de aici, la toți foștii beligeranți, o scădere importantă a producției. În Franța recolta de grâu a coborât de la 89 la 3 milioane de quintale, cea de cartofi de la 132 la 62 quintale. Scăderea producției atinge aproape 35%. Germania nu a suferit distrugerii tot atât de mari, dar este afectată de pierderea bogatelor regiuni economice și de uzura materialului existent. Între 1913 și 1919, producția de cărbune scade de la 190 la 108 milioane de tone. Cea de grâu și de cartofi s-a redus la jumătate. În Rusia, prăbușirea producției atinge 71% din

¹ Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei, Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, volumul 5, Institutul European, București, 1998, p. 30-31.

cifra anului 1913 la cărbune, 66% la petrol, 97% la fontă. În total, potențialul agricol al Europei s-a redus cu 30% iar potențialul industrial cu 40%².

Așa cum se poate observa din cele arătate mai sus, conflagrația și-a pus pecetea asupra a sute de milioane de locuitori, unii prinși în încleștările armate, iar ceilalți rămași acasă cu lipsurile și cu grija celor plecați pe front.

Războiul a determinat transformări radicale în plan militar, politic, economic, social, spiritual, cultural, al relațiilor internaționale, unele manifestate chiar în anii respectivi, iar altele apărute zeci de ani mai târziu.

Extrem de interesante, în ceea ce privește momentul receptării veștii asasinării moștenitorului tronului austro-ungar, sunt amintirile lui Miloš Crnjanski, aflat la Viena chiar în acea perioadă:

„La începutul secolului XX, poporul meu trăia încă în secolul XIX. Partidele molfăiau ideologia lui Jovan Ristić, Svetosar Miletić, Starčević, Natko Nodilo. Ținta acțiunilor noastre politice era, de obicei, o oarecare autonomie locală. Din moțăiala asta plăcută, austriacă, ne-au trezit doar atentatorii, cu bombele și împușcăturile lor. Ei proveneau toți, din așa-zisa talpă a țării.

Activitatea politică a studenților noștri la Viena, era, pe atunci, condusă de Asociația Studențească Zorile. Ea se desfășura urmând instrucțiunile venite nu de la Belgrad, nu de la Zagreb, ci de la Praga. În general, conforme cu ideile lui Masaryk.

Nouă ni se cerea numai atât: să participăm la demonstrații, să cerem înființarea unei Universități pentru sloveni, la Triest. Cu ocazia acestor demonstrații, se ajungea și la încăierări. Lunganul de Birimac³ și cu mine ieșeam uneori în acest scop cu bâte sub palton, iar distinsa Frau von Thiess îmi cosea o periniță sub pălărie, din motive lesne de înțeles.

Că la Sarajevo cineva ar pregăti un atentat, noi despre asta nu aveam habar.

De Vidovdan⁴, Asociația pregătise o mare adunare patriotică a sârbilor, croaților și slovenilor, în sala de la Staatpark. Seara urma să se țină un bal, la care fusese invitat și trimisul Regatului Sârb. Adunarea s-a ținut dimineața, dar balul nu a mai avut loc niciodată. Mie îmi fusese încredințată dificila și patriotica misiune de a

²*Ibidem*, p. 32.

³Miloš Birimac, originar din Bašahida, era student la Academia de Export din Viena.

⁴Vidovdan - importantă sărbătoare ortodoxă sârbă, legată de ziua Sfântului Vitus, dar și de Sfântul Prinț Lazăr și sfinții martiri sârbi, care și-au dat viața în timpul bătăliei de la Kosovo împotriva Imperiului Otoman, din 28 iunie 1389 împotriva Imperiului Otoman.

începe, la primele acorduri ale dulcelui vals vienez, să învârt în jurul meu pe soția delegatului din Serbia. Chiar în momentul în care, la Sarajevo, bietul Princip apăsa cu sânge rece pe trăgaci, eu mă gândeam cum să-mi pun la punct fracul. În momente mari, istorice, soarta îți distribuie rolul fără să te consulte.

Știrea că la Sarajevo a fost ucis moștenitorul tronului austriac a ajuns la noi, într-o însorită zi vieneză - încă de dimineața fără un norișor - abia după prânz. Am primit-o la cafeneaua noastră (Café Meinl), din preajma turnurilor Sf. Ștefan, în timpul partidei de biliard.

Interesant este că știrea ne-a fost transmisă, inițial, ca și cum la Sarajevo ar fi fost ucis moștenitorul tronului sârb. Ospătarii au colportat-o în această formă. Așa cică le-ar fi spus un popă de-al nostru, la telefon. Contrar celor ce se cred astăzi, vestea nu a produs nici un fel de consternare, printre noi, nici printre vienezii, iar muzica, la Viena, a cântat până seara. Abia târziu cineva s-a gândit să o oprească. Epoca valsurilor se terminase”⁵.

La 23 iulie, guvernul austriac adresa Serbiei un ultimatum inacceptabil, pe care guvernul sârb l-a acceptat, de altfel, în întregime. Considerând răspunsul insuficient, Austria a declarat război Serbiei la 28 iulie 1914 și, în noaptea de 29 spre 30 iulie, tunurile austriece deschideau focul asupra Belgradului. Acest conflict din Balcani s-a transmis în întreaga Europă, ca o adevărată dâră de praf de pușcă. Durata scurtă a crizei - contrar altor precedente - a făcut imposibilă căutarea unei soluții negociate.

Hotărât să nu îngăduie zdrobirea Serbiei, guvernul rus a decretat, cu începere de la 30 iulie, mobilizarea generală. Nici Germania nu putea asuma riscul unei înfrângeri a Austriei. După somarea Rusiei să stopeze mobilizarea trupelor, Germania i-a declarat război. La 1 august, după-amiază, exact la aceeași oră, Germania și Franța decretau mobilizarea generală. Franța nu avea de ales: trebuia să-și onoreze angajamentele față de aliatul său rus, iar Germania i-a declarat război la 3 august. Atitudinea britanică era nesigură: mediile de afaceri erau deosebit de pacifiste, țara era cât se poate de tulburată de chestiunea irlandeză, primul-ministru Asquith nu dorea să se angajeze în conflict, dar invadarea Belgiei a modificat poziția britanică. La 4 august Regatul Unit declara război Germaniei. Doar Italia, care făcea parte totuși din Tripla Alianță alături de Germania și Austro-Ungaria, își proclama neutralitatea.

⁵Apud Miloš Crnjanski, „Lirika Itake i komentari”, Svetovi, Novi Sad, 1993 în *Europa Centrală, memorie, paradis, apocalipsă*, volum coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 58-59.

Inițiativele austriece și germane stăteau incontestabil la originea conflictului, dar războiul n-a devenit inevitabil decât prin fermitatea de care au făcut dovadă adversarii lor, mai întâi Rusia, apoi Franța. În vreo zece zile, pentru prima dată după un secol, întreaga Europă, sau aproape, se afla în război⁶.

Vestea începerii conflictului nu a fost receptată doar într-o cafenea vieneză, ci și de către cei care trebuiau să pornească spre încheștare. Din *Scrisoare din război*, adresată de către căprarul Alexandru părinților rămași acasă din tabără de pe borneu, în data de 10 septembrie 1914, se pot desprinde sentimentele care l-au încercat pe tânărul Sandu la aflarea veștii că va trebui să plece la luptă.

„Dragi părinți, taică și mamă! Cum a fost când am plecat, știți și dumneavoastră. Iar eu nu pot să uit niciodată... Sosise porunca de chemare într-o zi de Sâmbătă, în zori. Eram la coasă peste grădini, în poieniță. Abia răsărise soarele. Iarba înrourată răspânda o mireasmă dulce. Limba coasei aleargă înaintea mea cântând ascuțit. Eram ușor și vesel. Boarea dimineții îmi alintă obrazii, ca o scaldă fermecată. Cântam. În jur de mine se tot învârtea un cocârlan moțat, săltând peste brezde. Peste sat plutea lumina aurie a soarelui. Din când în când la cap de brazdă, mă opream și, cu stânga, de toporaște, îmi ascuțeam coasa. Nu știu cum, în ziua aceea îmi părea atât de drag sunetul ascuțitului îmi ziceam:

-Draga mea coasă, ce unealtă sfântă ești tu! Ești și folositoare și mângâietoare. Lucrezi și cânti. Aduci folos și înseninezi sufletul totodată. Sculă binecuvântată de Dumnezeu!

Așa fericit cum eram, nu ajunsesem să culc otava până în dunga poieniței, când aud dinspre sat un sunet ca de planșete⁷ multe... Ce să fie? M-am gândit. Părea că s-a coborât peste grădini o năpraznă mare și s-a așezat în mijlocul satului, de au început să se bocească muierile cu hohot și să plângă copiii. Mare minune măi omu lui Dumnezeu!

M-am răzimat în coasă și am întins mai bine urechea spre sat. În grădina la Constantinu Diacului parcă erau zece morți, nu alta. Leica Măria, se înădușea în sughițuri de plâns. Și bocetele dumisale pătrundeau limpezi până la mine. Se căina după Ion...

Am înțeles. Care va să zică s-a ales pentru bătaie!... Bine, cu Dumnezeu.

⁶*** *Istoria Europei*, Jean Carpentier, François Lebrun, coordonatori, Editura Humanitas, București, 1997, p. 359-360.

⁷Planșete=flașnete.

Apoi, maică dragă, când te-am văzut urcând spre poieniță m-am obilit de spate, mi-am șters coasa și ți-am ieșit înainte. Veneai să mă chemi la cancelarie. Plângeai și tu, ca după mort. Abia mi-ai putut zice:

-Sandule, a sosit!

Știam cine sosise: cartea de la împăratul. Se pornea bătaia.

Eu m-am arătat vesel, mamă dragă. Am răs. Și am început să cânt chiar.

Dar în sufletul meu știe Dumnezeu ce era, maică dragă! Nu mă uitam în ochii tăi, să nu simțiți că mă doare și pe mine...

Apoi a venit Duminica cu plecarea. Ne-am adunat feciorii toți din sat în vale, la poarta popii, gata de drum. Știți, că ieșise satul tot. Nevestele plângeau cu hohot, iar copilașii nu se mai lăsau de pe genunchii tătânilor. Îmbrățișări și lacrimi. Sughituri grele.

După Savu lui Solomon se țineau patru copilași. După altul trei, mai încolo doi. Și iarăși patru. Eu n-am fost om slab de fire, mamă, că știi, am umblat lume multă, m-am învățat printre străini, nu știu să fi plâns în viața mea, dar când am văzut atâtea neveste și copii plângând, mi s-a pus ca o apă la inimă. Și m-am întors spre un gard aproape, să nu-mi vedeți fața.

Apoi am plecat. Ne-am făcut cruce și nu ne-am mai uitat înapoi. Cu gândul la Dumnezeu și la poruncă, ne-am despărțit de ale noastre. În marginea satului ne-am pus pe cântec, de răsuna valea spre drumul țării.

Și, minune, de cum am trecut Stoianu, de nu s-a mai văzut satul, parcă n-am fost acasă de când e lumea! Am uitat de toate. Nu-mi sta gândul nici la car, nici la plug, nici la coasă, nici la voi, taică și maică, la nimic din sat. Parcă și-a trimis Dumnezeu un înger milostiv să ne șteargă din minte gândurile vechi, ca să ne fie mai ușoară despărțirea. Numai când am ajuns la stație, să ne urcăm în tren, mi-a fulgerat o amintire, care m-a chinuit de multă vreme și mă paște și acum. Până a nu pleca m-am tot socotit, măicuță, să te chem undeva de-o parte și să-ți spun cu binișorul, că de te-i întâlni pe drum, prin sat, din întâmplare, cu Florița lui Andrei, să o cuprinzi cu vorbe bune, să o întrebi că ce mai face, și de o potrivi să fie cu povară de la câmp, ori cu sacul de la moară, să-i ajuți să și-l ridice pe umăr... Te rog acum, să nu-ți uiți de vorba aceasta a mea. E fată bună și cuminte. Și de-o da Dumnezeu să mă întorc în pace, ți-o aduc noră în casă”⁸.

⁸Maria Alexandra Pantea, *Relatări din Primul Război Mondial prezentate în presa ecleziastică din Banat*, Editura Tritonic, București, 2017, p. 42-44.

Literatura războiului a proliferat atât în anii desfășurării conflagrației, dar și în cei următori, un efort uriaș fiind depus pentru dezvoltarea acestei teme, care a trezit și încă suscită un mare interes, atât în rândurile specialiștilor, cât și în cele ale iubitorilor de istorie.

„Îndărătul unei armate se cuvine deci să sosească și povestitorii. Avem literați, avem istorici, avem ziariști. E, prin urmare, în putința noastră de a îngheba o literatură războinică potrivită și cu nevoile noastre sufletești și cu documentarea viitorimii.

Faptele soldaților noștrii cer un ochiu care să le vadă și un condei care să le fixeze. Numai un artist le poate insufla caracterul eternității, dând viață amănuntelor și pitorescului. El poate culege tot ce e semnificativ, o vorbă expresivă, un gest simbolic ce s-ar pierde în vârtejul disperat al atâtor gesturi, un episod mai sugestiv ca descrierea strategică a unei mari bătălii. În colaborarea tuturor forțelor naționale ale războiului, nu trebuie uitată nici forța pe care o reprezintă artiștii unui popor. S-o solicităm ca pe un element necesar. O epopee n-ar nevoie numai de brațe făptuitoare. Mai trebuie și o pupilă cuprinzătoare și un talent de a povesti în cuvinte înaripate lucrurile văzute și trăite. În afară de certitudinea sobră a comunicatului, mai e nevoie și de chenarul viu și cald al povestitorilor și al comentatorilor epopeii noastre naționale.⁹

Țara trebuie să vibreze la toate momentele epopeii noastre naționale. Și această legătură între cei plecați și cei rămași nu poate fi făcută decât de ziariști și literați... Cerem deci, ca în urma armatei să se organizeze o literatură de războiu, vie, caldă, o adevărată hrană spirituală a prezentului și un document al viitorului”¹⁰.

Despre rolul poeziei în supraviețuirea unui popor, în cuvântare rostită cu ocazia sărbătoririi jubileului de 50 de ani al Academiei Române, în data de 14 mai 1919, Regele Ferdinand arăta:

„Aruncând privirile asupra istoriei noastre, rămânem uimiți, cum neamul românesc a putut ieși biruitor din atâtea greutăți, din atâtea primejdii și cum n-a fost înghițit de prăpastia ce adeseori se deschidea în drumul lui. Cetind și recetind însă poezia populară, găsim cheia acestei extraordinare puteri de împotrivire. În doinele și cântecele lui se oglindește toată puterea acestui popor, care cu atâta trudă s-a luptat cu

⁹E. Lovinescu, *În marginea epopeei (Note de războiu)*, Editura Librăriei Socec & Co., Societate Anonimă, București, 1919, p. 27-28.

¹⁰*Ibidem*, p. 29.

vremurile întunecate ce stânjeneau zborul lui spre soare, dar în clipele de cele mai negre, de restriște, tot din poezia populară trăgea nădejdea într-un viitor mai fericit, în ea găsea forță nouă ce-l îmbărbăta în lupta uriașă pentru existență... I-am urmat la muncă pașnică pe acești copii ai unui sol roditor și am admirat răbdarea lor; i-am văzut în luptă și am binecuvântat avântul lor; dar când pe front am ascultat doinele lor, atunci în inima Mea s-a înfipt încă mai tare convingerea nestrămutată că un popor, care în toiul luptei își tălmăcește cugetul și gândirea în versuri, că un atare popor nu poate pieri”¹¹.

O analiză interesantă privind efectele devastatoare ale războiului și mai ales atitudinea germanilor îi aparține lui Eugen Lovinescu, care parcă are o viziune asupra a ceea ce va urma peste doar două decenii. Acesta se referea la cei două zeci și cinci de mii de locuitori din Lile, care au fost luați și transportați în interiorul Germaniei pentru lucrări agricole, luați la întâmplare, fără nicio selecție, oameni de diferite condiții sociale.

„E o ironie teutonică: față de un popor democratic, față de poporul marii revoluții ei nu se puteau purta decât democratic.

În concepția generală a războiului, germanii ne-au dat îndărăt cu două mii de ani. S-au întors la concepția romanilor. Prin astfel de procedee de transportare în masă a locuitorilor din provinciile cucerite, ei ne-au împins încă cu trei-patru mii de ani înapoi. Ne-am crede pe timpul vechilor faraoni egipteni sau a vechilor regi asirieni, care smulgeau popoare întregi din țarina lor pentru a le așeza aiurea. Ne-am crede pe timpul captivității babilonice sau al vreunui Ramses care, în întoarcerea lui triumfală, târa după el neamurile nomade ale Arabiei pentru a-i înălța la Memphis piramida odihnei de veci”¹².

Lovinescu își continuă exegeza, precizând că războiul este una din marile perturbări în mersul firesc al omenirii. Cei vechi nu-i puneau nicio înfrânare. Războiul era suprimarea oricărei legi și a oricărei umanități, strămoșii romani fiind expresia cea mai puternică a acestei concepții.

¹¹*** *Cuvântările Maiestății Sale Regele Ferdinand I către Academia Română, 1890-1921*, Academia Română, 1922, p. 35-36.

¹²E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 14.

„De două mii de ani omenirea s-a căznit să-i găsească o albie firească, să-i pună un zăgaz și să-i dea o legislație. Toate popoarele au primit-o. Singuri germanii n-au primit-o decât cu gândul de a o călca.

De aici acea serie neagră de cruzimi, de măceluri, de incendii; de aici atacurile Zepelinelor asupra orașelor nevinovate; de aici torpilarea vaselor de pașnici călători; de aici grozăviile fără număr și fără rușine pentru un popor cu o civilizație atât de mare ca a Germaniei....

Crimele germanilor nu sunt numai legende. Torpilarea Lusitanie¹³ și incendierea Louvainului¹⁴ sunt fapte materiale. Tot atât de rigurose adevărate sunt și însemnările găsite asupra ofițerilor germani publicate de Bédier, profesorul de la Colege de France.

Iată, de pildă ordinul generalului Stenger, comandantul brigăzii a 25-a, dat la 25 august:

De astăzi să nu se mai facă prizonieri. Toți prizonierii să fie măcelăriți. Răniții, armați sau fără arme, să fie măcelăriți. Chiar și prizonierii care au fost adunați în convoaie să fie măcelăriți, în urma noastră să nu mai rămână niciun dușman viu.

Din carnetul unui ofițer german: Am împușcat 300 de locuitori ai orașului. Cei care au scăpat de salvele puștilor au fost rechiziționați ca gropari. Să fi văzut femeile în acel moment!¹⁵

La Tamines, un ofițer superior francez a fost adus lângă un copac și legat de trunchiu: i s-a înhămat apoi un cal de fiecare picior. La un semn, s-a dat bice cailor...

Orice război își are cruzimile lui. Nu numai războaiele între rase dușmane, ci chiar și războaiele civile. Cetățenii seucid între ei fără nicio milă... În oamenii cei mai blânzi se trezește sufletul ancestral al antropitecului. O adevărată nebunie de sânge cuprinde mulțimea dezorbitată. E vie încă amintirea răscoalelor țărănești. Cine s-ar fi așteptat de la blajinul și fatalistul nostru țăran la o astfel de furie sanguinară. Au ars conace; au ucis proprietarii. Au ucis însă și cirezi întregi de boi. E mai greu de înțeles.

¹³RMS Lusitania, supranumită *Ogarul mărilor*, a fost un pachebot englez care aparținea companiei Cunard Line. Lansată la apă în anul 1906 și numită după provincia antică Lusitania, era cea mai mare navă la începutul secolului XX. A fost scufundată în data de 7 mai 1915 de către submarinul german U-20 în apropierea coastelor Irlandei, pe timp de ceață. Deși nu era înarmată, nava transporta 60 t de armament pentru aliați. Lusitania s-a scufundat la 18 minute după ce a fost lovită de o torpilă, 1.959 de oameni pierzându-și viața. Dintre aceștia 128 erau cetățeni americani, fapt ce a determinat, în scurt timp, intrarea SUA în război.

¹⁴Pe 25 august 1914, la Louvain, în Belgia, germanii au executat în jur de 250 de civili și au distrus 2.000 de imobile, printre care și prestigioasa bibliotecă a universității, ceea ce a însemnat arderea a 300.000 de manuscrise și cărți vechi.

¹⁵E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 15-16.

O nesfârșită dragoste leagă pe țăranul român de vită. Nebunia răscoalei i-a prefăcut însă sufletul... Tot printr-o nebunie contagioasă se pot explica marile crize din istoria tuturor popoarelor și mai ales din istoria Franței. Fără datele psihologiei mulțimei și ale contagiunii mintale n-am putea înțelege nici actele sângeroase ale Teroarei, nici demența dezlănțuită a Comunei...

Dacă astfel de fenomene se pot petrece în sânul unei națiuni, cu atât mai ușor izbucnesc în momentul războiului între două popoare dușmane¹⁶. Pogromurile rusești, masacrarea armenilor, cruzimea bulgarilor față de sârbi, sunt fapte dezaprobată de orice om civilizată. Au totuși o explicație psihologică. În fața lor ne închinăm ca în fața unei fatalități dictate de o puternică ură comprimată, de o acumulare de energii ancestrale, ce așteptau momentul suprem al izbucnirii...

Dacă furia teutonică s-ar fi mărginit numai la această formă de demență colectivă, comună tuturor popoarelor în anumite momente de criză, n-ar fi trezit ura întregii omeniri civilizată... Furia teutonică este însă o nebunie organizată. Nu pleacă dintr-un instinct, ci dintr-o adâncă și îndelungă premeditare. Nu e o izbucnire pornită din inconștiență, ci un sistem clădit în vederea cuceririi lumii. Lipsiți de inițiativă, germanii și-au organizat până și cele mai primare instincte și sentimente. Cruzimea lor e o cruzime dogmatică și științifică.

În fața incendiului Louvainului și a asasinării atâtor copii nevinovați, s-a văzut că această lipsă de umanitate nu era opera câtorva soldați amețiți. Era, dimpotrivă, rezultatul unei întregi doctrine studiate și dezbătute în numeroase lucrări științifice. O doctrină consacrată în cele mai autorizate manuale ale teoreticienilor războiului... Numai atunci un uragan de indignare a suflat peste întreaga omenire... În vederea domniei universale, un popor mare, puternic și civilizată ca germanii, a putut ajunge la organizarea în doctrină de război a instinctelor primare ale omului¹⁷.

Lui Lovinescu i se audaugă și Barbu Ștefănescu Delavrancea, scriitor, avocat, orator, academician și fost primar al capitalei României, care, la doi ani de la declanșarea conflagrației și cu doi ani înainte de plecarea sa de pe acest pământ, zugrăvea cu acuratețe tabloul unei Europe și chiar al unei lumi care înnota în sânge:

¹⁶*Ibidem*, p. 17.

¹⁷*Ibidem*, p. 18-19.

„S-a deschis sesiunea ordinară a Academiei Române în niște împrejurări extraordinare. Europa se clatină din temelii sub greutatea armelor. De doi ani și mai bine Europa înnoată în sânge. Milioane de vieți s-au stins și se sting, anonim și eroic. Omenirea pare să fie cuprinsă de furii. O veche civilizațiune, atacată, rănită și împinsă la exasperare, s-a ridicat năprasnic împotriva năvălitorilor. În tot șirul istoriei universale nu se află un flagel comparabil cu cataclismul la care, din nenorocire, ne este dat să asistăm. Războaiele celor mari cuceritori sunt jucării pe lângă cumplitul măcel de astăzi.

Europa a ajuns un vast abatoriu de oameni.

Războiul s-a încleștat pe pământ, pe sub pământ, pe ape, pe sub ape și în aer, la înălțimi vertiginoase. Nu cunosc închipuire bolnavă prin care să fi trecut un tablou mai înfiorător.

Nobila Belgie, distrusă. Louvain, Malines, Reims, mândra și mândrețea lumii, nimicite. Sub rămășițele lor, de cenușă și tăciuni, îngropate pe veci capete-de-operă, la care călătorii stăteau muți de admirațiune.

Viteza Serbie, risipită, - și legendarul lor Rege, bătrân și suferind, părăsește meleagurile străbunilor lui într-un car cu paie și cu buruieni. Populația pașnică, decimată, femeile tinere, pângărite; copiii schilodiți: unii să n-ajungă soldați, altele pentru că erau prea frumoase și s-ar fi putut să se mărite și să nască soldați”¹⁸.

Despre tinerii plecați în război, emoționantă este poezia *O scrisoare pierdută*, a fostului profesor Dr. Petru Barbu, dat afară de la Institutul Teologic din Caransebeș datorită convingerilor sale naționale în anul 1909, publicată în ziarul „Drapelul” din Lugoj în anul 1914. Din aceasta reies frământările profesorului caransebeșean cu gândul la fii săi și la tinerii pe care îi cunoștea și aprecia.

„Iubita mea Florică
Un mare dor de voi
Mă face să vă scriu:
Dar ce? Nici eu nu știu
Gândind tot la războiu...

Și multe aș vrea să scriu...
Dar crede-mă n-am pace,
Să-nșir a mele gânduri

¹⁸Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Războiul și datoria noastră*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1916, p. 3-4.

În două sau trei rânduri
Cum bine știu că-ți
place.

Pe drum recruții cântă
Cu voci înduioșate:
Unde nu-i pită nici sare
Nici umbră de fată mare,
Nu ne duce împărate....

Și-n ciuda lor glotașii
Strigă cât îi ține gura:
Și nici umbră de nevestă
Să-ți dea gura pe fereastră
Și trag câte un Hura!

Tot stând la fereastră
Cu capul între mâini,
Privești în depărtări
Cu lacrimi și oftări
Aștepti ziua de mâni....

Ilie? El sărmanul
Departa-a fi de tine
De nu de tot, cu gândul,
Că mâne-i vine rândul
Să plece-n țeri streine...

Stau și gândesc la luptă...
Și văd pe războiți...
Și frica-mi tună-n oase,
Că n-or veni acasă
Atâți români cinstiți...

În lupta-ncăierată
Ce jalea-mi o-nsoțește
Zăresc p-al nostru Faur,
Tătariu - Gură - de - aur
Mai ști?!... Doamne
ferește!

În luptă-i și Buracu
- Soldaților părinte -
Dobrin, Bejan, Morariu,
Boc, Gârda, Grădinariu...
Păzește-i, Doamne sfinte!

Și văd în mii de sate
La vetre și la porți:
Părinți, nepoți, copii,

Mirese și soții
Bocind după cei morți.

Sunt buimăcit cu totul...
De m-ați vedea și voi,
Cum singur stau ca cucul
Și sfărăm în dinți ciubucul
De groaza de războiu...

Mai am noroc în fluer,
Ortacu-mi vechi și bun.
Un dor de mă muncește
Ori chin mă ispitește,
Nădejdea-n el mi-o pun.

De-ar trece și războiul...
O Doamne, adă pace!
Atunci cu voie bună,
Cu toții împreună
Ce chef, Florică-am face...

Și-acum de încheiere,
Vă țuc pe amândoi,
Al vostru dulce Tată
Vă țuc încă o dată
Și Dumnezeu cu voi!"¹⁹

Nu doar pierderile de vieți omenești erau surprinse în versuri, ci și cele materiale.

În Mehadica, în anul 1914, clopotele bisericii au fost luate și topite pentru armată. Înainte de a fi demontate și coborâte, părintele Coca a spus crâznicului să le tragă pe toate, ca locuitorii satului să le audă. La sunetul clopotelor, cei prezenți în sat au alergat în avlia bisericii să participe la tristul eveniment.

După ce cele două clopote au fost coborâte din turla bisericii și așezate în două care, părintele paroh a făcut o slujbă de pomenire, după care au însoțit cele două care trase de câte două perechi de boi, până la gara Crușovăț, unde au fost încărcate într-un vagon platformă.

De la biserică din Mehadica și până la gara de la Crușovăț, femeile au mers în urma celor două care bocind ca după un decedat:

„Doamne, Dumnezeu sfânt
Multă jale-i pe pământ
Multă jale și necaz
Multe lacrimi pe obraz
Multe lacrimi s-au vărsat

¹⁹Coriolan Iosif Buracu, *Amintiri*, ediție îngrijită de Mihai Buracu, Editura Învierea, Timișoara, 2007, p. 34.

De când feciorii-au plecat
Să lupte pentru împărat
Că mult sânge s-a vărsat
Iar acas-am rămâneat
Cu-n lucru plăcut în sat
Cu biserica cea sfântă
Cu preoții care-n ea cântă
Și cu trei dragi clopoțele
Cari răsună numai jele
Ele vestea ne-aduceau
Și de bine și de rău
În ziua lui Dumnezeu
Azi nouă ne-a fost dată
O zi tristă și nespasă
La inimă ni se pusă
Noi care eram în sat
Tristă veste am aflat
La biserică ne-am adunat
Unde preotu-ntristat
Era foarte-ndurerat
Plin de plâns ne-a cuvântat:
Dragilor creștini iubiți
Acum plângeți și jeliți
Că vreme rea noi am ajuns
Că inima ne-a pătruns
Prea scumpe clopotele
Care ne-au cântat jalele
De mai multe vremile
Acum ni se vor lua
Și se vor înstrăina
Dintre cei trei frățiori
Ce sunau din zori în zori
Acum cele mai mari vor pleca
Iar cel mic va răsuna
Plângând cu amărăciune
Dup-a lui frați duși în lume
O, Doamne, care-ai văzut
Câte lacrimi au căzut
Câte clopote-am petrecut
Preotul cu haine sfinte
De tot trist mergea-nainte
Copii zece îmbrăcați
De steaguri bisericesti urmați
Iar carele erau jelite
Clopotele sfințite
Cu multe flori chitite
Femeile cântau
Ca pe-un mort le petreceau
Așa-m fost osândiți
Ca din sfinte clopoțele

Să se facă tunuri grele”.

Părintele Coca a mers din casă în casă și de la cei 371 de credincioși a adunat 2.455 de coroane. Cu acești bani a comandat un clopot de oțel, în greutate de 452 kg, la Reșița care a fost urcat în turnul bisericii în ultima duminică înainte de Crăciun²⁰.

Acolo unde clopotele bisericilor nu au fost metamorfozate în proiectile, acestea au putut anunța atât încheierea războiului cât și vestirea adunării de la 1 decembrie 1918.

Economul orășenesc din Caransebeș, Gheorghe Jumanca, a rămas în mentalitatea colectivă prin atitudinea sa în această problemă, despre care nepotul său Pavel își amintea:

„Între cei mulți intelectuali se nimerește și economul orășenesc, acum pensionar Gheorghe Jumanca, Tata Gheorghe. El reprezenta țărănimea orașului, în rândul căreia a avut totdeauna o mare popularitate. Tata Gheorghe era tare însuflețit. De ani de zile era episcopul bisericii noastre catedrale. Când au căzut Bucureștii în mâna cotropitorilor germani, în toamna anului 1916, epitropia primi ordin să se tragă clopotele bisericii. Și au plâns atunci aceste clopote în îndurerata umilință vremelnică a unui neam ce se străduia pentru o rânduire mai dreaptă a destinului său. Tata Gheorghe a rămas cu o durere permanentă în sufletul lui. Și când soarele libertății naționale s-a ivit din nou la marginea orizontului nostru întunecat de ziua adunării naționale de la Alba Iulia, Tata Gheorghe a tocmit cu plată 6 oameni care au tras cu rândul clopotul cel mare - singurul pe care-l aveam atunci, din zori și până în amurgul zilei, fără întrerupere, cântând glas de bucurie, glas de dumnezeiască cântate. Și el, om modest și în vârstă înaintată s-a dus la marele sobor național din cetatea de glorie a vechiului Bălgrad, să-și dea, în numele plugarilor caransebeșeni, votul pentru unirea cea mare a neamului românesc. Și până când mulți din cei ce intraseră în consiliul național figurau doar cu numele, bătrânul Gheorghe Jumanca, cu elanul tinereții în suflet, era mereu în plină activitate. Se găsea mereu în fruntea poporului și se străduia să le țină mereu trează și vie conștiința datoriei față de strălucitele clipe istorice, pe care le trăiau”²¹.

²⁰Liviu Groza, Mihail Rădulescu, *Legendă și istorie în Banatul grăniceresc*, Editura Dacia Europa Nova, Lugoj, 2004, p. 94-99.

²¹****Marele Război în memoria bănățeană, Memoriile lui Pavel Jumanca*, volumul IIantologie, ediție, studii și note Valeriu Leu, Nicolae Bocșan și Mihaela Bedeccean, Presa Universitară Clujană, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2013, p. 587.

Ghiru Pavel din Ciclova Română este chemat la arme în anul 1914, trece prin Serbia, Croația și ajunge în Galiția. Crăciunul anului 1914 l-a petrecut împreună cu camarazii de arme în Premisl. În cuvântarea pe care le-a ținut-o acestora și care a rămas în carnetul său de însemnări, își amintește de momentul despărțirii de familie:

„Ajungând și ziua nașterii D-lui nostru Isus Cristos și petrecând timpul pe tabăra de la ceasul care au sosit vestea mobilizării peste toată patria noastră, auzind noi porunca domnitorului nostru, inimile noastre încetând mai cânta și ne-au prins un fior grabnik la pasul carele era pregătit ca să ne despărțim de cătră dulci și prea iubiții puișorii noștri, de cătră prea iubitele soțiile noastre, de cătră scumpii și buni părinții noștri, frații și surorile noastre carele or rămas mâchiniți și cu inima zdrobită neștiind oare ce poate fi când au sosit timpul de plecare”²².

Problema reînțoarcerii, pe care și-a pus-o în momentul despărțirii de cei dragi a fost una întemeiată, deoarece a ajuns la Premisl, unde este luat prizonier de către forțele țariste în martie 1915. Este dus împreună cu alți prizonieri la Novi Buhara, astăzi în Uzbekistan. Acolo rămâne până la încheierea războiului, reușind să se întoarcă acasă abia în 29 iunie 1921, după 7 ani de la plecare.

Despre luptele din jurul Lembergului acesta scria:

„Apoi deci tot ne-am dus
Tot spre meazonoapte în sus
La stânga după Länberg
Chiar la I-lea septembăr A 1914
Cu dușmanul ne-am întâlnit
Și un mare fok am început
Chiar cu răgămentul 7 și 8
Dear al 5-lea Tortelek
Tunurile or început
Și focul kă l-or ținut
Până răgămenturile or ajuns
Atunci ku vitejie toți
Ne-om aplekat
Cu dușmanul la luptat.
Tot pușkam și nainte mergem
Deodată ne-am trezit
Porunkă ne-o venit

²²Laurențiu Ovidiu Roșu, „Ghiru Pavel din Ciclova Română – un poet necunoscut al Primului Război Mondial”, în ****Istoricul și arhivistul Tudor Rățoi la 65 de ani*, coordonator și editor Eugen Petrescu, Editura Universitaria, Craiova, 2018, p. 475-477.

Pe dușman raită să dăm
Și din șanțuri să-l scoatem
Vitej ai noștri feciori
Tot nainte fraților
Toți, toți ku vitejie!
Pe dușman să-l năvălim
Chiar noi tot să perim
Iar kind de ei am dat
Cu săbii am tăeat
Plumgi ka ploaia pikau
Sânge mult că se vărsa
Mulți feciori jos or rămas
Dumnezeu o rânduit
Aceasta să petrecem
Sânge roșu să-l vărsăm
Urâtă moarte se vedem
Ear dușmanul au slăbit
Și napoi k-au fugit
Atunci noi ne-am luat
Seara în satul Ianova ne-am băgat
Casele că le-am aprins
Că de rus au fost kuprins
El afară nu eșă
Și acolo i-o ars la toți pielea
La kare nu voia să meargă napoi
Căci acea noapte am învins noi”²³.

Icoana familiei era prezentă și în inima învățătorului Ilie Abruș din Iaz, aflat pe front în Bucovina, care în anul 1918, cu gândul la cei dragi rămași acasă, scria:

„Șezut-am în astă seară
Întins pe iarbă afară
Și mă gândeam acasă
La toți, dragă nevestă
La dulcii mei copilași
Ce sunt ca trei îngerași
Eu v-am lăsat părășiți
De-al vostru tată iubiți
Tocmai în creșterea voastră
Dragi copilași și nevestă
Rugați-vă lui Dumnezeu
Să vin eu acasă”.

Poezia este păstrată într-un caiet, pe coperta cărui fiul său Ambruș Gheorghe scria la 1 noiembrie 1947: „Această carte va rămâne ca amintire nepieritoare în familia noastră și se va lăsa amintire din tată în fiu”²⁴.

²³Laurențiu Ovidiu Roșu, *op. cit.*, p. 469-470.

²⁴Petru Itineanțu, *Monografia comunei Obreja*, Editura Ionescu, Caransebeș, 2002, p. 67.

Același dor de casă era prezent și în poezia *Visul tunarului*:

„De strajă stam la Mărășești
În noaptea aceea albă, clară,
Când moartea-n șanțuri am învins
Și visuri blânde m-au cuprins

Și m-am tot dus cu ele atunci
În sat la noi, în sat la vale,
Pășiam atât de dârz, pășiam
Și inima abia-mi simțeam
În sat la noi, în sat la vale...

Și-apoi încetul din cireși
Sfioasă îmi zâmbi căsuța,
Și boabe atunci fără să vreau
Pe-obraz îmi lunecă mereu,
Când blândă-mi surâdea căsuța

Cum mă priveau în jur cu jind
Și Zița mea și mititeii,
Ceva le-am scos ușor din sân,
Și toți am râs uitând de chin,
Și Zița mea și mititeii

Deodat un glas! Când mă trezii,
Îmi surâdea în față luna,
Flăcăii lângă cai dormeau,
Și câte atuncia ei visau...
Când surâdea în față luna!”²⁵

Durerea profundă cu care trebuiau să trăiască cei rămași în urma eroilor de război, parcă era strânsă toată în poezia *Bătrâna*:

„În colțul cășii stă ades
Bolborosind îngândurată
Și la portiță cată des
Și-un nume-l strigă câteodată.

Și-i geana grea de stropi fierbinți
Și buza-i tremură mai tare,
Îi plâng în suflet vechi credinți
Și-i jalea ei atât de mare!

Pe-același loc stă chipu-i mut
Și azi când trec, și mă-nfioară
C-atât flăcău ea a avut
Și a murit în altă țară”²⁶.

²⁵ Lucian Costin, *Cântecele mele (1910-1922)*, București, 1922, p. 17-18.

Pavel Jumanca din Caransebeș, care a dezertat în România în 1915, se poate întoarce acasă doar după clătinarea din temelii a dublei monarhii. În cei mai bine de trei ani, pe care i-a petrecut în țara la care visase o întreagă viață, trecuse prin multe greutăți, dar reușise să reziste, în speranța că se va putea întoarce într-o zi la ai săi. Cu toate acestea, toate piedicile pe care le-a întâmpinat în anii anteriori nu îl pregătesc pentru ceea ce îl așteaptă acasă:

„În România Mare

Acasă... S-a împlinit văleatul ... A sosit ceasul preamărit...Visul de veacuri al neamului românesc s-a prefăcut în realitate. S-a făcut România Mare. Deși orânduiri încâlcite diplomatic au mai întârziat întinderea stăpânirii românești și asupra Banatului, deși migăleala tratatelor mai îngăduia pe aci ocupația militară străină și administrația ungurească, noi simțeam duhul libertății în toată atmosfera înconjurătoare, în toată firea oamenilor și sufletele noastre vibrau de fericire, atât amar de vreme așteptată....

Acasă.... la căminul tău, cu iubiiții tăi, pe care i-ai dorit atâta, de soarta cărora ai tremurat, cu toată obida, ... clipă de clipă, sute de zile și nopți zbciumate...

Dar omului nu-i este dată niciodată bucuria deplină. Razele de fericire ce străbat până la dânsul se acoperă așa de repede de nori, câte odată fugari numai, dar adeseori grei și întunecați, prevestitori de furtună și potop. Așa e viața omenească întocmită de porunca ursitoarelor sale.

Situația celor de acasă era mai bună decât o avusesem eu. Se străduia din greu biata mama, se ostenea cu trudă și sudoare cumplită și aduna ca o furnică. Podul era plin de bucate, avea porci în cocină și în pivniță varză, cartofi și... câteva vase de răchie... Și-i veniseră mamei copiii din război, mai rămăsese acolo unul din cei patru plecați și pe care-l bocea de 3 ani încheiați. Și când m-a văzut și pe mine la vatră, plângea de bucurie... plângea de durerea celui rămas în tranșeele de la Dobordo, ne privea pe toți trei și lacrimile îi curgeau șiroae pe obrajii ei... Plângea duișia din sufletul său, s-au deschis zăgazurile inimii sale împovărate și s-au pornit puhoaiile lacrimilor.

Lumina bucuriei că m-am văzut la căminul meu, s-a acoperit de necazuri. Mi-am găsit soția bolnavă grav. Rânduiala destinului și ironia sorții... Căzuse la pat cu o

²⁶*Ibidem*, p. 21.

jumătate de ceas înainte de sosirea mea acasă, poate în clipa când am pus piciorul pe pământul Caransebeșului. Aceasta a fost în amurgul zilei de 4 Decembrie calendarul nou și în zorile dimineții de 11 Decembrie...s-a sfârșit.

Mai bine de o săptămână m-am chinuit pe drum de la Iași până acasă și altă săptămână am vegheat la căpătâiul nenorocitei mele tovarășe de viață. Toată știința medicală a fost zadarnică. Omul își urmează destinul său...căile rânduite de soartă și nimica nu mai poți face.

Copiii erau sănătoși și cu greu s-au împrietenit cu mine. Eram străin în casă și mai eram și posomorât și încruntat de necazurile ce mă întâmpinaseră încă de la primul pas...

Am venit acasă în uniformă militară română. Mai aveam niște haine alcătuite la nimereală, de croitori improvizați și de ocazie, tot din stofă militară...

Hainele - nu prea multe - pe care le avusesem acasă, au fost prefăcute în haine pentru copiii mei. În necazul sărăciei lor s-au ajutat cum au putut. Nu mai găsisem acasă niciun rând de haine. La înmormântarea nevestei mele m-am dus cu haine de împrumutat. Prietenul meu Aurel Goian mi-a împrumutat un costum de haine negre. El avea mai multe rânduri”²⁷.

Petru Albu, originar din Reșița, se întoarce de pe frontul din Rusia prin partea estică a continentului asiatic. El pornește din Irkuțk la 21 noiembrie 1919 pe uscat, se îmbarcă pe vaporul englez Taras-os-Montes la Vladivostok la 27 mai 1920, trece prin Japonia, Singapore, India, Egipt, Turcia și ajunge la Constanța la 5 iulie 1920.

În data de 14 iunie 1920 vaporul s-a oprit în portul Colombo din India, despre această escală Petru Albu scria:

„...am fost în orașul Colombo, în parcul Victoria, unde am văzut o frumusețe de arbori și diferite flori pe care în Europa nu le poți vedea. Totodată am vizitat și Museum(-ul), pe care am văzut diferite lucruri vechi de mii de ani. În orașul Colombo trăiesc arapi negri. Dacă ar locui un negru în Europa și ar fi pe locurile noastre și n(a)-ar povesti că ei trăiesc în acest Paradis, în India, apoi nu ar crede, ar zice că ei nu spun adevărat”²⁸.

²⁷****Marele Război în memoria bănățeană, Memoriile lui Pavel Jumanca*, volumul II..., p. 581-582.

²⁸****Marele Război în memoria bănățeană*, volumul I ediție, studiu și note Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 2012, p. 137-138.

Extrem de importante pentru descrierea situației din Banat de la sfârșitul anului 1918, sunt memoriile profesorului Ioan David, de la Institutul Teologic Diecezan Ortodox din Caransebeș. Sub titlul *Amintiri fugare din toamna anului 1918 (însemnările unui student) închinatelor memoriei scumpe a lui Ștefan Jianu*, acesta prezintă situația de pe străzile Timișoarei și ultimele zvârcoliri ale dublei monarhii.

„Istoria luă deodată o întorsătură epocală. Dădu Domnul și se sparse frontul balcanic, deruta se întinse ca o cangrenă la armatele din Italia, soldații se întorc la vetre într-o debandadă care demoralizează. Zadarnic se plimbă trupele germane prin Timișoara cântând gloria, victoria. Comandantul îi aruncă pe front, îi retrage, îi retrimite, îi retrage din nou. Sunt ultimele svârcoliri nervoase ale unei lumi ce nu vrea să moară. Francezii sunt la Sofia, iar luna noiembrie ne pregătește o surpriză. Pe străzile Timișoarei un aspect neobișnuit izbește pe trecător. Ofițerii armatei cezaro-craiești nu mai poartă rozeta de aur cu inițialele suveranului, ci niște cocarde tricolore după diferitele sfaturi naționale. Împăratul proclamă libertatea națiunilor sale, abdică și fuge. Sfaturile naționale român, ungur, sârbesc, german își dispută întâietatea. Deocamdată sunt în expectativă, căci în oraș izbucnesc tulburări care trebuie reprimite. O adunătură de pușcăriași evadați, de prizonieri și de haimanale atacă prăvăliile de lângă gară. Școala de ofițeri din loc angajează cu ei lupte și trage salve în plin. Orașul e în stare de alarmă, gloanțele șuieră des pe lângă urechile trecătorilor. Locuitorii sunt oprîți pe stradă, duși cu forța la cazărmi, unde li se dau arme ca să lupte împotriva bandiților. Mișcare febrilă pe străzi, ofițeri care strigă cu sabia scoasă și revolverele gata de tir. Se aduc oameni legați cu funie cu sutele. Ofițerii sunt degradați în stradă. Împărăția vulturului cu două capete își isprăvi existența, dar și coroana Sfântului Ștefan era la cumpăna mare. Vitrinele prăvăliilor afixau că se pun sub scutul sfatului național”.

De asemenea, profesorul caransebeșean se oprește și asupra pericolelor unei călătorii cu trenul și a atmosferei pe care o întâlnește înurbea de pe Timiș și Sebeș.

„O călătorie de la Timișoara la Caransebeș se face în timpurile acestea foarte original. Compartimentele nu se mai deosebesc după clase. Geamurile lipsesc pe toată linia. Ofițerii stau zgribuliți pe bănci. Cu două zile înainte au dat încă nas cu avangarda

italiană la Laibach. Au trecut teferi prin raionul diferitelor sfaturi naționale, dar și-au păstrat armele. Stau într-o îmbulzeală și într-o promiscuitate de nedescris. Trenul nostru se aseamănă cu un tren blindat, căci flăcâii reîntorși trag focuri de armă ca la nuntă de bucurie că au scăpat de măcelul odios, care a năpăstuit și a bestializat lumea patru ani de zile.

În gara Lugoj patrula somează pe călători să dezarmeze. Intrăm în sfârșit în Caransebeș în societatea unui profesor ungar pe care guvernul îl numi la Caransebeș. Orașul e încercuit de posturi gata să descarce arma la orice zgomot suspect. Se aude strigătul nervos al santinelor, câteva detunături de armă și grenade. Caransebeșul e în fierbere în preziua unor prefaceri importante. Avem un punct de sprijin puternic în momentele acestea nedefinite, e episcopul Miron arbitrul autoritar al situației a cărui prestigiu impune respect. Cuvântul lui e lege. E epoca consfătuirilor nesfârșite, a cumpenelii înțelepte din partea bătrânilor cu experiență îndelungată care cunosc bine balanța. Situația se arată tulbure, riscurile sunt mari, anarhia amenință cu ciocniri sângeroase, căci soldații vin demoralizați de pe front în completă dezordine văzând exemple rele pe acolo pe unde au trecut. În fiecare sat este câte-o duzină de oameni veniți din Rusia lui Lenin, armata română e departe, provinciile se conduc în același timp de mai multe consilii ale diferitelor naționalități. Ce vreme propice să răspândești vești alarmante, să pescuiești în apă tulbure. Cazuri sporadice de jaf și de tâlhărie în masă ar putea provoca amestecul dușmanilor noștri. Poporul are o ținută națională ireproșabilă, trebuie totuși să fie luminat, însuflețirea lui să fie canalizată spre scopuri nobile. Altfel se dă la exces de răzbunare și de jaf, cum e cazul cu distrugerea castelului Mocioneștilor de la Foeni. Situația aceasta a pricinuit moartea multor țărani nevinovați, pe care formațiunile de jandarmi și de honvezi îi executaseră fără nici o cercetare. Masele au totdeauna în sufletul lor misterios forțe oarbe, ce trebuiesc stăpânite ca să nu izburnească cu sălbăticie elementară. În împrejurările acestea, ca niciodată, chibzuința și mintea trebuie să primeze. *Mens agitat mollem*. Dar, pe de altă parte nu trebuie săcate izvoarele sfinte ale entuziasmului, căci altfel precauțiunea devine frică, nedeciziunea duce la lașitate”²⁹.

²⁹A. Moacă, N. Corneanu, I. David, C. Rudneanu, A. Uroș-Doloveanu, *Un luptător bănățean Ștefan Jianu*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1935, p. 44-46; ****Marele Război în memoria bănățeană (1914-1918)*, volumul III, antologie, ediție, studiu și note Valeriu Leu, Nicolae Bocșan și Mihaela Bedecan, Presa Universitară Clujană, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015, p. 294-295.

Nu pot încheia acest material decât cu un fragment al unei scrisori trimisă de către profesorul arădean Avram Sădean colegilor de la Institutul Teologic-Pedagogic din Arad cu doar două luni înainte ca acesta să fie răpus în luptă.

„... Aproape 4 săptămâni am avut continue ciocniri cu rușii spre nord și vest de la Lemberg deși ei ne întreceau, totuși arătam rezultate neașteptate, se înțelege cu pierderi însemnate. Aseară am sosit la Prezmysl, unde să ne recreăm de oboseala de noi încă necunoscută. Ni-se rupse veșmintele și bărboși, cum eram, nieră rușine, să ne arătam în oraș, deși ne corăiau mațele de foame. Adevărați sălbatici! Bag seama așa e în războiu, n-ai ce face. Acum ne-a ajuns soarta, nu știu spre folosul, ori nenorocul nostru, să rămânem în cetatea renumită a orașului amintit, să-l apărăm. Destul că am ajuns sub acoperiș, de care până aci nu am avut parte, rătăcind prin păduri seculare, și să ne bucurăm nespuse de mult, când se deschidea vre-o câmpie înaintea noastră, unde surprinderile nu puteau fi așa dese. Focul tunurilor e grozav. Suflet de om nu se poate obișnui cu el. Focul de pușcă îl luam în răs, când scăpăm de tunuri. Artileria rusească e la culmea chemării ei, încolo suntem noi mai buni. Cadavrele te mișcă adânc; vaelele mai ales seara, după ce liniștește focul, te îngrozesc deadreptul. Seara, după ce mai părăsește agitația războiului, ajungi să mai simțеști milă față de răniți, ziua nu ai răgaz pentru așa ceva. Am fost destinat acasă pentru prima linie de foc, cu toate acestea am scăpat teafăr până azi pot mulțumi numai și numai lui D-zeu. Toți sunt în război pătruși de o deosebită religiositate atâtea cruci și atâtea evlavie, amestecată cu vitejie”³⁰.

Undeva între viață și moarte, între luptele date în pădurile seculare și cele de la câmpie, între crucile proaspete și adâncă evlavie din suflete, între îngrozitoarele bombardamente ale artileriei și pocnetele puștilor, care ajunseseră să fie luate în derâdere în comparație cu primele, între mila provocată de cadavre și răniții, a căror situație o puteau conștientiza doar seara, după ce pericolul morții părea că trecuse, cel puțin pentru ziua respectivă, între îndatoririle administrative ale unui ofițer combatant și vitejia manifestată în luptă, Avram Sădean, parcă în mod profetic, se întreba dacă locul în care fusese dus de soartă, era spre folosul sau spre nenorocul său.

³⁰*Ibidem*, p. 29-30.

BIBLIOGRAFIE:

- ¹ Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei, Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, volumul 5, Institutul European, București, 1998, p. 30-31.
- ¹*Ibidem*, p. 32.
- ¹Miloș Birimac, originar din Bașahida, era student la Academia de Export din Viena.
- ¹Vidovdan - importanță sărbătoare ortodoxă sârbă, legată de ziua Sfântului Vitus, dar și de Sfântul Prinț Lazăr și sfinții martiri sârbi, care și-au dat viața în timpul bătăliei de la Kosovo împotriva Imperiului Otoman, din 28 iunie 1389 împotriva Imperiului Otoman.
- ¹Apud Miloš Crnjanski, „Lirika Itake i komentari”, Svetovi, Novi Sad, 1993 în *Europa Centrală, memorie, paradis, apocalipsă*, volum coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 58-59.
- ¹****Istoria Europei*, Jean Carpentier, François Lebrun, coordonatori, Editura Humanitas, București, 1997, p. 359-360.
- ¹Planșete=flașnete.
- ¹Maria Alexandra Pantea, *Relatări din Primul Război Mondial prezentate în presa ecleziastică din Banat*, Editura Tritonic, București, 2017, p. 42-44.
- ¹E. Lovinescu, *În marginea epopeei (Note de războiu)*, Editura Librăriei Soccc & Co., Societate Anonimă, București, 1919, p. 27-28.
- ¹*Ibidem*, p. 29.
- ¹****Cuvântările Maiestății Sale Regele Ferdinand I către Academia Română, 1890-1921*, Academia Română, 1922, p. 35-36.
- ¹E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 14.
- ¹RMS Lusitania, supranumită *Ogarul mărilor*, a fost un pachetot englez care aparținea companiei Cunard Line. Lansată la apă în anul 1906 și numită după provincia antică Lusitania, era cea mai mare navă la începutul secolului XX. A fost scufundată în data de 7 mai 1915 de către submarinul german U-20 în apropierea coastelor Irlandei, pe timp de ceață. Deși nu era înarmată, nava transporta 60 t de armament pentru aliați. Lusitania s-a scufundat la 18 minute după ce a fost lovită de o torpilă, 1.959 de oameni pierzându-și viața. Dintre aceștia 128 erau cetățeni americani, fapt ce a determinat, în scurt timp, intrarea SUA în război.
- ¹Pe 25 august 1914, la Louvain, în Belgia, germanii au executat în jur de 250 de civili și au distrus 2.000 de imobile, printre care și prestigioasa bibliotecă a universității, ceea ce a însemnat arderea a 300.000 de manuscrise și cărți vechi.
- ¹E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 15-16.
- ¹*Ibidem*, p. 17.
- ¹*Ibidem*, p. 18-19.
- ¹Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Războiul și datoria noastră*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1916, p. 3-4.
- ¹Coriolan Iosif Buracu, *Amintiri*, ediție îngrijită de Mihai Buracu, Editura Învierea, Timișoara, 2007, p. 34.
- ¹Liviu Groza, Mihail Rădulescu, *Legendă și istorie în Banatul grăniceresc*, Editura Dacia Europa Nova, Lugoj, 2004, p. 94-99.
- ¹****Marele Război în memoria bănățeană, Memoriile lui Pavel Jumanca*, volumul IIantologie, ediție, studii și note Valeriu Leu, Nicolae Bocșan și Mihaela Bedecan, Presa Universitară Clujană, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2013, p. 587.
- ¹Laurențiu Ovidiu Roșu, „Ghiru Pavel din Ciclova Română – un poet necunoscut al Primului Război Mondial”, în ****Istoricul și arhivistul Tudor Rățoi la 65 de ani*, coordonator și editor Eugen Petrescu, Editura Universitaria, Craiova, 2018, p. 475-477.
- ¹Laurențiu Ovidiu Roșu, *op. cit.*, p. 469-470.
- ¹Petru Itineanțu, *Monografia comunei Obreja*, Editura Ionescu, Caransebeș, 2002, p. 67.
- ¹Lucian Costin, *Cântecele mele (1910-1922)*, București, 1922, p. 17-18.
- ¹*Ibidem*, p. 21.
- ¹****Marele Război în memoria bănățeană, Memoriile lui Pavel Jumanca*, volumul II..., p. 581-582.
- ¹****Marele Război în memoria bănățeană*, volumul Iediție, studii și note Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 2012, p. 137-138.
- ¹A. Moacă, N. Corneanu, I. David, C. Rudneanu, A. Uroș-Doloveanu, *Un luptător bănățean Ștefan Jianu*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1935, p. 44-46; ****Marele Război în memoria bănățeană (1914-1918)*, volumul III, antologie, ediție, studii și note Valeriu Leu, Nicolae Bocșan și Mihaela Bedecan, Presa Universitară Clujană, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015, p. 294-295.
- ¹*Ibidem*, p. 29-30.

ARMONIA VOCILOR, ARMONIE SOCIALĂ ȘI SOLIDARITATE NAȚIONALĂ

Carmen NEUMANN

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Résumé

Union Banat avec la Roumanie acculé beaucoup dans le cœur des habitants et Banat et toutes les mesures ont été prises depuis pour mobiliser les masses pour se diriger vers la réalisation de cet idéal. Réunion activité Karansebes a contribué à l'éducation et à la formation des Roumains de Banat événement de Décembre 1, 1918, quand la volonté populaire de cette fusion.

Keywords: *Reuniunea Română de Cântări și Muzică din Caransebeș, Corul Doina from Turnu Severin, Frăția Ortodoxă Română, Foaia Diecezană.*

Unirea Banatului cu România încolțise de mult în inimile bănățenilor și tot atunci au fost luate toate măsurile pentru mobilizarea maselor în vederea trecerii la înfăptuirea acestui ideal. În perioada premergătoare Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 în Caransebeș au fost înființate mai multe societăți culturale. Reuniunea Română de Cântări și Muzică, Casina română, Reuniunea femeilor române, Frăția Ortodoxă Română, publicații ca Foaia Diecezană, Lumina, ziar de propagandă pentru Marea Unire.

Un rol important în opera de înfăptuire națională l-a avut și cântecul. Armonia vocilor a dat naștere la armonizarea ideilor, care la rândul lor au realizat armonia socială și solidaritate națională, precum Reuniunea Română de Cântări și Muzică din Caransebeș. Folcloristul și compozitorul Tiberiu Brediceanu spunea că în Banat s-a cântat întotdeauna cu drag și s-a cântat frumos. Această afirmație a reputatului compozitor are acoperire în realitatea existentă în teren, deși dovezile scrise nu erau prea multe din cauza modului în care autoritățile timpului tratau această realitate a românilor bănățeni. Cu toate acestea, bănățenii s-au dovedit capabili să-și promoveze valorile autentice.

Din statutul Societății române de cântări și muzică din Caransebeș tipărit în anul 1887, rezultă că scopul societății este de a cultiva muzica, dar adevăratul scop își găsisese loc în inimile coriștilor care prin cântec îl transmiteau și ascultătorilor. Secolul XX găsește corul împlină activitate, în dorința de ași îmbogăți repertoriul exista nevoia de a procura partituri dar acest lucru era destul de greu de realizat de românii aflați la conducerea corului.

Reuniunea Română de Cântări și Muzică a luat amploare atunci când presiunea privind școlile în limba maghiară și interzicerea manifestărilor românești erau la ordinea zilei. La toate aceste manifestări, steagul era purtat în fruntea coriștilorși nu putea fi dus de oricine, ci de un bărbat falnic, cel mai dotat din punct de vedere muzical. Steagul era foarte greu, făcut din mătase, brodat cu fir de aur, cu fireturi și ciucuri de aur. În partea de jos avea un dispozitiv din cupru, care se punea în centura port-drapelului, pentru că era foarte greu.

Din repertoriul corului din această perioadă făceau parte cântece cu un profund caracter patriotic:*Fiii României de G. Muzicescu*¹, *Răsunetul Ardealului*², *Hora Dobrogeană*³ *de Popovici*. Un alt cântec care a stârnit entuziasmul ascultătorilor și un proces intentat de autoritățile locale pentru agitație este *Dorul înstrăinatului* de Al. Flechtmacher, prelucrat de Ion Vidu.

*Dulce soare al țării mele ce în leagăn mi-ai zâmbit,
Și de multe visuri grele viață jună ai păzit,
Dă-mi și azi prin țări străine raze dulci să mai trăiesc
\Să mă-ntorc la tine, pe pământul strămoșesc.*

Textul vechi al cântecului căpătase acum rezonanțe noi, în lumina tragicelor evenimente din 1907 din România, așa că teama autorităților în fața presiunii maselor și acțiunii de recurs, i-a determinat după multe târăgănări să-i achite pe coriștii din Caransebeș care fuseseră reținuți și judecați.⁴ Ambiționați de cele întâmplate corul din Caransebe, a început un turneu prin țară, cântecele lor au răsunat pe scenele din Turnu Severin în 1902, Craiova 1905 și 1906 la București.

Anul 1902 este deosebit de importante pentru coriștii caransebeșeni, împreună cu corul Doina care vine la Caransebeș, ca simbol al înfrățirii au intonat *Marșul Dorobanților* de I.St.Paulin. *Corul Doina din Turnu Severin a oferit publicului din Caransebeș o seară de adevărat deliciu artistic și o ocazie de a ne cunoaște mai bine și a crea și cimentă legături de adevărată prietenie și frățietate, noi ca întotdeauna cu drag privim spre ei, urmărind orice mișcare a lor*⁵ scria un articol din ziarul Drapelul din Lugoj. Referitor la amploarea acestui eveniment, președintele Reuniunii Române de Cântări și Muzică, Patriciu Drăgălina, îi trimite o scrisoare la București reputatului general român Ioan Drăgălina prin care îl informează că prezența Societății corale „Doina” la Caransebeș era socotită ca o sărbătoare națională.

Schimbările culturale dintre societățile corale din Caransebeș și Turnu Severin au pregătit, prin cântecul lor masele de români pentru marele act al unirii. La toate cântecele din repertoriul lor se adaugă și *Pe al nostru steag e scris unire*, astfel au ținut trează conștiința

¹ Foia Diecezană 20, Nr.16-17 martie 10-905 Caransebeș

² Ibidem, 16, Nr.20-21 mai 1902 Caransebeș.

³ Ibidem, 16, Nr.20-21 mai 1902 Caransebeș

⁴ Cosma, 1965, p.93.

⁵ Drapelul, 1902, p.2 și 3.

națională, mândria de român contribuind astfel și la păstrarea purității limbiilor române șitot ce s-a moștenit de la înaintașii noștii.

Un mijloc important al activității al organizațiilor culturale l-au reprezentat turneele artistice, totul într-un fel sau altul erau subordonat idealului național. La rândul lor românii bănățeni vizitează orașul Turnul Severin eveniment cărui i s-a dat mare importanță. Dirijorul corului Doina compune cântecul *Frați români, sosiți cu bine*, cântec cu care a fost întâmpinată la gara Reuniunea din Caransebeș în anul 1902. „, *Frați români sosiți cu bine, Fericiți noi vă primim , Aduceți-ne vești bune, De la frații ce-i iubim.*”

Deosebit de mobilizator a fost cuvântul ținut de Ștefan Paulin, cu această ocazieel cere coriștilor caransebeșeni ca prin cântec să țină trează conștiința națională. În 1902 corul Reuniunii de cântări și muzică din Caransebesa mai concertat în 3/16 iunie ⁶la care s-au cântat piesele *Hora Dobrogei* pentru cor mixt de Nicolae Popovici, *Frumoasa copiliță* cor de bărbați de Antoniu Sequens, *Răsunetul Ardealului* de Ion Vidu. Concertul din 28 septembrie ⁷ care a fost pregătit în onoarea Reuniunii învățătorilor români din Caransebeș, a cuprins melodiile, *Știi tu mândro* și *Auzit-am* de Antoniu Sequens, *Casa* de Ion Vidu, *Nu-mi place și Imi place* de Ion Vidu.

Cu toate că autoritățile vremii se infiltrează în viața Socetății de cântări și muzică din Caransebeș, totuși corul își continuă activitatea o perioadă sub scutul „, *Socetății femeilor române pentru înfrumusețarea cimitirului*”. De sub preșidenția Elenei Iacobici în casa căreia se țin repetițiile sub conducerea lui Ioachim Alionte până în 1908. Vitregiavremurilor face ca Reuniunea de cântări din Caransebeș să nu poată participa în întregime la festivitățile din anul 1906 ce se țin la București. Totuși 40 de coriști caransebeșeni participă la festivități cântând în corul lugojan condus de Ioan Vidu. ⁸ Deosebit de important este discursul pe care-i susțin la București reprezentanții cântecului bănățean „, *Am venit să vă aducem cântarea prin care ne păstrăm limba, căci noi nu cântăm ca să cântăm și ca să ne asigurăm existența neamul*” ⁹.

Referitor la manifestările culturale din acea vreme N.Iorga afirmă că, „, *toate au fost afirmații răspicate ale credinței în noi înșine, în solidaritatea românească și în*

⁶ Foaia Diecezană, 1902, p.5.

⁷ Ibidem, 1902, p.5

⁸ Foaia Diecezană, 1902

⁹ Foaia Diecezană, 1907

¹⁰ Iorga 1911, p.14

*valorile culturii noastre luptătoare*¹⁰. Ca o mică paranteza merită amintit că datorită activității desfășurate și pentru afirmațiile făcute autoritățile guvernamentale austro -ungare au emis un ordin în 1909 prin care i s-a interzis marelui istoric român să intre pe teritoriul imperiului.

Dorința de unitate națională este concretizată de către membrii Societății române de cântări prin numirea ca membri de onoare ai acestei societăți a unor personalități ai vieții muzicale românești ca Ioan Vidu, Gheorghe Dima, Iacob Mureșan și Tiberiu Brădiceanu care donează operele sale acestei societăți. Necesitatea strângerii legăturilor cu românii de peste Carpați aduce la Caransebeș în anul 1913 Societatea Armonia din Craiova, aceștia au fost întâmpinați la gara de membrii societății lor culturale din Caransebeș și tariful românesc de la Dalci a lui Luță Ioviță.

La 21 mai 1914, s-a constituit Despărțământul „Astra” în Caransebeș, care și-a propus ca prin știință, cultură și civilizațiune să ridice poporul român din starea umilitoare la care a adus vitregia vremurilor¹¹. Pe lângă frumoasele cântece patriotice pe care le avea corul caransebeșean, reuniunea pune în scenă în anul 1914 opereta Crai Nou de Ciprian Porumbescu, ca omagiul adus regretatului compozitor, reușita spectacolului se datorește renumitelor soprane Lucia Cosma și Elisabeta Jurca dar și dirijorului Antoniu Sequens. Anul 1918 aduce împlinirea dorinței de veacuria bănățenilor exprimată în cântec de Societatea română de cântări și muzică din Caransebeș. Alături de Nicolae Sporea și Gheorghe Bona au plecat din Caransebeș și câțiva coriști cântând în drumul lor spre Alba Iulia *Deșteaptă-te Române*.

În anul 1918 învățătorul Gheorghe Neamțu a tipărit o broșură intitulată „*cărticică de cîntece naționale și doine*” în care erau adunate cele mai semnificative cântece patriotice. Un rol important pentru cultivarea cântecului în rândul poporului l-a avut și Tipografia Diecezană din Caransebeș. În această tipografie văd lumina tiparului cântecele lui Ioan Vidu, *Marșul lui Iancu*, *Haideți frați*, *Nu disperați* și cele ale lui Antoniu Sequens, culegeri de folclor tipărite sub titlul *Iedera*. Activitatea Reuniunii caransebeșene a contribuit la educarea și pregătirea românilor din Banat pentru evenimentul de la 1 Decembrie 1918 când prin voința poporului s-a realizat unirea.

Bibliografie

Cosma 1965	Viorel Cosma, <i>Un maestru al muzicii corale, Ion Vidu</i> , Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R. București, 1965
Drapelul 1902	Nr. 53-17 mai 1902, p.2 și 3, Lugoj.
Foaia Diecezană 1902	16 Nr.21-20 mai, cv Caransebeș 1902
Foaia Diecezană 1902	23, Nr.40-28 sept.c.v. Caransebeș, 1902.
Foaia Diecezană 1907	30, Nr.42n -15 oct. Caransebeș, 1907.
Iorga 1911	Nicolae Iorga, <i>Serbările de la Blaj, însemnătatea lor politică, culturală și literară</i> , Văleniide Munte, Tipografia Neamul Rromănesc, 1911.
Poiană 1988	Silvia Poiană, <i>Contribuția formațiilor caransebeșene la Unirea cea Mare, Tibiscum, 1918</i> , Caransebeș, 1988.

¹¹ Poiană 1988, p.260.

ILUSTRĂȚII

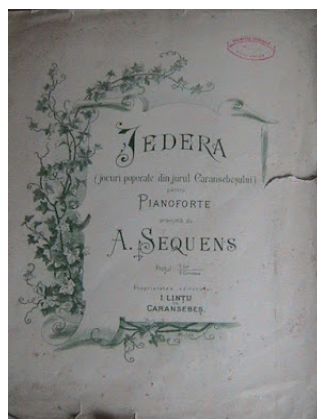
(Sursă ilustrații blogul, vasipopescu.blogspot.com)

Imaginea 1. Membrii Reuniunii de Cântări și Muzică din Caransebeș.

Imaginea 2. Statutele Societății Române de Cântări și Muzică din Caransebeș

Imaginea 3. Iedera, jocuri populare din jurul Caransebesului.

DEPLASAREA LA ALBA IULIA A Î.P.S.S. MIRON CRISTEA. AMINTIRILE UNUI AVOCAT BĂNĂȚEAN: DR. ILIE GROPȘIAN

Lazăr GRUNEANȚU
Avocat Baroul Timiș

Abstract

With the outbreak of the First World War, a large number of Banat were mobilized in the Austro-Hungarian army, being sent to the battlefields where the imperial military forces were engaged. Among the mobilized were also the lawyers; they were concentrated, after a brief instruction, they were advanced to grade; then integrated into various military units. One of these combatants was also Dr. Ilie Gropșianu, lawyer, born on June 24, 1889, in Sasca Montană, a graduate of the Law Faculty in Budapest, where he obtained his Ph.D. in Legal Sciences. He enrolled in the Timiș Bar in 1906, so that in 1912 after the promotion of the "censorship" - the exam for lawyers and magistrates - in Budapest, he would open his own lawyer's office in Oravița

Keywords: *Ilie Gropșianu, Sasca Montană, Consiliului Național Român, Baroul Timiș.*

Odată cu declanșarea Primului Război Mondial, un mare număr de bănățeni sunt mobilizați în armata austro-ungară, fiind trimiși pe câmpurile de luptă în care erau angajate forțele militare imperiale. Din rândul celor mobilizați făceau parte și avocații; aceștia erau concentrați, după o perioadă de instrucție sumară, erau înaintați în grad; apoi integrați în diverse unități militare.

Unul din acești combatanți a fost și avocatul dr. Ilie Gropșianu, născut la data de 24 iunie 1889, în localitatea cărășeană Sasca Montană, absolvent al Facultății de Drept din Budapesta unde obține și titlul de doctor în științe juridice. Se înscrie în Baroul Timiș în anul 1906, pentru ca în anul 1912 după promovarea „*censurii*” – examenul pentru avocați și magistrați – la Budapesta, să își deschidă cabinet avocațial propriu în Oravița. Se evidențiază ca luptător pentru drepturile românilor, critică situația deosebit de grea în care se aflau locuitorii Țării Almăjului, nedreptățile la care erau supuși de către STEG-ul austriac, care le acaparase pământurile, ei fiind lipsiți de pășunile atât de necesare animalelor pe care le dețineau și de lemnele de foc necesare încălzirii locuințelor, lemne care se obțineau cu dificultate de la autorități.

După începerea războiului va fi mobilizat de către autoritățile austriece și trimis pe front, unde va lua contact nemijlocit cu greutățile îndurate de soldați. La sfârșitul lunii octombrie 1918 se întorcea la Oravița într-o permisie, ocazie cu care constată situația

deplorabilă a armatei austro-ungare, lipsurile la care era supusă populația civilă, precum și ecourile pe care le avea asupra naționalităților din imperiu, ecoul declarației wilsoniene, modul în care presa din Ungaria și Austria prezenta desfășurarea evenimentelor. Presa vieneză publica o serie de articole care scoteau în evidență situația de pe front, lipsurile îndurate de populația civilă. Printre articolele publicate se regăseau titlurile: „*Vine Pacea*”! „*Ne apropiem de sfârșit*”! „*Germania împreună cu noi cu inima sângerândă este dispusă să-și retragă toate trupele din teritoriile ocupate*”! „*Germania ar fi dispusă să taie și o bucată din Alsacia și Lorena*”. Vinezul se obișnuise cu situația de pe front, afirma cu amărăciune: „*Wir haben den Krieg verloren*” (*Am pierdut războiul*). Opinie separată făceau autoritățile maghiare în frunte cu Tisza, care insistau pe lângă Împărat să mai facă o remaniere, să continue lupta. În trenul cu care călătorea spre casă, autorul, soldații și ofițerii deopotrivă se plâneau de foame, de lipsa alimentelor de bază¹.

La Viena se întâlnește cu Alexandru Vaida Voievod, care îl pune la curent cu situația din Ardeal și Banat și-i recomandă să citească „*Arbeiter Zeitung*”, pentru a înțelege situația în care se afla Imperiul.

Revenirea soldaților de pe front, părăsirea posturilor de către autoritățile maghiare, evenimentele de la Timișoara care au dus la înființarea Consiliului Național Român și a Gărzilor Naționale au avut un puternic ecou în localitățile din jurul Oraviței. Din cauza frământărilor care au loc și a jafurilor, urmate de incendierea unor depozite de mărfuri, la Oravița se organizează Consiliile și Gărzile naționale, organisme menite să asigure apărarea proprietății și a siguranței cetățenilor. La scurt timp, va avea loc organizarea de gărzii naționale în aproape toate localitățile cărășene.

În baza acordului încheiat la Belgrad în data de 13 noiembrie 1918 între generalul Louis Franchet d'Esperay, ca reprezentant al Antantei, și reprezentanții guvernului ungar, ai contelui Mihaly Karolyi, până la încheierea Conferinței de pace, trupele franceze și sârbești pătrund în Banat sub pretextul că vor forma o zonă tampon între români și maghiari, vor evita eventualele ciocniri între armata ungară și cea română². La data de 11 noiembrie 1918, un număr de 26 de soldați sârbi pătrund în Sasca Montană, fiind întâmpinați cu multă căldură de către localnici³. La scurt timp după instalare, sârbii instaurează o stare de teroare în localitățile unde erau staționați; trupele sârbești s-au comportat ca o armată de ocupație, au fost interzise adunările, sunt urmărite persoanele care au convingeri naționaliste

¹ Groșianu 1931 p. 113.

² Acordul s-a încheiat fără participarea românilor, aceștia au lipsit de la semnarea armistițiului fapt ce a creat tensiuni în Banat.

³ Groșianu 1931, p. 113.

etc. În majoritatea localităților bănățene au loc, la îndemnul Consiliului Național Român, întruniri pentru desemnarea reprezentanților care să participe la Marea Adunare Națională convocată pentru data de 1 Decembrie. Toate aceste întruniri se desfășurau fără acceptul trupelor sârbești, care se opuneau deplasării românilor la Alba Iulia, cu motivarea că situația politică este nesigură, nu se poate stabili care va fi viitorul Banatului. Față de atitudinea sârbilor, avocatul dr. Aurel Cosma sesizează Consiliul Național Român de la Arad, solicitând sprijin. Ștefan Cicio Pop se obligă să ia legătura cu generalul Georgevici comandantul trupelor sârbe din Timișoara, solicitând ca acesta să permită deplasarea bănățenilor la Alba Iulia. Potrivit presei timișorene întrederea a avut loc, generalul a afirmat: „*nu poate permite agitații pe teritoriul trupelor sale*”, situație în care Ștefan Cicio Pop și-a luat angajamentul de a sfătui pe bănățeni să „*renunțe la Alba Iulia*”⁴.

Pentru a putea părăsi localitatea, era nevoie de un permis eliberat de către autoritățile sârbești. Aceștia în nici un caz nu ar fi eliberat permisul delegaților comunităților locale pentru deplasarea la Alba Iulia. În multe localități din Caraș, delegații la Alba Iulia hotărâsc deplasarea pe timpul nopții, prin păduri, pentru a evita controlul trupelor sârbești. În aceste condiții, mai mulți delegați din Oravița hotărâsc plecarea spre Caransebeș încă din data de 26 noiembrie, urmând să solicite de la comanda sârbă din localitate permisul de călătorie (*obiala*) spre a putea călători. Deplasarea spre Alba Iulia se putea face cu trenul pe două rute: Caransebeș – Bucova– Ilia sau Caransebeș – Lugoj – Timișoara – Arad – Deva. Grupul de orăvițeni, din care făceau parte, printre alții, avocații Ilie și Mihai Groșșianu, medicul Traian Gherguța din Buziaș, profesorul Ion Sârbu, sergentul Buna etc., se deplasează separat la Caransebeș,⁵ unde participă la înmormântarea unui fruntaș sârb, ajutorul de notar dr. Galkanovits. Niciunul dintre cei care au solicitat biletul de călătorie nu au afirmat că merg la Alba Iulia; cei doi avocați din grup, care erau îmbrăcați în uniforma armatei austriece, au susținut că merg la Cluj pentru a fi demobilizați, istoricul Sârbu mergea la Cluj la un control oftalmologic etc.

Dr. Elie Miron Cristea a fost ales episcop al Caransebeșului la data de 21 noiembrie 1909, după ce precedentele două alegeri nu au fost acceptate de către Curtea vieneză. Miron Cristea era cunoscut ca un om cu o cultură vastă, fiind apreciată activitatea desfășurată în cadrul bisericii pentru convingerile sale naționaliste, om înzestrat cu mare volum de cunoștințe. Prin circulara nr. 6150 / 8 noiembrie 1918, episcopul a anunțat credincioșii din eparhie despre constituirea Consiliului Național Român, a mai propus ca împăratul Austriei să

⁴ Groșșianu 1935, p. 34.

⁵ Groșșianu 1931, p. 113.

nu mai fie pomenit la serviciul liturgic, în slujbele religioase să fie pomenit Marele Sfat al Națiunii Române. Marcând evenimentul, ziarul *Românul* din Arad nota „*Preasfințitul Părinte al Caransebeșului, dr. Elie Miron Cristea, a trimis clerului său următoarea circulară (fiind redată în întregime circulara) în care zvăcnește duhul zilelor mari de azi. Cetiți, frați români, cu sfințenie acest document istoric al Bisericii noastre Ortodoxe, de aici, care ne-a păstrat neatins sufletul feciorelnic prin urgii de veacuri. Preasfințite, ne închinăm.*”⁶ Pe aceeași linie a fost emisă o circulară către școlile și oficiile parohiale prin care a solicitat să nu se mai predea limba maghiară, iar în locul acesteia să fie predată religia, limba română și compunerea⁷.

În 21 noiembrie 1918, conducătorii bisericii au semnat o declarație comună prin care și-au manifestat susținerea față de Consiliul Național Român. Au semnat acest act dr. Elie Miron Cristea, dr. Ioan Papp, episcopul Aradului, dr. Iuliu Hosu, episcop român greco-catolic al Gherlei, Valeriu Traian Frențiu, episcop al Lugojului și Demetriu Radu, episcop greco-catolic al Oradei. Pentru a marca evenimentul, Sinodul Episcopesc al Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania (23 noiembrie 1918, Arad) a aprobat o „*rugăciune de îngenunchere*” care trebuia citită în biserici la sfârșitul Sfintei Liturghii, rugăciunea fiind compusă de preotul Gheorghe Ciuhandu⁸.

Pe peronul gării din Caransebeș, în așteptarea trenului ce venea de la Orșova și mergea spre Arad, orăvițenii se întâlnesc cu P.S. Miron Cristea, Episcop al Caransebeșului care stătea singur pe peron, neînsoțit, urma să facă deplasarea spre Alba prin Arad. Grupul de orăvițeni decide să urmeze același traseu, solicită permisiunea înaltului prelat de a-l însoți, ocupând împreună un compartiment în trenul ce se deplasa spre Arad. După plecarea trenului are loc verificarea permiselor de călătorie de către un soldat muntegrecan. Ilie Gropșianu, care cunoștea foarte bine limbă sârbă, relatează discuția avută cu soldatul care a fost convins de utilitatea călătoriei fiecăruia dintre cei prezenți în compartiment; aceștia au susținut că merg la Cluj, la Mediaș, la Brașov, pentru rezolvarea unor probleme personale. Cei doi avocați au susținut că se deplasează la Cluj pentru întocmirea formelor de demobilizare. În momentul în care soldatul l-a observat pe P.S. Miron Cristea, a întrebat cu glas răstit: *I koje to popa? Și cine e popa acela?* Pe același ton a venit răspunsul din partea avocatului Ilie Gropșianu: *To ni e popa, to e vași pravoslavny Vladico! Acesta nu e popa, acesta e*

⁶ Foaia Diecezană, XXXIII/1918, nr. 43/7 noiembrie, p. 2-3.

⁷ *Românul*, Arad, nr. 3/12 noiembrie, p. 2-3.

⁸ Vesa 2011, p. 69.

vlădica vostru drept credincios. Profund impresionat de personalitatea P.S. soldatul a exclamat pătruns de un adânc sentiment de respect: „*Vladico*” și a părăsit compartimentul⁹.

Deplasarea până la Arad s-a desfășurat fără incidente. În gara Timișoara a avut loc un control riguros al călătorilor, cărora le-au fost verificate biletele de călătorie din nou, controlul fiind trecut cu bine. Pe parcursul călătoriei P.S. prezintă însoțitorilor cuvântarea tipărită pe care urma să o susțină la deschiderea Marii Adunării Naționale de la Alba Iulia, cuvântare din care se desprindeau câteva idei și doleanțe ale neamului românesc și se încheia cu următoarele: „*Care român mai poate dori să mai trăim în același stat cu maghiarii?*” Singura dorință firească a neamului românesc este „*Unirea cu scumpa noastră Românie*”, alipindu-i întreg pământul strămoșesc. Până la Tisa. Amin.

La Arad ajung la miezul nopții, în gară era o îmbulzeală de nedescris care făcea imposibilă deplasarea dintr-o parte în alta a peronului sau ieșirea din incinta gării. La un moment dat Ilie Gropșianu cu un glas puternic strigă: *Oameni buni, faceți loc, trece Mitropolitul*”, mulțimea parcă străbătută de un curent electric deschide un culoar și permite ieșirea din gară a micului grup de bănățeni. La ieșirea din gară, preafericitul Miron Cristea a fost așteptat de trăsura Episcopului Aradului care i-a oferit găzduirea; ceilalți nu au găsit cazare, astfel că au petrecut noaptea în gară. Orăvițenii sosiți la Arad constată lipsa totală a gărzilor naționale atât în gară, cât și în oraș. Gara era plină de o lume pestriță venită din satele ardeleni, dar și din Banatul ocupat de sârbi, aceștia au reușit prin diverse metode să scape de vigilența soldaților sârbi.

În ziua următoare și-au continuat călătoria împreună cu o mulțime impresionantă într-un tren împodobit cu tricolor, toate gările prin care au trecut erau împodobite sărbătorește. Autorul remarcă atmosfera agitată din gările parcurse, precum și unele cazuri în care s-a tras cu arma asupra trenurilor ce aducea neconținut mulțimea la Alba Iulia. În gara din Alba Iulia sunt întâmpinați de o mulțime impresionantă, de multe oficialități, în frunte cu Ștefan Cicio Pop, o gardă de onoare prezintă onorul, arhieriei dau binecuvântarea.

Seara este dominată de ședința bănățenilor ținută vineri la hotelul Dacia, sala devenind neîncăpătoare datorită numărului mare de bănățeni prezenți. Adunarea a fost condusă de către avocatul dr. Aurel Cosma, fiind convocată datorită zvonurilor care circulau printre cei prezenți: unirea se va face cu anumite condiții, la Novi Sad va fi organizată o mare adunare care va hotărî anexarea Voivodinei, chiar a întregului Banat, la Regatul Serbiei. Cei prezenți „*decretează*” Unirea întregului Banat cu România, până la Mureș, până la Tisa și

⁹ Gropșianu 1931, p. 114.

până la Dunăre. Dezbaterile au fost furtunoase, a intervenit Iuliu Maniu, care a explicat necesitatea unirii cu anumite condiții încercând să-i convingă pe cei prezenți. Pe bună dreptate autorul a remarcat că prin această hotărâre a bănașenilor, Banatul a fost prima provincie unită cu România.¹⁰

Duminică, 1 decembrie, încă de la primele ore ale dimineții, bisericile din cetate se umplu de lume. În biserica unită slujba este celebrată de P.S. Episcop Frențiu al Lugojului, în biserica Ortodoxă se cântă Imnul *Deșteaptă-te, Române*. Copleșit de emoție, Episcopul Aradului dr. Ioan Papp nu mai poate citi rugăciunea de îngenunchiere, este citită de P.S.S. Miron Cristea. Rugăciunea cuprindea și o cerere de mulțumire pentru sănătatea și fericita domnie a Regelui Ferdinand I și a Reginei Maria¹¹. De la biserica românească o mulțime imensă se îndreaptă spre locul de desfășurare a Marii Adunării. La tribună este ajutat de către Ilie Groșianu să urce și I.P.S. Miron Cristea, fiind însoțit de urarea mulțimii „*Trăiască Mitropolitul!*”.

Miron Cristea a ținut în plenul adunării un discurs în care a prezentat succint frământările poporului român, aspirațiile acestuia, credința că națiunea română se va reuni. În încheiere a afirmat: „*Am ferma nădejde că glasul vostru unanim și, prin voi, glasul întregii națiuni se va concentra asupra singurei dorințe pe care o pot exprima în trei cuvinte: Până la Tisa! Amin!*”¹²

Au urmat zile tumultoase. Miron Cristea va face parte din delegația care va preda Regelui Actul Unirii, delegație în componența căreia a intrat și avocatul Caius Brediceanu. La București a fost primită cu onoruri deosebite, Miron Cristea a avut o discuție privată cu Regele, la scurt timp va fi ales Mitropolit Primat al României Mari.

¹⁰ Groșianu 1931, p. 114.

¹¹ Alic 2013, p. 357.

¹² Abrudean 1929, p. 137.

Bibliografie:

1. Groșșianu 1931 = Ilie Groșșianu, *Sarca-Montană, 1918-1919, Memorii*, în *Analele Banatului*, IV, nr. 1/1931.
2. Groșșianu 1935 = Mihai Groșșianu, *Revoluția anului 1918 în Oravița-Caraș și Proclamația Reîntregirii Națiunii Române*, Timișoara, Institutul de Arte Grafice, „ATHENEU”, 1935.
3. „Foaia Diecezana”, Caransebeș, 1918.
4. „Românul”, Arad, 1918.
5. Vesa 2011 = Pavel Vesa, *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu*, Arad, Editura „Episcopiei Aradului”, 2011.
6. Alic 2013 = Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea(1910-1919). Biserică și societate*, Caransebeș, Editura Presa Universitară Clujeană - Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013.
7. Abrudean 1929 = Ioan Rusu Abrudean, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea. Înalt regent. Omul și faptele sale*, București, Editura Cartea Românească, 1929.

VALEA BISREI-CULTURĂ ȘI COMUNITATE ÎN TIMPUL PĂSTORIRII EPISCOPULUI MIRON CRISTEA

Valentin SANDU
Liceul Bănățean Oțelu Roșu

Résumé

La culture et les collectivités gr. ort. de la Vallée du Bistra ont contribué essentiellement à la vie entière *la frontiere* du Banat pour affirmer l'identité nationale et pour multiculturalisme.

Un dévot hommage pour l'Evêque gr.-ort. Miron Cristea (1910 – 1919), qui a coordonné toutes l'activités, toutes communautés gr. ort. de la Vallée du Bistra en une manifestation culturelle – nationale, sociale, économique ou politique – cette activité a réalisé le Grand Union en 1918.

Keywords: *Valea Bistrei, Episcopul Miron Cristea, Partidul Național Român.*

Grija Episcopiei Gr. Ort. Române a Caransebeșului pentru bisericile, școlile și comunitățile de pe Valea Bistrei a fost constantă și s-a amplificat după 1910.¹ Păstoria Episcopului Miron Cristea (1910 - 1919)² a introdus în comunitățile ortodoxe de pe Valea Bistrei un spirit al „românismului” și totodată al multiculturalismului - aspect reliefat în unele domenii încă din 1897 când s-a încheiat sinteza cultural - națională pentru toți românii din Transilvania, Banat și „Părțile ungurești”³. Dealfel, societatea bănățeană era tolerantă-Banatul fiind încă din perioada iluminismului vienez un spațiu al multiculturalismului, un spațiu socio-economic, politic și confesional multiethnic cu largi deschideri spre centrul european. Pe Valea Bistrei aceste tradiții destinate conviețuirii multietnice s-au perpetuat și la începutul secolului al XX-lea alături de români (populația majoritară) au trăit împreună germani, maghiari, albanezi, italieni, cehi, etc.⁴

În timpul păstoririi Episcopului Miron Cristea românii din Valea Bistrei s-au bucurat de atenție, protecție politică, sprijin economic-financiar și eclesial. În acest program național au fost implicat în primul rând „luminătorii neamului”- preoții și dascălii. Gradul de cultură al locuitorilor români ortodocși de pe Valea Bistrei era destul de ridicat în raport cu alte regiuni

¹ A.E.C. Art. Nr. 422/1867, f. 1

² *Drapelul*, an X, nr. 75/30 iunie/13 iulie 1912, p. 3; *Românul*, an VII – 28 noiembrie/8 decembrie 1918, p. 2.

³ Sandu 2008, pp. 433 – 435.

⁴ A Magyar munkásmogalom története dokumentumai 1951 p. 148

preponderent românești din cadrul Regatului Ungur. Aceasta a permis implicarea românilor de pe Valea Bistrei în activismul politic, în cadrul Partidului Național Român. Cu toate măsurile represive ale autorităților maghiare, studenții de la Institutul Pedagogic și Teologic din Caransebeș au devenit îndrumătorii comunităților ortodoxe de pe Valea Bistrei. Acest aspect a fost pregnant în timpul alegerilor parlamentare pentru cercul electoral Caransebeș, în 1910.⁵

Cultura politică destinată Marii Uniri s-a împletit armonios cu cea economică, financiară, eclesială și socială. Astfel, dr. Petru Barbu din Caransebeș, director al Băncii Populare locale și preotul - profesor Dimitrie Cioloca* au propus și au obținut din partea Consistoriului Diecezan aprobarea de dona 5% din profitul băncii pentru activitățile culturale și naționale, precum susținerea școlilor.⁶ Ca atare, cu acordul Episcopiei Gr. Ort. a Caransebeșului, dr. Petru Barbu a deschis filiale ale Băncii Populare la Măru și Ohaba-Bisrta, Var și chiar dacă acestea s-au închis după un timp.⁷

Nu au fost neglijate activitățile de perfecționare pentru învățătorii gr.ortodocși din Dieceza Caransebeșului. Conferințele învățătoresți, înființate de Episcopul Ioan Popasu (1865-1889), reactivate de Episcopul Nicolae Popea (1889-1908) au fost aduse la nivelul activismului național - cultural, de către Episcopul Miron Cristea încă din anul instalării sale(1910).⁸

În 1910, în Banat au fost mari inundații care au afectat căile de comunicații, podurile, gospodăriile și grădinile oamenilor. În vara anului 1910, ploaia torențială a produs mari pierderi în hotarul comunei Măru dar și la Var. Preotul Gheorghe Popovici din Măru consemna: la Var, 6 oameni care se aflau pe munte, la stână, au fost omorâți de torențele dezlănțuite în noapte - au mai pierit atunci 200 de oi, 6 cai și două trăsură cu bucate.⁹ Distrugerii însemnate au avut loc în 1912 Nandorhegi.** Aici podul de peste râul Bistra a fost distrus de viitură. Sub conducerea Episcopului Miron Cristea Eparhia Gr. Ort. a Caransebeșului a sprijinit populația locală afectată, cu bunuri materiale și bani.

Același lucru l-a făcut Adunarea comitatensă din Lugoj care avea reprezentanți ai Văii Bistrei din Cireșa, Mal, Zăvoi, Marga, Glimboacă și Iaz. În 1910 au fost aleși 3 membri cu un

⁵ F. D., an XX, nr. 38 /17 septembrie 1910, p. 6

* Întemeietorul acestei bănci. Profesor la Institutul Pedagogic și teologic din Caransebeș.

⁶ Cornean 1940, p. 41.

⁷ Cornean 1940, p. 41.

⁸ Țărcovnicu 1970, p. 14.

⁹ Popovici, pp. 14 - 15

** Până la sfârșitul secolului al XIX – lea s-a numit Ferdinand. Mărgan 1996, p. 117.

mandat de 6 ani. Aceștia au întocmit referate pentru susținerea de către guvernanți acelor afectați de marile calamități.¹⁰

Situația precară a preoților și învățătorilor din Eparhie a implicat o reactivare a fondului de pensiune. Și pe Valea Bistrei, la începutul secolului al XX-lea, preoții ajunși la „vârsta neputinței” se adresau Consistoriului Diecezan - cu mari eforturi ei obțineau un ajutor bănesc din partea comunei gr. ort. respective, ajungând astfel în grija comunității pentru care au lucrat. Înștiințat de această stare, Episcopul Miron Cristea a aprobat întregirea veniturilor de pensie pentru preoții pensionari din Marga, Rusca Montană, etc. Aceste măsuri au fost concomitente cu aprobarea noii programe școlare.* Uneori, la sesizarea Inspectoratului Școlar din Lugoj, Episcopul Miron Cristea era nevoit să-i mute pe dascăli respectivi – soluție moderată care salva situația.¹¹

Încă de la instalarea sa în Caransebeș, Episcopul Miron Cristea a avut sprijinul „naționaliștilor” grupați în jurul ziarului local Drapelul - și în special al lui Caius Brediceanu. Cu acordul tacit al Episcopului, Caius Brediceanu a făcut o companie activă candidatului Clerului electoral Caransebeș, al Partidului Național Liberal, dr. Aurel Vlad din Orăștie (1910). Parcurgând deseori comunele de pe Valea Bistrei, dr. Caius Brediceanu s-a bucurat de sprijinul dascălilor și al preoților locali „naționaliști”.¹² Pierderea alegerilor în defavoarea Partidului Național Român și victoria Partidului - Moderat Liberal Maghiar** a avut consecințe negative pentru unii învățători de pe Valea Bistrei. Astfel, Gheorghe Lipovan a fost nevoit să părăsească postul de la școala din Măru în favoarea unui dascăl maghiar. Intervenția energică a Episcopului Miron Cristea a determinat nu înlăturarea sa din învățământ, ci mutarea succesivă în mai multe comune bisericești. Și înainte de Marea Unire din 1918, Episcopul i-a recunoscut meritele și la propus pentru o pensie onorabilă.¹³

Intrarea românilor în primul război mondial (1916) a înăsprit măsurile luate de Viena și de Budapesta împotriva intelectualilor, țăranilor și meseriașilor români din Transilvania, Banat și „Părțile Ungurești” suspectați de iredentism, dacoromanism, trădare de țară (țara fiind, pentru guvernanți, Ungaria). Ca urmare, numeroși preoți, învățători, intelectuali din alte

¹⁰ Drapelul an X, nr. 124/12/20noiembrie 190, p. 2.

*Până în 1910 – 1911, dascălii români au predat disciplinele fără o programă școlară – aceasta a favorizat implicarea inspectorilor școlari guvernamentali (*regești*) și destituirea unor învățători confesionali din Dioceză.

¹¹ S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, F.p. P.J., vol. XII, f. 1112.

¹² S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, F.p. P.J., vol. XII, f. 1112.

**Deputat ales fiind Constantin Burdia din Caransebeș.

¹³ S. J.T.A.N. F.P. N. T. 1980, p. 12

*Conform legilor Regatului Ungar, ierarhii superiori aveau un loc în Casa Magnaților din parlamentul de la Budapesta, dar nu aveau voie să facă politică în afara acestui for legislativ.

domenii, meseriași și țărani au fost încarcerati la Caransebeș și la Șoproon. Pentru unii arestați la Caransebeș a intervenit prin intermediul protopopului Andrei Ghidiu, chiar Episcopul Miron Cristea.¹⁴ Pentru atitudini antistatale a fost trimis în lagărul din Șoproon preotul Eftimie Jianu din Iaz.¹⁵ Alți reprezentanți ai bisericii ortodoxe din Dieceza Caransebeșului au ales calea exilului înainte de a fi arestați de către autoritățile statului. Astfel, încă din 1914 preotul Iuliu Musta din Glimoca a trecut în România deoarece era acuzat că în parohia sa a întreținut o atmosferă antistatală „dacoromână” fiind termenul sub care autoritățile au declanșat acțiunea de urmărire a sa.¹⁶

Abuziv, au fost rechiziționate clopotele bisericilor în folosul armatei austro-ungare și mai târziu a celor germane. Pe Valea Bistrei aceste rechiziții au fost destule pentru a stârni nemulțumirea credincioșilor ortodocși așa cum menționează preotul Gheorghe Popovici din Măru.¹⁷ Măsurile de mobilizare a învățătorilor și a unor preoți au determinat diminuarea serviciului religios și închiderea unor școli. Prin circularul Nr. 1976 din 1 Mai 1917, Episcopul Miron Cristea a solicitat bisericilor din Eparhia Caransebeșului să strângă fonduri pentru orfanii de război.¹⁸ Un astfel de fond a înființat preotul Gheorghe Popovici din Măru. El a reușit să ridice o nouă clădire pentru școala din localitate și o clădire destinată Primăriei.¹⁹ Suferințele materiale și umane ale românilor ortodocși de pe Valea Bistrei, determinate de criză, război și calamități naturale au fost consemnate în cronicile parohiale iar după încetarea conflagrației și mai ales după introducerea administrației românești 1919, în cărți, studii publicate în diferite ziare și reviste, în conferințe și mai ales s-a transmis prin memoria colectivă noilor generații. Un astfel de demers memorialistic la întreprins Pavel Jumanca din Caransebeș devenind inspector școlar după Marele Război.

Preoții locali de pe Valea Bistrei au menționat în tabelele jertfa de sânge a locuitorilor din parohiile ortodoxe respective, așa cum este la biserica din Măru - tabelul eroilor a fost întocmit de preotul Gheorghe Popovici.²⁰ De asemenea, în cadrul Protopopiatului Greco-Ortodox al Caransebeșului s-au întocmit și s-au păstrat documente relevante pentru perioada

¹⁴ S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, F.p. P.J., vol. XII, f. 1224 – 1245; A.M.B. Timișoara, D. 1918, f. 315 Include și lista țăranilor români majoritatea ortodocși, de pe Valea Bistrei, arestați din motive politice.; A.M.B. Timișoara, F. Manuscrite diferite, 1917; S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, Act nr. 10290/1917 f. 2

¹⁵ S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, F.p. P.J., vol. XII, f. 1224 – 1245; A.M.B. Timișoara, D. 1918, f. 315 Include și lista țăranilor români majoritatea ortodocși, de pe Valea Bistrei, arestați din motive politice.; A.M.B. Timișoara, F. Manuscrite diferite, 1917; S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, Act nr. 10290/1917, f. 2

¹⁶ S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, F.p. P. J., vol. XII, f. 1224 – 1245; A.M.B. Timișoara, D. 1918, f. 315 Include și lista țăranilor români majoritatea ortodocși, de pe Valea Bistrei, arestați din motive politice.; A.M.B. Timișoara, F. Manuscrite diferite, 1917; A.M.B. Timișoara, Caransebeș, Act nr. 10290/1917 f. 2.

¹⁷ A. M. B. Timișoara, Caransebeș, Act nr. 10290/1917 f. 2; Popovici 1980, f. 16.

¹⁸ A.M.B. Timișoara, Caransebeș, Act nr. 10290/1917 f. 2; Popovici 1980, f. 1248.

¹⁹ A.p. ort., act nr. 122.

²⁰ A.p. ort. Tabloul evreilor din războiul mondial 1914 – 1918 din parohia Mărul.

Primului Război Mondial - unele dintre acestea făcând referiri directe la evenimentele de pe Valea Bistrei în care au fost implicați preoți, intelectuali ai școlii și din alte domenii, meseriași și țărani.²¹ Și în perioada regimului politic comunist, pentru a nu se pierde nimic din jertfa generației care a făurit Marea Unire, memorialistica intelectualilor satelor de pe Valea Bistrei a indus evenimente din Primul Război Mondial cu date statistice și mai ales cu rolul deosebit al preoților și învățătorilor greco-ortodocși din acea perioadă.* În acest sens, menționez manuscrisul Dr. Nicolae Table: *Plecat din satul Măru. Autobiografie* - publicat doar fragmentar; *Cronica satului Iaz* (manuscris din 1986) de Pertache Puraci; *Cronica bisericii Măgura* de preotul Andrei Jucoș ș.a.

Păstoria Episcopului Miron Cristea se înscrie și în culturalizarea „națională” în folosul tuturor românilor, pentru strângerea de fonduri destinate unui teatru românesc în Banat, Transilvania și „Părțile Unugurești”,²² pentru educația economico-financiară a familiilor ortodoxe din Eparhie ș.a. Astfel, pentru Reuniunea economică din Caransebeș, înainte de 1916 s-au strâns fonduri destinate unei biblioteci locale proprii. Nu au fost uitate acțiunile –conferințe ale A.S.T.R.A. din Protopopiatul Caransebeșului. Acest despărțământ A.S.T.R.A. a organizat la 10 mai 1914 o adunare în localul Consistoriului Diecezan, unde sub conducerea protopopului Andrei Ghidiu s-au înscris peste 120 de noi membri - unii dintre aceștia fiind locuitori ai Văii Bistrei.²³

Victoria României la sfârșitul Primului Război Mondial a determinat o adevărată revoluție a popoarelor oprimate politic din Imperiul Dualist. Românii din Transilvania, Banat și „Părțile Ungurești” sub conducerea Bisericii au acționat energic și unitar pentru preluarea administrației de la autoritățile locale maghiare și pentru apărarea orașelor și satelor.²⁴ În Consistoriul Eparhial din Caransebeș (14/17 noiembrie 1918), prezidat de Episcopul Miron Cristea s-a ales secretarul consistorial - dr. Cornel Cornean ca delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Printre cei care au participat la consistoriu s-au aflat preoți și învățători de pe Valea Bistrei precum dr. Nicolae Ionescu din Iaz, Sinesie Bistriean din Var, Gheorghe Lipovanu învățător pensionar ș.a. Comitetul Național Român din Caransebeș, Episcopul Miron Cristea, protopopul Andrei Ghidiu ș.a. au condus și au coordonat alegerile pentru noua administrație românească din satele și orașele Eparhiei. Preoții și învățătorii locali au convocat Adunări Naționale și au ales Comitete Naționale locale și Gărzi Naționale. Acolo

²¹ A. P. Gr. –Ort. C, act. 44 – 48/ 15 septembrie 1937. Buracu.

* În mare parte nepublicat integral.

²² Sandu 2011, p. 350 -351.

²³ SAndu 2008, p.438.

²⁴ S. J. A. N. C., F. P. P. J. M. vol. Xii, f. 1248, Munteanu 1994.

unde situația locală era incertă, Comitetul Național din Caransebeș a trimis delegați pentru detensionarea situației. Astfel, dr. Petru Barbu a acționat cu moderație și înțelepciune la Rusca Montană unde între etnicii români și cei germani și maghiari existau serioase disensiuni.²⁵ O situație de conflict deschis între sătenii din Măru și un economist* local a degenerat după 1 Decembrie 1918, în situația incertă determinată de trupele străine** și de jandarmi maghiari care au arestat pentru un scurt timp membrii Comitetului Național Român local și pe cei ai Gărzii Naționale locale.²⁶

Încă din 21 noiembrie 1918 învățătorul Iosif Olariu din Marga a fost ales la Caransebeș în Sfatul Național al învățătorilor, fiind delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Între 8 și 10 noiembrie 1918 s-au organizat pe Valea Bistrei Consiliile Naționale și Gărzile Naționale. Conducerea delegației naționale din Episcopia Caransebeșului avea protopopul Andrei Ghidiu. Sute de români de pe Vale Bistrei, cu drapele tricolore au umplut trenul care trecea din Caransebeș spre Ardeal. Preotul Gheorghe Popovici din Măru a condus delegația locală printre care s-au aflat: învățătorul Nicolae Table și plugarii, Sinesie Țunea și Iovan Bistriean. Alături de cei peste 100.000 de români, ei au aprobat la Alba Iulia unirea Banatului și Transilvaniei cu patria mamă, România. La întoarcerea în gara Cîreșa au fost întâmpinați de o mulțime entuziastă.²⁷

În 1919, după Marea Unire și după retragerea administrației sârbe și a jandarmilor maghiari, în 8 iunie s-a instaurat administrația românească iar la 9 iunie armata română a fost întâmpinată cu entuziasm în toate satele de pe Valea Bistrei. La Marga învățătorul Iosif Olariu, în fruntea corului local i-a întâmpinat pe ostașii români.²⁸

În delegația care l-a întâmpinat în gara Lugoj pe regele Ferdinand I al României Mari și pe regina Maria s-au aflat în 1919 preoții și învățătorii de pe Valea Bistrei, alături de primul prefect al Județului Severin. Dr. Gheorghe Dobrin și de protopopul gr. ort. Gheorghe Popovici din tractul Lugojului era un omagiu adus de locuitorii Banatului pentru noul conducător al națiunii române cuprinse în granițele României Mari.²⁹ Pentru înfăptuirea Marii Uniri, Episcopul Miron Cristea a fost alături de greii încercații locuitori ai Eparhiei Caransebeșului. El a îndrumat cu grijă, devotament și entuziasm și comunitățile greco-ortodoxe de pe Valea Bistrei, în spiritul românismului, credinței strămoșești și multiculturalismului.

²⁵ F.D., an XXXIII, nr. 45/1 decembrie 1918, p.4.

* Considerat de unii localnici vinovat de speculă în timpul războiului.

** Din Serbia, de ocupație. 9 decembrie 1918.

²⁶ S. J. A. N. T., F.F. N. T., d. 1165, f. 1; Munteanu/Zaberca/Sârbu 1993.

²⁷ A. M. I.B. F. M.M. 1918

²⁸ Pârvu/Sandu 2005, p. 153.

²⁹ Pârvu/Sandu 2005, p. 153.

BIBLIOGRAFIE:

¹ A.E.C. Art. Nr. 422/1867, f. 1

¹ *Drapelul*, an X, nr. 75/30 iunie/13 iulie 1912, p. 3; *Românul*, an VII – 28 noiembrie/8 decembrie 1918, p. 2.

¹ Sandu 2008, pp. 433 – 435.

¹ A Magyar munkásmogalom története dokumentumai 1951 p. 148

¹ F. D., an XX, nr. 38 /17 septembrie 1910, p. 6

* Intemeitorul acestei bănci. Profesor la Institutul Pedagogic și teologic din Caransebeș.

¹ Cornean 1940, p. 41.

¹ Cornean 1940, p. 41.

¹ Țărcovnicu 1970, p. 14.

¹ Popovici, pp. 14 - 15

** Până la sfârșitul secolului al XIX – lea s-a numit Ferdinand. Mărgan 1996, p. 117.

¹ *Drapelul* an X, nr. 124/12/20noiembrie 190, p. 2.

*Până în 1910 – 1911, dascălii români au predat disciplinele fără o programă școlară – aceasta a favorizat implicarea inspectorilor școlari guvernamentali (*regești*) și destituirea unor învățători confesionali din Dioceză.

¹ S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, F.p. P.J., vol. XII, f. 1112.

¹ S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, F.p. P.J., vol. XII, f. 1112.

**Deputat ales fiind Constantin Burdia din Caransebeș.

¹ S. J.T.A.N. F.P. N. T. 1980, p. 12

*Conform legilor Regatului Ungar, ierarhii superiori aveau un loc în Casa Magnaților din parlamentul de la Budapesta, dar nu aveau voie să facă politică în afara acestui for legislativ.

¹ S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, F.p. P.J., vol. XII, f. 1224 – 1245; A.M.B. Timișoara, D. 1918, f. 315 Include și lista țăranilor români majoritatea ortodocși, de pe Valea Bistrei, arestați din motive politice.; A.M.B. Timișoara, F. Manuscrite diferite, 1917; S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, Act nr. 10290/1917 f. 2

¹ S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, F.p. P.J., vol. XII, f. 1224 – 1245; A.M.B. Timișoara, D. 1918, f. 315 Include și lista țăranilor români majoritatea ortodocși, de pe Valea Bistrei, arestați din motive politice.; A.M.B. Timișoara, F. Manuscrite diferite, 1917; S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, Act nr. 10290/1917, f. 2

¹ S. J. A. C.S. A. N. Caransebeș, F.p. P. J., vol. XII, f. 1224 – 1245; A.M.B. Timișoara, D. 1918, f. 315 Include și lista țăranilor români majoritatea ortodocși, de pe Valea Bistrei, arestați din motive politice.; A.M.B. Timișoara, F. Manuscrite diferite, 1917; A.M.B. Timișoara, Caransebeș, Act nr. 10290/1917 f. 2.

¹ A. M. B. Timișoara, Caransebeș, Act nr. 10290/1917 f. 2; Popovici 1980, f. 16.

¹ A.M.B. Timișoara, Caransebeș, Act nr. 10290/1917 f. 2; Popovici 1980, f. 1248.

¹ A.p. ort., act nr. 122.

¹ A.p. ort. Tabloul evreilor din războiul mondial 1914 – 1918 din parohia Mărul.

¹ A. P. Gr. –Ort. C, act. 44 – 48/ 15 septembrie 1937. Buracu.

* În mare parte nepublicat integral.

¹ Sandu 2011, p. 350 -351.

¹ Sandu 2008, p.438.

¹ S. J. A. N. C., F. P. P. J. M. vol. Xii, f. 1248, Munteanu 1994.

¹ F.D., an XXXIII, nr. 45/1 decembrie 1918, p.4.

* Considerat de unii localnici vinovat de speculă în timpul războiului.

** Din Serbia, de ocupație. 9 decembrie 1918.

¹ S. J. A. N. T., F.F. N. T., d. 1165, f. 1; Munteanu/Zaberca/Sârbu 1993.

¹ A. M. I.B. F. M.M. 1918

¹ Pârvu/Sandu 2005, p. 153.

¹ Pârvu/Sandu 2005, p. 153.

SOCIAL-DEMOCRAȚIA BĂNĂȚEANĂ ȘI MAREA UNIRE

Eusebiu NARAI
Universitatea de Vest din Timișoara

Résumé

Identifié plusieurs fois, erronément, avec la Transylvanie, le Banat a eu une histoire toute particulière, caractérisée par des liens permanents avec les États roumains médiévaux, par son intégration dans l'Empire des Habsbourgs (1718), il s'est transformé dans un véritable modèle de cohabitation entre les différentes nations et confessions religieuses.

Malgré le fait que le programme de la section roumaine du Parti Social-Démocrat d' Hongrie était assez semblable avec celui du niveau central, les social-démocrates banatiens, comme les social-démocrates transylvains, ont posé – en première place - l' idée de l' Union avec l' Ancien Royaume, en s' impliquant dans le processus de l' installation de l' administration roumaine dans cette province, de l' organisation de la Grande Assemblée Nationale, à Alba-Iulia et en toutes les décisions plus importantes du Conseil Dirigeant, avec le siège à Sibiu, conduit par Iuliu Maniu, qui a fonctionné jusqu' en a

Keywords: *Primului Război Mondial, Monarhia Austro-Ungară, Vechiul Regat al României.*

Dumitru Drăghicescu reia spusele lui Victor Papilian despre Transilvania, una dintre provinciile unite cu patria-mamă în anul de grație 1918: „*Dacă toate provinciile ne sunt deopotrivă de iubite, există, totuși, una care, datorită împrejurărilor istorice, a dominat întreaga viață națională prin afinitatea dintre spiritul ei și totalitatea românismului. Această provincie este Ardealul. Orice ardelean trăiește istoric. Clipa trăită aici este un rezumat sufletesc al întregii noastre vieți istorice*”¹.

În egală măsură, D. Drăghicescu redă afirmațiile „*poetului-nepereche*” Mihai Eminescu despre Basarabia, parte din trupul Moldovei istorice, răpit de Rusia țaristă în anul 1812: „*A rosti numele Basarabia e una cu a protesta contra dominațiunii (dominației – n.n.) rusești. Numele Basarabia și basarabeni existau mult înaintea vremii (perioadei – n.n.) în care acest pământ devenise turcesc; acest nume singur este o istorie întreagă*”².

Același autor nu putea omite un fragment dintr-o poezie eminesciană dedicată Bucovinei, provincie desprinsă, în mod samavolnic, tot din trupul Țării Moldovei, și alipită

¹ Drăghicescu 2001.

² Drăghicescu 2001.

Imperiului Habsburgic încă din 1775: „*Mână doru-i tainic colo înspre tine,/Ochiul îmi sclipește, genele-mi sunt pline,/Inima mi-e grea; Astfel, totdeauna, când gândesc la tine,/Sufletul mi-apasă nouri de suspine,/Bucovina mea*”³.

Conform istoricului Victor Neumann, așezat la întretăierea drumurilor comerciale care leagă Europa mediană de sudul mediteranean, situat între două lumi adesea diferit organizate, **Banatul** reprezintă o regiune în care, de-a lungul istoriei, se întâlnesc oameni practicând mai multe religii: ortodoxă, catolică, reformată, luterană, mozaică, mahomedană, și vorbind mai multe limbi: română, germană, maghiară, sârbă, bulgară, cehă, slovacă, idiș, ladino. Se regăsesc, de asemenea, forme de administrație privată și publică moștenite de la imperiile roman și bizantin, de la regalitatea ungară, Imperiul Otoman, Casa de Habsburg, Imperiul Austriac și Monarhia Austro-Ungară, precum și de la Vechiul Regat al României⁴.

Încadrat geografic între Mureș și Crișul Alb (la nord), Tisa (la vest), Dunăre (la sud) și Munții Carpați (la est), Banatul are o situație aparte, avantajat fiind de bogățiile solului și subsolului, de varietatea formelor de relief, de clima sa blândă de influență mediteraneană, dar, mai cu seamă, de «coridoarele» ce au facilitat, dintotdeauna, legăturile între Sudul și Centrul, Estul și Vestul Europei, întâlnirea și conviețuirea comunităților umane de origini și culturi diverse⁵.

Vasile Mircea Zaberca subliniază faptul că noțiunea de **Banat iugoslav** s-a impus doar la sfârșitul Primului Război Mondial, mai exact după dispariția monarhiei austro-ungare. În urma unor tratative persistente între România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Banatul a fost împărțit între cele două state, partea rămasă celui din urmă, circa o treime ca suprafață, fiind cunoscută, mai apoi, sub denumirea de Banatul sârbesc ori Banatul iugoslav⁶.

Regiunea în cauză este amplasată în vecinătatea sud-vestică a României, granița naturală constituind-o Dunărea și Tisa, iar la est, o linie convențională care pornește de la Dunăre spre nord-vest, de la Baziaș până la Beba Veche, unde dă în granița Ungariei. Banatul iugoslav are o suprafață de circa 9000 kmp⁷.

Potrivit istoricului Ioan Munteanu, străvechi teritoriu românesc, **Banatul** a fost neconținut prezent în toate momentele luptei poporului român pentru dreptate socială și

³ Drăghicescu 2001.

⁴ Neumann 2012, p. 16.

⁵ Neumann 2012, p. 16.

⁶ Zaberca 1995, p. 7.

⁷ Zaberca 1995, p. 7.

unitate națională. La victoriile antiotomane dobândite de Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Pavel Chinezul, etc., un rol important l-au avut și locuitorii districtelor bănățene. În anul 1594, când Mihai Viteazul pornise războiul eliberator, țărani bănățeni s-au răscolat împotriva dominației otomane, înfrângând, în câteva rânduri, oștile turcești. În anul 1601, când Mihai Viteazul a trecut prin Banat, numeroși locuitori l-au însoțit pe drumul său, dovedindu-și, în felul acesta, deplina solidaritate cu nobila cauză pe care Marele Voievod o apăra⁸.

Puternicul ecou ce l-au avut, în conștiința populației bănățene, răscoala lui Horea (1784-1785), revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, manifestările puternice de solidaritate românească, de exprimare clară a năzuinței de unitate națională cu prilejul revoluției din 1848-1849, Unirea Principatelor, războiul pentru independența deplină a României din 1877-1878, definesc năzuința permanentă a populației Banatului de făurire a statului național unitar român⁹.

Aceiași reputat istoric român precizează faptul că o importantă activitate comercială, însoțită de puternice raporturi politice și spirituale, s-a desfășurat, neîncetat, între românii bănățeni și cei de peste Carpați. Documentele medievale amintesc, adeseori, drumul comercial care trecea prin Timișoara, Lugoj, Caransebeș spre Țara Românească, deservind un negoț tot mai prosper după întemeierea districtelor bănățene. Eficiența acestor legături economice determină pe Neagoe Basarab să ceară, pentru negustorii din Țara Românească, dreptul „*să cumpere și să vândă peste to*”, la Timișoara și în alte localități¹⁰.

Integrarea românilor bănățeni în comunitatea religioasă ortodoxă, circulația – neîntreruptă și foarte timpurie – a cărților tipărite în limba română, bejenia unor sate în vremuri de restriște, pendularea negustorilor, păstorilor, meșteșugarilor, oștenilor, etc., de o parte și de alta a Carpaților, au contribuit la afirmarea conștiinței unității de neam și a eforturilor de apărare a ființei etnice, amenințate de stăpânirea străină¹¹.

De pe cuprinsul cnezatelor și voievodatelor, al districtelor și comitatelor, românii se vor ridica, adeseori, pentru apărarea drepturilor legitime, având, în voievozii Transilvaniei și domnitorii Țării Românești, suportul material, militar și moral cel mai însemnat. Documentele vremii consemnează „*lipsa de credință*” a populației băștinașe față de pretențiile de stăpânire ale regalității maghiare. În timpul confruntării dintre Vlaicu, domnul Țării Românești, și Ludovic, regele Ungariei, românii din părțile Carașului intenționau „*a se înclina spre*

⁸ Munteanu (coord.) 1983, p. IV.

⁹ Munteanu (coord.) 1983, pp. IV-V.

¹⁰ Munteanu (coord.) 1992, p. 7.

¹¹ Munteanu (coord.) 1992, p. 8.

adversarii regelui". Tot atunci, preoții ortodocși din Caraș și Cuvin sunt amenințați cu represalii, deoarece încurajau populația românească să reziste presiunilor de convertire la catolicism. Ori de câte ori se simțea o posibilitate reală de sprijin din partea domnitorilor Țării Românești, asemenea manifestări luau amploare. În anul 1385, de pildă, cnezii din Banat se răscoală, nerecunoscând pe noul rege Sigismund de Luxemburg, în ajutorul lor sosind Dan I, care pătrunde cu oaste puternică și atacă cetatea Mehadiei. La începutul veacului al XV-lea, cnezii bănățeni, conduși de comitele Pippo Spano, ajută pe Dan al II-lea să înfrunte amenințarea otomană, fiind răsplătiți pentru actele vitejești săvârșite¹².

Numirea lui Iancu de Hunedoara în funcția de comite de Timiș și, apoi, voievod al Transilvaniei, ridică Timișoara la rolul unui adevărat centru de concentrare al acțiunilor antiotomane. Populația bănățeană sprijină, material și militar, efortul voievodului transilvănean de apărare a independenței Țărilor Române, o contribuție majoră având țărănimea liberă, condusă de cnezii locali. Legăturile politice strânse între comiții bănățeni și factorii politici de peste Carpați se mențin neîntrerupte în tot cursul veacurilor al XV-lea și al XVI-lea, întărind puterea de rezistență împotriva dominației străine. Biruințele repurtate de Pavel Chinezu(l), comite de Timișoara și Ban de Severin (1478-1494) împotriva incursiunilor otomane însuflețesc românii bănățeni în strădaniile lor de apărare a hotarelor și autonomiei Transilvaniei. Pretendenți la tronul Țării Românești zăbovesc pe meleagurile bănățene în căutare de sprijin și adăpost. Fostul domn, Vlad Călugărul, sosește – în anul 1495 – la comitele timișan pentru a cere ajutor. Comitele timișan se pregătea, după moartea lui Radu cel Mare, să intervină cu trupele pentru a-l instala pe fiul fostului voievod Țepeluș pe tronul Țării Românești, știindu-l dorit de întreaga țară, ceea ce presupunea cunoașterea realităților de peste Carpați. Pe de altă parte, acțiunea lui Mircea Ciobanul, după căderea Timișoarei sub ocupație otomană, este hotărâtă pentru menținerea autonomă a Banatului de Lugoj-Caransebeș pentru o lungă perioadă de timp (1658)¹³.

O ridicare de proporții a românilor bănățeni la lupta antiotomană și o manifestare puternică a dorinței lor de libertate va avea loc în vremea glorioasei domnii a lui Mihai Viteazul. Cunoscând această năzuință, marele voievod trimite, în anul 1594, pe Toma-postelnicul la banul George Palatici al Lugoșului, cu misiunea de a pregăti răscoala antiotomană în pașalâcul Timișoarei. Țăranii români și sârbi se vor ridica, atunci, împotriva stăpânirii otomane, lovind și ocupând cetățile Vârșeț, Mercina, Făget, Bocșa ș.a. Însuși Mihai Viteazul vine în tabăra răsculaților de la Vârșeț, pentru a le organiza lupta. Deși acțiunea nu

¹² Munteanu (coord.) 1992, pp. 8-9.

¹³ Munteanu (coord.) 1992, p. 9.

reuşeşte, în urma concentrării de mari forţe militare turceşti, Mihai Viteazul nu renunţa la planul de a elibera întregul Banat cu sprijinul populaţiei autohtone. Nici asediul cetăţii Timişoara, în 1596, nu dă rezultat, deşi a participat cu 4.000 luptători. Reia, însă, planul în anul 1600, imediat după unirea şi a Moldovei sub sceptrul său. Când domnitorul Ţării Româneşti ajunge în conflict cu Basta, românii bănăţeni, conduşi de Andrei Barcian, pornesc imediat în ajutorul său¹⁴.

Din părţile Caransebeşului şi Mehadiiei porneşte, cu ajutor militar bănăţean, la 2 august 1632, Matei Basarab spre a ocupa tronul Ţării Româneşti¹⁵.

Ideea unităţii se aşează pe noi coordonate odată cu destrămarea feudalismului şi ascensiunea forţelor şi relaţiilor societăţii moderne, cu cristalizarea şi afirmarea conştiinţei naţionale. Intensificarea schimburilor de bunuri materiale, a legăturilor dintre provinciile româneşti, triumful limbii române literare în şcoală, biserică, justiţie, cultură, presa naţională, şcolile de diferite tipuri, programele aproape identice de reforme social-politice şi modernizare a societăţii, propulsează, cu vigoare sporită, năzuinţa unităţii naţionale. În structurile şi condiţiile noi generate de regimul habsburgic, după ocuparea Transilvaniei (1699) şi Banatului (1716), lupta de emancipare naţională constituie componenta esenţială, determinată, a procesului de făurire a statului naţional unitar român¹⁶.

Încorporarea Banatului la Ungaria (1779) şi modificarea statutului său politico-juridic a determinat intensificarea acţiunilor împotriva regimului de la Budapesta, pentru redobândirea autonomiei. Timp de mai multe decenii, la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui următor, lupta românilor se va orienta spre *obiective de maximă însemnătate*: scoaterea provinciei din sistemul politic feudal maghiar; crearea şi consolidarea unor instituţii naţionale specifice, bisericesti şi culturale; egalitatea în drepturi cu celelalte naţiuni şi confesiuni. Este vremea când şi românii de peste Carpaţi îşi sporeau acţiunile împotriva regimului fanariot. Strădaniile bănăţenilor se încadrau, astfel, în lupta generală a poporului român pentru libertate şi organizare a societăţii pe baze moderne, pentru întemeierea de instituţii politice, administrative, juridice, culturale naţionale, condiţii primordiale ale afirmării naţiunii însăşi¹⁷.

Congresul naţional de la Timişoara (1790), definind un adevărat program de luptă naţională, se pronunţă împotriva încorporării Banatului la Ungaria, condamnă robotele grele instituite de feudali şi politica „*partidei aristocratice*”, bazată pe subjugarea popoarelor.

¹⁴ Munteanu (coord.) 1992, pp. 9-10.

¹⁵ Munteanu (coord.) 1992, p. 10.

¹⁶ Munteanu (coord.) 1992, p. 11.

¹⁷ Munteanu (coord.) 1992, pp. 12-13.

Deputații români pretind satisfacerea următoarelor *revendicări*: autonomia provinciei; tratament egal în fața legilor; crearea unor instituții menite să asigure respectarea drepturilor naționale; înființarea de școli în toate comunele cu populație greco-ortodoxă, unde să se predea în limba maternă a locuitorilor; Biserica și Școala românească să fie scutită de contribuții, ca celelalte instituții publice; numirea de funcționari români în administrația comunelor și orașelor, etc. Fondul revendicărilor formulate la Timișoara îl vom găsi în **Supplexul** din 1791, rezultat firesc al dezvoltării generale a conștiinței unității naționale¹⁸.

Amplitudinea acțiunilor desfășurate pentru rezolvarea dezideratelor social-naționale își află reflectarea în ecoul și, mai ales, în implicarea directă a Banatului în evenimentele din Țara Românească, în vremea **revoluției conduse de Tudor Vladimirescu**. Numeroși refugiați s-au stabilit în comitatul Caraș-Severin, atât în timpul revoluției, cât și după aceea. Întrețin o atmosferă de emulație patriotică și revoluționară, alimentând, cu informații și detalii despre obiectivele urmărite de Tudor Vladimirescu, starea de spirit, și așa încordată, a bănățenilor¹⁹.

După 1821, orientarea românilor bănățeni spre Principate se accentuează și datorită solidarității manifestate în timpul revoluției. Acțiunile lor se integrează și mai mult în problematica generală românească, depășind categoric cadrul provincial și obiectivele regionale școlare sau confesionale. Ideea romanității și continuității, apelul constant la istorie, la principiile legității și egalității străbat, și acum, câmpul memoriilor revendicative, dar sunt, mai mult ca înainte, și adevărate chemări la acțiune. Reprezintă fondul argumentației, dar și puternice imbalduri pentru dobândirea libertății și unității naționale. Deși problematica școlară și autonomia bisericească ocupă, încă, un loc important, acțiunile românilor bănățeni nuanțează, mai pregnant, aspectele de ordin social și, mai ales, politic, dau o interpretare modernă conținutului de revendicări, urmăresc instituționalizarea societății după principii naționale și asigurarea premiselor pentru realizarea unității naționale²⁰.

La nivelul societăților secrete, conspirative, se face saltul de la năzuința unității, exprimată în lucrări literar-istorice sau legături culturale, la inițiative și acțiuni politice concrete, importante, care grupează românii din toate provinciile și înscriu, în prim-plan, obiectivul unirii politico-statale. **Societatea secretă** din 1834, cu întinse ramificații în Banat,

¹⁸ Munteanu (coord.) 1992, p. 13.

¹⁹ Munteanu (coord.) 1992, p. 14.

²⁰ Munteanu (coord.) 1992, p. 14.

Transilvania, Țara Românească și Moldova, își propunea să unească pe toți românii într-o „singură patrie, într-o **Republică română**, organizată după principii democratice”²¹.

Planurile de acțiune comună își află trainic suport în contactele nemijlocite dintre fruntașii poporului român. Damaschin Bojincă și, apoi, Eftimie Murgu se îndreaptă spre Academia Mihăileană din Iași, unde vor desfășura o prestigioasă activitate culturală și politică, contribuind la maturizarea ideologică a generației pașoptiste. Strânsa colaborare explică și azeziunea lui Petru Cermena la planurile lui Ion Câmpineanu de unire și independență. Călătoriile lui Nicolae Bălcescu în Banat, participarea lui Eftimie Murgu la **mișcarea revoluționară din anul 1840**, în Țara Românească, atestă preocuparea majoră a forțelor revoluționare românești de a-și apropia rândurile și contopi strădaniile²².

Anul revoluționar 1848 găsește societatea românească din Banat temeinic angrenată în lupta generală a poporului român pentru îndeplinirea dezideratelor sale esențiale. Faptele sunt bine cunoscute din bogata literatură consacrată revoluției române. **Programul** adoptat pe Câmpia Libertății din Lugoj, în **15/27 iunie 1848**, se înscrie în problematica de ansamblu a revoluției române din 1848. Organizarea Banatului ca *Țară românească*, sub numele de *Căpitănat român*, instituirea conducerii românești, recunoașterea limbii române ca limbă oficială; independența Bisericii române față de ierarhia sârbească ș.a. vizau, în fond, împlinirea cerințelor fundamentale ale poporului român: libertatea, egalitatea, frățietatea, unitatea²³.

În data de 25 februarie 1849, românii din Imperiul Habsburgic înaintează împăratului un **memoriu**, care cuprindea următoarele *revendicări*: unirea tuturor românilor din statul austriac într-o singură națiune autonomă, sub sceptrul Austriei; administrație națională independentă, politică și bisericească; introducerea limbii române în toate lucrările ce ating pe români; o adunare națională anuală pentru discutarea intereselor și problemelor naționale; convocarea grabnică a unui Congres general al întregii națiuni pentru alegerea unui conducător național, etc. Răspunsul împăratului a fost același dintotdeauna: promisiuni formale, însă nimic spre folosul real al milioanele de români din monarhie. **Constituția Imperiului** din 4 martie 1849 nu include niciuna din legitimele cerințe ale națiunii române²⁴.

Conștienți de marea primejdie care plana asupra ființei naționale, românii din Banat și Transilvania își organizează mai temeinic acțiunile, pun bazele, în 1869, partidelor naționale, antrenează populația în susținerea programului și activității acestora. Hotărârea **Conferinței**

²¹ Munteanu (coord.) 1992, p. 16.

²² Munteanu (coord.) 1992, p. 16.

²³ Munteanu (coord.) 1992, p. 17.

²⁴ Munteanu (coord.) 1992, p. 18.

națională de la Timișoara din 26 ianuarie/6 februarie 1869 de întemeiere a **Partidului Național al românilor din Banat și vestul Transilvaniei** a fost consecința firească a procesului de maturizare politică a populației românești²⁵.

Încurajată de **proclamarea independenței României**, la 9 mai 1877, populația românească din Banat își manifestă plenar dorința de a trăi într-o țară liberă, care să cuprindă întreaga națiune română. O serie de intelectuali ai satelor bănățene sunt puși sub „*cercetare judecătorească*”, acuzați de infidelitate față de regimul austro-ungar²⁶.

Sprijinirea morală și materială a ostașilor români devine preocuparea primordială, cu caracter de masă, a întregii societăți românești din Banat și Transilvania. Toate categoriile sociale (muncitorii, țărani, intelectuali, meseriași, comercianți, elevii, etc.) și-au adus contribuția la susținerea cauzei României, dăruind Armatei Române pansamente, produse agricole, îmbrăcăminte, sume de bani. Era convingerea unanimă că jertfa soldaților, în fața redutelor otomane, întruchipa năzuința de libertate, idealul de unitate al românilor de pretutindeni²⁷.

Generalizarea activității **Astrei** și în sud-vestul României a fost, de fapt, urmarea firească a preocupărilor statornice, neobosite pentru afirmarea culturii naționale, apărarea limbii, a Bisericii și Școlii naționale, preocupări care se înscriu ca o componentă majoră în procesul desăvârșirii unității politico-statale a poporului român²⁸.

După ce reia afirmațiile lui Fustel de Coulanges („*A nu se confunda patriotismul, care este o virtute, cu istoria, care este o știință*”) și Bogdan Petriceicu-Hașdeu („*Cineva se naște transilvan, moldovean, muntean, basarabean, oltean, etc., dar istoricul poate fi numai român prin simțământ și trebuie să fie numai om prin rațiune; provincialismul și fanatismulucid știința*”), istoricul Nicolae Ciachir precizează faptul că, după **Tratatul de la Adrianopol** (1829), *națiunea română* se forma și se consolida, împărțită în 4 **tronsoane**: 1) *Principatele Române*, deci Țara Românească și Moldova, pe care, în pofida autonomiei interne, suzeranitatea otomană le stânjenea, iar protectoratul rusesc, instaurat în 1829, le sufoca; 2) *Dobrogea*, provincie intrată direct sub jurisdicție otomană din 1417; 3) *Basarabia*, anexată de ruși în 1812; 4) *Transilvania, Banat și Bucovina*, aflate sub dominație habsburgică. În ciuda tuturor asupririlor, contactul dintre români era permanent. Româna, „*limbă cu miros de soare și baligă*”, - cum o denuște, atât de plastic, Cioran -, ca și credința ortodoxă au fost

²⁵ Munteanu (coord.) 1992, p. 21.

²⁶ Munteanu (coord.) 1992, p. 23.

²⁷ Munteanu (coord.) 1992, pp. 23-24.

²⁸ Munteanu (coord.) 1992, p. 27.

factorii unificatori, pe care nici cazacii, nici husarii și nici ienicerii nu-i puteau stopa. În plus, folosirea și adoptarea definitivă a alfabetului latin au dus la o detașare radicală față de cultura greacă și slavă. Istoricul francez Georges Castellan, profesor la Sorbona, sesiza faptul, valabil încă pentru secolul al XVIII-lea, că tocmai încercarea de elenizare a vieții materiale și culturale de către fanarioți, în Principate, a dat naștere la manifestări nete de conștiință națională românească. Iar un alt paradox al problemei, că românii au început să-și însușească limba și cultura franceză prin ofițerii ruși staționați în Principate (1806-1812; 1828-1834). Merită amintite și **Regulamentele Organice**, introduse în Principate în anii 1831-1832, conservatoare din punct de vedere politic și destul de liberale în plan economic²⁹.

Dacă Rusia se mulțumea, în 1812, să ocupe teritoriile românești până la Prut, în Războiul Crimeei, început în anul 1853, dorea să ajungă la Constantinopol sau cel puțin până la Dunăre. Marile Puteri, în speță Anglia și Franța, au sesizat pericolul, s-au coalizat și au stopat acest proces. **Congresul de Pace de la Paris** (1856) ne scotea de sub protectoratul exclusiv al Rusiei și ne ajuta să ne recuperăm unele teritorii: sudul Basarabiei, adică județele Ismail, Cahul și Bolgrad. În plus, rușii nu aveau voie să aibă flotă militară în Marea Neagră³⁰.

Deși *sub garanția celor 7 puteri europene* (Anglia, Franța, Sardinia, Prusia, Austria, Rusia și Turcia), Unirea Principatelor a fost o rezolvare ingenioasă, inteligentă și îndrăzneată a românilor. Burghezia își schițează, tot mai distinct, profilul, piața națională devine tot mai sudată. Reformele de rezonanță ale lui Cuza, mai ales cea agrară, duc la o așezare a statului român pe baze moderne. Învățămintul elementar obligatoriu, noțiunile de patriotism căpătate în armată, presa militantă, sporirea tipăriturilor, beletristica și istoria, generalizarea limbii literare, toate acestea duc la pătrunderea conștiinței naționale în masa poporului³¹.

Dacă, pe timpul regelui Carol I, țara, prin **Constituția** adoptată în 1866 și prin reforme, intra în Europa, devenind independentă, prin efortul armatei, al elitei politice (Ion Brătianu, Mihail Kogălniceanu, C.A. Rosetti, etc.) și al întregului popor, pe timpul lui Ferdinand I se desăvârșește Unirea, la 1 decembrie 1918³².

Istoricul Ioan Munteanu menționează faptul că, în calitate de străvechi teritoriu românesc, Banatul s-a încadrat organic în evoluția generală a poporului nostru, a fost neconținut prezent în toate momentele sale de afirmare pe calea progresului și civilizației. Integrarea locuitorilor din sud-vestul României în unitatea economică și geografică a

²⁹ Ciachir 1996, p. 5.

³⁰ Ciachir 1996, pp. 5-6.

³¹ Ciachir 1996, p. 6.

³² Ciachir 1996, p. 6.

poporului român, schimbul de oameni și de informații, întregite de schimburile mereu mai intense de produse și de meșteri pricepuți, pendularea păstorilor și negustorilor, circulația neîntreruptă și foarte timpurie a cărților în limba română, toate altoite pe fondul etnic și lingvistic comun, pe nevoile materiale și spirituale identice, constituie, de fapt, coordonatele pe care s-a derulat întreaga dezvoltare a societății bănățene în Evul Mediu. Legăturile economice multiple, cele spirituale și politice s-au îngemănat firesc în strădaniile comune ale locuitorilor din toate provinciile românești, pentru păstrarea ființei etnice și apărarea existenței de sine stătătoare³³.

Prefacerile multiple petrecute în societatea românească de pe ambele versante ale Carpaților la începutul veacului al XX-lea au determinat revitalizarea structurilor social-politice naționale și au impus, ca o cerință obiectivă, făurirea statului național unitar român. Idealul Unirii celei Mari polarizează energiile românilor din toate provinciile și contribuie, pe multiple planuri, la afirmarea conștiinței naționale și a capacității de luptă a forțelor populare. România, ca stat suveran și independent, cu un prestigiu internațional bine conturat, reprezintă, mai mult ca oricând înainte, centrul polarizator al tuturor românilor și liantul întregii mișcări pentru desăvârșirea unității național-statale³⁴.

După părerea istoricului Ioan Munteanu, aflată într-o continuă confruntare cu actele represive ale autorităților, **mișcarea națională din Banat** va fi factorul polarizator al acțiunilor militante și patriotice din timpul campaniilor electorale sau al impresionantelor adunări populare pentru dobândirea votului universal. Principiul solidarității naționale, stăruințele repetate depuse pentru înlăturarea sau atenuarea divergențelor existente între diversele grupări ale elitei politice românești, realizarea unui larg front național, democratic, îi marchează întreaga orientare și îi caracterizează principalele manifestări. Timp de aproape patru decenii (1881-1918), personalitățile de frunte ale vieții politice și culturale din Banat au avut o contribuție majoră la realizarea unei constante coeziuni doctrinare a mișcării naționale, atestând, mereu, o deplină și responsabilă ancorare în dezideratele fiecărei etape parcurse de societatea românească³⁵.

Asupra tuturor acestor personalități de seamă ale românilor bănățeni (Alexandru Mocioni, Andrei Mocioni, Vincențiu Babeș, Coriolan Brediceanu, Traian Doda, Valeriu Braniște, Constantin Rădulescu, Aurel Cosma, George Dobrin, Nicolae Cena, Ion Dragalina,

³³ Munteanu 1994, p. 11.

³⁴ Munteanu 1994, p. 167.

³⁵ Munteanu 1994, p. 9.

Pavel Rotariu, George Popovici, Ștefan Petrovici, Nestor Oprean, Emanuil Ungureanu, Traian Vuia, Ioan Vidu, Traian Novac, Mihail Gașpar, George Crăciunescu, etc.), care au participat, într-un fel sau altul, la biruința deplină a ideii de unitate națională, se răsfrânge câte o rază din gloria zilei de 1 Decembrie 1918, în orice brazdă a ogorului strămoșesc și-au presărat ei sămânța din care a rodit Marea Unire³⁶.

Potrivit istoricului Radu Păiușan, **mișcarea națională românească din Banat**, între anii 1900-1918, s-a încadrat în mișcarea generală a românilor pentru unitatea națională. În mișcarea națională românească din Banat au existat, la finele secolului XIX, unele **particularități** generate de condițiile existente în această veche provincie, locuită predominant de români³⁷.

Aceste particularități, în raport cu cele ale mișcării ardelenice, s-au datorat poziției pe care Banatul a avut-o, secole la rând, în Imperiul Habsburgic. Astfel, spre deosebire de Transilvania, care nu a fost încorporată la Ungaria decât în anul 1867, o dată cu realizarea dualismului austro-ungar, Banatul a fost, pentru prima dată, anexat Ungariei în anul 1779, redat Transilvaniei după Revoluția de la 1848 și reîncorporat Ungariei în anul 1860. Banatul, deci, nu a avut o autonomie istorică comparabilă cu cea a Transilvaniei și, din această cauză, românii bănățeni au militat pentru autonomia tuturor românilor din Imperiul Habsburgic și, apoi, din monarhia austro-ungară. Când au fost încorporați la Ungaria, bănățenii beneficiau de o lege electorală mai cuprinzătoare decât cea din Transilvania și au desfășurat un activism politic parlamentar mai îndelungat decât românii din Transilvania, dar, convingându-se de inutilitatea acestei activități, în condițiile în care națiunea română nu era recunoscută drept factor politic în statul maghiar, iar partidul ei interzis, au persistat în „pasivism”, opunându-se mult timp, cu fermitate, reluării activității politice parlamentare³⁸.

Românii bănățeni, liderii lor, Alexandru Mocioni, Vincențiu Babeș, Coriolan Brediceanu, Valeriu Braniște și alții, erau convinși că monarhia dualistă nu va acorda, niciodată, drepturi românilor. În concepția lor, unica soluție era rezistența pasivă împotriva politicii de deznaționalizare forțată, prin neparticiparea la activitatea politică a statului maghiar în care erau încorporați, boicotând activitatea parlamentară a Ungariei. Neparticipând la viața politică a statului maghiar, ei negau existența, de drept, a unui astfel de stat și nu-i recunoșteau legitimitatea³⁹.

³⁶ Munteanu 1994, p. 9.

³⁷ Păiușan 1993, p. 183.

³⁸ Păiușan 1993, pp. 183-184.

³⁹ Păiușan 1993, p. 184.

Orientarea bănăţeană în conducerea P.N.R. a câştigat tot mai mult teren spre finalul perioadei memorandiste, ajungând, în jurul anului 1900, să fie preponderentă, pe fondul disputelor din conducerea P.N.R., între activişti şi pasivişti, după decesul preşedintelui partidului, dr. Ioan Raţiu, bănăţenii, la început, se vor menţine în pasivitate mai mult decât ardelenii⁴⁰.

În acelaşi sens se poate califica şi neparticiparea românilor bănăţeni la tratativele așa-zise de împăcare româno-maghiare, duse în această perioadă, tratative care nu au dat niciun rezultat pe toată durata existenţei Ungariei, pentru că diversele guverne maghiare nu doreau să acorde drepturi naţionale românilor, ci numai să-i deturneze de la lupta lor naţională. Bănăţenii, care erau conştienţi de acest lucru, nu au acceptat participarea la ele, ei nedorind să trateze cu guvernele de la Budapesta⁴¹.

Intrarea în activitatea politică parlamentară în anul 1905, respectiv 1907, a însemnat şi participarea la luptele electorale pentru a trimite deputaţi în Parlamentul din Budapesta. Înfruntând persecuţiile şi teroarea administrativă, impuse de către autorităţile maghiare, românii bănăţeni au participat la alegerile din anii 1905-1906 şi 1910, susţinând pe candidaţii lor. Deşi, datorită terorii electorale, practică de guvernele maghiare, au fost aleşi puţini deputaţi români în Parlamentul din Budapesta, aceştia au militat pentru drepturile românilor din Banat şi Transilvania⁴².

Lupta pentru evitarea deznaţionalizării prin şcoală s-a situat şi ea, în mod constant, în atenţia românilor bănăţeni. Încercărilor, tot mai accentuate, de a elimina limba română din şcolile confesionale româneşti, bănăţenii li s-au opus atât prin proteste politice, cât şi prin sprijinirea morală şi susţinerea materială a şcolilor confesionale. Cu toate persecuţiile guvernelor maghiare, românii din Banat au reuşit să-şi păstreze şcoala şi limba, ceea ce, atunci, echivala cu existenţa naţională⁴³.

Rezistenţa la deznaţionalizarea forţată, practică de către guvernele Ungariei, s-a făcut şi prin cultură şi presă în limba română. În Banat, au activat, în această perioadă, zeci de asociaţii culturale, societăţi de lectură, coruri şi fanfare, trupe teatrale de amatori, care au cultivat – în sens naţional – conştiinţa românilor bănăţeni⁴⁴.

Românii bănăţeni s-au opus, cu toată forţa, colonizărilor pe care guvernele Ungariei au încercat să le facă în Banat. Banatul, mai ales partea sa de deal şi de munte, era un teritoriu cu

⁴⁰ Păiuşan 1993, pp. 184-185.

⁴¹ Păiuşan 1993, p. 185.

⁴² Păiuşan 1993, p. 186.

⁴³ Păiuşan 1993, p. 186.

⁴⁴ Păiuşan 1993, p. 186.

o populație românească. Pentru a sparge blocul masiv al românilor bănățeni, autoritățile maghiare au început să colonizeze, aici, maghiari și secui din Ungaria și Transilvania, ducând la pauperizarea populației românești bănățene. Datorită rezistenței masive a românilor de aici, autoritățile străine au fost nevoite ca, după scurt timp, să sisteze colonizările⁴⁵.

Lupta națională a cunoscut noi dimensiuni în timpul Primului Război Mondial. Ea s-a intensificat după intrarea României în război, în august 1916. Ca urmare a intrării României în război de partea Antantei, românii bănățeni, care colaboraseră cu armata română în momentul în care aceasta eliberase o parte a Banatului (august-septembrie 1916), au fost supuși la numeroase persecuții din partea autorităților statului ungar, persecuții atât pe plan politic, cât și pe plan cultural⁴⁶.

Românii bănățeni au ales, conform principiului votului universal, un număr important de delegați care au participat la Marea Adunare de la Alba-Iulia, ce a hotărât unirea Banatului și Transilvaniei cu patria mamă, România. La această măreață adunare, delegații bănățeni au cerut, în mod imperativ, unirea – fără condiții – a Banatului cu România. Ei au fost împotriva oricărei autonomii a Banatului, chiar și provizorii, și împotriva oricărui guvern al teritoriilor nou unite, din care cauză ei au refuzat, inițial, să participe la Consiliul Dirigent. Finalizarea luptei pentru unitate națională, la 1 Decembrie 1918, prin unirea Banatului cu România, a fost rezultatul eforturilor depuse pe parcursul mai multor secole⁴⁷.

Marele istoric și savant Nicolae Iorga spunea, la un moment dat: „*Unitatea națională nu este un succes diplomatic, o izbândă militară, o cucerire a forței, isprava unei cugetări individuale ori a unei acțiuni de grup, ci rezultatul firesc al unei stări de spirit permanente*”⁴⁸.

William Marin și Gheorghe I. Oancea evidențiază faptul că începuturile social-democrației în Banat datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, prima organizație politică a muncitorilor bănățeni, **Asociația generală a muncitorilor din Timișoara**, înființată la 11 octombrie 1868, avea – în fruntea sa – muncitori de diferite naționalități, și anume pe Gheorghe Ungureanu, Farkas Károly, Andreas Platzer, Ștefan Novotny și alții⁴⁹.

⁴⁵ Păiușan 1993, pp. 186-187.

⁴⁶ Păiușan 1993, p. 187.

⁴⁷ Păiușan 1993, p. 187.

⁴⁸ Munteanu (coord.) 1992.

⁴⁹ Marin/Oancea 1971, p. 19; vezi, pe larg, și Jurca 1994.

Anul 1918 s-a dovedit catastrofal **pentru monarhia dualistă**, după cum rezultă dintr-o cronologie a Europei Centrale, întocmită de către istoricii Nicolae Bocșan și Valeriu Leu:

- în fabricile de armament și de muniție din Austria, dar îndeosebi în cele din Viena, are loc un val de *greve*, influențate de stânga socialistă de sub conducerea lui Otto Bauer (ianuarie 1918)⁵⁰;

- la Praga, *o adunare consultativă* a politicienilor cehi și slovaci adoptă o **declarație** prin care se cere acceptarea, de către Austro-Ungaria, a principiului autodeterminării popoarelor și ca ea să nu se opună unirii popoarelor ceh și slovac în cadrul unui stat independent (6 ianuarie 1918)⁵¹;

- *răscoala marinarilor* din flota austro-ungară de la Cattaro (Kotor) (1-3 februarie 1918)⁵²;

- Puterile Centrale încheie *o pace separată* cu Ucraina (9 februarie 1918). Austria speră să-și îmbunătățească, astfel, situația aprovizionării cu alimente⁵³;

- *consfătuire*, la Zagreb, a deputaților croați și sârbi cu privire la necesitatea făuririi unui stat al slavilor de sud (1 martie 1918)⁵⁴;

- *trasarea graniței dintre Polonia și Ucraina*, care lasă teritoriul Cholm, zonă cu populație mixtă, la Ucraina, și partajarea Galiției îi îndepărtează pe polonezi de Puterile Centrale (3 martie 1918). De acum, ei își vor pune toate speranțele în victoria Antantei⁵⁵;

- în Rusia se încheie *un acord* între filiala de acolo a Comitetului Național Cehoslovac și guvernul sovietic (reprezentat prin comisarul I.V. Stalin) pentru transferul Legiunii Cehoslovace din Rusia spre frontul de vest, prin Vladivostok (26 martie 1918). După încheierea păcii de la Brest-Litovsk, Legiunea rămâne blocată pe teritoriul Rusiei sovietice, dar urmează să reintre în luptă pe frontul de vest, în cadrul armatei franceze. Nerespectarea condițiilor inițiale și neîncrederea în puterea sovietică întârzie deplasarea acestor unități. În situații asemănătoare se află și câteva batalioane române de voluntari, care se vor alătura mai târziu, la ordinul primit din țară, trupelor japoneze care operează în Siberia. Acestea se vor întoarce prin Oceanul Indian, Suez, Dardanele, la Constanța, unde ajung abia în 1920⁵⁶;

⁵⁰ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 147.

⁵¹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 147.

⁵² Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 147.

⁵³ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 147.

⁵⁴ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 147.

⁵⁵ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 147.

⁵⁶ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 148.

- ministrul de externe al monarhiei austro-ungare îl provoacă pe Clémenceau în așa măsură încât acesta face publică *scrisoarea* împăratului Carol, adresată prin Sixtus de Bourbon-Parma, președintelui francez (Poincaré) (aprilie 1918). Relațiile Austriei cu Germania se tensionează⁵⁷;

- desfășurarea, la Roma, a *congresului popoarelor asuprite din Austro-Ungaria* (8-10 aprilie 1918). Participă delegați cehi, slovaci, români, italieni, polonezi, iugoslavi. În declarațiile formulate cu acest prilej se proclamă dreptul popoarelor la autodeterminare, la unificarea în state naționale independente. Cu prilejul acestui congres al naționalităților oprimate din Imperiul Austro-Ungar, organizat la Roma, Andrea Torre, președintele delegației parlamentare italiene, și Ante Trumbić, președintele Comitetului Iugoslav, semnează un *pact* prin care recunosc, ca juste și legitime, aspirațiile iugoslave. Prim-ministrul italian Orlando își dă consimțământul, dar nu și ministrul de externe italian, Sonnino. Până în septembrie, și acesta se va convinge, totuși, că unirea slavilor sudici este imposibil de stăvilit⁵⁸;

- la Turčianský Svätý Martin are loc *o consfătuire secretă* a Partidului Național Slovac (24 mai 1918). Participanții se pronunță pentru crearea statului cehoslovac, în spiritul principiului autodeterminării popoarelor⁵⁹;

- reprezentanții cehilor și slovacilor, în frunte cu T.G. Masaryk, semnează *Acordul de la Pittsburgh*, care aprobă ideea unirii cehilor și slovacilor într-un stat independent, în cadrul căruia Slovacia urma să beneficieze de autonomie deplină (30 mai 1918)⁶⁰;

- în Marea Adriatică sunt torpilate cuirasatele austriece „Szent István” și „Prinz Eugen” (9 iunie 1918)⁶¹;

- *puternică ofensivă austro-ungară*, oprită de italieni pe Piave (15-18 iunie 1918)⁶²;

- *ofensivă italiană*, care reușește să recupereze câteva poziții pierdute (20-24 iunie 1918)⁶³;

- guvernul francez recunoaște *Comitetul Național Cehoslovac* drept reprezentantul suprem al intereselor cehoslovace în Franța, precum și dreptul cehilor și slovacilor la independență (29 iunie 1918). La 9 august și, respectiv, 3 septembrie 1918, guvernele britanic și american fac declarații asemănătoare⁶⁴;

⁵⁷ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 148.

⁵⁸ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 148.

⁵⁹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁶⁰ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁶¹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁶² Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁶³ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁶⁴ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

- *tratative* între reprezentanții Austro-Ungariei și Germaniei cu privire la înființarea unei **uniuni vamale** (9 iulie-11 octombrie 1918)⁶⁵;

- *reorganizarea Consiliului Național Cehoslovac*, ca instituție supremă a politicii cehoslovace (13 iulie 1918). Reprezentarea în Consiliu se face în conformitate cu rezultatele alegerilor din 1911, fiind reprezentați și slovacii⁶⁶;

- *prim-ministrul austriac* demisionează, locul acestuia fiind luat de Hussarek (23 iulie 1918)⁶⁷;

- parlamentul maghiar aprobă ultimul *proiect de lege electorală (XVII/1918)*, în acord cu concepția politică generală a fostului prim-ministru Tisza István (26 iulie 1918)⁶⁸;

- *demisia cabinetului* de la Viena (20 august 1918). Este numit un guvern condus de creștin-socialul Max Hussarek-Heinlein⁶⁹;

- Austro-Ungaria adresează tuturor națiunilor implicate în război un *apel* de a începe tratativele de pace (4 septembrie 1918)⁷⁰;

- *consfătuire restrânsă* a Partidului Național Slovac la Budapesta, care decide crearea unui **Comitet Național Slovac** (12 septembrie 1918)⁷¹;

- ministrul de externe austro-ungar, contele Burian, solicită Antantei *tratatice* pentru încheierea păcii (14 septembrie 1918). Demersul va fi respins în scurt timp. El va fi repetat, fără rezultate, la începutul lunii octombrie⁷²;

- la Washington are loc un *congres al națiunilor subjugate din Austro-Ungaria* (22 septembrie 1918). Delegații sunt primiți de președintele Wilson. Purtătorii de cuvânt sunt cehul Masaryk, polonezul Paderewski și iugoslavul Minković. Este afirmată necesitatea creării de state naționale⁷³;

- *tratatice*, eșuate în cele din urmă, purtate de Tisza István, cu liderii slavilor de sud, în vederea realizării unui compromis politic (23 septembrie 1918)⁷⁴;

- Imperiul Austro-Ungar cunoaște o decădere vertiginoasă (octombrie 1918). În Slovenia au loc *mari manifestații* și *greve* împotriva războiului. Unitățile militare

⁶⁵ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁶⁶ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁶⁷ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁶⁸ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁶⁹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁷⁰ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁷¹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁷² Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 149.

⁷³ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 150.

⁷⁴ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 150.

austro-ungare de pe teritoriul Sloveniei intră în descompunere. Puterea va fi preluată de **Consiliul de la Zagreb**⁷⁵;

- partidele burgheze germane susțin o **rezoluție** prezentată de Viktor Adler, care afirmă dreptul de autodeterminare al tuturor națiunilor din Austro-Ungaria, dar pretinde acest drept și pentru austro-germani (4 octombrie 1918)⁷⁶;

- Austria și Germania întreprind **ultima acțiune diplomatică comună** din timpul războiului (4 octombrie 1918). Cele două țări se declară dispuse să accepte cele 14 puncte ale lui Wilson, ca bază pentru tratativele de pace⁷⁷;

- la Zagreb se constituie **Consiliul Național al Croaților, Sârbilor și Slovenilor**, cu menirea de a organiza demersurile în vederea obținerii autonomiei teritoriale depline (5-6 octombrie 1918). Consiliul funcționează o lună de zile, după care votează unirea cu Serbia și Muntenegru⁷⁸;

- Partidul Social-Democrat din Ungaria redactează și difuzează, la Budapesta, un **manifest** în legătură cu dreptul națiunilor la autodeterminare și necesitatea înfăptuirii unor transformări burghezo-democratice de anvergură (13 octombrie 1918)⁷⁹;

- Edvard Beneš, în calitate de secretar al Comitetului Național Cehoslovac, face cunoscut guvernelor Antantei că, la 26 septembrie 1918, s-a constituit **Guvernul Provizoriu Cehoslovac**, avându-l pe T.G. Masaryk președinte, prim-ministru și ministru al finanțelor, pe Beneš ministru de externe, iar pe generalul Milan Rastislav Štefánik ministru de război (14 octombrie 1918). În zilele următoare, guvernul provizoriu va fi recunoscut, în mod oficial, de guvernele Franței, Marii Britanii, Serbiei și Italiei⁸⁰;

- **manifest** al împăratului Carol I, intitulat *Către popoarele mele credincioase*, care proclamă împărțirea Cisleithaniei în mai multe state naționale (16 octombrie 1918). Manifestul nu face referire concretă la teritoriul Transleithaniei, din cauza opoziției vehemente a maghiarilor. Este vorba despre o tentativă disperată și tardivă de a salva monarhia⁸¹;

- **declarație** a omului politic maghiar Tisza István în Parlament, referitoare la eșecul militar total al Puterilor Centrale (17 octombrie 1918)⁸²;

⁷⁵ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 150.

⁷⁶ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 150.

⁷⁷ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 150.

⁷⁸ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 150.

⁷⁹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 150.

⁸⁰ Bocșan/Leu (coord.) 2001, pp. 150-151.

⁸¹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 151.

⁸² Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 151.

- guvernul provizoriu cehoslovac face publică **Declarația de la Washington**, cu privire la independența statului cehoslovac, o reacție la propunerile de pace venite din partea Puterilor Centrale (18 octombrie 1918)⁸³;

- **întrunire** a reprezentanților populației germane din monarhia habsburgică (deputații aleși în 1911), care, bazându-se pe dreptul la autodeterminare, se constituie în **Adunarea Națională Provizorie a Statului German-Austriac Independent** (21 octombrie 1918)⁸⁴;

- guvernul austriac condus de Hussarek este înlocuit de un altul, condus de Heinrich Lammasch, profesor de drept internațional, care se bucura de un mare respect în comunitatea științifică (22 octombrie 1918). Este **ultimul guvern al monarhiei habsburgice**, din care fac parte și alte personalități austriece de seamă, precum Josef Redlich sau Ignaz Seipel⁸⁵;

- ultimul ministru de externe al Austro-Ungariei, Andrassy Július, procedează, în înțelegere cu împăratul, la **ieșirea din alianța cu Germania** (22 octombrie 1918)⁸⁶;

- contele Károlyi Mihály reclamă, în Parlamentul maghiar, **dreptul Croației la o existență de sine stătătoare**, necesitatea unor tratative urgente cu naționalitățile și rezolvarea situației extrem de grave a statului maghiar prin încheierea unei păci imediate (22 octombrie 1918)⁸⁷;

- unitățile militare austro-ungare se răscoală la Fiume și Pola (23-24 octombrie 1918)⁸⁸;

- înființarea unui **Consiliu Național Maghiar**, compus din reprezentanți ai partidelor democratice și socialiste și condus de Károlyi Mihály (23-24 octombrie 1918). Programul anunțat include, pe lângă unele reforme democratice, ideea păstrării deplinei integrități statale. (Cele 12 puncte sunt redactate de Jászi Oszkár)⁸⁹;

- **ofensivă italiană** pe râul Piave, care duce la prăbușirea frontului austro-ungar (24-27 octombrie 1918)⁹⁰;

- într-o **notă** adresată președintelui Wilson, Andrassy Gyula, ministrul austro-ungar de externe, se declară în favoarea unei păci separate în condițiile impuse de Antantă (27 octombrie 1918). Se produce un gest de respingere din partea deputaților germano-austrieci din toate partidele⁹¹;

⁸³ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 151.

⁸⁴ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 151.

⁸⁵ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 151.

⁸⁶ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 151.

⁸⁷ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 151.

⁸⁸ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 151.

⁸⁹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 151.

⁹⁰ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 151.

⁹¹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

- o delegație a **Consiliului Național Cehoslovac**, condusă de Karel Kramář, negociază, la Geneva, cu Edvard Beneš, reprezentant al exilului, crearea statului cehoslovac independent (28 octombrie 1918). Se hotărăște ca noul stat să fie o republică, care să îl aibă în frunte pe T.G. Masaryk, iar ca prim-ministru pe Karel Kramář⁹²;

- deputații germani din Cehia decid să creeze, în nord-vestul țării, o provincie *Deutschböhmen*, pe care să o atașeze, ulterior, Austriei (29 octombrie 1918). În zilele următoare, deputații germani din Moravia și Silezia proclamă provincia *Sudeteland*. În Moravia de Sud se creează *Deutschsudböhmen*, iar în sudul Cehiei *Böhmenwaldgau*. Toate aceste provincii urmau să se unească cu Austria⁹³;

- **Saborul croat** anunță ruperea relațiilor cu Austria și Ungaria și proclamă **statul slovenilor, croaților și sârbilor**, cu centrul la Zagreb (29 octombrie 1918)⁹⁴;

- în Ungaria se formează **un cabinet de criză**, condus de contele Hadik János (29 octombrie 1918)⁹⁵;

- **Consiliul Național Cehoslovac** contactează oameni politici germani din Cehia, în vederea colaborării în cadrul viitorului stat cehoslovac, dar este refuzat (30 octombrie 1918). Armata imperială din Praga se supune Consiliului Național Cehoslovac. Soldații români și maghiari, care alcătuiau majoritatea în garnizoană, refuzaseră să mai îndeplinească ordinele primite de la Viena⁹⁶;

- reprezentanții politici slovaci se întrunesc la Turčianský Svätý Martin și aleg un **Consiliu Național Slovac** (30 octombrie 1918). Se votează, cu acest prilej, și o **declarație** cu privire la crearea statului cehoslovac⁹⁷;

- debutul **revoluției** la Budapesta și în provincie (30-31 octombrie 1918)⁹⁸;

- formarea unui **nou guvern maghiar, de coaliție** (31 octombrie 1918), bazat pe grupările care au inițiat **Consiliul Național Maghiar** și condus (până la 9 ianuarie 1919) de Károlyi Mihály. Un grup de militari îl asasinează pe Tisza István⁹⁹;

- **Congresul Partidului Social-Democrat** din Austria cere proclamarea Austriei ca republică democratică și anexarea ei la *Reich*-ul german, ca stat federal de sine stătător (1 noiembrie 1918)¹⁰⁰;

⁹² Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

⁹³ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

⁹⁴ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

⁹⁵ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

⁹⁶ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

⁹⁷ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

⁹⁸ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

⁹⁹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

¹⁰⁰ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

- **trupele sârbe** reintră în Belgrad (1 noiembrie 1918)¹⁰¹;
- **ultimul ministru de externe al monarhiei habsburgice**, contele Andrassy, demisionează (2 noiembrie 1918). Împăratul nu mai numește un alt ministru de externe¹⁰²;
- Austria încheie **armistițiul** cu Aliații (3 noiembrie 1918). Se acceptă evacuarea Tirolului de Sud până la Brenner, a regiunii carstice, a Istriei și Dalmației de Nord, libertatea de acțiune a trupelor aliate pe întregul teritoriu austriac, retragerea trupelor germane și demobilizarea celor austriece. Trupele austro-ungare din Italia, care nu fuseseră înștiințate că armistițiul intră în vigoare abia în ziua următoare, la orele 15, se predau în masă. Sunt înregistrați 300.000 de prizonieri¹⁰³;
- după semnarea armistițiului de către Austria, comandamentul suprem al armatei germane ordonă trupelor germane să intre în Austria (3 noiembrie 1918). Izbucnirea revoluției germane împiedică acest lucru¹⁰⁴;
- numirea **guvernului slovac provizoriu**, condus de Vavro Šrobár (4 noiembrie 1918), care va funcționa până la 14 noiembrie, când ia naștere **primul guvern cehoslovac**¹⁰⁵;
- **negocieri** între reprezentanții locali ai Consiliilor Naționale cehoslovac și polonez în legătură cu viitorul zonei Těšín-Cieszyn, ocazie la care se decide împărțirea provizorie a zonei disputate (5 noiembrie 1918). Din această perioadă datează începuturile conflictului cehoslovaco-polon pentru regiunea de graniță¹⁰⁶;
- **Comitetul Național Slovac** lansează **Proclamația** către poporul slovac, în care anunță crearea de comitete naționale locale (8 noiembrie 1918)¹⁰⁷;
- împăratul Carol I declară că renunță la participarea la treburile statului și recunoaște orice decizie cu privire la forma de stat (11 noiembrie 1918). El demite, în mod formal, guvernul austriac, părăsește palatul Schönbrunn și se deplasează la Eckartsau¹⁰⁸;
- **Adunarea Națională a Austriei Germane** proclamă **Republica Austria Germană** (*Deutsch-Österreich*) (12 noiembrie 1918)¹⁰⁹;
- **Consiliul Național Cehoslovac** face publică **Constituția provizorie** (13 noiembrie 1918). Puterea urma să se concentreze în mâna Parlamentului, care, la rândul său, urma să fie organizat prin lărgirea Consiliului Național și acceptarea unor deputați slovaci. Discuțiile

¹⁰¹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

¹⁰² Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 152.

¹⁰³ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 153.

¹⁰⁴ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 153.

¹⁰⁵ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 153.

¹⁰⁶ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 153.

¹⁰⁷ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 153.

¹⁰⁸ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 153.

¹⁰⁹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 153.

purtate, la Bratislava, între delegația guvernamentală maghiară și liderii Partidului Național Slovac, privind existența liberă și de sine stătătoare a națiunii slovace, sfârșesc printr-un eșec¹¹⁰;

- la Belgrad este semnată, între reprezentanții Antantei și cei ai guvernului maghiar, o **convenție de armistițiu** în baza căreia armata sârbă primește mandatul temporar de a intra în Banat, cu misiunea de a menține ordinea (13 noiembrie 1918). Banatul era, însă, o regiune liniștită, administrată de consiliile naționale române, susținute de gărzile naționale. Primiți cu bucurie ca aliați, militarii sârbi se dedau la excese împotriva populației. În multe locuri izbucnesc conflicte sângeroase¹¹¹;

- prima ședință a **Adunării Naționale Cehoslovace** (14 noiembrie 1918). Este proclamată republica, iar ca președinte este ales T.G. Masaryk. E numit un guvern condus de Karel Kramář, avându-l, la externe, pe Edvard Beneš, iar la ministerul de război pe generalul Milan R. Štefánik. Pentru Slovacia este numit un ministru cu puteri depline, în persoana lui Vavro Šrobár. Se votează desființarea rangurilor nobiliare și ziua de muncă de 8 ore¹¹²;

- guvernul maghiar dă o **declarație** prin care condamnă intrarea armatei cehice în Slovacia, pe care o consideră parte a statului național maghiar, și trimite trupe împotriva cehilor (15 noiembrie 1918)¹¹³;

- sub președinția lui Hock János, **Consiliul Național Maghiar** proclamă Ungaria republică „liberă și independentă” (16 noiembrie 1918)¹¹⁴;

- **Vecea Populară Centrală** de la Zagreb proclamă **statul iugoslav al croaților, sârbilor și slovenilor** (24 noiembrie 1918)¹¹⁵;

- în cadrul unei **Adunări Naționale**, convocate la Novi-Sad, sârbii din Voivodina se pronunță pentru **unirea necondiționată cu Serbia** (25 noiembrie 1918)¹¹⁶;

- **Adunarea Națională a Muntenegrului** declară decăzută dinastia Petrović și se pronunță pentru **unirea cu Serbia** (26 noiembrie 1918)¹¹⁷;

- armata cehă ocupă localitatea Most (29 noiembrie 1918), operațiune prin care se încheie lichidarea, pe cale militară, a provinciilor separatiste sudete, pe care, la 22 noiembrie, Austria le proclamase teritorii austriece¹¹⁸;

¹¹⁰ Bocșan/Leu (coord.) 2001, pp. 153-154.

¹¹¹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 154.

¹¹² Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 154.

¹¹³ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 154.

¹¹⁴ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 154.

¹¹⁵ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 154.

¹¹⁶ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 154.

¹¹⁷ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 155.

¹¹⁸ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 155.

- la Belgrad, prințul regent Alexandru Karadjordjević proclamă **Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor**, prin unirea tuturor iugoslavilor (1 decembrie 1918)¹¹⁹;

- **Muntenegrul se unește cu Serbia** (4 decembrie 1918)¹²⁰;

- guvernul cehoslovac desființează Consiliile Naționale (6 decembrie 1918). Administrația preia, astfel, aparatul administrativ moștenit de la imperiu. În aceeași zi, fără a avea împuternicirea guvernului cehoslovac, omul politic slovac Milan Hodža semnează, la Budapesta, *un protocol* privind linia de demarcație provizorie dintre Slovacia și Ungaria. Acest fapt nu a fost recunoscut de guvernul cehoslovac¹²¹;

- **Adunarea Națională de la Praga** adoptă *legea cu privire la „măsurile excepționale provizorii în Slovacia”* (10 decembrie 1918). Vavro Šrobár, ministrul cu puteri depline pentru Slovacia, își stabilește sediul la Žilina și începe reorganizarea administrativă a Slovaciei. Prin mutarea sa ulterioară la Bratislava, se rezolvă problema capitalei Slovaciei¹²²;

- grupuri bolșevice proclamă o **Republică Populară Slovacă** la Košice, fapt prin care se încerca ruperea acestei regiuni de Slovacia (11 decembrie 1918). O dată cu intrarea trupelor cehe în Košice, la 30 decembrie, această tentativă eșuează¹²³;

- **Adunarea Națională Provizorie de la Viena** proclamă *Republica Austria Germană (Deutsch-Österreich)* (12 decembrie 1918). Aceasta va fi condusă de un Consiliu de Stat, format din membri ai Adunării Naționale. Landurile încep să facă declarații de aderare la noul stat. În aceeași zi, Adunarea Națională votează și *„alipirea” la Germania*¹²⁴;

- guvernul francez dă o *declarație* prin care se recunoaște dreptul Cehoslovaciei, ca stat aliat, de a păstra – până la Conferința de Pace – teritoriile care aparținuseră Coroanei Boemiei (19 decembrie 1918)¹²⁵;

- constituirea **primului guvern al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor**, condus de șeful Partidului Radical din Serbia, S. Protić (20 decembrie 1918)¹²⁶;

- Puterile Antantei transmit guvernului maghiar o *notă* prin care fixează linia de demarcație între Slovacia și Ungaria, conform solicitării guvernului cehoslovac (24 decembrie 1918). Nota este acceptată de guvernul Károlyi¹²⁷;

¹¹⁹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 155.

¹²⁰ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 155.

¹²¹ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 155.

¹²² Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 155.

¹²³ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 155.

¹²⁴ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 156.

¹²⁵ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 156.

¹²⁶ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 156.

¹²⁷ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 156.

- **discuții**, la Budapesta, între delegații guvernelor sârb, italian și maghiar, referitoare la colaborarea pașnică dintre cele trei state și asigurarea stabilității în Balcani (30 decembrie 1918)¹²⁸.

Pe baza bibliografiei de specialitate consultate ne-am permis să întocmim o **cronologie a evenimentelor premergătoare Marii Uniri**, semnalate în spațiul românesc:

a) 4/17 ianuarie 1918: Apare, la Paris, primul număr din publicația săptămânală „**La Roumanie**”, care avea – drept scop – sprijinirea, în emigrație, în plan publicistic și diplomatic, a revendicărilor românești.

b) 23 ianuarie/5 februarie 1918: **Ultimatum** adresat României de Puterile Centrale, prin care era somată, ca, în termen de 4 zile, să-și facă cunoscute intențiile în vederea încheierii păcii.

c) 24 ianuarie/6 februarie 1918: La Chișinău, **Sfatul Țării**, întrunit în ședință solemnă, votează, în unanimitate, **independența Republicii Democratice Moldovenești**. „(...) *Ne proclamăm, în unire cu voința poporului, Republică Democratică Moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neatârnată, având ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor*” – se spune în *proclamația Sfatului Țării*.

d) 27 martie/9 aprilie 1918: La Chișinău, **Sfatul Țării**, întrunit în ședință solemnă, votează **unirea Basarabiei cu Țara-Mamă, România** (86 voturi pentru, 3 împotriva, 36 abțineri și 13 absenți). După anunțarea rezultatului votului de către Ion Inculeț, președintele Sfatului Țării, primul-ministru Alexandru Marghiloman, aflat la Chișinău, împreună cu alți reprezentanți ai guvernului român, este invitat la tribuna de la care declară: „*în numele poporului român și al Regelui Ferdinand I, iau act de unirea Basarabiei cu România de aici înainte și în veci! Trăiască România Mare!*”

e) 9/22 aprilie 1918: **Decret regal de ratificare a Hotărârii de unire a Basarabiei cu România**, semnat de Ferdinand I, regele României, și contrasemnat de Alexandru Marghiloman, președintele Consiliului de Miniștri.

f) 17/30 aprilie 1918: Înființarea, la Paris, a „**Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina**”, sub președinția lui Traian Vuia, iar, mai târziu, a dr. Ion Cantacuzino; a militat pentru dobândirea independenței Transilvaniei și unirea acesteia cu România.

¹²⁸ Bocșan/Leu (coord.) 2001, p. 157.

g) 24 aprilie/7 mai 1918: Semnarea **Tratatului de pace de la București** și a anexelor sale dintre România, pe de o parte, și Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria, Turcia, pe de altă parte. România era nevoită să cedeze Dobrogea, care urma să fie anexată de Bulgaria, să accepte rectificări de frontieră în Carpați, în favoarea Austro-Ungariei (prin care se cedau teritorii însumând 5.600 kmp, cu o populație de 724.957 locuitori), să demobilizeze armata, menținându-se numai 4 divizii cu efective complete și 8 divizii cu efective de pace (20.000 de infanteriști, 3.200 de cavaleriști și 9.000 de artileriști) și să încheie convenții economice (agricolă, a petrolului, a pădurilor, etc.), prin care, în fapt, se instituia monopolul Germaniei asupra principalelor bogății ale țării. Regele Ferdinand I refuză, în ciuda presiunilor Puterilor Centrale, să sancționeze Tratatul.

h) 14/27 iunie 1914: **Asasinarea**, la Sarajevo, în Bosnia, a prințului moștenitor al monarhiei Austro-Ungariei, Franz Ferdinand, eveniment ce a constituit pretextul declanșării Primului Război Mondial, care, pentru România, a însemnat **războiul de reîntregire**.

i) 6/19 iulie 1918: Se constituie, în Italia, la Cittaducale, „**Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina**”, sub conducerea profesorului Simion Mândrescu, cu scopul de a organiza pe prizonierii români din armata austro-ungară în legiuni, care să participe la luptă alături de armata italiană.

j) 12/25 august 1918: Se constituie, la Chișinău, **Partidul Țărănesc din Basarabia**, având în **program**: împărțirea pământului la țărani, vot universal, îmbunătățirea situației muncitorilor. **Președinți**: Pantelimon Halippa (1918-1921), Ion Inculeț (1921-1923).

k) 2/15 septembrie 1918: **Congresul**, de la New York, al **românilor, cehilor, slovacilor, polonilor, sârbilor, croaților și rutenilor** votează o **moțiune** prin care se cere dezmembrarea Austro-Ungariei și eliberarea tuturor popoarelor asuprite.

l) 29 septembrie/12 octombrie 1918: **Comitetul Executiv al Partidului Național Român din Transilvania**, întrunit la Oradea, adoptă – în unanimitate – o **declarație**, redactată de Vasile Goldiș, privind hotărârea națiunii române din Transilvania de a se așeza „*printre națiunile libere*”, în temeiul dreptului ca fiecare națiune să dispună liber de soarta sa. Se revendică recunoașterea conducerii P.N.R. ca organ provizoriu de conducere a Transilvaniei. Se constituie un „*Comitet de acțiune*”, cu sediul la Arad, avându-l în frunte pe Vasile Goldiș.

m) 5/18 octombrie 1918: **Declarația de independență a Transilvaniei**, adoptată în ședința de la Oradea, este citită în Parlamentul de la Budapesta de dr. Alexandru Vaida-Voevod.

n) 14/27 octombrie 1918: Deputații români bucovineni din Parlamentul vienez, foștii deputați din Dieta Bucovinei, primarii români din localitățile Țării de Sus a Moldovei, împreună cu alți reprezentanți ai provinciei istorice s-au întrunit în Sala Mare a Palatului Național din Cernăuți și au hotărât constituirea **Adunării Constituante**. Adunarea alege un **Consiliu Național** condus de Iancu Flondor, Dionisie Bejan, Doru Popovici și Sextil Pușcariu – vicepreședinți; Vasile Bodnărescu, Radu Sbierea și Laurent Tomoioagă – secretari.

o) 17/30 octombrie 1918: Constituirea, la Budapesta, a **Consiliului Național Român Central** (din 21 octombrie, cu sediul la Arad), ca organ de conducere al românilor, format din 6 reprezentanți ai P.N.R. și 6 social-democrați.

p) 18/31 octombrie 1918: Proclamația „**Către Națiunea Română**”, în care se aduce la cunoștință opiniei publice constituirea Consiliului Național Român Central, ca unicul for de conducere al românilor transilvăneni, precum și principiile sale de acțiune.

r) 7/20 noiembrie 1918: **Manifest al Marelui Sfat Național din Transilvania** privind convocarea, la 18 noiembrie/1 decembrie, a Marii Adunări Naționale, la Alba Iulia.

s) 15/28 noiembrie 1918: **Congresul Bucovinei** hotărăște, în unanimitate, „**Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României**”.

t) 1 decembrie 1918: Are loc, în sala Casinei din Alba Iulia, **Adunarea Națională**, cu participarea a 1.228 de delegați (deputați) aleși. Gheorghe Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român, declară Adunarea Națională de la Alba Iulia „constituită și deschisă”. Vasile Goldiș rostește **cuvântarea solemnă**, încheiată cu un **proiect de rezoluție**, care începe cu cuvintele: „**Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați, prin reprezentanții lor îndreptățiți, la Alba Iulia, în ziua de 1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânșii cu România**”. Proiectul de rezoluție este adoptat cu ovații prelungite. Pentru cărmuirea Transilvaniei, Adunarea Națională procedează la alegerea unei adunări legislative, numită **Marele Sfat Național**, compus din 250 de membri; acesta, la rându-i, va numi un guvern provizoriu – **Consiliul Dirigent**. După adoptarea actului istoric al Unirii, cei peste 100.000 de participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, adunați pe Câmpul lui Horea, aprobă – cu aclamații entuziaste – hotărârea de unire, necondiționată și pentru totdeauna, a Transilvaniei cu România. **Unirea Transilvaniei cu România încheie procesul de făurire a statului național unitar român**, proces început în 1859, prin unirea Moldovei cu Țara Românească, continuat prin unirea Dobrogei (1878), a Basarabiei (martie 1918) și a

Bucovinei (noiembrie 1918). România Mare avea, în momentul respectiv, o *suprafață* de 295.049 km pătrați și o *populație* de 16.500.000 de locuitori.

Istoricul Ioan Munteanu subliniază faptul că, în județul Caraș-Severin au rămas, de pe urma Primului Război Mondial, 5.026 văduve și 8.278 orfani, iar în județul Timiș-Torontal 2.535 văduve și 3.644 orfani. De altfel, în aproape toate localitățile Banatului, autoritățile austro-ungare au declanșat un val de persecuții împotriva fruntașilor poporului român¹²⁹.

Pentru faptul că au publicat, în ziarul bucureștean „Epoca”, articolele ce exprimau nădejdea Unirii Transilvaniei cu România, tribunalul din Cluj i-a condamnat, la moarte, în contumacie, pe Octavian Goga, Avram Imbroane (redactor la ziarul „Drapelul” din Lugoj) ș.a. Alături de O. Goga, V. Lucaciu, O. Tăslăuanu, bănățenii așezați în vechea Românie participă la marile manifestații organizate de „Federația Unionistă”, adresând directe îndemnuri la acțiune pentru realizarea „*ideii unității politice a neamului românesc*”¹³⁰.

După intrarea României în Primul Război Mondial, pentru eliberarea provinciilor românești aflate sub stăpânire străină, un grup de români bănățeni și transilvăneni refugiați peste Carpați au adresat un **memoriu** Consiliului de Miniștri, prin care solicitau aprobarea de a lupta în cadrul Armatei Române pentru împlinirea idealului național. De altfel, în cadrul unităților românești care au pornit, în august 1916, să elibereze Banatul s-au găsit și numeroși ostași și ofițeri originari din acest colț de țară. Trupele Diviziei I-a infanterie, care eliberează orașul Orșova în 22 august 1916 erau comandate de talentatul și curajosul general Ion Dragalina, unul „*din cei mai valoroși ofițeri ai armatei române*”. Cassian R. Munteanu, bănățean de origine, își va aduce, de asemenea, contribuția la efortul României pentru apărarea pământului strămoșesc¹³¹.

Numeroși săteni, meseriași și intelectuali bănățeni au sprijinit efectiv trupele românești, le-au călăuzit prin munți, au furnizat informații prețioase Armatei Române sau trupelor regale sârbești, acționând așa cum le dicta conștiința, pentru a grăbi momentul făuririi statului național român. Nu puțini au fost tinerii bănățeni care au dezertat din armata austro-ungară și au trecut în rândurile Armatei Române¹³².

Din *Comitetul refugiaților români*, întemeiat la Iași, în 7 ianuarie 1917, pentru a organiza voluntarii în armata română, făcea parte și patriotul bănățean Sever Bocu. Acesta va

¹²⁹ Munteanu (coord.) 1983, p. VI.

¹³⁰ Munteanu (coord.) 1983, p. VII.

¹³¹ Munteanu (coord.) 1983, p. VII.

¹³² Munteanu (coord.) 1983, p. VII.

avea un rol important și în editarea gazetei „România Mare” la Kiev, gazetă ce a desfășurat o activitate însemnată pentru organizarea prizonierilor români aflați în Rusia¹³³.

O contribuție deosebită la apărarea cauzei naționale românești în străinătate și-a adus-o savantul Traian Vuia, mai ales în Franța. Ca președinte al *Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina*, întemeiat la Paris în 30 aprilie 1918, Traian Vuia a desfășurat o muncă asiduă pentru susținerea aspirațiilor naționale ale românilor și organizarea legiunilor de voluntari. Pe aceleași coordonate se înscrie și contribuția unor bănățeni la întemeierea *Corpului ofițeresc român* din Italia, organizație ce va avea merite în organizarea unei Legiuni române, și mai ales în afirmarea idealului unității naționale românești în opinia publică italiană¹³⁴.

Potrivit istoricului Ștefan Pascu, dezmembrarea Austro-Ungariei nu era formulată, încă (ianuarie 1918), nici de președintele Statelor Unite, W. Wilson, și nu o doreau nici alți parteneri ai coaliției Antantei. Lloyd George, primul ministru al Angliei, lordul Balfour, șeful Foreign Office-ului, declarau, la rândul lor, că dezmembrarea Austro-Ungariei nu face parte dintre țelurile războiului, dar era – între acestea – acordarea de drepturi naționalităților, pentru satisfacerea aspirațiilor legitime ale acestora, însă în cadrul unei monarhii federaliste. Erau, însă, și păreri contrare, ca aceea a lui W. Steed, un personaj influent în politica engleză, care preconiza distrugerea Austro-Ungariei, iar statele născute pe ruinele acesteia să formeze o confederație. La rândul său, secretarul de stat al Statelor Unite, Robert Lansing, sugera președintelui Wilson, la 10 ianuarie 1918, de a renunța chiar la susținerea și menținerea Austro-Ungariei și de a sprijini constituirea statelor independente ale polonezilor, cehilor, iugoslavilor și unirea Transilvaniei cu România, precum și a provinciilor italiene cu Italia¹³⁵.

Naționalitățile din Austro-Ungaria pretindeau dreptul la autodeterminare, pe baza căruia să se poată constitui în state naționale unitare. Revendică acest drept cei mai radicali dintre iugoslavi, și mai ales social-democrații, pe baza principiului egalității popoarelor și a negării dreptului de hegemonie a unui popor asupra altora. Asemenea principii au fost înscrise încă în **pactul de la Corfù** din 20 iulie 1917, semnat de delegația Consiliului iugoslav. Reprezentantul acestuia, Stjepan Radić, se face purtătorul de cuvânt al acestui curent,

¹³³ Munteanu (coord.) 1983, p. IX.

¹³⁴ Munteanu (coord.) 1983, p. IX.

¹³⁵ Pascu 1983, p. 8.

declarând – în Dietă – că poporul croat nu mai înțelege să rămână credincios regelui, dacă prețul fidelității este servitutea lui¹³⁶.

Pretind drepturi sociale și naționale italienii din teritoriile supuse monarhiei habsburgice. Adunarea constitutivă a „**Democrației sociale italiene**”, întrunită la Milano, în 14 ianuarie 1918, adresează telegrame președintelui Wilson, Trade Unionurilor britanice, lui Albert Thomas, președintele Comitetului socialist de înțelegere a naționalităților, în numele muncitorilor italieni, cehi, ruteni, români, slavi „înfrățiți în aceleași speranțe”, cerându-le să apere interesele sociale și naționale ale popoarelor oprimite¹³⁷.

Se asociază acestei opinii reprezentanții slovenilor și ai cehilor. Aceștia din urmă pretind dreptul de autodeterminare, dar Czernin, apărătorul dualismului, le răspunde că, în cadrul sistemului dualist, popoarele se bucură de libertățile democratice pe care le revendică. Răspunsul cinic al ministrului de externe austro-ungar a adâncit și mai mult prăpastia dintre statul dualist și naționalități¹³⁸.

În același timp, fruntașii români, ce nu erau întemnițați sau în lagăre de concentrare, se adună la Budapesta și discută situația românilor din monarhia dualistă. Cei mai vârstnici erau pesimiști, dar tinerii erau încrezători în viitorul poporului român¹³⁹.

Conform istoricului Ioan Munteanu, *mișcarea social-democratică* își aduce, și ea, o contribuție la afirmarea conștiinței naționale și a năzuințelor spre unitate ale românilor. Schimbul de delegați la diverse conferințe și congrese, numeroasele acțiuni de solidaritate proletară, evidențierea reciprocă a unor realități din viața și lupta maselor muncitoare, difuzarea literaturii muncitorești de o parte și de alta a Carpaților au reprezentat importante modalități de cultivare a idealurilor de unitate națională și dreptate socială. Congresele din România și Transilvania devin manifestări politice ale tuturor social-democrațiilor români¹⁴⁰.

Pe măsură ce consecințele dezastruoase ale Primului Război Mondial se făceau tot mai mult simțite, se adâncește și spiritul revoluționar, se radicalizează și revendicările formulate. În 8 iunie 1917 se desfășoară, la Reșița, o puternică **demonstrație** pentru pace și vot universal. La sfârșitul anului 1917 sunt organizate, la Timișoara, Reșița, Anina și Lugoj, **manifestații de stradă** pentru încheierea păcii, acordarea de libertăți naționale și drepturi social-politice. În 2 decembrie 1917, un număr de peste 4.000 de muncitori români, germani și maghiari din

¹³⁶ Pascu 1983, p. 8.

¹³⁷ Pascu 1983, p. 8.

¹³⁸ Pascu 1983, p. 8.

¹³⁹ Pascu 1983, p. 8.

¹⁴⁰ Munteanu 1994, pp. 196-197.

Timișoara organizează o *întrunire* la care cer încheierea unei păci drepte, fără anexiuni și despăgubiri; să se recunoască dreptul tuturor națiunilor la autodeterminare. *Greva generală* din 20-21 ianuarie 1918 din centrele industriale bănățene, repetatele acțiuni revoluționare din martie-mai 1918, culminând cu puternica *grevă generală* din iunie 1918, sunt componentele unui proces organic, politic, ce marchează și adâncește criza monarhiei dualiste și pregătește marea înfăptuire națională de la 1 Decembrie 1918¹⁴¹.

Banatul este prima dintre regiunile românești stăpânite de Imperiul austro-ungar în care se simte un amplu ecou al procesului de dezagregare a monarhiei. Nedreptățile apăsătoare la care au fost supuși majoritatea locuitorilor, contradicțiile profunde, apropierea frontului din Balcani și, într-o anumită măsură, influența mișcării muncitorești din centrele industriale au imprimat luptei revoluționar-naționale o amploare deosebită. La 31 octombrie 1918 se declanșează, în Banat, o *grevă generală* cu multiple consecințe pozitive pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor revoluționare. Într-o impunătoare **manifestație de stradă**, muncitorii timișoreni revendică încetarea războiului și încheierea păci, reducerea zilei de muncă, etc. În aceeași zi, **demonstrații** asemănătoare au loc la Reșița, Arad, etc.¹⁴²

În ziua următoare, muncitorii din Lugoj, apoi cei din Anina și din alte localități cer satisfacerea unor deziderate imediate, sociale și politice, pretind – în primul rând – *libertate națională*. „S-a trezit poporul, va scrie în acele zile ale tumultului revoluționar, *gazeta Volkswille*, organul Partidului Social Democrat din Banat. Maghiari, germani, români și sârbi proclamă lupta pentru dezrobirea lor națională, chemând întreaga lume civilizată pentru sprijinirea îndeplinirii revendicărilor lor drepte. Cu sentimente care se compară, poate, cu ieșirea din infern, se străduiesc să iasă din dominația îngrădită și mărginită a iuncherilor și a statului polițist condus de birocrașismul arbitrar și meschin, bucușoi, în sfârșit, să fie scăpați de cei care îi asupresc, din plin, de secole”¹⁴³.

Istoricii William Marin, Ioan Munteanu și Gheorghe Radulovici vin cu informații suplimentare despre activitatea social-democraților și sindicaliștilor bănățeni în anii 1917-1918. De pildă, la 1 Mai 1917, muncitorimea a organizat, pentru prima dată după izbucnirea războiului, la Timișoara, Arad, Reșița și în alte centre industriale, **demonstrații** pentru solidaritatea internațională a proletariatului, pentru pâine și pace. După manifestația din 1 Mai 1917, muncitorii de la uzinele din Reșița se înscriu, în bloc, în sindicat. În lunile

¹⁴¹ Munteanu 1994, p. 210.

¹⁴² Munteanu 1994, p. 216.

¹⁴³ Munteanu 1994, p. 216.

mai-iunie 1917 se desfășoară **o grevă generală a feroviarilor**, care întrerupe până și circulația trenurilor militare. Au loc numeroase demonstrații muncitorești. La 29 mai 1917 a avut loc, la Timișoara, o puternică **demonstrație** în fața primăriei orașului, muncitorii cerând o repartizare mai echitabilă a alimentelor, confiscarea surplusurilor de făină aflate la diferite persoane și altele. A intervenit armata. Au fost arestate peste 70 de persoane. La 8 iunie 1917 a avut loc, la Reșița, o puternică **demonstrație de stradă** a muncitorilor pentru pace și vot universal, la care au participat 5.000 de persoane. În iunie 1917 izbucnește, de asemenea, și **greva** de la Fabrica de vagoane și de la Fabrica de automobile din Arad. La greva ce a durat patru zile, au luat parte peste 2.500 de muncitori¹⁴⁴.

După ce a fost reorganizat sindicatul muncitorilor metalurgiști din Timișoara, muncitorii din această branșă au intrat imediat în **grevă**. La fel s-a întâmplat și la Anina. Acțiunile greviste, însoțite de demonstrații, aveau – drept scop – mărirea salariului și recunoașterea sindicatelor¹⁴⁵.

O dată cu mișcarea sindicală se înviează și activitatea P.S.D. În zilele de 8-9 septembrie 1917 s-a ținut, la Timișoara, o **conferință** a partidului, la care au fost reprezentate organizațiile de partid din Timișoara, Anina, Lugoj, Reșița, Jimbolia, Iecea Mare și altele. În octombrie 1917 reappare, la Budapesta, ziarul *Adevărul*, organul secției române a social-democraților, publicație care va cunoaște o largă răspândire și printre muncitorii români din Banat¹⁴⁶.

Formulând țelurile imediate pentru care luptă Partidul Social-Democrat Român din Ardeal și Banat, *Adevărul* arăta, printre altele: „*În vremea de azi, însă, după trei ani de război, de grozave chinuri și suferințe, n-avem altă cerere mai de căpetenie și mai arzătoare decât pacea.*

Vrem să se pună capăt odată măcelului. Vrem să se lege o pace prin înțelegere, prin care nicio țară să nu fie strivită și niciuna să nu iasă biruitoare, să se facă cu puțință ca-n toate țările popoarele singure să-și hotărască soarta și niciun neam să nu mai fie asuprit de altu’”¹⁴⁷.

„Comitetul Central român al partidului nostru și-a ținut de datorință să lupte cu energie contra acestei politici împilatoare a guvernului. La adunări populare și-n scris am protestat, totdeauna, față de nedreptățile ce se aduc întregii națiuni române din Ungaria. Am făcut-o aceasta cu atât mai mult, căci știm bine că, atâta timp cât un popor este apăsător pe

¹⁴⁴ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, pp. 109-110.

¹⁴⁵ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 110.

¹⁴⁶ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 110.

¹⁴⁷ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 110.

teren național, el nu se poate ridica la o treaptă culturală mai înaltă și, astfel, nu poate primi nici învățăturile socialiste” – arată o *dare de seamă* a acestui partid¹⁴⁸.

În timpul războiului, munca femeilor și rolul lor în fabrici a crescut tot mai mult, deoarece ele înlocuiau și munca bărbaților plecați pe front. Acest fapt a făcut ca munca de organizare a femeilor să primească o însemnătate tot mai mare. La 21 octombrie 1917, organizația social-democrată din Timișoara a organizat o mare *întrunire* a femeilor, în care s-a dezbătut problema intensificării agitației în vederea organizării sindicale. La 11 noiembrie 1917 s-a putut, deja, trece la constituirea organizației muncitorilor textiliști din Timișoara, alcătuită mai ales din femei¹⁴⁹.

La 2 decembrie 1917 a avut loc, la Timișoara, o *manifestație*, la care au participat peste 4.000 de muncitori. În cadrul *mitingului* care a avut loc cu acest prilej, oratorii au cerut încheierea păcii cu Rusia Sovietică. Unul dintre vorbitori, făcând aluzie la greva generală, a arătat că „muncitorimea va sili guvernul, prin mijloace extraordinare, să încheie pace”. La 16 decembrie 1917, sindicatul metalurgiștilor a convocat o *întrunire* la Reșița. „*Dacă nu se va termina războiul – spuneau vorbitorii români, germani și maghiari – suntem hotărâți să intrăm, cu toții, în grevă generală pentru pace*”¹⁵⁰.

În **raportul confidențial** despre această adunare, comandantul militar al uzinelor din Reșița, generalul Hauser, arăta, foarte îngrijorat, că vorbitorii „*au scos în evidență meritele conducătorilor socialismului internațional din Rusia, pe care ei consideră, de acum înainte, drept stelele lor călăuzitoare. Mai ales pe Lenin*”. El adaugă, la sfârșit, că, dacă nu se vor lua măsuri foarte drastice și urgente, „*se va întâmpla, și aici, ceea ce s-a întâmplat în Rusia*”. **Demonstrații** asemănătoare cu cele din Reșița au loc și la Arad, Oradea și în alte centre muncitorești¹⁵¹.

La 20 ianuarie 1918, muncitorii din Timișoara și din alte orașe bănățene încetează lucrul, pentru a participa la *greva generală* a proletarilor din întreg Imperiul Habsburgic. Greva generală din ianuarie a zguduit, din temelii, monarhia habsburgică și a avut, totodată, ca urmare directă, prima mare *răscoală a unor unități militare austro-ungare*. La 31 ianuarie, la răscoala muncitorilor din portul Cataro (Dalmația), care continuau greva, s-au alăturat soldații garnizoanei și 6.000 de marinari de pe 40 vase de război, care reprezentau jumătate din flota austriacă. Marinarii români de pe vasele aflate în port au participat la răscoală; unii dintre ei au fost membri în comitetul militar revoluționar de conducere.

¹⁴⁸ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 110.

¹⁴⁹ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, pp. 110-111.

¹⁵⁰ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 115.

¹⁵¹ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 115.

Comitetul militar revoluționar s-a adresat comandamentului flotei austriece cu cererea de a se pune capăt războiului și de a se recunoaște dreptul popoarelor asuprite ale Austro-Ungariei de a forma state independente. Răscoala s-a întins la Pola, unde erau peste 1.000 marinari români, Split și Sibenik. Amiralul Horthy, comandantul flotei, a izbutit, însă, să înăbușe răscoala (13 ianuarie 1918). Membrii comitetului revoluționar militar au fost împușcați, 300 de marinari de toate naționalitățile existente în monarhie au fost aruncați în temniță¹⁵².

În zilele de 29-30 ianuarie 1918 are loc, la Reșița, o *grevă* care impune satisfacerea unor revendicări economice. La 6 februarie 1918 are loc, tot la Reșița, o *grevă* a muncitorilor căilor ferate uzinale. La 12 februarie 1918 a avut loc o grandioasă *demonstrație pentru pace* a muncitorilor reșițeni. La 8 martie 1918 au loc *demonstrații ale femeilor* la Timișoara, Arad, Oradea, Petroșani, Vulcani. La 26 martie 1918 au intrat în *grevă* muncitorii reșițeni de la turnătorie și laminoare, în semn de protest împotriva menținerii zilei de lucru de 12 ore. Ca represalii, la 6 aprilie 1918 au fost arestați 33 bărbați de încredere. Drept răspuns la acest act samavolnic, în câteva ore întreaga uzină a fost cuprinsă de grevă. Muncitorii au reluat lucrul de abia după ce revendicările lor în ce privește reducerea zilei de lucru au fost satisfăcute și după ce li s-a promis că cei 33 de tovarăși ai lor vor fi puși în libertate¹⁵³.

În focul luptelor greviste se dezvoltă și mișcarea sindicală, iau ființă o serie de noi *sindicate*, printre care și cele ale minerilor din Anina, Secul, Dognecea și altele. Sindicatele organizează puternice *manifestații antirăzboinice*, cu prilejul zilei de 1 Mai 1918, la Timișoara, Reșița, Oradea, Cluj, în Valea Jiului¹⁵⁴.

În luna mai 1918, autoritățile au arestat și trimis pe front conducători ai grevelor anterioare. Cele mai puternice acțiuni greviste au loc la Reșița. *Greva* a început în legătură cu cei 33 de bărbați de încredere arestați încă din aprilie. La 22 mai, muncitorii au aflat, cu indignare, că aceștia, în loc să fie puși în libertate – așa cum promisese autoritățile locale – au fost condamnați la trimitere pe front. În semn de protest, toți muncitorii din Reșița au intrat, a doua zi, în grevă, cerând imediata eliberare a tovarășilor lor arestați¹⁵⁵.

Procurorul general din Lugoj, sosit la fața locului, raporta, la 22 mai 1918, șefului său, procurorul general din Timișoara, că la Reșița are loc „o *rebeliune, care prezintă simptomele unei revoluții*”¹⁵⁶.

¹⁵² Marin/Munteanu/Radulovici 1968, pp. 115-116.

¹⁵³ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 116.

¹⁵⁴ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 116.

¹⁵⁵ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 116.

¹⁵⁶ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 117.

În ciuda amenințărilor generalului Hauser, greva a continuat. Drept represalii, în noaptea de 24 spre 25 mai 1918, au fost arestați 160 bărbați de încredere. Aflând că reprezentanții lor vor fi duși la Timișoara, la curtea marțială, în după-amiaza zilei de 25 mai 1918, muncitorii au organizat oprirea trenului care circula de la Reșița la Timișoara. Răsturnând un vagon cu pietre pe șine, sute de femei și copii, în frunte cu muncitoarea Pateșan Oprița, s-au postat în fața trenului, hotărâți să apere – cu trupul lor – pe cei arestați. Dar autoritățile, aflând despre pregătirile muncitorilor, au plasat, în trenul care a venit la ora prevăzută, nu pe arestați, ci jandarmi și militari. Femeile și copiii au fost arestați și duși la primărie. Bărbații de încredere arestați au fost transportați la Timișoara numai în ziua următoare¹⁵⁷.

După aceste evenimente, s-au alăturat greviștilor și minerii din Secul, Ocele de Fier și metalurgiștii din Bocșa Română. Numai prin măsuri brutale, represive, au reușit – la 3 iunie 1918 – autoritățile militare să forțeze pe muncitori să reia lucrul¹⁵⁸.

Greva generală a muncitorilor reșițeni din mai 1918 s-a terminat cu un succes parțial. Autoritățile militare au trimis acasă pe cei 33 muncitori arestați în aprilie, iar după 80 de zile de anchetă s-au reîntors și cei 160 de bărbați de încredere arestați la 24 mai¹⁵⁹.

În iunie 1918 a izbucnit **a doua grevă generală din Austro-Ungaria**. Începută ca protest împotriva scăderii rației de pâine, ea s-a transformat într-o puternică acțiune politică, muncitorii cerând – cu insistență – încetarea imediată a războiului și încheierea păcii, dreptul de vot universal și demilitarizarea întreprinderilor. La Timișoara și în restul Banatului, greva a început la 22 iunie 1918, fiind însoțită de demonstrații. Guvernul a reușit, prin măsuri represive, să înăbușe greva. Mișcarea grevistă a continuat și după greva generală din iunie, cu o intensitate mai redusă, pentru a reîncepe – cu vigoare deosebită – în luna octombrie 1918¹⁶⁰.

Potrivit lui Ștefan Pascu, **Congresul al IX-lea al secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria**, întrunit la 5 mai 1918, a marcat un moment de certă însemnătate. Sunt dezvăluite, cu acest prilej, nenorocirile pricinuite de război, politica autorităților austro-ungare, nedreptățile suferite de muncitorime, în general și de cea română, mai ales. Reprezentantul socialiștilor din Bucovina, Gheorghe Grîgorovici, deputat în parlamentul austriac, participant la congres, a subliniat unitatea poporului român și necesitatea unirii politice pentru asigurarea progresului națiunii române și al întregii omeniri, netezind

¹⁵⁷ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 117.

¹⁵⁸ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 117.

¹⁵⁹ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 117.

¹⁶⁰ Marin/Munteanu/Radulovici 1968, p. 117.

calea spre socialism. Se afirmă, la congres, necesitatea unirii teritoriilor locuite de români, dar și a eliberării sociale, concomitent cu eliberarea națională. De aici concluzia cu privire la necesitatea colaborării cu Partidul Național Român în vederea unor acțiuni comune, muncitorimea fiind conștientă de importanța unirii tuturor forțelor în lupta de eliberare națională, care era cauza întregii națiuni, deopotrivă a muncitorimii și a țărănimii, a burgheziei și a intelectualității. Noul **Comitet Central**, format din: Iosif Jumanca, prim-secretar; Nicolae Ignat, al doilea secretar; Iosif Ciser, Ioan Flueraș, Ioan Mihuț, Tiron Albani, Enea Grapini, Bazil Surdu, membri; Teodor Moga, casier, și **comisia de control** formată din: Iosif Renoiu, George Boier, Iosif Receanu, Ioan Vițelar și Vasile Petrașcu s-a străduit să găsească modalitatea de colaborare cu fruntașii burgheziei române, pe baza unei platforme democratice¹⁶¹.

Reprezentanții social-democraților au apreciat în mod nuanțat activitatea conducătorilor Partidului Național Român. Ștefan Cicio Pop, în adunarea comitatului Arad de la sfârșitul lunii mai 1918, rostește un **discurs** în favoarea votului universal și a egalității în drepturi a tuturor naționalităților, Aurel Vlad ajută cu bani mișcarea, iar Miron Cristea, episcop de Caransebeș, a adresat credincioșilor o pastorală „*democratică*”, pentru care a fost dojenit de forurile superioare bisericești¹⁶².

Istoricii Mircea Mușat și Ion Ardeleanu subliniază faptul că voința de unitate națională și statală grăbea marele plebiscit național de la Alba Iulia. În editorialul **La Alba Iulia**, ziarul *Adevărul* scria: „*Națiunea română, care, veacuri de-a rândul, a suportat jugul robiei naționale, voiește, acum, să devină cu desăvârșire liberă și să se contopească într-un singur stat național. Români din Transilvania și din Ungaria, fără deosebire de clasă, voiesc să se unească cu frații lor de peste munți... Prin aceasta se va înfăptui, în fine, ceea ce înainte cu 300 de ani a fost zădărnicit prin uneltirile barbare ale unor tirani. Drama națională săvârșită pe Câmpia Turzii se va ispăși, acum, prin hotărârea istorică ce va lua-o Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. A sosit, așadar, plinirea vremii. Dar nu e numai aceasta ce se va săvârși la Alba Iulia. Căci nu e vorba, acum, numai de dezrobirea națională, ci și de ridicarea asupritului popor român la o treaptă socială mai înaltă și omenească. Se vor proclama, acolo, toate legile și reformele mari și însemnate care vor alcătui temelia fericirii poporului român în viitor*”¹⁶³.

¹⁶¹ Pascu 1983, p. 31.

¹⁶² Pascu 1983, p. 31.

¹⁶³ Mușat/Ardeleanu 1983, pp. 625-626.

Istoricul Ioan Munteanu menționează faptul că Banatul este prima dintre regiunile din cadrul Imperiului Austro-Ungar în care se simte un amplu ecou al procesului de dezagregare a monarhiei. Conducerea social-democrată din Timișoara proclamă, la 31 octombrie 1918, „*Republica bănățeană*”, constituie, în colaborare cu reprezentanții burgheziei liberale, un „*Consiliu al poporului din Banat*” și numește comisari pentru cele trei comitate bănățene. Dorind să saboteze acțiunea de unire a Banatului cu România, republica autonomă bănățeană a fost o construcție artificială, neviabilă, care nu corespundea intereselor și năzuințelor populației¹⁶⁴.

Românii au refuzat să adere la Consiliul format de Otto Roth. În aceeași zi (31 octombrie 1918) se constituie „*Consiliul permanent al ofițerilor și soldaților români de pe teritoriul comandei militare a Timișorii*”, care se declară solidar și se pune la dispoziția Consiliului Național Român Central (C.N.R.C.)¹⁶⁵.

Aceiași reputat istoric ne oferă informații despre instaurarea administrației românești în Banat, în octombrie 1918. În cadrul impetuosului proces revoluționar-național au fost instaurate noi organe ale puterii locale sub forma *Sfaturilor muncitorești*, *Consiliilor Naționale*, *Sfaturilor Militare Naționale*, *Gărzilor Naționale*, care vor prelua conducerea județelor, cercurilor administrative, comunelor. În majoritatea localităților din Banat, înlăturarea autorităților austro-ungare a fost imediat urmată de instituirea conducerii românești prin înființarea Consiliilor și a Gărzilor Naționale, ca rezultat direct al hotărârii păturilor largi ale populației bănățene. Aceasta și explică întemeierea, aproape simultană, a organismelor politico-administrative românești în principalele centre: 31 octombrie 1918, la Timișoara și Oravița; 3 noiembrie, la Lugoj; 4 noiembrie, la Mehadia; 7 noiembrie, la Caransebeș, etc. Până în 7 noiembrie 1918, după aprecierea lui Valeriu Braniște, erau instaurate Consilii Naționale românești în 40 din localitățile mai importante ale Banatului și acțiunea s-a desfășurat cu intensitate și în perioada următoare¹⁶⁶.

În 31 octombrie 1918, la puține ore după constituirea Consiliului Național Central, în timp ce pe străzile orașului Timișoara se desfășura o *mare manifestație populară*, în sala Casinei militare (azi, Casa Armatei) are loc o *consfătuire a ofițerilor și frunțașilor politici*. Dr. Aurel Cosma, unul din conducătorii mișcării naționale din Banat, respinge, aici, categoric manevrele social-democraților de dreapta, în frunte cu dr. Otto Roth, de proclamare a

¹⁶⁴ Munteanu (coord.) 1983, p. X.

¹⁶⁵ Munteanu (coord.) 1983, pp. X-XI.

¹⁶⁶ Munteanu 1994, p. 222.

autonomiei Banatului sub forma unei „Republici bănățene”, organism politic artificial, în totală contradicție cu năzuințele mării majorități a locuitorilor din această străveche provincie românească. Cu acest prilej, se constituie *Consiliul Militar Național Român*, care se va alipi, cu credință, Consiliului Național Român Central. Ofițerii români se întrunesc, apoi, în sala mică a restaurantului „Kronprinz”, unde se constituie în adunare națională și aleg Comitetul Executiv al Consiliului Militar Național Român. Era format din dr. Aurel Cosma, dr. Lucian Georgevici, Tit. Mălaiu, Vasile Eremiciu, lt. colonel Sebastian Brândușa, Sever Barbura, Ioan Popovici. Președinte este proclamat dr. Aurel Cosma¹⁶⁷.

În aceeași zi de 31 octombrie 1918, la orele 16,00, dr. Aurel Cosma are o *întrevedere* cu lt. colonelul Albert Bartha, șeful statului major al Comandamentului militar din Timișoara. În numele Consiliului Militar Național Român îi precizează că românii și-au stabilit definitiv conduita și linia politică pe care o vor urma: *aceea a desăvârșirii unității naționale*¹⁶⁸.

Conducătorii mișcării social-democrate își aduc, de asemenea, contribuția la această activitate importantă. Iosif Renoiu relatează că din însărcinarea Consiliului Național Român Central, al cărui membru era, a străbătut o serie de localități din preajma Reșiței, organizând și conducând adunări populare pentru alegerea noilor organisme românești. Traian Novac a luat parte la întemeierea unor *Sfaturi muncitorești* tot în regiunea industrială a Reșiței¹⁶⁹.

Istoricul Ioan Munteanu descrie și impactul Convenției de Armistițiu de la Belgrad (noiembrie 1918). Date fiind împrejurările concrete din toamna anului 1918 și nenumăratele greutăți existente la sfârșitul războiului, desfășurarea organizată a acțiunii de întemeiere a Consiliilor Naționale și a Gărzilor Naționale nu s-a putut realiza peste tot prin trimișii Consiliilor județene și cercuale. În Banat a intervenit, apoi, începând cu 12 noiembrie 1918, un factor aparte, care a stânjenit, dar nu a putut împiedica, cu totul, întemeierea organelor naționale românești la nivelul comunelor. Potrivit *Convenției de armistițiu de la Belgrad*, semnată de guvernul maghiar Karolyi și comandantul trupelor Antantei în Balcani, Franchet d'Esperay, Banatul urma să fie ocupat de trupele regale sârbe. La 13 noiembrie 1918, trupele sârbești intră în Oravița, la 14 noiembrie în Lugoj, la 17 noiembrie în Timișoara. Spre sfârșitul lunii noiembrie 1918 intră în Banat, sub motivul controlării ocupației militare sârbești, și trupele coloniale franceze, care, în 3 decembrie 1918, ajung la Timișoara¹⁷⁰.

¹⁶⁷ Munteanu 1994, pp. 222-223.

¹⁶⁸ Munteanu 1994, p. 223.

¹⁶⁹ Munteanu 1994, p. 230.

¹⁷⁰ Munteanu 1994, p. 231.

Toate Consiliile Naționale românești, începând cu cele județene, cercuale și până la cele comunale s-au pus în subordinea Consiliului Național Central de la Arad, i-au recunoscut prerogativele unui organ politic central de guvernare românească, capabil să conducă lupta pentru desăvârșirea unității naționale¹⁷¹.

Istoricul Ștefan Pascu reliefează și semnificația zilei de 30 octombrie 1918. În această zi, România reintră în război de partea Antantei și împotriva Puterilor Centrale, pentru ștergerea paginii rușinoase, *pacea de la Buftea-București* – care, de altfel, nu a obținut sancțiunea regelui și, deci, nu a intrat în vigoare -, pentru a-și recăștiga pozițiile internaționale stipulate prin tratatul de alianță din august 1916, pentru a-și asigura locul la care era îndreptățită, prin sacrificiile materiale și jertfele umane, la masa tratatelor de pace¹⁷².

În această zi, social-democrații din România, printr-un *manifest* lansat la Iași, proclamă biruința națională și, odată cu aceasta, biruința socială, într-o Românie democratică, într-o democrație mondială¹⁷³.

Și tot în noaptea aceleiași zile, după discuții și tratative laborioase dintre reprezentanții P.S.D. și ai P.N.R., se hotărăște constituirea *Consiliului Național Român Central din Transilvania, Banat și părțile ungurești*. La ora 8 dimineața, în ziua de 31 octombrie, Consiliul Național Român s-a declarat constituit¹⁷⁴.

Dialogul cu privire la constituirea Consiliului Român Central s-ar fi desfășurat cam în felul următor, potrivit relatărilor lui Tiron Albani, prezent la discuții. După ce Ion Mihuț declară că sunt trimișii secției române a Partidului Socialist și subliniază prăbușirea definitivă a monarhiei austro-ungare, constituirea Consiliului Național Maghiar și planul acestuia de se proclama Ungaria republică, propune colaborarea în vederea constituirii Consiliului Național Român. La întrebarea lui Ștefan Cicio Pop cu privire la modalitatea de colaborare, Ioan Flueraș propune un consiliu format din 12 membri, 6 socialiști și 6 naționali. Reprezentanții Partidului Național Român se retrag în camera vecină, iar la revenire Vasile Goldiș declară acceptabilă forma de colaborare. Apoi, Mihuț prezintă lista cu cele șase nume ale socialiștilor, toți membri în Comitetul Central. Al. Vaida întreabă dacă nu-i vor „împușca ungurii” dacă fac „*Consiliu Național Român la ei acasă*” (în Budapesta), la care răspunde Tiron Albani, că muncitorii îi vor apăra în caz de nevoie. Ștefan Cicio Pop prezintă lista „naționalilor”¹⁷⁵.

¹⁷¹ Munteanu 1994, pp. 235-236.

¹⁷² Pascu 1983, p. 86.

¹⁷³ Pascu 1983, p. 86.

¹⁷⁴ Pascu 1983, p. 86.

¹⁷⁵ Pascu 1983, p. 86.

După constituirea Consiliului în componența știută, acesta a publicat un **manifest**, chemând poporul la luptă. „*Revoluția a învins* – proclama manifestul. *S-a constituit Consiliul Național Român*. Europa este în flăcări. Popoarele subjugate au scuturat jugul robiei de clasă și de rasă. Epoca apăsării naționale a trecut și toate popoarele dispun liber de soarta lor”. Popoarele ceh și slovac, croat, sloven, sârb, bosniac își proclamaseră statele naționale. Ramura poporului italian din Austria se unise cu Italia. Poporul ungar își proclamase statul său național independent. Românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș își constituie Consiliul național român, unicul for care reprezintă voința poporului român și se bazează pe libera hotărâre, asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere. Trupele române, formate din soldați din aceste teritorii, se alătură Consiliului național din care vor face parte și reprezentanții lor¹⁷⁶.

Consiliul național român era format, pe bază de paritate, din 6 reprezentanți ai Comitetului Executiv al Partidului Național Român și din tot atâția reprezentanți ai Comitetului Central al Partidului Social Democrat: Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voievod, Ștefan Cicio Pop, Aurel Vlad și Aurel Lazăr din partea Partidului Național Român; Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Bazil Surdu, Tiron Albani și Iosif Renoiu din partea Partidului Social-Democrat¹⁷⁷.

„Marele sfat al națiunii române din Ungaria și Transilvania” publică, în aceeași zi de 20 noiembrie 1918, **convocarea** Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Cuprinsul convocării este o pagină de antologie de remarcabilă etică politică, de superioară concepție de stat. „*Istoria ne cheamă la fapte*”, anunța chemarea. Poporul român vrea să trăiască, alături de celelalte națiuni ale lumii, liber și independent. „*În numele dreptății eterne și a principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, națiunea română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărască însăși soarta sa de acum înainte*”. Erau enunțate, aici, principiile generale și universale ale vremii și cele particulare ale națiunii române din Transilvania. „*Națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvântul său hotărâtor asupra soartei sale și acest cuvânt va fi respectat de lumea întreagă*”. Se dezvăluia, în această precizare, scopul primordial al „Adunării naționale a națiunii române din Ungaria și Transilvania”, chemată „*la Alba Iulia, cetatea istorică a neamului nostru, pe ziua de duminică în 18 v. (1 Decembrie) a.c. la orele 10 a.m.*”¹⁷⁸.

¹⁷⁶ Pascu 1983, pp. 86-88.

¹⁷⁷ Pascu 1983, p. 88.

¹⁷⁸ Pascu 1983, p. 136.

Se precizau, apoi, **delegații oficiali** la adunare: 1. Episcopii români din Ungaria și Transilvania; 2. Protopopii în funcțiune ai celor două confesiuni românești; 3. Câte un reprezentant al fiecărui consistor și capitol; 4. Câte 2 reprezentanți ai societăților culturale; 5. Câte 2 reprezentanți ai fiecărei reuniuni feminine; 6. Câte un reprezentant al colegiului profesoral de la fiecare școală medie, institut teologic, pedagogic și școală civilă; 7. Câte 2 reprezentanți ai fiecărei reuniuni învățătorești; 8. Câte 2 reprezentanți (1 ofițer și un soldat) ai fiecărei gărzi naționale județene; 9. Câte 2 delegați ai fiecărei reuniuni de meseriași; 10. Delegații Partidului Social-Democrat Român, ca reprezentanți ai muncitorimii; 11. Doi delegați ai tinerimii universitare; 12. Câte 5 reprezentanți ai fiecărui cerc electoral în care locuiesc români¹⁷⁹.

Pe porțile cetății, pe unde cu 319 ani în urmă intrase triumfător Mihai Viteazul, se revărsa nestăvilit poporul. „*Trenuri speciale sosesc la fiecare jumătate de oră. Delegațiile sunt așteptate de zeci de mii de oameni adunați în fața gării pentru a saluta pe cei sosiți. La sosirea fiecărei delegații au avut loc manifestații, s-au rostit cuvântări. Cu această ocazie, mulțimile își exprimau adevăratele sentimente la Unirea Transilvaniei cu România*”. Sosind delegațiile fără întrerupere din toate părțile Transilvaniei și din vechea Românie, în zilele de 29-30 noiembrie 1918, Alba Iulia și împrejurimile s-au transformat într-un câmp al mării sărbători nemaivăzut până atunci. „*Cântecele naționale răsunau în toate părțile, miile de tricoloruri românești fluturau în vânt, grupuri de tineri dansau. Acordurile cântecului **Deșteaptă-te române**, asemănător cu ritmul însuflețit al **Marseillaisei**, răsună în toate părțile*”. Descrierea mărețului tablou aparține corespondentului ziarului *Az Ujság*¹⁸⁰.

Asigurarea ordinii a fost încredințată Legiunii române locale. Participanții la Adunare erau invitați să se grupeze pe comune, în frunte cu alesul comunei respective; această rânduială trebuia păstrată până la plecare; erau sever interzise băuturile spirtoase. Fiecare comună cu steagul ei, unele, cele din jur, cu mândri călăreți în frunte. Alături de țărani, în straie de sărbătoare, se aliniază tinere zvelte, subțirele, cu obraji îmbujorați de emoție și entuziasm, unele în porturi populare. Muncitorii din Valea Jiului, conduși de Iosif Ciser, sosesc încolonați și în bună rânduială, apoi cei din Reșița, Bocșa, Anina, din Brad, Roșia și Zlatna, din Turda, Dej și Ocna Mureș. Sosirea muncitorilor „a produs un puternic entuziasm asupra mulțimii adunate la Alba Iulia”, declară martorii oculari. Aceștia și alți muncitori, de la

¹⁷⁹ Pascu 1983, pp. 136-137.

¹⁸⁰ Pascu 1983, p. 171.

mine și ocne, de la mine și fabrici, din Transilvania și Banat, alături de drapelele tricolore, arborează și steaguri roșii¹⁸¹.

Sosesc cei 1.228 delegați (deputați) de drept sau aleși; 5 episcopi, 4 vicari episcopali, 129 protopopi, 10 delegați ai consistoarelor și capitlurilor episcopoești, 8 delegați ai Astrei, 3 ai Fondului de teatru, 2 ai Asociației arădane, 10 ai diferitelor fonduri și fundațiuni, 12 reprezentanți ai presei, 2 delegați ai Consiliului tehnic central din Budapesta, 27 delegați ai reuniunilor de lectură, 41 ai reuniunilor de cântări și muzică, 13 ai societăților universitarilor români din Viena, Budapesta, Blaj, Lugoj, Oradea, Alba Iulia, 21 ai societăților financiare, 2 ai societăților sportive, 61 delegate și delegați ai reuniunilor de femei, 27 reprezentanți ai colegiilor școlilor civile, 60 delegați ai reuniunilor învățătoarești, 64 reprezentanți ai gărzilor naționale, ofițeri, subofițeri și soldați, 60 delegați ai reuniunilor de meseriași, 17 delegați ai Partidului Social-Democrat Român, 16 delegați ai tinerimii universitare, 940 delegați aleși de cercurile electorale: jud. Alba de Jos, 7 cercuri, 44 delegați; jud. Arad, 8 cercuri, 42 delegați; jud. Bichiș, 2 cercuri, 10 delegați; jud. Bihor, 12 cercuri, 66 delegați; jud. Bistrița-Năsăud, 2 cercuri, 12 delegați; jud. Brașov, 5 cercuri, 25 delegați; jud. Caraș-Severin, 6 cercuri, 45 delegați; jud. Cenad, 2 cercuri, 12 delegați; jud. Ciuc, 3 cercuri, 15 delegați; jud. Cojocna (Cluj), 5 cercuri, 39 delegați; jud. Făgăraș, 4 cercuri, 21 delegați; jud. Hunedoara, 7 cercuri, 90 delegați; jud. Maramureș, 4 cercuri, 20 delegați; jud. Mureș-Turda, 6 cercuri, 39 delegați; jud. Odorhei, 2 cercuri, 6 delegați; jud. Sălaj, 5 cercuri, 30 delegați; jud. Satu Mare, 7 cercuri, 41 delegați; jud. Sibiu, 6 cercuri, 68 delegați; jud. Solnoc-Dăbâca (Someș), 5 cercuri, 41 delegați; jud. Timiș, 11 cercuri, 94 delegați; jud. Târnava Mare, 4 cercuri, 35 delegați; jud. Târnava Mică, 3 cercuri, 48 delegați; jud. Torontal, 7 cercuri, 46 delegați; jud. Trei Scaune, 3 cercuri, 15 delegați; jud. Turda-Arieș, 4 cercuri, 32 delegați; jud. Ugocea, 1 cerc, 5 delegați. Erau, între cei 940 delegați, titulari și supleanți, aleșii celor 131 circumscripții electorale din 26 de județe: intelectuali, muncitori, meseriași, țărani, toate păturile sociale și delegați ai social-democrațiilor români, reprezentând peste 60.000-70.000 de muncitori organizați¹⁸².

Pe lângă cei 1.228 de delegați aleși, cu credenționale, au mai participat delegații a 166 de comune, trimiși de adunările comunale; 49 comune din jud. Satu Mare, 36 din jud. Hunedoara, 28 din jud. Sibiu, 24 din jud. Caraș-Severin și 29 comune din diferite alte județe¹⁸³.

¹⁸¹ Pascu 1983, p. 171.

¹⁸² Pascu 1983, pp. 171-172.

¹⁸³ Pascu 1983, p. 172.

Potrivit istoricului Ioan Munteanu, numărul bănățenilor prezenți la *Adunarea Națională de la Alba-Iulia* ar fi fost, însă, și mai mare dacă autoritățile militare sârbe de ocupație nu ar fi pus restricții de circulație și nu ar fi împiedicat, abuziv, deplasarea românilor spre locul plebiscitului național. Urmărindu-și propriile interese de anexare a Banatului, autoritățile militare sârbești, pe lângă prejudiciile materiale aduse multor comune, pe lângă măsurile luate pentru înlăturarea administrației românești prin desființarea Consiliilor Naționale și a Gărzilor Naționale, au căutat să oprească, în mod silnic, și participarea românilor bănățeni la Alba-Iulia, încercând, astfel, să zădărnicească pronunțarea voinței lor de unitate națională¹⁸⁴.

În cursul zilei de 30 noiembrie 1918, delegații Banatului s-au întrunit, sub președenția lui Aurel Cosma, în sala restaurantului „Dacia” din Alba-Iulia. Cuvântările lui Gh. Popovici, Ioan Sârbu, Avram Imbroane, Aurel Cosma sunt primite cu totală aprobare, susținându-se *unirea fără condiții cu România*, pe baza principiilor democratice¹⁸⁵.

Cu multă atenție sunt ascuțați delegații social-democraților bănățeni, între care Traian Novac susține unirea fără condiții în cadrul unui stat democratic, egalitatea în drepturi și libertate pentru toți cetățenii, exproprierea latifundiilor și împrăștierea tuturor țăranilor, fără discriminări. Toți participanții se pronunță pentru *Unirea fără condiții cu România*, dovadă a înțelegerii cerințelor imperative ce stăteau în fața poporului român¹⁸⁶.

Conform istoricilor Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, încă la 25 noiembrie 1918, la Arad, în cadrul Consiliului Național Român Central, reprezentantul socialiștilor, Ion Flueraș, a făcut un *expozeu* limpede despre prerogativele muncitorimii, despre drepturile și libertățile pe care muncitorii le cer în cadrul noului stat român¹⁸⁷.

*„Membrii Partidului Social-Democrat din Consiliul Național Român Central și-au precizat, până în pânzele albe – scria ziarul **Românul** – convingerile politice, au stăruit, cu bunăvoință și răbdare, asupra drepturilor legitime ale socialiștilor români, ale clasei muncitoare, care au o menire importantă și vor constitui o clasă puternică și înfloritoare în noul stat”*¹⁸⁸.

¹⁸⁴ Munteanu 1994, p. 254.

¹⁸⁵ Munteanu 1994, p. 256.

¹⁸⁶ Munteanu 1994, pp. 256-257.

¹⁸⁷ Mușat/Ardeleanu 1983, p. 628.

¹⁸⁸ Mușat/Ardeleanu 1983, p. 628.

„Socialiștii – se arată în **telegrama** Consiliului general german din Ungaria – se declară pentru Unirea tuturor românilor”¹⁸⁹.

Poziția socialiștilor a determinat Consiliul Național Român Central să adopte următoarea **declarație**:

„1. *Muncitorilor din industrie, Consiliul Național Român, în noul stat pe care îl va întemeia, le va asigura toate acele drepturi și avantajii de care se bucură muncitorimea în toate țările dezvoltate din punct de vedere industrial ale Occidentului.* 2. *Consiliul Național Român garantează, de asemenea, deplina libertate a presei, dreptul de asociere și de întrunire și libera propagandă a oricăror idei*”¹⁹⁰.

În baza acestei declarații, la 26 noiembrie 1918, Comitetul român al Partidului Social-Democrat „a primit, cu vie satisfacție și în deplină armonie, lămuririle Consiliului Național Român, declarând că se atașează, și pe mai departe, cu trup și suflet, la Comitetul Național Român”¹⁹¹.

La rândul său, Iosif Jumanca, relevând, de la tribuna Adunării Naționale, importanța actului Unirii de pe pozițiile muncitorimii, a declarat: „... *Astăzi venim și noi aici, adevărații reprezentanți ai muncitorimii române din Transilvania și Banat, venim să declarăm în fața dv., în fața Internaționalei socialiste și în fața întregii lumi că vrem unirea tuturor românilor. Noi vrem și suntem gata de a lupta, cu toate mijloacele, pentru înfăptuirea și apărarea unirii. Noi suntem proletari, ducem lupta socială de clasă, în lupta aceasta suntem solidari cu toți frații noștri, de orice neam ar fi ei... Dar solidaritatea aceasta n-o înțelegem în așa fel ca să fim, și pe mai departe, o clasă fără importanță, care n-are la dispoziție nici mijloace de afirmare și dezvoltare; de aceea, când aderăm la unirea tuturor românilor, voim, totodată, și posibilitatea de dezvoltare a muncitorimii române, voim să deschidem porțile largi, ca în această țară românească nouă să se dezvolte și să progreseze și poporul muncitor român, așa cum au progresat și popoarele muncitoare din Apus. Social-democrația nu-i identică cu lipsa simțului național. Noi nu zicem **ubi bene ibi patria**, ci zicem că **acolo unde ți-e patria, acolo să-ți crezi fericirea vieții tale**. Și noi n-avem teamă că poporul muncitor român, care a rupt, acum, cătușele unei robii seculare, nu va avea destulă putere ca, și în România, să-și asigure drepturile la o viață liberă. Când aderăm la unire, nu o facem numai pentru că în interiorul nostru există simțul acesta, ci am convingerea fermă și conștiința clară că, din postulatele luate în rezoluția prezentată, sunt asigurate toate celelalte garanții pentru democratizarea*

¹⁸⁹ Mușat/Ardeleanu 1983, p. 628.

¹⁹⁰ Mușat/Ardeleanu 1983, p. 629.

¹⁹¹ Mușat/Ardeleanu 1983, p. 629.

României. Noi am trăit într-una cu tovarășii noștri unguri, ei ne-au dat mult ajutor de ne-am organizat, ei au căutat să ne sprijinească pentru ca să ne putem afirma în Internațională, dar azi a sosit momentul când declarăm că, da, ca clasă, suntem solidari cu ei și nu le suntem dușmani, dar vrem să fim, în viitor, o floare neatârnată în marele buchet al Internaționalei...”¹⁹².

Istoricii William Marin și Ioan Luncan subliniază faptul că printre participanții la **Marea Adunare de la Alba Iulia** s-au aflat și 1.000 de muncitori, țărani și intelectuali din Banat, nelipsind nici fruntașii socialiști Traian Novac, Sava S. Demian, Leon Munteanu, Gheorghe Urzică ș.a.¹⁹³

În zilele de 19 și 20 ianuarie 1919 s-a desfășurat, la Sibiu, **congresul Partidului Social-Democrat român din Ardeal și Banat**. Datorită faptului că în Banat se mai aflau trupele de ocupație străină, numai delegații din Anina și Reșița au reușit să participe la lucrări. Exprimând voința muncitorimii bănățene și ardeleni, congresul s-a declarat de acord, pe deplin, cu poziția adoptată de delegații social-democrați, care, la Adunarea Națională din Alba Iulia, au votat pentru unirea tuturor românilor. Congresul și-a propus, ca țel, lupta în vederea consolidării României întregite și dezvoltarea ei pe cale democratică. Rezoluția adoptată în acest sens a fost publicată în gazeta *Adevărul*, din 13/26 ianuarie 1919 și din 20 ianuarie/ 2 februarie 1919¹⁹⁴.

Potrivit istoricilor Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca și Mariana Sârbu, la **Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, fruntașii mișcării naționale și sociale** din Banat se află în primele rânduri: Caius Brediceanu, Aurel Cosma, George Dobrin, George Adam, Cornel Crăciunescu, Ion Sârbu, Avram Imbroane, Ioan Boroș, Lucian Georgevici, George Gârda, Nestor Oprean, Cornel Cornean, Ilie Groșșian, Mihail Groșșorean, Pompiliu Ciobanu, Iosif Renoiu, membru în Consiliul Național Român Central, Traian Novac, delegat „să vorbească în numele muncitorilor organizați din Timișoara”, George Urzică, Petru Bârnu, etc.¹⁹⁵

Biserica Națională din Banat a fost reprezentată, la Adunarea din 1 Decembrie 1918, de un mare număr de preoți. Din lungul șir al delegaților oficiali, menționăm: **episcopii** Miron Cristea și Valeriu Frențiu; **protopopii** Gheorghe Popovici, Andrei Ghidiu, Mihai Gașpar, Iosif

¹⁹² Mușat/Ardeleanu 1983, p. 632.

¹⁹³ Marin/Luncan 1984, pp. 36-37.

¹⁹⁴ Marin/Luncan 1984, p. 37.

¹⁹⁵ Munteanu (coord.) 1992, p. 71.

Petean, Lazăr Iacob, Victor Poruțiu, Ioan Oprea, Ștefan Cioroianu, George Muntean, Gherasim Serb, Sebastian Olariu, Virgil Musta, Traian Oprea, Trifon Miclea, etc.¹⁹⁶

Școala românească a fost prezentă prin zeci de profesori și învățători, aleși delegați ai satelor și orașelor, între care menționăm pe: Victor Bârlea, Iosif Popovici, Alexandru Buțiu, Moise Ienciu, Ion Vidu, Iuliu Vuia, Elena Biju, George Neamțu, Teodor Bucurescu, Constantin Liuba, Constantin Mihaiu, Ștefan Vulpe, etc.¹⁹⁷

Istoricul Ioan Munteanu precizează și poziția celorlalte naționalități din Banat față de Marea Unire, care *s-au pronunțat, tot mai categoric, pentru unirea cu România*. O dovedește prezentarea, cu simpatie, a Marii Adunări Naționale din 1 decembrie 1918 în presa germană din Banat, discuțiile repetate purtate de reprezentanții șvabilor bănățeni cu frunțașii poporului român sau cu ofițerii (Dumitru Oancea, D. Petrescu-Tocineanu), trimiși aici de comandamentul trupelor române din Transilvania. Încă din timpul vizitei generalului Berthelot la Arad, o delegație a șvabilor i-a înmănat un **memoriu** prin care se cerea unirea cu România¹⁹⁸.

Din **apelul** adresat de Partidul Național Român, în 10 februarie 1919, germanilor bănățeni rezultă, foarte clar, că majoritatea acestora s-au pronunțat, în mai multe rânduri, pentru „*alipirea la noua patrie, la nou înfăptuita Românie Mare și așteaptă să-și poată exprima, liber și neinfluențat, părerea*”. Hotărârea pe care populația germană din Banat a luat-o în **adunarea populară** de la Timișoara, din 10 august 1919, de unire cu România, constituie, astfel, o consecință firească a năzuințelor germanilor bănățeni de a trăi într-un stat liber, în care să-și poată dezvolta, nestânjenit, ființa și cultura națională, limba maternă. În același sens s-au pronunțat și slovacii din Banat¹⁹⁹.

Istoricul Gheorghe Iacob prezintă și consecințele Marii Uniri. Desăvârșirea unității național-statale în anul 1918 a avut consecințe multiple în plan teritorial, demografic, social-economic, politic, dar și al mentalităților. Cele mai cunoscute privesc creșterea semnificativă a teritoriului, a populației și a potențialului economic: **suprafața țării**, de la 137.000 kmp la 295.049 kmp; **populația**, de la 7,5 milioane locuitori la peste 18 milioane locuitori, în anul 1930; **suprafața arabilă**, de la 6,6 milioane hectare la 14,6 milioane ha;

¹⁹⁶ Munteanu (coord.) 1992, p. 71.

¹⁹⁷ Munteanu (coord.) 1992, p. 71.

¹⁹⁸ Munteanu (coord.) 1983, pp. XXI-XXII.

¹⁹⁹ Munteanu (coord.) 1983, p. XXII.

forța motrice a industriei cu peste 235%; **suprafața împădurită**, de la 2,5 milioane ha la 7,3 milioane ha ș.a.²⁰⁰

Reputatul istoric Victor Neumann ne vorbește despre împărțirea Banatului după Primul Război Mondial (1919-1920). După Primul Război Mondial, regiunea Banat (a cărei capitală este Timișoara) fusese împărțită între statele român, sârb și ungar, iar una dintre temele îndelung discutate era conservarea diverselor moșteniri ale Imperiului Austriac și ale Monarhiei Austro-Ungare. Numeroase au fost pledoariile pentru păstrarea unei regiuni nedivizate a Banatului. Ele stăruiau asupra rațiunilor geografice, administrative și economice pentru care trebuia păstrată unitatea regiunii. Iată ce se scria în **memoriul** prezentat la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920), de către delegația șvabilor bănățeni: „*A împărți Banatul ar însemna ruina economică, industrială și comercială a acestei provincii și a locuitorilor ei. Noi nu cunoaștem, decât în mod vag, motivele strategice și etnice care au putut da naștere acestei idei de a împărți Banatul și noi credem că nimeni, niciodată, nu va putea afirma că împărțirea s-ar putea face fără a expune provincia la un total dezastru economic. Unitatea geografică și economică a fost, în cursul timpului, un fapt necontestat, (astfel) încât niciodată în cursul istoriei această provincie n-a aparținut, în același timp, decât unui singur stat... Această provincie formează un dreptunghi regulat, ale cărui frontiere sunt constituite de trei mari fluvii, Mureșul, Tisa și Dunărea, precum și de Munții Carpați. În interiorul acestui dreptunghi se găsește un întreg sistem de canale navigabile, de căi ferate, de șosele, care leagă toată provincia cu Tisa și Dunărea...*”²⁰¹.

Același istoric abordează și rolul Timișoarei în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale. Ca centru industrial și comercial, Timișoara deceniilor interbelice avea un număr mare de muncitori, importante organizații sociale, o mișcare sindicală puternică, dar și o burghezie liberală capabilă să patroneze cu înțelepciune, păstrând un climat destins între angajați. Social-democrației îi era atașată cea mai mare parte a populației orașului, și aceasta în pofida faptului că mișcările de stânga fuseseră socotite, de autoritățile centrale, potrivnice culturii și identității naționale. Nici vorbă de o simplă logică a reproducerii capitalului, dovadă extensia relațiilor între grupuri, dinamica impregnată domeniilor vieții practice, asociațiile de breaslă, artele și sportul. În vreme ce ideologiile s-au radicalizat, rasismul și antisemitismul devenind referințe ale politicilor din România și din întreaga Europă, Timișoara a preferat să cultive trăsăturile opuse conflictelor, spiritul civic și condiția multi- și interculturală.

²⁰⁰ Scurtu (coord.) 2003, p. 277.

²⁰¹ Neumann 2012, p. 45.

Aspirațiile unui segment majoritar al locuitorilor săi susțin observația potrivit căreia istoria socială nu înseamnă simpla diviziune a muncii și a sistemelor statale. Sau, cum ar spune Étienne Balibar, reacțiile sociale non-economice joacă un rol fundamental în asemenea locuri, fiindcă ele reprezintă adevărata colectivitate istorică de indivizi²⁰².

Identificat de multe ori, în mod eronat, cu Transilvania (Ardealul), Banatul a avut o istorie aparte, caracterizată prin legături permanente cu statele românești medievale, iar integrarea sa în Imperiul Habsburgic (1718) l-a transformat într-un veritabil model de conviețuire între diverse etnii și confesiuni religioase.

Deși programul secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria era destul de asemănător cu cel formulat la nivel central, social-democrații bănățeni, la fel ca și cei ardeleni, au pus – în prim-plan – ideea unirii cu Vechiul Regat, implicându-se în instalarea administrației românești în provincie, în organizarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și în toate deciziile mai importante ale Consiliului Dirigent, cu sediul la Sibiu, condus de Iuliu Maniu, care a funcționat până în aprilie 1920.

²⁰² Neumann 2012, p. 67.

BIBLIOGRAFIE

1. Bocșan/Leu (coord.) 2001 = N. Bocșan, V. Leu (coord.), *Cronologia Europei Centrale (1848-1989)*, Editura Polirom, Iași, 2001.
2. Ciachir 1996 = N. Ciachir, *Marile Puteri și România (1856-1947)*, Editura Albatros, București, 1996.
3. Drăghicescu 2001 = D. Drăghicescu, *Marea Unire a românilor cu românii: 1918. Banatul și Transilvania; Bucovina și Basarabia*, Editura Albatros, București, 2001.
4. Jurca 1994 = N. Jurca, *Istoria social-democrației din România*, Editura Științifică, București, 1994.
5. Marin/Luncan 1984 = W. Marin, I. Luncan, *Două secole de luptă revoluționară în sud-vestul României (1733-1948)*, Editura Facla, Timișoara, 1984.
6. Marin/Munteanu/Radulovici 1968 = W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Muzeul Banatului, Timișoara, 1968.
7. Marin/Oancea 1971 = W. Marin, Gh. I. Oancea, *Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat*, f.e., Timișoara, 1971.
8. Munteanu (coord.) 1983 = I. Munteanu (coord.), *Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene (1914-1919)*, Tipografia „13 Decembrie 1918”, București, 1983.
9. Munteanu (coord.) 1992 = I. Munteanu (coord.), *Banatul și Marea Unire (1918)*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1992.
10. Munteanu 1994 = I. Munteanu, *Mișcarea națională din Banat (1881-1918)*, Editura Antib, Timișoara, 1994.
11. Mușat/Ardeleanu 1983 = M. Mușat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
12. Neumann 2012 = V. Neumann, *Interculturalitatea Banatului*, ed. a II-a, Editura Artpress, Timișoara & Institutul European, Iași, 2012.
13. Pascu 1983 = Șt. Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, Editura Academiei R.S.R., București, 1983.
14. Păiușan 1993 = R. Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire (1895-1919)*, Editura de Vest, Timișoara, 1993.
15. Scurtu (coord.) 2003 = I. Scurtu (coord.), *Marea Unire din 1918 în context european*, Editura Enciclopedică & Editura Academiei Române, București, 2003.
16. Zaberca 1995 = V. M. Zaberca, *Români din Banatul iugoslav și Marea Unire (Alba Iulia, 1 decembrie 1918)*, Editura Hestia, Timișoara, 1995.

UNITATE DE NEAM ȘI CREDINȚĂ

Ana ȘOȘOI

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Abstract

The ending of the unification process, on December 1st, 1918, was the most important victory for the Romanian people, who struggle for centuries for the creating the national unitary state.

The accomplishment of the Great Union of 1918 did not belong to a social class, to a party or to a publically group, but it was the energetic act of the whole Romanian nation. The act of 1st December 1918 did not belong to a year pr to a day but to our whole history, marking by a continuous struggle for unity and national independence.

The unification of Transylvania with Romania it is an event of historical importance in the life of the Romanian people, the natural result of his secular struggle.

Keywords: *Consiliului Național Român, Transilvania, Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1918, Miron Cristea*

Încheierea procesului de făurire a statului național unitar român la 1 Decembrie 1918, prin urmare a tuturor provinciilor locuite de români aflate sub stăpânire străină, a încununat victoria luptei de veacuri purtată de poporul român prin grelele furtuni ale istoriei, el a consfințit împlinirea dorinței de unitate. Adunările naționale întrunite atunci au exprimat năzuințele românilor și au proclamat public hotărârea lor de integrare în cadrul aceleiași stat-statul național român.

Înfăptuirea Marii Uniri din 1918 nu a aparținut unei clase sociale, unui partid sau unei grupări politice ci a constituit actul energetic al întregii națiuni române. 1 Decembrie 1918 nu aparține unui an sau unei zile ci întregii noastre istorii, marcate de o luptă continuă pentru unitate și independență națională.¹

Lupta întregului popor îndreptată spre înfăptuirea unității sale, a inclus contribuția românilor în ansamblul lor, nu mai puțin a Bisericilor române, ortodoxă și greco-catolică. După înființarea Consiliului Național Român, în centrele bisericesti din Transilvania au început dezbateri asupra atitudinii pe care urma s-o ia Biserica față de evenimentele care se precipitau. La 30 octombrie 1918 episcopul Aradului Ioan Papp-care îl avea ca secretar pe Vasile Goldiș, îndemna pe toți episcopii din Transilvania, ortodocși și uniți, să-și precizeze atitudinea față de Consiliul Național Român.

¹ Arimia/Mușat 1986, p. 11.

La 1 noiembrie 1918, episcopul Caransebeșului Miron Cristea se adresa Consiliului Național Român, subliniind că orice popor are dreptul să dispună liber asupra soartei sale. Precizând în scrisoarea sa că, „interesele de viață ale neamului românesc...pretind ca un categoric imperativ înfăptuirea acestui fapt de liberă dispoziție și față de neamul nostru”.²

Contribuția bisericească la pregătirea și înfăptuirea Unirii celei Mari a atârnat mult în balanța istoriei. Putem spune că pe lângă cele spirituale și duhovnicești, preocuparea de căpetenie a Bisericilor ortodoxă și greco-catolică se concentra înspre idealul unității naționale.

La Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1918 cele două Biserici românești au fost reprezentate prin delegații de drept: cei cinci episcopi aflați în funcție, patru vicari, zece delegați ai consistoriilor ortodoxe și ai capitlurilor greco-catolice, 129 de protopopi, câte un reprezentant al Institutelor teologice-pedagogice și câte doi reprezentanți ai studenților de la fiecare Institut teologic, au fost prezenți apoi numeroși preoți aleși ca delegați în circumscripțiile lor electorale, alți numeroși preoți împreună cu păstorii lor.³

La editorialul *La Alba Iulia*, ziarul „Adevărul” scria: „se vor întruni toți reprezentanții neamului românesc și prin cuvântul lor vor arăta lumii întregi voința întregului neam. Se va arăta în primul rând că națiunea română, care veacuri de-a rândul a suportat jugul robiei naționale, voiește acum să devină cu desăvârșire liberă și să se contopească într-un stat național. Românii din Transilvania și din Ungaria, fără deosebire de clasă, voiesc să se unească cu frații lor de peste munți. Prin aceasta, se va înfăptui, în fine, ceea ce înainte cu trei sute de ani a fost zădărnicit prin uneltirile barbare ale unor tirani”.⁴

Unirea Transilvaniei cu România, eveniment de importanță istorică în viața poporului român, este rezultatul firesc al luptei sale seculare. Înfruntând vitregiile aspre ale istoriei, masele largi populare, forțele înaintate au dat nenumărate jertfe pentru a-și putea afirma voința fermă de a trăi liber și neatârnat, pentru unitatea de stat, pentru progresul material și spiritual al țării. Dezvoltarea puternică a conștiinței de neam și apoi afirmarea conștiinței naționale au dat un conținut nou luptei sale pentru independență, pentru libertate națională și socială, pentru făurirea statului național unitar român.⁵

Chemând masele populare la Marea Adunare, ziarul „Unirea” din 28 noiembrie 1918, în apelul intitulat *Veniți la Alba-Iulia* scria: „Veniți cu toții la Marea Adunare națională care se va ține la 1 decembrie în Bălgradul lui Mihai Viteazul. Veniți cu miile și cu zecile de mii! Lăsați pe o zi grijile voastre acasă, căci în această zi vom pune temelii unui viitor bun și

² Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, p. 4.

³ Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992, p. 5.

⁴ Mușat/Zaharia 1979, p. 38.

⁵ Badea 1972, p.p. 5-6.

fericit pentru întreg neamul nostru românesc. E ziua când noi, românii,...să spunem pe față înaintea popoarelor lumii că ce voim. Veniți să dăm răspunsul!Ochii tuturor popoarelor sunt ațânțiți asupra noastră. În Alba-Iulia vor fi împreună cu voi toți fii aleși ai neamului nostru.E ziua când se va hotărî asupra sorții noastre pentru o veșnicie. Veniți și jurați că nedespărțiți vom fi și uniți rămânem de aici înainte cu frații noștri de pe tot cuprinsul pământului românesc sub noua și nedespărțita cărmuire, așa după cum au spus-o de curând aleșii noștri într-o scrisoare adresată popoarelor lumii:națiunea română speră și așteaptă că în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc, cu care una voim a fi de aici înainte în veci!”⁶

Actul unirii Transilvaniei cu România pecetluit la Alba-Iulia, a avut un puternic ecou atât în țară cât și în străinătate. Pe adresa Marii Adunări naționale de la Alba-Iulia au sosit zeci și zeci de telegrame de la românii care își manifestau astfel solidaritatea și adeviziunea la hotărârile adunării. Ziarul,„Drapelul”, subliniind proclamarea unirii tuturor românilor prin dispunerea dreptului la autodeterminare, scria:„,...Am înviat!Suntem și vom fi. De aici înainte este depus prezentul și viitorul în mâinile noastre. Ne vom ocârmui prin noi înșine și singuri vom decide destinele noastre”.⁷

„Unitatea națională nu este un succes diplomatic, o izbândă militară, o cucerire a forței, isprava unei cugetări individuale ori a unei acțiuni de grup, ci rezultatul firesc al unei stări de spirit permanente”. Nicolae Iorga

Bibliografie

- Arimia/Mușat 1986 = V. Arimia, M. Mușat, *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român.Recunoașterea ei internațională*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 11.
Munteanu/Zaberca/Sârbu 1992 = I.Munteanu, V.Zabeca, M.Sârbu, *Banatul și Mare Unire 1918*, Editura Mitropoliei Banatului, 1992, pp. 4-5.
Mușat/Zaharia 1979 = M.Mușat, Ghe.Zaharia, *Afirmarea statelor naționale independente din Centrul și Sud-Estul Europei*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 38.
Badea/Bodea *et.al.* = M.Badea, Ghe.Bodea, A.Deac, I.Iacoș, I.Ilicioiu, A.Tănăsescu, Ghe.Unc, *Unirea Transilvaniei cu România*, București, 1972, pp. 5-691.

⁶ Badea 1972, pp. 644-645.

⁷ Badea 1972, pp. 687-691.

Manifestări culturale între Caransebeș și Turnu-Severin premergătoare Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918

Florina FARA

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Abstract

The busy events for Caransebeans frustrated them to officially participate in 1906 at the holidays held in Bucharest. However, a saving solution has been found, and over 40 Caransebes horns join the Vidu Master Choir. With this privilege, there have been adhesions of the Severinans for their brothers in Banat. The cultural changes between the cultural societies of Caransebes and Turnu Severin prepared, by their song, the masses of Romanians for the great act of union.

Keywords: *Turnu-Severin, Drapelul, Patriciu Drăgălina*

În vitregia vremurilor trăite, poporul român a ales întotdeauna forme de luptă adecvate situației pentru a-și menține existența, pentru a-și uni forțele necesare păstrării ființei naționale, a libertății, a independenței și unității sale ca teritoriu și națiune.

Din formele eficace ale acestei lupte amintim culturalizarea maselor și menținerea permanentă a legăturilor cu românii de peste munți, legături manifestate și prin schimburi de valori culturale.

În perioada anilor 1900-1918 se caracterizează prin ample manifestări politice și culturale care premerg Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918. La loc de frunte se situează manifestările culturale care au loc la Caransebeș și Turnu –Severin.

Primul pas spre Turnu-Severin îl fac învățătorii din diecezana Caransebeș care și-au ținut adunarea lor generală cu caracter practic, pedagogic la Orșova în zilele de 22 și 23 august 1899.

Organizatorii au hotărât ca cei prezenți să facă câteva excursii cu caracter didactic, nelipsind o excursie la frații de la Turnu- Severin. Scopul excursiei a avut un caracter didactic și de aceea cei sosiți la Turnu –Severin au cercetat liceul de acolo, școlile normale , internatele și multe alte instituții culturale. Programul manifestărilor culturale care s-au desfășurat la Turnu –Severin a fost abrodad pe ideea de unitate națională, severinenii străduindu-se și reușind să dea acestei vizite un profund caracter național și cultural de o înaltă ținută patriotică.

Învățătorii și profesorii de acolo, cu o rară bunăvoință au arătat oaspeților tot ce a fost vedrenic de atențiunea noastră¹.

Având în vedere călduroasa primire a caransebeșenilor la Turnu –Severin, era firesc să fie primiți și severinenii în aceeași măsură.

Profesorul Patriciu Drăgălina face o precizare nespuse de necesară. El consideră, pe bună dreptate, venirea severinenilor la Caransebeș ca o „mare sărbătoare națională”.

În anul 1902 a avut loc un schimb de manifestări culturale prilejuit de vizita corului „Doina” la Caransebeș, precum și a Reuniunii române de cântări și muzică din Caransebeș la Turnu –Severin.

„Doina” a venit pe meleagurile Banatului să umple inimile carașenilor cu murmurul ei cules de pe undele domoale ale bătrânului Danubiu, sau de pe însoritele plaiuri ale Cloșanilor.

Ziarul lugojean **Drapelul** a acordat un spațiu mult mai mare evenimentului publicând sub titlul „Doina la Caransebeș”, tot ce s-a petrecut la Caransebeș: „*Stau încă și acum uimit și copleșit de impresiile câștigate din incidentul vizitei fraților noștri din Turnu –Severin. Locuitorii clasicului loc al urzirii noastre naționale, adunați azi în jurul lirei și formând < Doina > română, au venit la noi să ne doinească cu dulcele lor glas...*”²

Gazeta lugojeană „Drapelul” a fost o tribună a afirmării unității naționale din toate provinciile românești³.

Manifestările culturale ale românilor de pretutindeni a căror oglindă sensibilă și fidelă a fost și „Drapelul”, erau îndreptate nu numai spre evocarea trecutului ci vizau în mod direct atât prezentul cât mai ales viitorul poporului român⁴.

Evenimentele vitrege pentru caransebeșeni îi frustează de a participa oficial în anul 1906 la sărbătorile care au avut loc la București. S-a găsit totuși o soluție salvatoare și astfel peste 40 de coriști caransebeșeni se alătură corului maistrului Vidu. Cu acest privilegiu au avut loc manifestări de adeziune a severinenilor pentru frații lor din Banat.

Schimbările culturale dintre societățile culturale din Caransebeș și Turnu Severin au pregătit, prin cântecul lor, masele de români pentru marele act al unirii.

Bibliografie:

Deac/Puțuri 1970	A. Deac/ I. Popescu Puțuri, <i>Unirea Transilvaniei cu România</i> , București, Ed. Politică, 1970, p.360
Foaia Diecezană 1899	<i>Foaia Diecezană</i> , nr. 35, anul IV, Caransebeș, 1899.
Drapelul 1902	<i>Drapelul</i> , nr. 53, anul II, Lugoj, 1902
Drapelul 1901	<i>Drapelul</i> an I, din 24 februarie/9 martie, Lugoj, 1901

¹ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, anul XIV, Nr. 35, 1899

² *Drapelul*, Lugoj, Anul II, Nr. 53/1902.

³ *Drapelul*, an I, din 24 februarie/9 martie 1901.

⁴ Augustin Deac, 1970,

ISBN: 978-606-020-038-3

9 786060 200383

